

Қазақстан Республикасы
Мәдениет және ақпарат
министрлігі

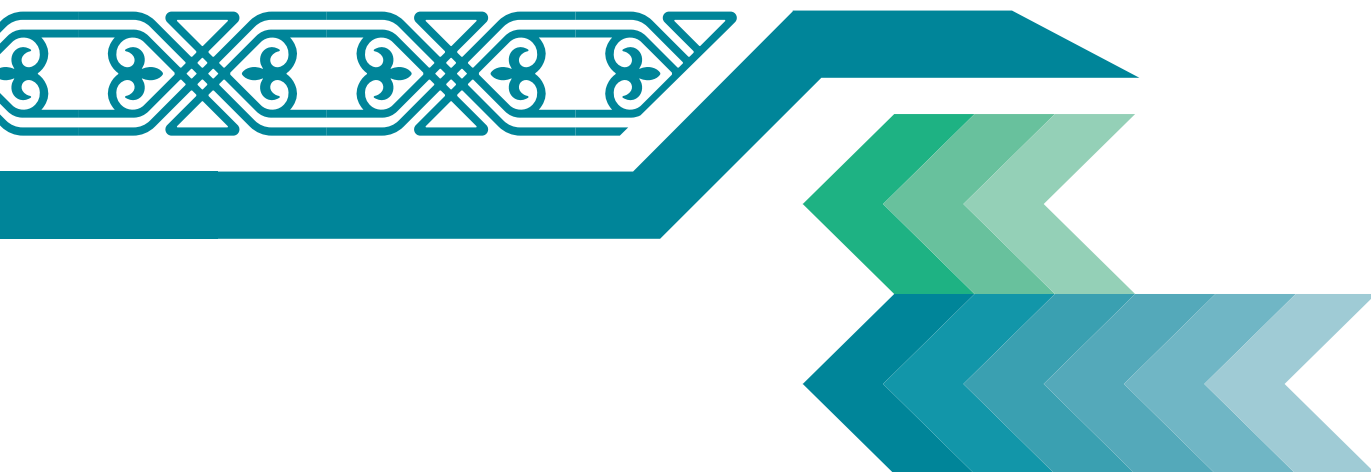

Jastar
ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ОРТАЛЫҒЫ

Шекара маңындағы өңірлердегі жастардың оқу және еңбек көші-қонының ерекшеліктері

әлеуметтанулық зерттеу нәтижелері
бойынша талдамалық баяндама

Астана 2024

УДК 316

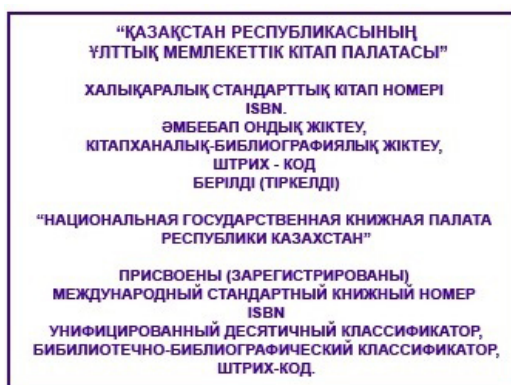
ББК 60.5

Ш42

**Курмангажинова А.Ф., Мусабекова А.Б., Ахантаева С.Ж., Шаймерденова С.А.,
Кожобекова Д.А., Сулейменова М.Ж.**

**«ШЕКАРА МАҢЫ ӨҢІРЛЕРІНДЕГІ ЖАСТАРДЫҢ ОҚУ ЖӘНЕ ЕҢБЕК КӨШІ-ҚОНЫНЫҢ
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ» ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ БОЙЫНША ТАЛДАМАЛЫҚ
БАЯНДАМА**

ISBN 978-601-7857-65-3

ISBN 978-601-7857-65-3

***

МАЗМҰНЫ

I. ӘЛЕУМЕТТІК ЗЕРТТЕУ БАҒДАРЛАМАСЫ	5
II. ЖАСТАРДЫҢ ЖАППАЙ САУАЛЫ НӘТИЖЕЛЕРІ.....	11
<i>Респонденттердің әлеуметтік-демографиялық сипаттамалары.....</i>	<i>11</i>
1. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ЖАСТАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК КӨҢІЛ-КҮЙІ	14
<i>Әлеуметтік оптимизм деңгейі және әлеуметтік-экономикалық ахуалға қанағаттануы.....</i>	<i>14</i>
<i>Тұрғылықты жерлерде жеке даму үшін жасалған жағдайларға қанағаттануы.....</i>	<i>25</i>
<i>Дискриминацияның байқалу фактілері мен қауіпсіздік сезімдері .....</i>	<i>29</i>
<i>Қазақстандық жастар арасындағы өзекті трендтер .....</i>	<i>38</i>
<i>Өз-өзін анықтау, тану ерекшеліктері .....</i>	<i>40</i>
2. МИГРАЦИЯНЫҢ ШЕШУШІ ФАКТОРЛАРЫ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ	45
<i>Жастар арасындағы миграциялық көңіл-күй (ниеттер мен көзқарастар) .....</i>	<i>45</i>
<i>Сыртқы миграция перспективалары .....</i>	<i>50</i>
<i>Жастардың сыртқы миграциясының шешуші pull-push факторлары.....</i>	<i>56</i>
3. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ЖАСТАРДЫҢ ЕҢБЕК МИГРАЦИЯСЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	59
<i>Жастар арасындағы еңбекпен қамтылу ахуалын бағалау .....</i>	<i>59</i>
<i>Еңбек миграциясы ауқымын бағалау.....</i>	<i>60</i>
<i>Еңбек миграциясының push-pull факторлары.....</i>	<i>63</i>
4. ОҚУ МИГРАЦИЯСЫНЫҢ НЕГІЗГІ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ... 68	
<i>Оқу миграциясының ауқымын бағалау .....</i>	<i>68</i>
<i>Оқу миграциясының шешуші push-pull факторлары .....</i>	<i>71</i>
ҚОРЫТЫНДЫЛАР	75
ҰСЫНБАЛАР	79
1. САРАПШЫЛЫҚ САУАЛ НӘТИЖЕЛЕРІ	81
1.1. <i>Елден кетіп жатқан жастар топтары .....</i>	<i>82</i>
1.3. <i>Еңбек миграциясының негізгі тректері .....</i>	<i>86</i>
2. Жастардың миграциялық ағымының себептері мен факторлары	90
2.1. <i>Оқу миграциясының push-факторлары.....</i>	<i>90</i>
2.2. <i>Еңбек миграциясының push-факторлары .....</i>	<i>91</i>
2.3. <i>Ел үшін салдары.....</i>	<i>92</i>
3. Жастарды жұмыспен қамтудың өзекті мәселелері	95
3.1. <i>«Жастар шоқысының» салдары.....</i>	<i>99</i>
3.2. <i>Жастар урбанизациясының қарқыны .....</i>	<i>101</i>
3.3. <i>Жастар миграциясы жағдайын жақсарту бойынша болжамдар .....</i>	<i>103</i>

ҚОРЫТЫНДЫЛАР	107

ҰСЫНЫСТАР	110

I. ӘЛЕУМЕТТІК ЗЕРТТЕУ БАҒДАРЛАМАСЫ

Мемлекеттердің экономикалық және саяси-әлеуметтік дамуының маңызды факторы ретінде миграция осы үрдістің тенденциясы мен ерекшеліктерін тұрақты түрде зерттеп отыруды қажет етеді. Миграция сипаты көбіне ғаламдық салдарға байланысты. Нақты айтсақ, бірнеше зерттеу нәтижелері COVID-19 пандемиясы кезіндегі шектеулер мен халықаралық миграция қарқынының төмендеуі арасында байланыс барын көрсетеді¹. Бұл шетелдік студенттерге де қатысты болды, мысалы, шетелдік студенттер үшін мейлінше танымал АҚШ пен Ұлыбритания елдері студенттерге кіруге рұқсатты 2020 жылы 2019 жылмен салыстырғанда 69% бен 40% аз берді².

Дегенмен соңғы бірнеше жылдарда оқу (білім алу) миграциясы қарқыны қалпына келіп қана қойған жоқ, күшейе түстті. Кейбір деректер бойынша, 2022 жылы ЭЫДҰ (ОЭСР) елдерінде жоғары оқу орындарының шетелдік студенттеріне 1,9 миллион шамасында тұру рұқсатқағаздары берілген. Бұл 2021 жылға қарағанда 42%-ға, 2019 жылға қарағанда 24%-ға көп және бұрынғы тіркелгендер ішіндегі ең жоғарғы көрсеткіш³.

Өз кезегінде ЭЫДҰ елдеріндегі еңбек миграциясы да пандемияға дейінгі көрсеткіштен асып тұр. ЭЫДҰ елдеріндегі мигранттардың еңбекпен қамтылу деңгейі 2022 жылы 72,3%-ға жетті және жергілікті тұрғындардың қамтылу деңгейіне жетіп қалды. Сарапшылар еңбек миграциясының артуы мен тұрақты мигранттардың жұмыспен қамтылу деңгейінің көтерілуі себебін ЭЫДҰ елдерінде дағды мен жұмыс күшінің жетіспеушілігімен түсіндіреді. Ел үкіметтері еңбек миграциясы мәселелерін тиімді шешу жолдарын іздеуде.

Миграция бойынша Халықаралық ұйымы деректеріне сәйкес, Қазақстан мигранттар бағыт алған 20 жетекші елдер қатарына кіреді⁴. Қазақстан мигранттарды қабылдап қана отырған жоқ, сонымен қатар мейлінше көп шығу мигранттары бар 20 ел қатарында⁵.

Миграциялық бейімділік феномені әсіресе өз қабілеттері мен мүмкіндіктерді барынша пайдалана отырып, өз әлеуметтік мәртебесін көтеруге ұмтылған жастар үшін маңызды. Бұл жерде әңгіме жастардың уақытша, сонымен қатар тұрақты да қозғалыстары туралы болуы ықтимал, ол білім алумен, жұмыс іздеумен, туризммен, коммерциялық қызметпен, отбасылық қатынастармен және басқа да факторлармен байланысты. Елдегі миграциялық үрдіс сол елдегі әлеуметтік-экономикалық жағдайға ықпал етуші негізгі факторлар қатарында және бұл ретте тұрғындардың эмиграциясы мәселесінде мейлінше бейім топ ретінде жастарға ерекше көңіл бөлу маңызды.

ҚР СЖРА ҰСБ деректеріне сай⁶, 2023 жылы 15 пен 34 жас аралығындағы 3913 жас елден шыққан, ТМД елдеріне - 2864 адам, басқа елдерге – 1049 адам. Жастардың шетелге оқу мен еңбек миграциясының жыл сайын артуы өзекті, 2023 жылы білім алу мақсатында 105 адам, жұмыспен байланысты 548 адам елден кетті. «Жастар» ҒЗО жүргізген әлеуметтік зерттеуге сәйкес, сарапшылар

1 COVID-19 Travel Restrictions Output — 28 February 2022. <https://dtm.iom.int/reports/covid-19-travel-restrictions-output-28-february-2022>

2 International Migration Outlook 2023. <https://www.oecd.org/migration/international-migration-outlook-1999124x.htm>

3 International Migration Outlook 2023 <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/b0f40584-en/1/3/1/index.html?itemId=/content/publication/b0f40584-en&csp=f32aa69b63450530407ffa5853cb88a4&itemIGO=oecd&itemContentType=book>

4 Әлемдегі көші-қон туралы есеп. Халықаралық көші-қон ұйымы. БҰҰ ХКҰ, 2020-б. 31. Өтініш берілген күні: 18.04.2022 ж. https://publications.iom.int/system/files/pdf/final-wmr_2020-ru.pdf

5 Әлемдегі көші-қон туралы есеп. Халықаралық көші-қон ұйымы. БҰҰ ХКҰ, 2020-б. 31. Өтініш берілген күні: 18.04.2022 ж. https://publications.iom.int/system/files/pdf/final-wmr_2020-ru.pdf

6 ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросының 2023 жылғы статистикалық деректері.

Қазақстаннан оқу миграциясы бойынша жастар көбірек шығатын жетекші елдер қатарында Ресей, Ұлыбритания, АҚШ, Германия, Канада, Чехия және Еуропаның басқа да елдерін атады⁷.

Адами капиталды дамыту қажеттілігі тұрғысынан алғанда тұрғындардың сыртқы миграциясы мәселесі ерекше көкейкесті бола түседі. Кейбір сарапшылар кадрлардың Қазақстаннан кету үрдісінің тұрақты сипат алғанын және сыртқы миграцияның елдің адами капиталы сапасының өзгеруіне ықпал ететінін атады, бұл еңбек ресурстары нарығына теріс әсер етіп, еңбек әлеуеті сапасын төмендетеді және жалпы алғанда елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына ықпалын тигізеді.

Жоғары білімді жастардың миграциялық бейімділік деңгейі айтарлықтай жоғары, 2019 жылы әрбір үшінші эмигранттың жоғары білімі болды⁸. 2023 жылы жалпы алғанда жоғары білімді 298 209 адам елден шықты, бұл ретте елге келушілер саны 301 998 адамды құрады. 15 жастан асқан еңбекке қабілетті тұрғындар арасында өткен жылы елден кеткен адамдарды сала бойынша қарасақ, экономика саласы бойынша 1086 маман, заң-құқық саласы – 252, педагогика – 794, медицина – 429, техникалық мамандықтар -2254, сәулет-құрылыс -174, ауыл шаруашылығы мамандықтары бойынша – 152 және басқа да мамандықтар бойынша – 2589 адам.

Шекаралас аймақтардағы миграциялық белсенділік пен жастар көңіл-күйін зерттеу қажеттілігі осы аймақтарда тұрғындардың кету деңгейі жоғары болуымен негізделеді. Соңғы 5 жылда Қостанай, Павлодар, Солтүстік Қазақстан, Шығыс Қазақстан облыстарында түрлі белсенділікпен миграциялық теріс сальдо сақталып отыр, бұл аймақтардың ортақ ерекшелігі - аймақтардың шекаралас сипаты. Миграцияның мейлінше теріс сальдосы байқалып отырған Қарағанды облысы бұл қатардан бөлек тұр.

№1 кесте. Қазақстан тұрғындарының сыртқы миграция сальдосы, адам *

Аймақ	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Қазақстан Республикасы	-29 121	-32 970	-17 718	-21 217	-6 722	9 344
Абай	-	-	-	-	-660	-393
Ақмола	-2 148	-2 801	-1 738	-1 768	-1 149	-730
Ақтөбе	-1 261	-1 899	-1 336	-1 476	-580	44
Алматы	542	767	-145	-1 163	1 011	1 196
Атырау	36	-68	-2	112	237	502
Батыс Қазақстан	-1 206	-1 606	-1 005	-836	-393	582
Жамбыл	-449	-946	-838	-1 041	-651	-475
Жетісу	-	-	-	-	-314	81
Қарағанды	-5 255	-5 388	-3 771	-4 349	-2 373	-686
Қостанай	-4 820	-4 665	-2 542	-2 635	-1 933	108
Қызылорда	-35	-38	-8	-61	-21	-42
Маңғыстау	1 114	1 965	2 450	2 212	3 336	3 444
Павлодар	-4 173	-5 298	-2 788	-2 855	-1 858	-380
Солтүстік Қазақстан	-3 210	-3 660	-1 759	-1 863	-1 181	-181
Түркістан*	336	-24	500	252	314	352
Ұлытау	-	-	-	-	-201	-146

7 Шекаралас өңірлердегі жастардың оқу және еңбек көші-қонының ерекшеліктері: «Жастар» ҒЗО, Нұр-сұлтан, 2022 319 б.

8. Қазақстан: кеңейтілген көші-қон бейіні 2019. - Алматы: Халықаралық көші-қон ұйымының (ХКУ) Қазақстандағы миссиясы-Орталық Азия бойынша субөңірлік үйлестіру кеңсесі, 2020-146 б.

https://publications.iom.int/system/files/pdf/kazakhstan_-_advanced-migration-profile-2014-2019-ru.pdf

Шығыс Қазақстан	-5 582	-6 515	-3 335	-3 650	-1 804	-977
Астана қ	-1 276	-1 068	-742	-1 000	39	1 459
Алматы қ	-2 096	-2 219	-960	-1 352	1 226	5 078
Шымкент қ	362	493	301	256	233	508

*Дереккөз: ҚР СЖРА ҰБС

Сонымен бірге, жастардың оқу және еңбек миграциясы мәселесінің өзектілігі адами капиталды дамыту аясында арта түседі, өйткені жуық мерзімде ел алдына қойылған ауқымды міндеттерді іске асыру үшін жастар әлеуетінің дамуы мен олардың бәсекеге қабілеттілік деңгейінің айтарлықтай артқаны қажет.

Осылайша, зерттеудің өзектілігі жастар ортасындағы миграциялық үрдістерге мониторинг жүргізу, шекаралас аймақтарда жастар миграциясына ықпал етуші әлеуметтік-экономикалық факторларды зерттеу, жалпы Қазақстанда, соның ішінде шекаралас аймақтарда да жастар миграциясының перспективалары мен тәуекелдеріне талдау жасау қажеттілігімен негізделеді.

Бағдарламаның әдістемелік бөлімі

Жастар арасындағы миграциялық үрдістерге мониторинг жүргізу және мемлекеттік жастар саясатын іске асырудың тиімділігін арттыру бойынша ұсынымдар даярлау мақсатында «Шекаралас аймақтардағы жастардың оқу мен еңбек миграциясының ерекшеліктері» қоғамдық пікір өлшемі бірнеше жылда бір өткізіліп тұрады.

Зерттеу мақсаты – Қазақстанның шекаралас аймақтарындағы жастардың оқу және еңбек миграциясы саласындағы ерекшеліктер мен тенденцияларға талдау жасау.

Міндеттері:

- шекаралас және орталық аймақтардағы жастардың әлеуметтік-экономикалық жағдайларын қарастыру;
- Отаны мен болашақтағы тұру орындарына көзқарастарын анықтау арқылы шекаралас аймақ жастарының құндылық бағыт-бағдарларын қарастыру;
- шекаралас аймақ жастарының жұмыспен қамтылуының өзекті мәселелерін, сондай-ақ жұмысқа орналасу жолындағы негізгі проблемаларын қарастыру;
- Қазақстанның шекаралас аймақтарындағы жастардың оқу және еңбек миграциясының себептері мен факторларын анықтау;
- шетелге шығуды жоспарлаған жастардың әлеуметтік бейнесін анықтау.

Нысаны - жастардың оқу және еңбек миграциясының тенденциялары мен ерекшеліктері және сипаттамасы.

Зерттеуде жинау мен талдаудың сандық және сапалық әдістері қолданылатын болады, респондентпен жеке сұхбат арқылы сауалнама қолданылатын жаппай сауал, сонымен бірге сарапшылық сұхбат әдісі.

Ақпарат жинаудың басты әдісі ретінде 14 пен 35 жас арасындағы жастармен жүргізілетін жаппай сауал, «face-to-face» қолданылады. Бұл әдіс жастар ортасындағы ахуал туралы мейлінше объективті ақпарат алуға мүмкіндік береді.

Жаппай сауал таңдау арқылы іріктелген және өз болмысымен әлеуметтік топ құрылымын білдіретін респонденттердің үлкен бір тобының зерттеуге қатысуын көздейді. Өткізілген жаппай сауал нәтижесі негізінде дәлдіктің қандай болса да бір шамасымен жаппай көңіл-күй туралы болжам жасалады. Жаппай сауалдың басты қызметі - адамдардың ой-пікірі, әлеуметтік құбылыстарға мотиві мен бағасы, қоғамдық, топтық және жеке сана ахуалы мен феномендері туралы ақпарат алу.

Сарапшылық сұхбат – сауалдың тағы бір түрі, оған белгілі бір қызмет саласындағы жоғары білікті мамандар қатысады. Әдіс қаралып отырған мәселені талдау мен шешу үрдісіне мамандардың құзыретті түрде қатысуын көздейді.

Әлеуметтік зерттеулер тәжірибесінде сарапшылық сауал қандай болса да бір құбылыстың дамуын болжау үшін, жаппай сауалдың сенімділік дәрежесін бағалау үшін, зерттеу мәселесіне (зондаж) қатысты алдын ала ақпарат жинау үшін және жай респонденттерге жаппай сауал жүргізу тиімсіз және мүмкін емес болған жағдайларда қолданылады.

Іріктеу көлемі жиынтығында 2000 респондентті құрайды. Әлеуметтік зерттеу жүргізу аумағы Қазақстанның барлық аймақтарын, Астана, Алматы, Шымкент қалаларын, 17 облыс орталығын және ауылдық елді мекендерді қамтиды (№2 кесте). Зерттеуде квоталармен стратификацияланған көп сатылы іріктеу қолданылады. Алғашқыда облыстар мен қалалардағы тұрғындар саны бойынша ел аймақтарындағы іріктеу аумағы анықталады. Кейін әр аймақ бойынша қалалық және ауылдық іріктеу көлемі, сол сияқты гендерлік тұрғыдан іріктеу көлемі есептеледі.

№2 кесте. Адам жобасымен іріктеу жиынтықтар есебі*

Облыс	Барлығы	Қала	Ауыл	Ерлер	Әйелдер
Қазақстан Республикасы	2000	1247	753	1021	979
Абай	53	33	20	27	26
Ақмола	74	42	32	38	36
Ақтөбе	93	69	24	48	45
Алматы	148	23	125	76	72
Атырау	72	39	33	37	35
Батыс Қазақстан	65	36	29	33	32
Жамбыл	123	52	71	63	60
Жетісу	65	29	36	33	32
Қарағанды	108	88	20	55	53
Қостанай	77	47	30	40	37
Қызылорда	85	39	46	44	41
Маңғыстау	81	36	45	41	40
Павлодар	68	48	20	35	33
Солтүстік Қазақстан	47	23	24	25	22
Түркістан	228	55	173	120	108
Ұлытау	21	17	4	11	10
Шығыс Қазақстан	62	41	21	32	30
Астана қ	159	159	0	80	79
Алматы қ	238	238	0	114	124
Шымкент қ	133	133	0	66	67

Бұл зерттеуде байқау бірліктерін таңдау бірнеше кезеңде жүргізіледі:

1. Облыстар бойынша таңдау – облыстар және республикалық деңгейдегі қалалардағы 14 пен 35 жас аралығындағы тұрғындар саны бойынша, Астана, Алматы, Шымкент қалалары және елдің 17 облыстары бойынша іріктеуге сәйкес.

2. Қала – ауыл қағидаты бойынша таңдау – әр облыстағы қалалық ауылдық іріктеулер арақатынасы. Барлық облыс орталықтары, қалалар мен ауылдық елді мекендер сауалмен қамтылатын болады.

3. Сауал нүктелерін таңдау - қалалар мен ауылдық елді мекендерде сол мекеннің картографиялық тізімі бойынша шағынаудандар мен көшелер жай, кездейсоқ әдіспен таңдалады.

4. Үй шаруашылықтарын таңдау – бастау нүктесінен бастап, «сол қол» ережесімен қалада 5 қадамдық жүріспен, ауылда 3 қадамдық жүріспен үй

шаруашылықтары таңдалады, квото бойынша өткен бір үй шаруашылығында 1 респондентпен белсенді сұхбатпен шектелу. Бастау нүктесі еркін түрде таңдалады.

5. Квотаға сәйкес респонденттерді таңдау – әрбір жеке алынған үй шаруашылығында респонденттер екі белгі бойынша іріктеледі, гендерлік белгі мен жасы. Сауал кезінде респондент 14 жастан кіші, 34 жастан үлкен болмауы керек, сонымен бірге гендерлік белгі бойынша репрезентивті болуы керек (сауалға қатысушы ерлер мен әйелдер саны Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау мен реформалар Агенттігі Ұлттық статистика бюросы деректеріне сәйкес есептелді).

Іріктеу репрезентивті, яғни бөлінген параметрлер бойынша респонденттер құрамы бас жиынтықтағы тиісті пропорцияларға жақын. Бұл ретте бас жиынтықтың орташа сипаттамаларынан іріктеу сипаттамалардың орташа ауытқуы $\pm 2,19\%$ -дан аспайды.

Сарапшылық сұхбаттардың іріктеу жиынтығы берілген біліктілік параметрлеріне, қызмет саласына (денсаулық сақтау, білім мен демалыс, еңбекпен қамтылу, жұмысқа тұру, мемлекеттік жастар саясаты және т.б. жастарға қатысты зерттелуге тиісті салалармен байланысты) сәйкес 10 сарапшыны құрады.

Зерттеу құралдары құрылымы

Алғашқы ақпаратты жинау үшін тираждалған құжат – сауалнама қолданылады, ол белгілі ережелер бойынша жасалған және бір-бірімен байланысты сауалдар жинағынан тұрады. Сауал респонденттер қалауына байланысты 2 тілде, қазақ және орыс тілдерінде жүргізіледі. Зерттеудің далалық кезеңі ақпаратын жинауды аймақтық супервайзерлер басшылығымен арнайы дайындалған интервьюерлер (сұхбат алушылар) жүзеге асырады.

Сарапшылық сұхбаттар зерттеу мақсаттарына сәйкес алдын ала дайындалған сценарии (гайд) бойынша жүргізіледі.

Зерттеу құралдары құрылымы зерттеудің бағдарламалық мақсаты мен міндеттеріне сәйкес блоктарға бөлінген сауалдар тізбегінен құралады.

Сұхбат жүргізу барысында кейінгі расшифровка (шифрды ашу) мен деректерді талдауды жеңілдету үшін аудиожазба жүргізіледі. Қорытындылары бойынша аудиожазбалар расшифровкасы жүргізіліп, транскрипт жасалады.

Ақпаратты өңдеу әдістемесі. Зерттеудің далалық кезеңі қорытындысына сай интервьюерлер жұмысына бақылау (сауалнама толтыру сауаттылығы - 100% және телефон арқылы алаңды бақылау - 30%), сол сияқты кодтау, деректерді енгізу және өңдеу жүргізіледі.

Алғашқы деректерді енгізу, өңдеу, сонымен бірге бір өлшемді, екі өлшемді кестелерді енгізу, корреляциялық және кластерлік талдаулар лицензияланған орыс тілді SPSS компьютерлік бағдарламасы арқылы орындалады.

Ақпаратты талдау әдістері

Бастапқы әлеуметтік ақпаратты талдаудың негізгі әдістері:

- 1) деректердің бір өлшемді талдауы;
- 2) деректердің екі өлшемді талдауы;
- 3) корреляциялық талдау.

Әлеуметтік сауалды дайындау кезеңдері:

1 кезең. Әлеуметтік сауалды дайындау.

Бағдарлама әзірлеу, оның басты бағыттары:

- проблемалық ахуалды анықтау;
- алған тақырып бойынша әдебиеттерге шолу;
- міндеттер мен мақсаттар қою;
- түсініктерді операцияландырау;
- гипотезалар ұсыну;

- таңдап алу жиынтықтарын жобалау.

Эмпирикалық ақпарат жинау үшін құралдар (сауалнама) әзірлеу:

- сауалнама аудару;
- зерттеу құралдарын пилоттау.

2 кезең. Эмпирикалық материал жинау.

Сауалды ұйымдастыру:

- Интервьюерлерді таңдау, дайындау, инструктаждан өткізу;
- сауал бөлімдерін бөлу ;
- сауал бірліктерін таңдап алу;
- сауалнама және сауалдан өту мен сауалнама толтыру нұсқаулықтарын тарату;
- сұхбат өткізу.

3 кезең. Әлеуметтік деректерді өңдеу мен түсіндіру:

- статистикалық деректерді (SPSS) талдау мен өңдеу бағдарламасында макет дайындау;
- сауалнаманы кодтау (респонденттердің ашық жауаптарын кодтау);
- сауалнамалық деректерді енгізу;
- алаңды бақылау;
- сызықша есептер мен әлеуметтік-демографиялық параметрлер бойынша есептерді өңдеу және шығару;
- статистикалық талдаудың басқа да түрлерін қолдану..

4 кезең. Алынған деректерді талдау.

Бастапқы талдауды өткізу:

- сауал нәтижесінде анықталған тәуелділіктерді тіркеу;
- кестелерді шығару;
- диаграммаларды құрау.

Деректерді қайта талдау:

- салыстырмалы талдау;
- қосымша ақпараттарды тарту;
- жаңа болжаулар мен ұсынбаларды ұсыну;
- зерттеудің соңғы есебін дайындау..

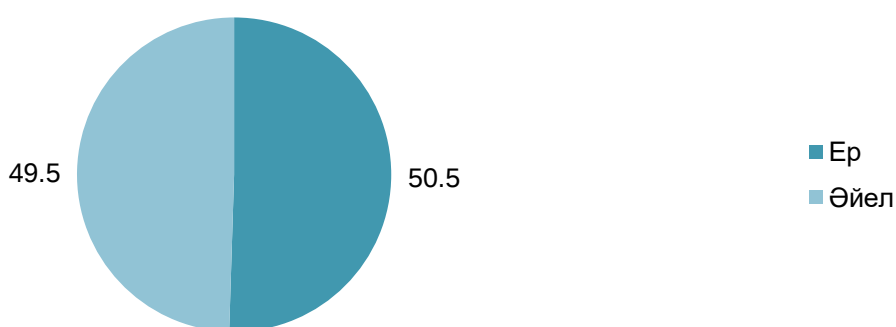
II. ЖАСТАРДЫҢ ЖАППАЙ САУАЛЫ НӘТИЖЕЛЕРІ

Респонденттердің әлеуметтік-демографиялық сипаттамалары

Бұл бөлімде зерттеуге қатысушылардың негізгі әлеуметтік-демографиялық деректері берілген. Нақты айтқанда, жынысы, жасы, этносы, білімі мен отбасылық жағдайы, балалар саны мен әскери қызмет тәжірибесі.

Осылайша, сауалға қатысушылардың 50,5%-ын ерлер, 49,5%-ын әйелдер құрады (№1 диаграмма).

№1 диаграмма. «Сіздің жынысыңыз» сауалына жауаптардың бөлінуі, %

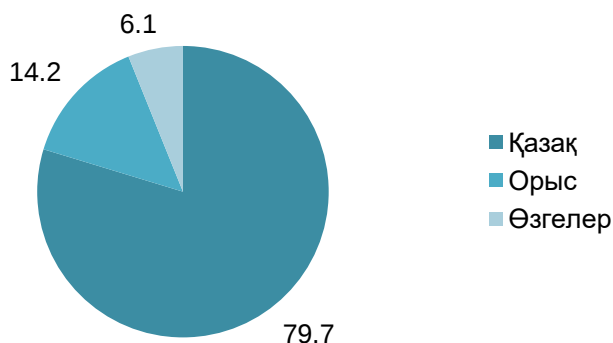
Респонденттердің 26,0%-ы - 14-18 жастағылар, 21,1%-ы - 19-23 жастағылар. Сол сияқты сауалға қатысқан респонденттердің 21,0%-ы 24-28 жастағылар болды. Ең үлкен 29-34 жас тобындағы респонденттер - 31,9% (№2 диаграмма).

№2 диаграмма. «Өзіңіздің толық жасыңызды көрсетіңізші» сауалына жауаптардың бөлінуі, %

Сауалға қазақ этникалық тобына жататынын көрсеткен 79,7% респонденттер қатысты (№3 диаграмма).

№3 диаграмма. «Сіздің этникалық тегіңіз (ұлтыңыз)?» сауалына жауаптардың бөлінуі, %

Білім деңгейі бойынша сауал кезінде сұралғандардың 7,9%-ы мектептің 9 сыныбын бітірген, 4,9%-ы 10 сыныпта оқып жатты. Орта білімді респонденттердің 11,4%-ы алған, сауалға қатысқандардың 28,9%-ында кәсіби-техникалық, орта арнайы білім болды. Сауал өтуі кезінде ЖОО-да оқып жатырғандар - 15,0%. Жоғары білім алғандар 29,7% болса, респонденттердің 2,2%-ында ғылыми дәреже болды (№4 диаграмма).

№4 диаграмма. «Сіздің біліміңіз...?» сауалына жауаптардың бөлінуі, %

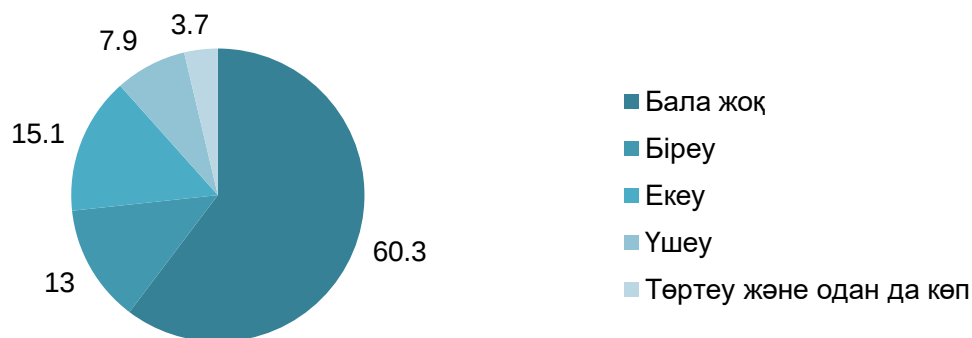
Респонденттердің 37,8%-ы тіркелген некеде, 2,5%-ы тіркелмеген некеде серіктесімен тұрып жатыр. Сауалға қатысқандардың 3,3%-ы ажырасқан, ал 0,2%-ы жесір қалған. Сауалға қатысушылардың басым бөлігі үйленбеген/тұрмысқа шықпаған (№5 диаграмма).

№5 диаграмма. «Сіздің отбасылық жағдайыңыз...?» сауалына жауаптардың бөлінуі, %

Респонденттердің 36,0%-ында 1-3 бала, 3,7% -ында төрт және одан да көп баладан бар. Басым көпшілігінде (60,3%) бала жоқ (№6 диаграмма).

№6 диаграмма. «Айтыңызшы, Сіздің неше балаңыз бар?» сауалына жауаптардың бөлінуі, %

Респонденттердің 17,5%-ы армияда болған, олардың ішінде 2,9% -ы армияда қызмет үшін болса, 10,8%-ы армияда болуды қажет деп есептеген, ал армияда болғандардың 3,8%-ы әскерде болса да, одан еш мән-мағына көрмейтінін жеткізді. Армия орнына әскери-техникалық мектепте оқығандар -0,9%, 3,3% ы әскери кафедрада оқыған.

Әскерде болмағандардың 1,4%-ы шақыру мерзімі аяқталғанша оқыған. Сауалға қатысушылардың 11,7%-ы армияға баруды жоспарлап отырса, 41,8%-ында армияда болу ниеті жоқ (№7 диаграмма).

№7 диаграмма. «Сіз армия қатарында болдыңыз ба?» сауалына жауаптардың бөлінуі, %

Осылайша, сауалға респондент ерлер мен әйелдердің тең пайыздық мөлшері қатысты. Олардың ішінде мейлінше көбі - 29 бен 34 жас аралығындағы жастар. Респонденттердің аса басым бөлігі - қазақ этникалық тобынан және орта арнайы немесе жоғары білімі барлар. Сауалға қатысушылардың жартысынан көбі сауал өткен кезде некеге отырмаған және олардың 60,3%-ында бала жоқ. Сауалға қатысушылар арасында армияда, ӘТМ немесе әскери кафедрада әскери дайындықтан өткендер - 21.7%, 42,8%-ында армияда қызметте болу ниеті жоқ.

1. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ЖАСТАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК КӨҢІЛ-КҮЙІ

Әлеуметтік оптимизм деңгейі және әлеуметтік-экономикалық ахуалға қанағаттануы

Жастардың миграциялық көңіл-күйін анықтау мақсатында ең алдымен олардың әлеуметтік көңіл-күйінің өзекті деңгейін түсіну маңызды. Тұтастай алғанда бұл көрсеткіш тұрғындардың мемлекетке сенім деңгейін және әлеуметтік қамсыздандыру деңгейіне қанағаттануын анықтай отырып, өмірдің барлық саласына ықпал етеді. Соңғы оқиғаларды, соның ішінде 2024 жылдың көктемінде болған ауқымды су тасқыны мәселесін ескере отырып, тұрғындардың шекаралас аймақтардағы әлеуметтік-экономикалық ахуалға қанағаттану деңгейін анықтау қажет.

Бірінші кезекте респонденттерге олардың өз өмірі және отбасыларының өмірі қаншалықты өзгергенін бағалау ұсынылды. Респонденттердің 67,4%-ы өз өмірі мен отбасыларының өмірі соңғы жылда жақсарды деп есептейді («жақсарды» мен «жақсарды деуге болады» бағаларының қосындысы). Сұралғандардың 33,4%-ы өмір сүру деңгейі өзгерген жоқ, ал 4,7%-ы соңғы жылда өмір деңгейі нашарлады деп бағалап отыр («нашарлады» мен «нашарлады деуге болады» бағаларының қосындысы).

2022 жылғы сауал нәтижелерімен салыстырғанда өз өмір деңгейлерін бағалауда 2024 жыл респонденттерінде оптимизм басым. Сонымен, 2022 жыл респонденттеріне қарағанда (57,2%) 2024 жылғы сауалға қатысушылар өз өмірлеріне оң бағаны 4,2%-ға жиі беріп отыр (№3 кесте).

№3 кесте. «Сіздің және Сіздің отбасыңыздың өмірі соңғы жылда қаншалықты өзгерді?» сауалына жауаптардың бөлінуі, %

	2022	2024
Жақсарды	28,2	25,7
Жақсарды деуге болады	29,0	35,7
Жақсарды + жақсарды деуге болады	57,2	61,4
Өзгерген жоқ	34,9	33,4
Нашарлады деуге болады	6,1	4,0
Нашарлады	0,9	0,7
Нашарлады + нашарлады деуге болады	7,0	4,7
Жауап беру қиын	1,1	0,5

Этникалық топтар тұрғысынан соңғы жылда өз өмірінің жақсарғанын өзгелермен салыстырғанда қазақтар жиі көрсетті (65,2%, орыстар - 45,8%, өзге этникалық топ респонденттері – 48,8%) (№4 кесте).

№4 кесте. «Сіздің және Сіздің отбасыңыздың өмірі соңғы жылда қаншалықты өзгерді?» сауалына жауаптардың этникалық топтар тұрғысынан бөлінуі, %

	Қазақ	Орыс	Басқалары
Жақсарды	28,0	16,2	18,2
Жақсарды деуге болады	37,2	29,6	30,6
Жақсарды + жақсарды деуге болады	65,2	45,8	48,8
Өзгерген жоқ	30,2	46,8	44,6
Нашарлады деуге болады	3,6	4,9	5,8
Нашарлады	0,4	1,8	0,8
Нашарлады + нашарлады деуге болады	4	6,7	6,6
Жауап беру қиын	0,6	0,7	-

Аймақтар тұрғысынан өз өмірлеріне қатысты барынша оң пікірді сауалға қатысқан Абай (100%), Ұлытау (100%) облыстарының, Шымкент қаласының (84,9%) және Қызылорда облысының (81,1%) тұрғындары берді. Өзгелерге қарағанда өмір деңгейі нашарлағанын Қарағанды (11,1%) мен Батыс Қазақстан

облысы (10,8%) тұрғындары жиі көрсетті. Атырау облысыны респонденттерінің 61,1%-ы басқалармен салыстырғанда өз өмір жағдайының тұрақтылығын жиі атады. Жалпы алғанда шекаралас аймақтардан алынған нәтижелерге талдау өзге өңірлерге қарағанда өмір жағдайының нашарлауын Қарағанды мен Батыс Қазақстан облыстарында жиі аталғанын көрсетіп отыр, ал басқа шекаралас аймақтар өздерінің бүгінгі өмір сүру деңгейлеріне жалпы алғанда оң көзқараста деуге болады (№5 кесте).

№5 кесте. «Сіздің және Сіздің отбасыңыздың өмірі соңғы жылда қаншалықты өзгерді?» сауалына жауаптардың аймақтар тұрғысынан бөлінуі, %

	Жақсарды + жақсарды деуге болады	Өзгерген жоқ	Нашарлады деуге болады + нашарлады	Жауап беру қиын
Абай	100	-	-	-
Ақмола	48,7	44,6	6,8	-
Ақтөбе	50,5	49,5	-	-
Алматы	70,3	21,6	5,4	2,7
Атырау	33,4	61,1	5,6	-
Батыс Қазақстан	36,9	52,3	10,8	-
Жамбыл	60,2	35,8	4,1	-
Жетісу	35,4	55,4	9,2	-
Қарағанды	35,2	53,7	11,1	-
Қостанай	55,9	44,2	-	-
Қызылорда	81,1	17,6	-	1,2
Маңғыстау	63	27,2	7,4	2,5
Павлодар	48,5	47,1	4,4	-
Солтүстік Қазақстан	76,6	21,3	2,1	-
Түркістан	72,4	25,9	1,7	-
Ұлытау	100	-	-	-
Шығыс Қазақстан	61,3	38,7	-	-
Астана қ	46,5	44,7	8,8	-
Алматы қ	68,1	23,9	6,3	1,7
Шымкент қ	84,9	12,8	1,5	0,8

Бұдан кейін респонденттерге өз меншігінде жылжымайтын мүлікке қатысты сауалға жауап беру ұсынылды. 44,0%-ы ата-аналарының үйінде/пәтерінде тұрады. Респонденттердің 16,3%- өз пәтерінде, 18,2%-ы өз үйлерінде тұрып жатыр. Жеке адамдардан пәтер немесе бөлмені жалға алушылар - 9,1%, мемлекеттік бағдарлама аясында жалға алушылар – 5,0%, жұмыс беруші арқылы жалға алушылар немесе қызметтік пәтерде тұратындар – 1,7%. Сауалға қатысушылардың 3,8%-ы туыстарында немесе таныстарында тұрады. Медреседе 1 респондент, жатақханада 2 респондент тұрады. (№8 диаграмма).

№8 диаграмма. «Айтыңызшы, Сіз қазір қайда тұрып жатырсыз?» сауалына жауаптардың бөлінуі, %

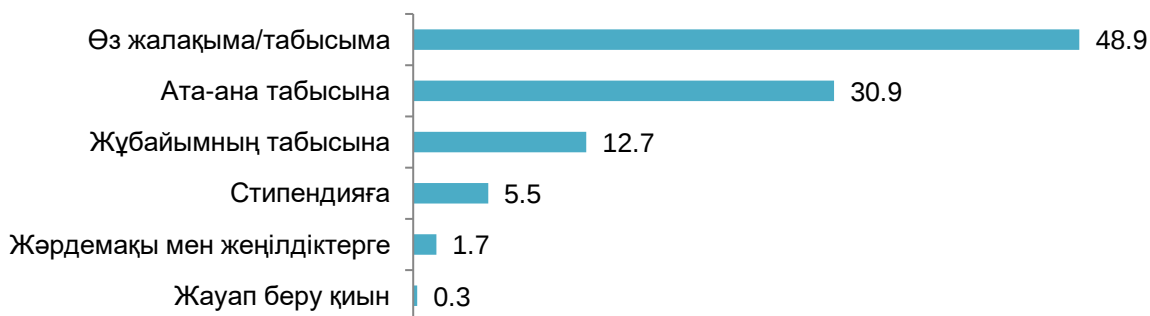

Материалдық жағдай деңгейі бойынша респонденттердің 9,4%-ы сауалға қатысушылардың мейлінше қамтамасыз етілген тобына жатады. 22,0% -ында ұзақ мерзімді тауарлардың көбін сатып алу мүмкіндігі бар. Респонденттердің жартысынан сәл астамы орта топқа жатады, оларда қажетті қаржы бар, бірақ болашаққа жинақтауда қиындықтар да бар. 12,1% респонденттер мейлінше төмен әлеуметтік топқа жатады, олардың 9,4%-ында тек азық-түлік алуға мүмкіншіліктер болса, 2,7% - ы азық-түлік алу да қиын екенін жеткізді (№9 диаграмма).

№9 диаграмма. «Сіз өзіңіздің және отбасыңыздың табыс деңгейін қалай бағалайсыз?» сауалына жауаптардың бөлінуі, %

Респонденттердің 48,9%- ы негізінен өз табыстарына, 30,9%-ы ата-аналар табысына өмір сүруде. 12,7% -ы жұбайының табысына өмір сүреді. Стипендияға өмір сүретіндер - 5,5%, 1,7%-ы жәрдемақы мен жеңілдіктерге өмір сүріп жатыр (№10 диаграмма).

№10 диаграмма. «Сіз негізінен қандай қаражатқа өмір сүресіз?» сауалына жауаптардың бөлінуі, %

Респонденттердің 56,6%-ы өз материалдық жағдайларын жақсы деп бағалап отыр («өте жақсы» мен «жақсы» бағаларының қосындысы). Ол жағдайды орташа бағалағандар - 37,8%, ал нашар бағалаған респонденттер - 4,8% («нашар» және «өте нашар» бағаларының қосындысы).

Бұл ретте 2022 жылғы зерттеу нәтижелерімен салыстырғанда оң және теріс бағалар үлесінің айырмашылығы көп емес. Жалпы алғанда респонденттердің материалдық жағдайлары сол күйінде қалған (№6 кесте).

№6 кесте. «Сіз өз отбасыңыздың материалдық (экономикалық) жағдайын қалай бағалар едіңіз?» сауалына жауаптардың бөлінуі, 2022 және 2024 жылдың салыстырмалы деректері, %

	2022	2024
Өте жақсы	13,3	15,9
Жақсы	42,6	40,7
Өте жақсы+жақсы	55,9	56,6
Орташа	39,3	37,8
Нашар	4,2	4,5
Өте нашар	0,1	0,3
Нашар + өте нашар	4,3	4,8
Жауап беру қиын	0,7	0,8

Өз отбасыларының материалдық жағдайына оң баға беру өзгелерге қарағанда сауалға қатысқан қазақтарда жиі кездесті (60,1%), өз кезегінде өзге этникалық топ респонденттерінің 51,2%-ы материалдық жағдайды орташа деп бағалап отыр. (№7 кесте).

№7 кесте. «Сіз өз отбасыңыздың материалдық (экономикалық) жағдайын қалай бағалар едіңіз?» сауалына жауаптардың этникалық топтар тұрғысынан бөлінуі, %

	Қазақ	Орыс	Басқалар
Өте жақсы	17,7	9,9	5,8
Жақсы	42,4	34,2	33,1
Өте жақсы+жақсы	60,1	44,1	38,9
Орташа	35,4	45,8	51,2
Нашар	3,4	8,1	9,9
Өте нашар	0,3	0,4	-
Нашар + өте нашар	3,7	8,5	9,9
Жауап беру қиын	0,8	1,8	-

Аймақтар тұрғысынан алғанда барлық аймақтар, оның ішінде шекаралас аймақтар респонденттері өз материалдық жағдайларын жақсы немесе орташа деп бағалаған. Солай болса да өз материалдық жағдайларын оң бағалауда Абай (98,1%) мен Ұлытау (95,2%) облыстары ерекшеленіп тұр. Өз табыс деңгейіне «өте жақсы» немесе «жақсы» бағасын сирек бергендер - Жетісу (23,1%), Павлодар (36,8%), Ақтөбе (37,6%) Жамбыл (39,8%) облыстары респонденттері.

Жетісу облысынан сауалға қатысушылардың 64,6%-ы өз жағдайларына орташа баға берді, сол сияқты Ақтөбе (60,2%), Павлодар (57,4%) мен Жамбыл облысы (53,7%) респонденттерінде орташа бағалау жиі кездеседі (№8 кесте).

№8 кесте. «Сіз өз отбасыңыздың материалдық (экономикалық) жағдайын қалай бағалар едіңіз?» сауалына жауаптардың аймақтар тұрғысынан бөлінуі, %

	Өте жақсы+жақсы	Орташа	Нашар+өте нашар	Жауап беру қиын
Абай	98,1	1,9	-	-
Ақмола	45,9	41,9	12,2	-
Ақтөбе	37,6	60,2	2,2	-
Алматы	63,5	25,7	8,2	2,7
Атырау	40,3	54,2	5,6	-
Батыс Қазақстан	41,6	44,6	13,8	-
Жамбыл	39,8	53,7	5,7	0,8
Жетісу	23,1	64,6	6,2	6,2
Қарағанды	43,5	51,9	4,6	-
Қостанай	45,5	54,5	-	-
Қызылорда	69,4	29,4	1,2	-
Маңғыстау	55,5	32,1	7,4	4,9
Павлодар	36,8	57,4	5,9	-
Солтүстік Қазақстан	74,4	23,4	2,1	-
Түркістан	71,5	25,4	3	-
Ұлытау	95,2	4,8	-	-
Шығыс Қазақстан	48,4	50,0	1,6	-
Астана қ	51,6	44,7	3,1	0,6
Алматы қ	64,7	26,9	6,7	1,7
Шымкент қ	75,2	23,3	1,5	-

Өз материалдық жағдайларын жоғары бағалау барлық шекаралас аймақтарда, әсіресе Абай және Солтүстік Қазақстан облыстарында кең таралған. Бұл осы аймақтар тұрғындары арасында қанағаттанудың жоғары деңгейін көрсетті және өмірдің жайлы жағдайлары мен тұрақты әлеуметтік ахуалдан хабар береді.

Орташа бағалау Жетісу, Алматы, Павлодар сияқты шекаралас аймақтарда басым. Бұл осы аймақтардағы орта әлеуметтік көңіл-күй бар дегенді білдіреді. Төмен бағалар Батыс Қазақстан облысында жиі тіркелді, осындай бағалар үлесі онша көп болмаса да, бұл осы облыста мәселелер барлығын көрсетеді.

Шығыстарға келсек, респонденттер бәрінен де тамақ өнімдеріне көп қаржы жұмсайды (80,4%). Шығыстың екінші бөлігі – киім мен аяқ киім (69,9%). Дәрі-дәрмекке жиі шығынданатындар – қатысушылардың 20,4%-ы. Сол сияқты шығыс көздері ретінде аталғандар ішінде хобби мен қызығушылық (19,8%), кафе мен мейрамхана (13,3%), электроника мен гаджеттер (13,2%), баспана жалдау (13,1%), кинотеатрларға бару (7,9%), концерттер мен фестивалдарға бару (3,2%) бар. (№11 диаграмма).

№11 диаграмма. «Сіз қаржыны бәрінен бұрын қайда, неге жұмсайсыз?» сауалына жауаптардың бөлінуі, үш жауаптан көп емес, %

*Жиынтығы 100%-ға тең емес, өйткені респондент жауаптың бірнеше нұсқасын таңдап ала алатын еді

Жалпы алғанда сауалға қатысушы ерлердің негізгі шығындары әйелдер шығынынан көп ерекшеленбейді. Әйелдер де, ерлер де қаржыны азық-түлікке, киім/аяқ киім мен дәрі-дәрмекке жиі жұмсайды. Бұл ретте әйелдер осы үш санат бойынша, әсіресе киім/аяқ киімге көбірек шығаратыны көрініп тұр (73,1%, ерлер - 66,8%). Сол сияқты электроника мен гаджетке ерлер шығыны көбірек екенін атап кеткен (14,8%, әйелдер - 11,4%) жөн (№9 кесте).

№9 кесте. «Сіз қаржыны бәрінен бұрын қайда, неге жұмсайсыз?» сауалына жауаптардың гендерлік белгі тұрғысынан бөлінуі, үш жауаптан көп емес, %

	Ерлер	Әйелдер
Тамақ өнімдері	78,5	82,2
Киім мен аяқ киім	66,8	73,1
Дәрі-дәрмек	19,5	21,3
Баспана жалдау	13,0	13,1
Электроника мен гаджеттер	14,8	11,4
Кафе мен мейрамханалар	13,8	12,7
Хобби мен қызығушылық тауарлары	20,2	19,4
Кинотеатрларға бару	9,2	6,6
Концерттер, фестивалдар	3,1	3,2
Ломбардтағы пайыздар	-	0,1
Несие	0,9	1,2
Сапарлар	0,5	0,3
Билер	0,1	-
Бокс	0,1	-
Ипотека	0,2	-
Коммуналдық төлемдер	0,4	0,6
Оқу	0,1	0,6

Құрылыс материалдары	-	0,1
Барлығына аз-аздап	0,1	-
Автомобиль	0,1	-
Балалар үйірмелері	-	0,2
Балаларға	0,1	0,2
Кітаптар	-	0,1
Косметика	-	0,1
Үйді қалпына келтіру	0,1	-
Онлайн дүкендер	0,1	0,2
Келіктер	0,2	0,2
Жауап беру қиын	1,3	0,9

*Жиынтығы 100%-ға тең емес, өйткені респондент жауаптың бірнеше нұсқасын таңдап ала алатын еді

Бұдан кейін қатысушының банк процестеріне тартылу деңгейін және олардың қаржылық сауаттылық қабілетін анықтау мақсатында бірнеше қаржылық қызмет түрлері ұсынылды. Жалпы, респонденттердің көпшілігі депозиттік-несиелік қызметті пайдаланбайды. Дегенмен 33,0%- ы бөліп төлеу барын, 26,1%- ы тұтыну несиесін алғанын, 23,2%- ы тұрмыстық техникаға несиесін алғанын атады. Сол сияқты қатысушылардың 19,6%-ы депозитті пайдаланады, 17,3%-ында қаржы жинақтары бар (№10 кесте).

№10 кесте. «Сізде .....бар ма?» сауалына жауаптардың бөлінуі, %

	Иә	Жоқ	Жауап беру қиын
Депозит	19,6	79,7	0,7
Қаржы жинағы	17,3	82,1	0,6
Инвестиции	9,2	90,3	0,5
Ипотека	11,7	87,9	0,5
Бизнесті дамытуға несиесі	7,3	92,2	0,5
Машинаға несиесі	11,1	88,3	0,6
Тұрмыстық техникаға несиесі	23,2	76,2	0,6
Тұтыну несиесі	26,1	73,1	0,8
Бөліп төлеу	33,0	66,3	0,7
Микрокредит	10,9	88,2	0,9
Ломбардта қарыз	8,5	90,7	0,8

Сауалға қатысушылардың 44,1%-ы несиесі бойынша айлық төлемді дербес өздері төлейтінін атады («иә» мен «иә деуге болады» жауаптарының қосындысы). 13,7%-ы дербес төлей алмайды («жоқ» пен «жоқ деуге болады» жауаптарының қосындысы). Респонденттердің 40,8%-ында несиелік міндеттемелер жоқ (№11 кесте).

№11 кесте. «Несие бойынша әр айлық төлемді Сіз өзіңіз дербес төлей аласыз ба?» сауалына жауаптардың бөлінуі, %

	Пайыздар
Иә	23,2
Иә деуге болады	20,9
Иә+иә деуге болады	44,1
Жоқ деуге болады	9,1
Жоқ	4,6
Жоқ деуге болады + жоқ	13,7
Менде қарыз, несиесі жоқ	40,8
Жауап беру қиын	1,4

Келесі сауал респонденттердің еңбекке қабілеттілік деңгейін анықтайды. Олардың арасында 47,7%-ы толық немесе толық емес күн тәртібінде жұмыс істейді. Қосымша жұмыстары бар 12,2% студенттерді қосқанда респонденттердің 35,8%-ы оқиды. 14,5%-ы жұмыс істемейді, олардың 3,7%-ы жұмыс іздеп жүрген жұмыссыздар, 2,5%-ы жұмыс іздемейтін жұмыссыздар, 6,7%-ы декреттік

демалыста болса, 1,6%-ы денсаулық жағдайына байланысты жұмыс істемейді. Сонымен бірге респонденттердің 23,6%-ы тек оқуда екенін жеткізді (№12 диаграмма).

№12 диаграмма. «Жұмыспен қамтылу саласындағы Сіздің негізгі жағдайыңызды көрсетіңіз?» сауалына жауаптардың бөлінуі, %

Жұмыс орнын таңдауда респонденттерге ең алдымен жалақы деңгейі (65,7%) мен кәсіби өсу/мансап (48,2%) факторлары маңызды. Сонымен бірге сыйақы мен жеңілдік (23,6%), жұмыстың икемді кестесі (22,1%) мен жаңа тәжірибе/білім алу (20,5%) сияқты факторлар да жиі аталды (№13 диаграмма).

№13 диаграмма. «Жұмыс орнын таңдауда Сіз үшін мейлінше маңызды факторларды көрсетіңіз» сауалына жауаптардың бөлінуі, үш жауаптан көп емес, %

*Жиынтығы 100%-ға тең емес, өйткені респондент жауаптың бірнеше нұсқасын таңдап ала алатын еді

Гендерлік тұрғыдан алғанда жұмыс орнын таңдауда ерлер үшін де (67,1%), әйелдер үшін де (64,3%) бәрінен бұрын еңбекақы деңгейі маңызды. Бұл ретте осы фактор әйелдерге қарағанда ерлерде 2,8%-ға маңыздырақ. Бұл ер адамдар ақшаны көбірек табу керек деген дәстүрлі көзқарасты дәлелдеп тұр. Әлеуметтік-психологиялық ахуал ерлерге (11,6%) қарағанда әйелдер үшін (14,2%) маңызды екені байқалып тұр. Сол сияқты икемді жұмыс кестесін де әйелдер жиі көрсетті (3,6%-ға) (№12 кесте).

№12 кесте. «Жұмыс орнын таңдауда Сіз үшін мейлінше маңызды факторларды көрсетіңіз» сауалына жауаптардың гендерлік тұрғыдан бөлінуі, %

	Ерлер	Әйелдер
Кәсіби өсу, мансап	48,5	47,9
Жалақы деңгейі	67,1	64,3
Сыйақы мен жеңілдіктер	24,1	23,0
Әлеуметтік-психологиялық ахуал	11,6	14,2
Жаңа тәжірибе, білім алу	20,7	20,2
Компания беделі	10,9	10,5
Жаңа байланыстар мен қатынастар, нетворкинг (желі құру)	14,4	15,0
Икемді жұмыс кестесі	20,3	23,9
Мекеме/ұйымның орналасқан орны	9,0	7,8
Өзіндік бизнес	0,2	-
Көрсетілгендердің бәрі	-	0,1
Ресми жұмысқа тұру	-	0,2
Моральдық қанағаттану	-	0,1
Мүгедектің жұмысқа тұруы	0,1	-
Жауап беру қиын	2,7	4,3

Жиынтығы 100%-ға тең емес, өйткені респондент жауаптың бірнеше нұсқасын таңдап ала алатын еді.

Жұмысқа тартымдылығын бағалау мақсатында респонденттерге сала бойынша тізім ұсынылған болатын. Бағалар «1» («тартымды емес») мен «5» («өте тартымды») аралығында болды. Деректерді сипаттауда тартымды емес бағалары («1» + «2») және тартымдылық бағалары («4» + «5») жинақталды.

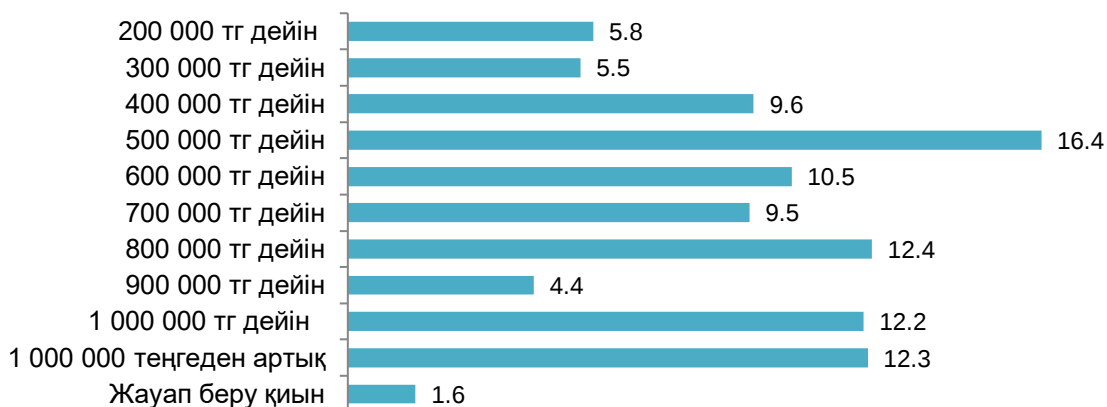
Сауалға қатысқан жастар үшін бизнес/кәсіпкерлік (58,3%), IT (49,0%), және қаржы саласы (48,9%). мейлінше тартымды салалар болды. Сонымен бірге сауда (47,7%), мемлекеттік қызмет (46,7%), білім (46,2%), фриланс (45,3%), қызмет көрсету (43,5%), денсаулық сақтау (42,9%) салалары да тартымдылар қатарында. Ал техникалық персонал (49,1%) мен ауыл шаруашылығы (41,4%) салаларының тартымдылық көрсеткіштері төмен болды (№13 кесте).

№13 кесте. «Көрсетілген салаларды 1-ден 5-ке дейінгі шкала бойынша бағалаңыз» сауалына жауаптардың бөлінуі, «1 – тартымды емес, 5 – өте тартымды», %

	1	2	1+2	3	4	5	4+5	3/0
Мемлекеттік қызмет	15,8	11,7	27,5	24,6	25,1	21,6	46,7	1,2
Ғылым	18,1	15,9	34	30,3	22,5	12,1	34,6	1,1
Мәдениет	15,0	14,1	29,1	33,2	22,2	14,1	36,3	1,4
Денсаулық сақтау	13,2	13,4	26,6	29,3	24,5	18,4	42,9	1,3
Білім (мектепке дейінгі тәрбие, орта, жоғары білім)	13,1	12,9	26	26,4	25,6	20,6	46,2	1,4
Қаржы (банктер, бухгалтерия және т.б.)	11,8	11,3	23,1	26,7	26,1	22,8	48,9	1,3
Бизнес, кәсіпкерлік	8,3	9,6	17,9	22,6	26,0	32,3	58,3	1,3
Қызмет көрсету	11,8	12,2	24	30,9	25,5	18,0	43,5	1,6
IT	12,8	11,0	23,8	25,6	25,9	23,1	49	1,6
Сауда	10,9	10,7	21,6	29,2	29,1	18,6	47,7	1,6
БАҚ	20,3	11,7	32	32,2	22,3	11,2	33,5	2,3
Құрылыс	20,4	14,7	35,1	27,9	24,3	11,1	35,4	1,6
Өнеркәсіп	18,8	15,0	33,8	30,6	22,2	11,7	33,9	1,7
Ауыл шаруашылығы	24,3	17,1	41,4	27,5	19,4	10,1	29,5	1,7
Техникалық персонал (күзетші, вахтер, техникалық қызметкер мен т.б.)	29,2	19,9	49,1	27,6	15,1	6,1	21,2	2,1
Өз-өзін қамтушылар, фрилансерлер	13,6	11,7	25,3	27,8	26,1	19,2	45,3	1,6

Жалақы перспективаларын бағалаған респонденттердің 16,4%-ы айына 500 000 мың теңге жалақыға өздері риза болатындықтарын жеткізді. 800 000 мың бен 1 000 000 және одан да жоғары жалақыны тартымды санайтын сауалға қатысушылар саны тең десе де болады (12,2%-дан 12,4%-ға дейін) (№14 диаграмма).

№14 диаграмма. «Сіздің барлық қажеттіліктеріңізді қанағаттандыратын жалақы көлемін көрсетіңіз» сауалына жауаптардың бөлінуі, %

Келесі бағалау өмірдегі болашақ өзгерістерді талдау арқылы әлеуметтік оптимизмді анықтауды көздейді. Респонденттердің 78,3%-ының пікірінше бір жылдан кейін олардың және отбасыларының өмірі жақсарады («сөзсіз жақсы болады», «жақсы деуге болады» жауаптарының жиынтығы). 9,2% -ы нашарлайды деп санайды («нашар деуге болады» + «сөзсіз нашар»). Ал сауалға қатысушылардың 10,2%-ы өз өмірлерінде ештеңе өзгермейді деп жауап берді. 2022 жылғы респонденттер пікірінде өз болашағына қатысты оптимизм басым болғанын атап кеткен жөн (84,8%), 2024 жылы көрсеткіш 6,5 %-ға төмендеді (№14 кесте).

№14 кесте. «Сіздің пікіріңізше, бір жылдан кейін Сіз және Сіздің отбасыңыз қалай өмір сүретін болады?» сауалына жауаптардың бөлінуі, 2022 және 2024 жылдың салыстырмалы деректері, %

	2022	2024
Сөзсіз жақсы	34,2	30,2
Жақсы деуге болады	50,6	48,1
Сөзсіз жақсы+Жақсы деуге болады	84,8	78,3
Нашар деуге болады	9,0	7,5
Сөзсіз нашар	1,2	1,7
Нашар деуге болады + Сөзсіз нашар	10,2	9,2
Ештеңе өзгермейді	-	10,2
Жауап беру қиын	5,1	2,3

Этникалық тұрғыдан алғанда өз болашақтарына оптимистік көзқарас өзгелерге қарағанда қазақтарда басым. Олардың 80,1%-ы бір жылдан кейін жақсырақ өмір болады деп есептейді, бұл көрсеткіш өзге этнос өкілдерінде – 71,9%, орыстар арасында – 70,4%. Бұл жерде пессимистік көзқарастағы респонденттер де қазақтар арасында өзгелермен салыстырғанда көбірек екені байқалды (10,2%, орыстар – 6,0%, өзге этнос респонденттері – 5,0%). Өз болашағына деген тұрақтылықты сауалға қатысушы орыстар көбірек көрсетті - 20,4% (өзге этностар – 19,0%, қазақтар – 7,7%) (№15 кесте).

№15 кесте . «Сіздің пікіріңізше, бір жылдан кейін Сіз және Сіздің отбасыңыз қалай өмір сүретін болады?» сауалына жауаптардың этникалық топтар тұрғысынан бөлінуі, %

	Қазақ	Орыс	Өзгелер
Сөзсіз жақсы	32,2	21,8	23,1
Жақсы деуге болады	47,9	48,6	48,8
Сөзсіз жақсы+Жақсы деуге болады	80,1	70,4	71,9
Нашар деуге болады	8,4	3,2	5,0
Сөзсіз нашар	1,8	2,8	-
Нашар деуге болады + Сөзсіз нашар	10,2	6	5

Ештеңе өзгермейді	7,7	20,4	19,0
Жауап беру қиын	2,1	3,2	4,1

Сауал нәтижелері бойынша болашаққа деген оптимистік көзқарас респонденттердің материалдық жайлылығына тікелей пропорционалды екенін атап кеткен жөн, материалдық жағдай жоғары болған сайын, респонденттердің болашақты позитивті бағалауы да жиі бола түседі (№16 кесте).

№16 кесте. «Сіздің пікіріңізше, бір жылдан кейін Сіз және Сіздің отбасыңыз қалай өмір сүретін болады?» сауалына жауаптардың материалдық жайлылық тұрғысынан бөлінуі, %

	Ақша өзіме керектің бәріне жетеді	Ұзақ мерзімді тауарлардың көпшілігін алу еш қиындық тудырмайды	Ақша тек қажетті өнімдерге ғана жетеді, жинақтауға қалмайды	Ақша тек тамақ өнімдерін алуға ғана жетеді, бірақ коммуналдық төлемдерге қалмайды	Ақша тамақ өнімдерін алуға да жетпейді
Сөзсіз жақсы	55,6	35,9	24,6	25,7	24,1
Жақсы деуге болады	35,8	50,5	50,3	43,3	40,7
Сөзсіз жақсы+Жақсы деуге болады	91,4	86,4	74,9	69	64,8
Нашар деуге болады	4,3	5,0	8,1	11,8	11,1
Сөзсіз нашар	1,6	0,9	1,6	4,8	3,7
Нашар деуге болады+Сөзсіз нашар	5,9	5,9	9,7	16,6	14,8
Ештеңе өзгермейді	2,7	5,7	12,2	12,8	20,4
Жауап беру қиын	-	2,0	3,1	1,6	-

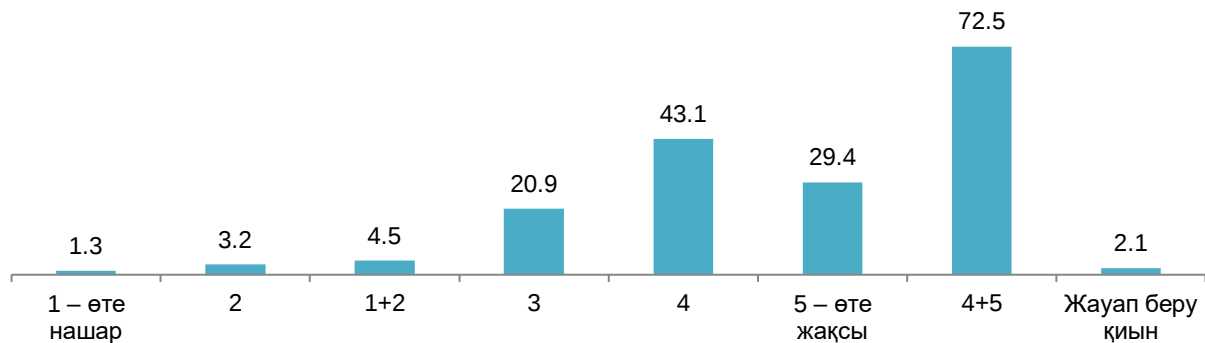
Осылайша, респонденттердің көпшілігі 2024 жылы өткен жылдармен салыстырғанда өз өмірлерінің жақсарғанын атап көрсетті. Жалпы алғанда жастардың басым бөлігі өз өмірлерін оң бағалап отыр, бұл миграциялық ағынды тоқтатуда позитивті фактор болып табылады. Дегенмен респонденттердің бір бөлігі қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайға наразылық білдірді және бұл олардың өз елді мекенінен көшуіне себеп болуы ықтимал.

Тұрғылықты жерлерде жеке даму үшін жасалған жағдайларға қанағаттануы

Өмірге қанағаттанудың жоғары деңгейіне жету үшін жеке даму жағдайларын ескеру маңызды. Бұл ретте осы жай кең факторлар жиынынан тұрады, оның ішінде сапалы білім, мәдени-спорт шаралары, дамыған инфроқұрылым қолжетімділігі және т.б. бар. Бұл бөлімде сауалға қатысқан жастардың тұрғылықты жерлеріндегі қазіргі жағдайлар мен инфроқұрылымға қанағаттану дәрежесі мәселелері қарастырылады.

Жергілікті жастар өміріне баға берген көпшілік (72,5%) олар жақсы өмір сүруде деп санайды («4» пен «5» бағаларының жиынтығы). Сұралғандардың 4,5%-ы өз елді мекендерінде жастар нашар өмір сүруде деп көрсетті («1» мен «2» бағаларының жиынтығы). 20,9%-ы оны бейтарап бағалады (№15 диаграмма).

№15 диаграмма. «Сіздің елді мекенде жастар жақсы тұра ма, 1-ден 5-ке дейінгі балл шкаласымен бағалаңыз» сауалына жауаптардың бөлінуі, 1 – өте нашар, 5 – өте жақсы, %

Жас топтары тұрғысынан 14-18 жас тобының сауалға қатысушыларының 79,9% -ы жергілікті жастардың әлеуметтік жайлылығын оң бағалады. 19-23 жас тобы респонденттері де осындай баға берді -70,9%, 29-34 жас тобы - 70,7% және 24-28 жас тобы - 68,0%. Теріс бағаны өзге жас топтарынан 24-28 жас тобы респонденттері көбірек берді (6,0%, 19-23 жас – 4,7%, 29-34 жас – 4,4%, 14-18 жас – 3,1%) (№17 кесте).

№17 кесте. «Сіздің елді мекенде жастар жақсы тұра ма, 1-ден 5-ке дейінгі балл шкаласымен бағалаңыз» сауалына жауаптардың жас топтары тұрғысынан бөлінуі, 1 – өте нашар, 5 – өте жақсы, %

	14-18 жас	19-23 жас	24-28 жас	29-34 жас
Өте нашар	0,8	1,2	1,9	1,4
2	2,3	3,5	4,1	3,0
Өте нашар + 2	3,1	4,7	6	4,4
3	15,5	21,7	24,3	22,3
4	46,1	44,7	39,4	42,1
Өте жақсы	33,8	26,2	28,6	28,6
4 + өте жақсы	79,9	70,9	68	70,7
Жауап беру қиын	1,5	2,6	1,7	2,7

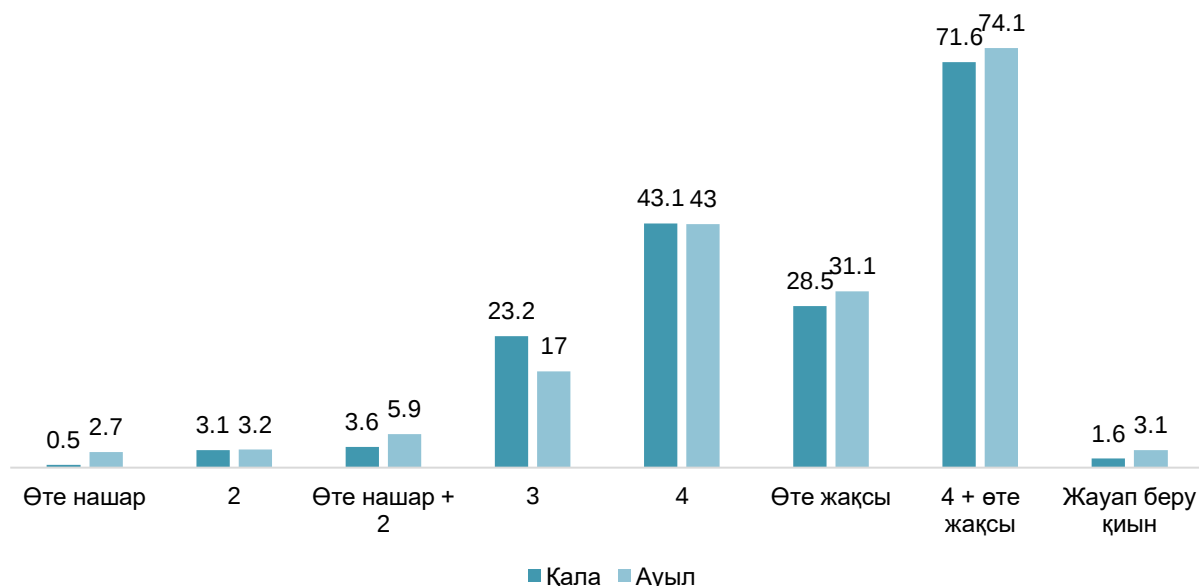
Этникалық топтар тұрғысынан жергілікті жастардың әлеуметтік жайлылығына қатысты қазақтарда оң пікір басым, олардың 74,2%-ы жастардың жақсы тұратынын атап көрсетті (орыстар – 67,2%, өзге этникалық топ респонденттері – 62,8%). Басқалардан гөрі теріс бағаны өзге этникалық топ өкілдері көбірек берді, көрсеткіш– 7,5% (орыстар – 5,3%, қазақтар – 4,1%). Сауалға қатысқан өзге этнос өкілдерінің 27,3%-ы жастар өмірін орташа деңгейде деп бағалады, орыстар – 26,8%, қазақтар – 19,3% (№18 кесте).

№18 кесте «Сіздің елді мекенде жастар жақсы тұра ма, 1-ден 5-ке дейінгі балл шкаласымен бағалаңыз» сауалына жауаптардың этникалық топтар бойынша бөлінуі, 1 – өте нашар, 5 – өте жақсы, , %

	Қазақ	Орыс	Өзгелер
Өте нашар	0,9	2,1	5,0
2	3,2	3,2	2,5
Өте нашар + 2	4,1	5,3	7,5
3	19,3	26,8	27,3
4	43,6	40,8	41,3
Өте жақсы	30,6	26,4	21,5
4 + өте жақсы	74,2	67,2	62,8
Жауап беру қиын	2,4	0,7	2,5

Елді мекен типі тұрғысынан жастардың әлеуметтік жайлылығына сауалға қатысқан ауыл тұрғындарының 5,9%-ы және қала тұрғындарының 3,6%-ы төмен бағалады. Ауылдан қатысқан респонденттердің 74,1%-ы және қала тұрғындарының 71,6% -ы жағдайға оң баға берді. Орташа бағалаған қалалықтар ауыл тұрғындарына қарағанда көбірек (қала – 23,2%, ауыл – 17,0%) (№16 диаграмма).

№16 диаграмма. «Сіздің елді мекенде жастар жақсы тұра ма, 1-ден 5-ке дейінгі балл шкаласымен бағалаңыз» сауалына жауаптардың елді мекен типтері бойынша бөлінуі, 1 – өте нашар, 5 – өте жақсы, %

Абай (92,5%), Ұлытау (90,5%), СҚО (89,3%), Қостанай (83,1%), Түркістан (80,7%) облыстары мен Шымкент (90,2%) қаласының респонденттерінде өз өмірлеріне қанағаттану деңгейі жоғары. Сонымен бірге қанағаттанбаушылық пікір Қарағанды, Алматы және Шығыс Қазақстан облыстары респонденттерінде жиі кездесті. ШҚО (37,1%), Павлодар (33,8%), Ақтөбе (32,3%) облыстары мен Астана (30,8%) қаласынан сауалға қатысушылар орташа баға қойды (№19 кесте).

№19 кесте. «Сіздің елді мекенде жастар жақсы тұра ма, 1-ден 5-ке дейінгі балл шкаласымен бағалаңыз» сауалына жауаптардың аймақтар типтері бойынша бөлінуі, 1 – өте нашар, 5 – өте жақсы, %

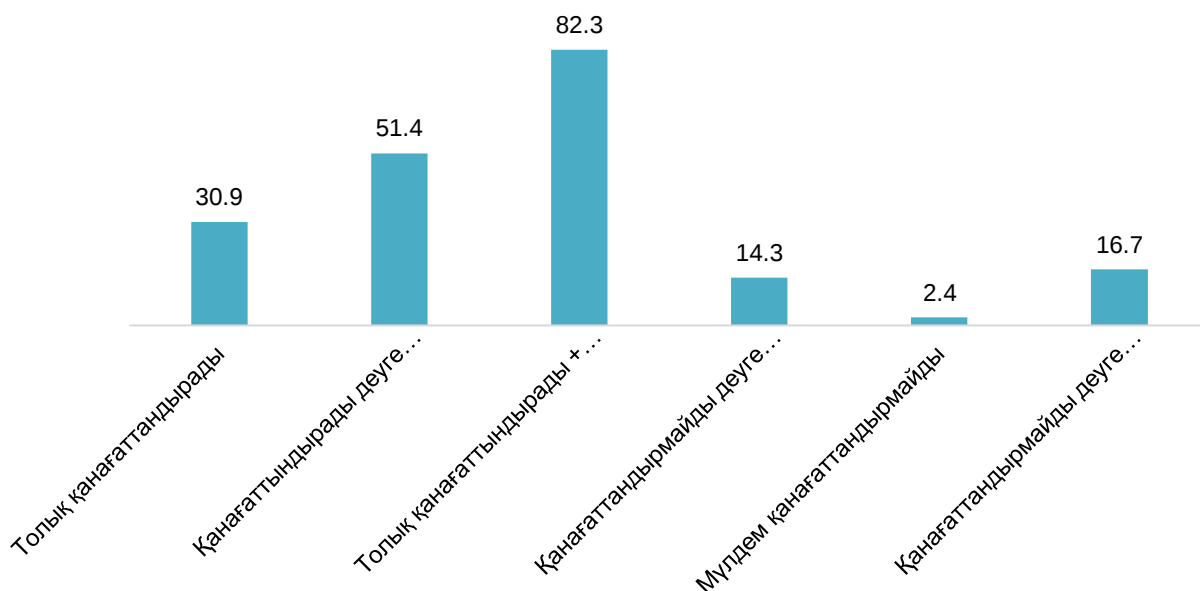
	Өте нашар	2	1+2	3	4	Өте жақсы	4+5	Жауап беру қиын
Абай	-	1,9	1,9	5,7	58,5	34,0	92,5	-
Ақмола	2,7	4,1	4,1	23,0	31,1	37,8	68,9	1,4
Ақтөбе	-	1,1	1,1	32,3	54,8	10,8	65,6	1,1
Алматы	4,1	7,4	7,4	22,3	35,1	27,0	62,1	4,1
Атырау	-	2,8	2,8	20,8	25,0	50,0	75	1,4
Батыс Қазақстан	1,5	1,5	1,5	20,0	43,1	32,3	75,4	1,5
Жамбыл	8,1	3,3	3,3	19,5	46,3	21,1	67,4	1,6
Жетісу	1,5	3,1	3,1	26,2	49,2	16,9	66,1	3,1
Қарағанды	3,7	8,3	8,3	23,1	43,5	17,6	61,1	3,7
Қостанай	-	-	-	15,6	59,7	23,4	83,1	1,3
Қызылорда	-	3,5	3,5	17,6	36,5	42,4	78,9	-
Маңғыстау	-	-	-	17,3	43,2	27,2	70,4	12,3
Павлодар	-	2,9	2,9	33,8	36,8	26,5	63,3	-
Солтүстік Қазақстан	-	-	-	6,4	63,8	25,5	89,3	4,3
Түркістан	0,4	2,6	2,6	15,4	44,7	36,0	80,7	0,9

Ұлытау	-	-	-	4,8	14,3	76,2	90,5	4,8
Шығыс Қазақстан	-	6,5	6,5	37,1	45,2	9,7	54,9	1,6
Астана қ	-	3,8	3,8	30,8	41,5	23,9	65,4	-
Алматы қ	0,4	3,4	3,4	22,7	35,7	35,3	71	2,5
Шымкент қ	-	-	-	8,3	54,1	36,1	90,2	1,5

Тұтастай алғанда шекаралас аймақтар бойынша жасалған талдау жергілікті жастардың өмірін бағалаудың айтарлықтай жоғары деңгейін көрсетіп тұр, бұл шекаралас аймақтарда жастарды әлеуметтік қамтамасыз етудің жеткілікті екендігін көрсетеді. Оң бағалар әсіресе Абай, БҚО, Қостанай, СҚО облыстары мен Шымкент қаласында байқалады.

Одан кейін респонденттерге өз өмірлерін бағалау ұсынылды. Көпшілігі жалпы өз өмірлеріне риза (82,3%, «толық қанағаттандырады» және «қанағаттандырады деуге болады» жауаптарының қосындысы), ал 16,7%-ы өмірлеріне риза емес («қанағаттандырмайды деуге болады» және «мүлдем қанағаттандырмайды» жауаптарының қосындысы) (№17 диаграмма).

№17 диаграмма. «Сізді қазіргі өз өміріңіз жалпы қанағаттандыра ма?» сауалына жауаптардың бөлінуі, %

Инфрокұрымдық мәселелерді бағалау үшін респонденттерге 5 балл шкаласын пайдалану ұсынылды, 1- «алаңдатпайды», ал 5 – «өте алаңдатады». Деректерді талдауда оң бағалар жиынтығы («1» мен «2» баға қосындысы) мен теріс баға жиынтығы («4» пен «5» баға қосындысы) пайдаланылды.

Осылайша, респонденттерді нашар жолдар (56,5%), жолдарға сапасыз қызмет (51,0%), аула мен көшелерді нашар жарықтануы немесе оның мүлдем болмауы (46,5%), мүгедектігі бар адамдарға инфрокұрылымның болмауы (45,6%), қоғамдық көліктің нашар жұмысы (42,3%), субұрғыштардың болмауы (42,0%), қоқысты шығару мен жою мәселесі (41,9%), ауызсудың төмен сапасы (41,6%) сияқты инфрокұрылымдық мәселелер көбірек алаңдатады. Ал газбен қамту мәселесі (45,3%), орталықтандырылған сумен қамту жүйесінің болмауы (42,4%), жылумен қамту (41,7%), электрмен қамту мәселелері (40,7%) бойынша респонденттердің алаңдау деңгейі төмен (№20 кесте).

№20 кесте. «Сіздің елді мекеніңіздегі инфрақұрылымға қатысты көрсетілген мәселелерді 1 мен 5 балл шкаласымен бағалаңыз, 1 – алаңдатпайды, 5 – өте алаңдатады» сауалына жауаптардың бөлінуі, %

	1	2	1+2	3	4	5	4+5	3/0
Ауызсудың төмен сапасы	19,5	13,3	32,8	24,9	22,2	19,4	41,6	0,7
Электрмен қамту мәселесі	26,7	14,0	40,7	25,7	20,4	12,2	32,6	1,0
Жылумен қамту мәселесі	26,6	15,1	41,7	22,3	21,0	14,0	35	1,0
Субұрғыштардың болмауы (канализация)	22,5	13,1	35,6	21,6	21,8	20,2	42	0,8
Орталықтандырылған сумен қамтудың болмауы	29,2	13,2	42,4	24,3	19,2	13,1	32,3	1,0
Газбен қамту мәселелері	30,5	14,8	45,3	22,4	18,9	12,3	31,2	1,1
Қоқысты шығару мен жою мәселесі	17,5	13,2	30,7	26,4	23,9	18,0	41,9	1,0
Нашар жолдар	8,4	10,0	18,4	24,1	27,2	29,3	56,5	1,0
Аула мен көшенің нашар жарықтануы немесе болмауы	11,1	12,9	24	28,7	23,7	22,8	46,5	0,8
Жолға сапасыз қызмет (тазалау, жөндеу, жол белгілері)	10,2	11,5	21,7	26,0	26,1	24,9	51	1,3
Қоғамдық көліктің нашар жұмысы немесе оның болмауы	15,8	13,0	28,8	27,3	23,0	19,3	42,3	1,6
Мүмкіндігі шектеулі адамдарға (мүгедектігі бар) инфрақұрылымның болмауы	10,9	10,9	21,8	27,5	23,1	22,5	45,6	5,1

Осылайша, респонденттердің, әсіресе 14-18 жастағы жастардың пікірі бойынша (72,5%) жастар жақсы өмір сүруде. Респонденттер өз өмірлерін де осылай оң бағалап отыр (82,3%). Нашар жолдар, жолдарға сапасыз қызмет, аула мен көшелерді нашар жарықтануы немесе оның мүлдем болмауы, мүгедектігі бар адамдарға инфрақұрылымның болмауы, қоғамдық көліктің нашар жұмысы, субұрғыштардың болмауы, қоқысты шығару мен жою мәселесі, ауызсудың төмен сапасы сияқты инфрақұрылымдық мәселелер респонденттер үшін барынша маңызды болып саналады.

Дискриминацияның байқалу фактілері мен қауіпсіздік сезімдері

Кез келген қоғамның өмір сапасын бағалауда дискриминация (кемсітушілік) мен қауіпсіздік мәселелері шешуші рөл атқарады. Бұл ретте дискриминация этникалық, діни, гендерлік және әлеуметтік сияқты түрлі формада көрінуі мүмкін және бұл адамдардың әлеуметтік-экономикалық жағдайына ықпал етеді. Сонымен бірге қоғамда дискриминация деңгейі төмендеген сайын оның мүшелері өзін қауіпсіз де сенімді сезіне бастайтыны белгілі, өйткені дау-жанжал туындау тәуекелі де азаяды. Сауалға қатысушылардың дискриминацияның түрлі көріністеріне, құқық бұзылуы мен ықтимал жанжалдарға көзқарасын қарастыру мейлінше қауіпсіз де әділ қоғам құру үшін қандай шаралар қажеттігін түсінуге мүмкіндік береді.

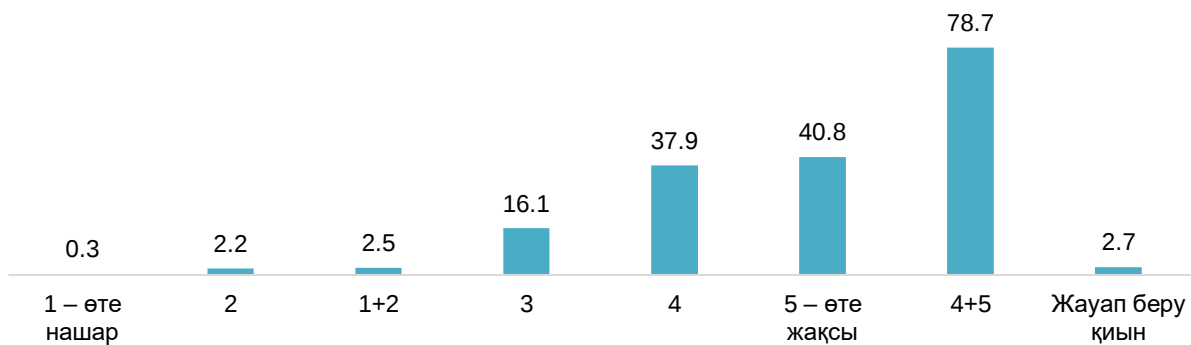
Респонденттерге «Келесі себептер бойынша Сіз қандай болса да қысым көрсету, шектеу немесе қыспаққа алу жағдайларымен ұшырастыңыз ба?» сауалы қойылған болатын. Жалпы алғанда респонденттердің көпшілігі берілген себептер тізімі бойынша шектеу жағдайларымен ұшыраспаған. 10,9% респонденттер қазақ тілін білмеуі себебімен, 9,2%-ы өз көзқарасын білдіргені үшін шектеушілікпен кездескенін атап кеткен жөн. (№21 кесте).

№21 кесте. «Келесі себептер бойынша Сіз қандай болса да қысым көрсету, шектеу немесе қыспаққа алу жағдайларымен ұшырастыңыз ба?» сауалына жауаптардың бөлінуі, %

	Иә	Жоқ	Ж/Қ
Қазақ тілін білмеуі себебімен	10,9	87,6	1,5
Өз көзқарасын білдіргені үшін (айыптау)	9,2	77,0	13,8
Саяси сенімдері үшін	7,9	90,5	1,6
Орыс тілін білмеуі себебімен	7,3	91,0	1,7
Білім деңгейі себебімен	6,9	91,2	1,9
Жасына байланысты (эйджизм)	6,9	91,4	1,7
Діни көзқарастар үшін	6,8	91,8	1,4
Шектеулі физикалық және менталдық қабілеттер үшін	6,5	91,6	1,9
Ауылдан келу себебімен	5,9	92,3	1,8
Экономикалық жағдайға байланысты	5,7	92,4	1,9
Гендерлік белгімен (еркек / әйел)	5,6	92,5	1,9
Этникалық текке байланысты	4,9	93,6	1,5
Сексуалдық бағдарға байланысты (ЛГБТ+ белгіленген жыныстық басымдықтар болуы)	3,2	95,0	1,8

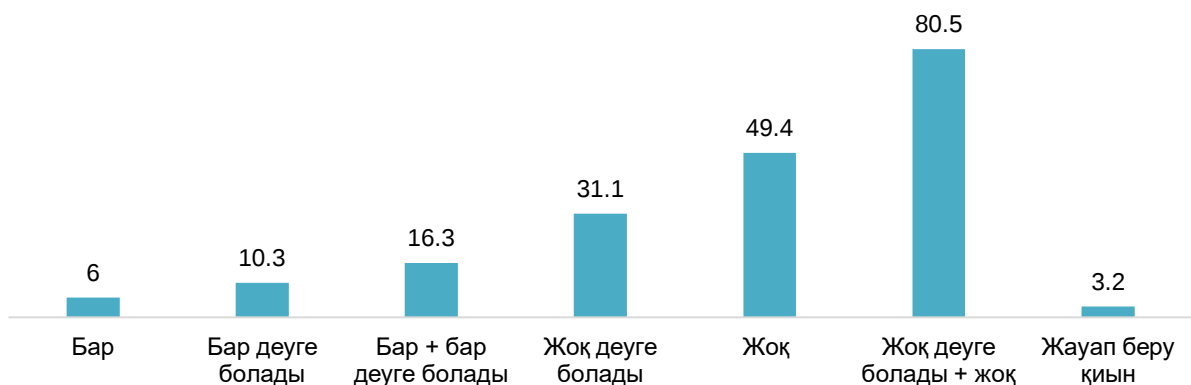
Респонденттердің 2,5%-ы өз елді мекендеріндегі ұлтаралық қатынасты нашар деп бағалады («1» мен «2» баға қосындысы). Ал көпшілігі (78,7%) оны жақсы деп бағалады («4» пен «5» баға қосындысы) (№18 кесте).

№18 кесте. «Өз елді мекеніңіздегі ұлтаралық өзара қатынасты 1 мен 5 балл шкаласымен бағалаңыз, 1 – өте нашар, 5 – өте жақсы» сауалына жауаптардың бөлінуі, %

80,5% респонденттер өз елді мекенінде ұлтаралық жанжал-қақтығыс туындау мүмкіндігіне негіздер жоқ деп санайды («жоқ» + «жоқ деуге болады»), ал 16,3%-ы керісінше ондай мүмкіндіктер бар деген пікірде («иә» - «иә деуге болады») (№19 диаграмма).

№19 диаграмма. «Сіз қалай ойлайсыз, Сіздің елді мекенде ұлтаралық негізде қақтығыстар туындау мүмкіндігі бар ма?» сауалына жауаптардың бөлінуі, %

Аймақтар тұрғысынан Алматы қаласы (40,4%), сол сияқты Алматы (29,7%), Маңғыстау (22,2%), Жамбыл (22,0%), Қызылорда (16,5%), Түркістан (14,5%) облыстары, Астана (18,2%) мен Шымкент қаласы (18,0%) респонденттері өз елді

мекендерінде ұлтаралық қақтығыстар туындау мүмкіндігін жиі болжаған. Басқа өңірлермен салыстырғанда Абай (100%), Ақмола (74,3%) және Атырауской облысы (73,6%) респонденттерінде осындай жанжалға қатысты болжамдар аз (№22 кесте).

№22 кесте. «Сіз қалай ойлайсыз, Сіздің елді мекенде ұлтаралық негізде қақтығыстар туындау мүмкіндігі бар ма?» сауалына жауаптардың аймақтар бойынша бөлінуі, %

	Бар	Бар деуге болады	Бар + Бар деуге болады	Жоқ деуге болады	Жоқ	Жоқ деуге болады + жоқ	Жауап беру қиын
Абай	-	-	-	-	100,0	100	-
Ақмола	-	-	-	21,6	74,3	74,3	4,1
Ақтөбе	2,2	-	2,2	23,7	66,7	66,7	7,5
Алматы	10,8	18,9	29,7	39,2	26,4	26,4	4,7
Атырау	2,8	2,8	5,6	20,8	73,6	73,6	-
Батыс Қазақстан	1,5	3,1	4,6	41,5	52,3	52,3	1,5
Жамбыл	5,7	16,3	22	22,0	56,1	56,1	-
Жетісу	1,5	6,2	7,7	27,7	60,0	60	4,6
Қарағанды	0,9	7,4	8,3	40,7	50,9	50,9	-
Қостанай	1,3	3,9	5,2	41,6	51,9	51,9	1,3
Қызылорда	7,1	9,4	16,5	21,2	58,8	58,8	3,5
Маңғыстау	1,2	21,0	22,2	17,3	53,1	53,1	7,4
Павлодар	2,9	4,4	7,3	44,1	39,7	39,7	8,8
Солтүстік Қазақстан	6,4	10,6	17	46,8	34,0	34	2,1
Түркістан	5,3	9,2	14,5	33,8	50,0	50	1,8
Ұлытау	-	-	-	42,9	57,1	57,1	-
Шығыс Қазақстан	-	1,6	1,6	43,5	51,6	51,6	3,2
Астана қ	2,5	15,7	18,2	39,6	34,6	34,6	7,5
Алматы қ	22,3	18,1	40,4	25,6	32,8	32,8	1,3
Шымкент қ	6,0	12,0	18	31,6	45,9	45,9	4,5

Шекаралас аймақтардың кейбірінде, әсіресе Алматы қаласы мен Алматы, Маңғыстау облыстарында ұлтаралық қақтығыстар туындау мүмкін екендігін білдірушілер саны едәуір екендігі назар аударады. Өз кезегінде Абай облысы респонденттері ондай мүмкіндіктерді толықтай жоққа шығарып отыр.

Респонденттер пікірінше, қорлау, арандату фактілері әлеуметтік желілерде, интернетте жиі кездеседі (52,2%). 36,0%-ы оқу орындарын буллинг (қорлау) көп тараған орындар ретінде көрсетті, олардың ширек бөлігі (24,2%) қоғамдық орындарды, 20,6%-ы көшені атады (№20 диаграмма).

№20 диаграмма. «Сіздің ойыңызша қай жерлерде қорлау, арандату, буллинг жиі кездеседі?» сауалына жауаптардың бөлінуі, %

Жиынтығы 100%-ға тең емес, өйткені респондент жауаптың бірнеше нұсқасын таңдап ала алатын еді.

Аймақтар тұрғысынан респонденттер пікірінше буллинг жиі кездесетін әр орын бойынша келесі нәтижелер байқалды:

Әлеуметтік желілер мен интернетте: бұл категорияны Қостанай (87,0%), Абай (86,8%) және Қарағанды облысы (81,5%) респонденттері жиі көрсетті..

Үйде: Алматы (20,3%), Павлодар (19,1%) облыстары, Алматы қ (19,3%).

Қоғамдық көлікте: Қызылорда облысы (24,7%), Шымкент қ (20,3%), Абай облысы (18,9%) респонденттері жиі көрсетті.

Таксиде: Қызылорда облысы (16,5%), Алматы қаласы (13,4%), Алматы (11,5%) мен Маңғыстау (11,1%) облыстары респонденттері.

Көшеде: Батыс Қазақстан (40,0%), Қарағанды (32,4%) облыстары мен Астана қаласынан (35,2%) сауалға қатысушылар.

Аулада: Батыс Қазақстан (36,9%), Шығыс Қазақстан (21,0%) облыстары, Алматы (19,7%), Шымкент (19,5%) қалаларының респонденттері.

Қоғамдық орындарда, кафе, мейрамхана, клуб және т.б.: Абай (79,2%), Маңғыстау (48,1%), Түркістан (43,4%) облыстары.

Жұмыс орындары: бұл категория Алматы (24,3%), Қызылорда (20,0%), Маңғыстау (19,8%) облыстары тарапынан жиі аталды.

Оқу орнында: Ақтөбе (93,5%), Қостанай (68,8%), Ұлытау (71,4%) облыстары.

Армияда: бұл категорияны тек Атырау облысы (20,8%) мен Шымкент қаласы (1,5%) респонденттері таңдады..

Кез келген жерде: тек Қызылорда облысы (1,2%) респонденттері ғана буллинкті кез келген жерде кездестіруге болады деп санайды (№23 кесте).

№23 кесте. «Сіздің ойыңызша қай жерлерде қорлау, арандату, буллинг жиі кездеседі?» сауалына жауаптардың аймақтар бойынша бөлінуі, %

Облыс	Әлеуметтік желіде, интернетте	Үйде	Қоғамдық көлікте	Таксиде	Көшеде	Аулада
Абай	86,8	-	18,9	-	13,2	1,9
Ақмола	58,1	2,7	14,9	6,8	23,0	17,6
Ақтөбе	46,2	-	5,4	1,1	10,8	3,2
Алматы	16,2	20,3	16,2	11,5	10,8	8,8
Атырауская	48,6	-	6,9	5,6	25,0	11,1
Батыс Қазақстан	73,8	1,5	15,4	-	40,0	36,9
Жамбыл	54,5	-	5,7	0,8	28,5	0,8
Жетісу	40,0	1,5	4,6	1,5	15,4	4,6
Қарағанды	81,5	0,9	18,5	2,8	32,4	6,5
Қостанай	87,0	1,3	3,9	1,3	14,3	9,1
Қызылорда	48,2	18,8	24,7	16,5	18,8	2,4
Маңғыстау	55,6	9,9	3,7	11,1	14,8	17,3
Павлодар	45,6	19,1	4,4	2,9	22,1	14,7
Солтүстік Қазақстан	72,3	2,1	14,9	-	8,5	10,6
Түркістан	64,5	6,1	18,0	6,6	24,1	7,9
Ұлытау	47,6	-	4,8	-	4,8	-
Шығыс Қазақстан	41,9	1,6	12,9	1,6	22,6	21,0
Астана қ	55,3	3,1	11,9	4,4	35,2	10,7
Алматы қ	24,8	19,3	12,6	13,4	13,0	19,7
Шымкент қ	57,1	15,8	20,3	7,5	16,5	19,5
Облыс	Қоғамдық орындарда, кафе, мейрамхана, клубтар т.б.	Жұмыста	Оқу орындарында, мектепте, ЖОО-да және т.б	Армияда	Кез келген жерде	Ж/Қ
Абай	79,2	-	1,9	-	-	-
Ақмола	14,9	1,4	39,2	-	-	10,8
Ақтөбе	1,1	-	93,5	-	-	-
Алматы	14,9	24,3	29,1	-	-	7,4
Атырау	4,2	4,2	16,7	20,8	-	5,6
Батыс Қазақстан	20,0	18,5	32,3	-	-	6,2
Жамбыл	22,8	7,3	30,9	-	-	0,8
Жетісу	7,7	4,6	53,8	-	-	35,4
Қарағанды	12,0	7,4	47,2	-	-	3,7
Қостанай	18,2	9,1	68,8	-	-	-
Қызылорда	30,6	20,0	18,8	-	1,2	3,5
Маңғыстау	48,1	19,8	21,0	-	-	4,9
Павлодар	32,4	13,2	45,6	-	-	5,9
Солтүстік Қазақстан	8,5	2,1	53,2	-	-	-
Түркістан	43,4	13,6	32,0	-	-	10,1
Ұлытау	19,0	-	71,4	-	-	4,8
Шығыс Қазақстан	30,6	1,6	6,5	-	-	35,5
Астана қ	23,9	9,4	53,5	-	-	5,0
Алматы қ	16,0	13,4	17,2	-	-	6,3
Шымкент қ	32,3	7,5	32,3	1,5	-	4,5

Респонденттердің жартысынан астамы буллингпен еш уақытта кездеспеген. Респонденттер қорлау (18,2%), кемсіту (12,5%), физикалық агрессия (11,5%), жәбірлеу ескертпелері (11,1%) сияқты буллинг жағдайларымен жиі кездескен (№21 диаграмма)

№21 диаграмма. «Сіз адамдарды мазақ ету (буллинг) немесе қудалау (харассмент) жағдайларымен кездестіңіз бе, кездессеңіз, қандай формада?» сауалына жауаптардың бөлінуі, %

Жиынтығы 100%-ға тең емес, өйткені респондент жауаптың бірнеше нұсқасын таңдап алатын еді.

Гендерлік тұрғыдан алғанда сұралған ер адамдар әйелдерге қарағанда жәбірлеу, вербалды агрессияға (19,4%, әйелдер – 16,9%), адамдарға физикалық агрессия жасаумен (14,8%, әйелдер – 8,0%) жиі кездесіп отырғанын атап кеткен жөн. Бұл ретте әйелдер ерлерге қарағанда адамдарды кемсітушілікпен жиі кездескен ((14,3%, ер адамдар – 10,8%). (№24 кесте).

№24 кесте. «Сіз адамдарды мазақ ету (буллинг) немесе қудалау (харассмент) жағдайларымен кездестіңіз бе, кездессеңіз, қандай формада?» сауалына жауаптардың гендерлік тұрғыдан бөлінуі, %

	Мужской	Женский
Кемсітушілік	10,8	14,3
Жәбірлеу, вербалды агрессия	19,4	16,9
Физикалық агрессия, соққылар, тепкілер және т.б.	14,8	8,0
Жәбірлеуді телефонға түсіру	3,6	2,3
Кибербуллинг	4,1	3,9
Қажет емес жанасулар	2,5	3,2
Жәбірлеу ескертпелері, мазақ	11,9	10,2
Қорқыта немесе қадала қарау	3,9	5,4
Жәбірлеу хаттар, мәтіндік хабарламалар, фотолар	3,1	2,8
Кездескен жоқпын	54,5	57,3
Жауап беру қиын	4,4	4,8

Аймақтар тұрғысынан нәтижелер төмендегіні көрсетті:

Кемсітушілік: буллингтің бұл түрімен сауалға қатысқан Қарағанды (24,1%), Алматы облыстары (20,3%) және Абай облысының (20,8%) жиі кездескен.

Қорлау, вербалды агрессия: Абай (64,2%), Қарағанды (35,2%) және Ақтөбе (32,3%) облысының респонденттері.

Физикалық агрессия: Абай (37,7%) мен Батыс Қазақстан облысының (30,8%) респонденттері.

Қорлауды телефонға түсіру: бұл жағдаймен Қызылорда облысы(11,8%) респонденттері жиі кездескен..

Кибербуллинг: Қарағанды облысының сауалға қатысушылары (21,3%).

Жағымсыз жанасулар: харассменттің бұл түрін Түркістан облысының респонденттері жиі көрсетті. (9,2%).

Жәбірлеу ескертпелері, келемеждеу: буллингтің бұл түрін сауалға қатысқан Ақтөбе (26,9%), Қостанай (24,7%), Батыс Қазақстан (23,1%) және Абай (22,6%) облыстары респонденттері жиі көрсетті.

Қорқыта немесе қадала қарау: Қостанайской облысы (11,7%) респонденттері кездестірген.

Жәбірлеу хаттар, мәтіндік хабарламалар, фотолар: Қарағанды облысы респонденттері (13,0%).

Атырау (81,9%), Жамбыл (71,5%) Ұлытау (71,4%) облысынан сауалға қатысушылар буллинг немесе харрасмент көріністерін барынша аз кездестіргендерін атады (№25 кесте).

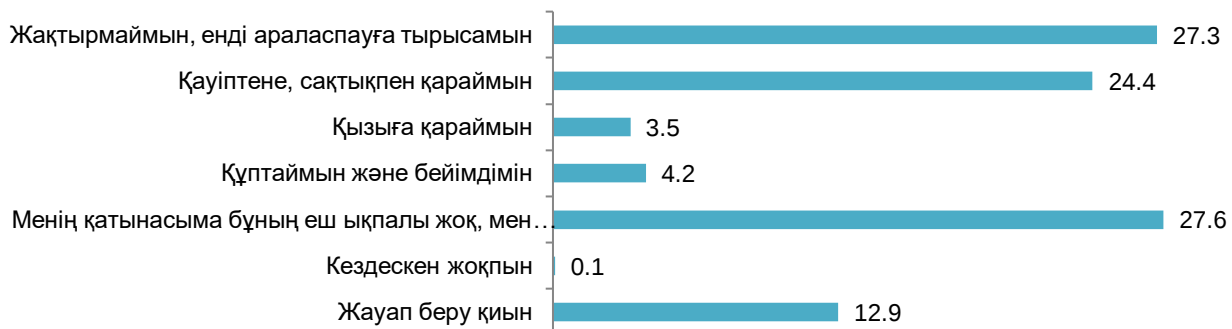
№25 кесте. «Сіз адамдарды мазақ ету (буллинг) немесе қудалау (харрасмент) жағдайларымен кездестіңіз бе, кездессеңіз, қандай формада?» сауалына жауаптардың аймақтық тұрғыдан бөлінуі, %

Облыс	Кемсітушілік	Қорлау, вербалды агрессия	Физикалық агрессия, соққы, тепкі, т.б.	Қорлауды телефонға түсіру	Кибер буллинг	Жағымсыз жанасу
Абай	20,8	64,2	37,7	1,9	-	-
Ақмола	13,5	21,6	6,8	1,4	5,4	1,4
Ақтөбе	1,1	32,3	22,6	-	2,2	1,1
Алматы	20,3	12,2	7,4	2,7	4,7	3,4
Атырау	1,4	1,4	6,9	2,8	1,4	-
Батыс Қазақстан	16,9	26,2	30,8	3,1	4,6	4,6
Жамбыл	6,5	16,3	6,5	2,4	-	0,8
Жетісу	1,5	13,8	12,3	1,5	-	4,6
Қарағанды	24,1	35,2	28,7	1,9	21,3	0,9
Қостанай	14,3	28,6	6,5	-	11,7	1,3
Қызылорда	12,9	22,4	17,6	11,8	4,7	2,4
Маңғыстау	11,1	8,6	-	1,2	2,5	-
Павлодар	8,8	14,7	8,8	7,4	5,9	4,4
Солтүстік Қазақстан	8,5	19,1	2,1	-	2,1	-
Түркістан	9,2	10,5	5,3	2,2	1,8	9,2
Ұлытау	19,0	-	9,5	-	-	-
Шығыс Қазақстан	1,6	1,6	-	-	-	1,6
Астана қ	13,2	17,6	13,8	1,9	2,5	1,3
Алматы қ	20,6	20,2	12,6	6,3	4,2	3,8
Шымкент қ	10,5	9,0	5,3	3,0	1,5	2,3
Облыс	Қорлау ескертпе немесе келемеж	Қорқыта немесе қадала қарау	Жәбірлеу хаттар, мәтіндік хабарлама, фотография	Кездескен жоқпын	Жауап беру қиын	
Абай	22,6	7,5	1,9	30,2	-	-
Ақмола	6,8	1,4	-	59,5	2,7	-
Ақтөбе	26,9	-	6,5	62,4	-	-
Алматы	4,7	2,0	3,4	44,6	9,5	-
Атырау	-	6,9	2,8	81,9	-	-
Батыс Қазақстан	23,1	4,6	1,5	52,3	-	-
Жамбыл	12,2	4,1	-	71,5	-	-
Жетісу	9,2	4,6	1,5	43,1	26,2	-
Қарағанды	14,8	1,9	13,0	41,7	-	-
Қостанай	24,7	11,7	1,3	54,5	-	-
Қызылорда	3,5	4,7	1,2	62,4	1,2	-
Маңғыстау	9,9	8,6	1,2	58,0	13,6	-
Павлодар	5,9	7,4	5,9	66,2	1,5	-
Солтүстік Қазақстан	14,9	4,3	6,4	63,8	4,3	-
Түркістан	10,5	4,8	2,6	69,3	3,1	-
Ұлытау	19,0	-	-	71,4	-	-
Шығыс Қазақстан	3,2	3,2	-	67,7	25,8	-
Астана қ	17,6	5,0	-	58,5	1,9	-

Алматы қ	5,0	5,0	2,1	26,9	6,3
Шымкент қ	6,8	4,5	6,0	68,4	1,5

Сауалға қатысқан жастардың 27,3%-ы өз туысқаны, досы, әріптесі немесе танысының сексуалды азшылық топтарына жататынын білген жағдайда жақтырмаушылықпен қарайды және олармен араласпауға тырысады, 24,4% -ы қауіппен және сақтықпен қарайды, ал 27,6%-ы сексуалдық бағыт пен сексуалдық азшылық мәселесіне бейжай қарайтындықтарын жеткізді. Респонденттердің тек 7,7%-ы ғана мәселеге қызығушылықпен немесе құптаумен, бейімділікпен қарайтындықтарын (№22 диаграмма) жеткізді.

№22 диаграмма. «Егер Сіз өз туыстарыңыздың, достарыңыздың, әріптестер мен таныстарыңыздың ішінен бірі сексуалдық азшылыққа жататынын білсеңіз, бұл Сіздің ол адаммен қатынасыңызға қандай ықпалын тигізеді?» сауалына жауаптардың бөлінуі, %

Сауалға қатысқан ерлер сексуалдық азшылыққа негативті көзқарасында барынша категориялық пікірде. туысқаны, досы, әріптесі немесе танысының сексуалды азшылық топтарына жататынын білген жағдайда олардың 29,1%-ы оны қабылдамайды (әйелдер – 25,5%). 25,3% респондент ерлер қауіппен және сақтықпен қарайды (әйелдер – 23,4%). Бұл ретте респондент-әйелдердің 4,1%-ы қызығушылықпен қараса (ерлер - 2,8%), 4,9%-ы құптаумен (ерлер - 3,6%). Сауалға қатысқан әйелдердің 31,2%-ы ЛГБТ қауымдастығына жататыны туралы хабардар болу олардың сол адамға қатынасына еш әсер етпейді деп жауап берді (№26 кесте).

№26 кесте. «Егер Сіз өз туыстарыңыздың, достарыңыздың, әріптестер мен таныстарыңыздың ішінен бірі сексуалдық азшылыққа жататынын білсеңіз, бұл Сіздің ол адаммен қатынасыңызға қандай ықпалын тигізеді?» сауалына жауаптардың гендерлік белгі тұрғысынан бөлінуі, %

	Ерлер	Әйелдер
Жақтырмаймын, енді араласпауға тырысамын	29,1	25,5
Қауіппен және сақтана қараймын	25,3	23,4
Қызығушылықпен қараймын	2,8	4,1
Құптаумен, бейімділікпен қараймын	3,6	4,9
Менің қатынасыма бұл ешқандай әсер етпейді, мен бұған бейжаймын	24,1	31,2
Кездескен жоқпын	0,1	0,1
Жауап беру қиын	15,0	10,8

Респонденттер көзқарасын аймақтар тұрғысынан қарағанда келесі жайттар байқалды:

- мәселеге **мейлінше оң** (қызығушылықпен немесе құптаумен) қарайтындықтарын Маңғыстау (16,0%) мен Батыс Қазақстан облысы (13,8%) респонденттері жиі көрсетті.
- мәселеге **бейтарап көзқараста** екендіктерін Маңғыстау (54,3%), Ақмола (44,6%), Қостанай (42,9%), Қарағанды (42,6%) облыстарының респонденттері жиі көрсетті.
- Осындай хабарға **теріс** қарайтындықтарын Абай (88,7%), Жамбыл (52,0%) облыстары, Шымкент (40,6%) қаласы респонденттері болды, олар жақтырмаушылықпен қарайды және олармен қатынасты тоқтатады.
- **Қауіппен және сақтана** қарайтындар Ақтөбе (38,7%), Атырау (37,5%), Қостанай (36,4%) мен Батыс Қазақстан (30,8%) облысы респонденттері арасында көбірек болды. (№27 кесте).

Осылайша солтүстік облыстардан басқа шекаралас аймақтардың үлкен бөлігі ЛГБТ қауымдастық мүшелеріне теріс көзқараста екенін білдіріп отыр.

№27 кесте. «Егер Сіз өз туыстарыңыздың, достарыңыздың, әріптестер мен таныстарыңыздың ішінен бірі сексуалдық азшылыққа жататынын білсеңіз, бұл Сіздің ол адаммен қатынасыңызға қандай ықпалын тигізеді?» сауалына жауаптардың аймақтық тұрғыдан бөлінуі, %

Облыс	Жақтырмаймын, енді араласпауға тырысамын	Қауіптен және сақтықпен қараймын	Қызығушылықпен қараймын	Құптаумен, бейімділікпен қараймын	Менің қатынасыма бұл ешқандай әсер етпейді, мен бұған бейжаймын	Кездескен жоқпын	Ж/Қ
Абай	88,7	5,7	-	-	1,9	-	3,8
Ақмола	12,2	10,8	2,7	6,8	44,6	1,4	21,6
Ақтөбе	22,6	38,7	1,1	1,1	34,4	-	2,2
Алматы	15,5	25,0	7,4	6,1	22,3	-	23,6
Атырау	4,2	37,5	1,4	2,8	27,8	-	26,4
Батыс Қазақстан	16,9	30,8	13,8	-	35,4	-	3,1
Жамбыл	52,0	20,3	-	2,4	24,4	-	0,8
Жетісу	12,3	10,8	1,5	-	21,5	-	53,8
Қарағанды	22,2	13,0	2,8	0,9	42,6	-	18,5
Қостанай	10,4	36,4	1,3	2,6	42,9	1,3	5,2
Қызылорда	32,9	29,4	3,5	3,5	30,6	-	0,0
Маңғыстау	1,2	9,9	2,5	16,0	54,3	-	16,0
Павлодар	16,2	20,6	5,9	-	35,3	-	22,1
Солтүстік Қазақстан	29,8	25,5	6,4	2,1	27,7	-	8,5
Түркістан	36,4	28,5	1,3	7,5	24,1	-	2,2
Ұлытау	19,0	33,3	4,8	-	9,5	-	33,3
Шығыс Қазақстан	25,8	25,8	-	-	17,7	-	30,6
Астана қ	34,6	22,6	3,1	3,8	28,9	-	6,9
Алматы қ	26,1	31,5	7,6	6,3	14,7	-	13,9
Шымкент қ	40,6	18,0	0,8	4,5	24,1	-	12,0

Сауал нәтижелері респонденттердің басым көпшілігі көрсетілген себептер бойынша шектеулермен, қысым-қыспақпен кездеспегенін көрсетті. Тек аз бөлігі ғана қазақ тілін білмеу мен өз көзқарасын білдіруге қатысты мәселемен кездескенін атады. Елді мекендердегі ұлтаралық қатынасты респонденттер оң бағалап отыр, сонымен бірге 16,3%-ының пікірінше ұлтаралық жанжал, қақтығыс мүмкіндігі байқалады. Бұл ретте Алматы қаласының тұрғындары барынша алаңдаушылық білдірді.

Буллинг негізінен әлеуметтік желілер мен интернетте байқалады. Сексуалды азшылықтарға қатысты респонденттердің 27,3%-ы оны қабылдамайтындықтарын білдірді, 24,4%-ы оған сақтана, қауіптен қарайды, 27,6%-ы бұған бейтарап

көзқараста. Әйелдерге қарағанда ерлерде негативті қабылдау басым. Аймақтар бойынша негативті көзқарас Абай, Жамбыл облыстары мен Шымкент қаласында басым болса, Маңғыстау, Батыс Қазақстан облыстары респонденттері мәселеге қызығушылық, құптауды көбірек білдірді.

Қазақстандық жастар арасындағы өзекті трендтер

Соңғы жылдары технологияның үздіксіз дамуы, тұрақты жаһандану мен цифрландыру үрдісімен жастардың да дәстүрлі бағыт-бағдары мен көзқарастары өзгеруде. Қазақстандық жастар заманауи трендтерді өздерінің күнделікті өміріне енгізу арқылы жаңа жағдайларға бейімделгендіктерін көрсетіп отыр. Бұл трендтер жаһандық өзгерістердің көрінісі ғана емес, сонымен бірге елдегі бірегей әлеуметтік және мәдени ортаны қалыптастырады.

Респонденттердің 51,2%-ының пікірінше қазіргі кездегі қазақстандық жастар арасындағы ең танымал тренд - жоғары ұтқырлық. Сонымен қатар респонденттердің 41,8%-ы ерте еңбек белсенділігін, 36,9%-ы фрилансқа трендті, 31,2%-ы исламдануға, 27,0%-ы отбасылық құндылықтардың өзгерістеріне (бала санының аздығы, сологамия) трендті атады (№28 кесте).

№28 кесте. «Қазіргі кезде қазақстандық жастарға тән мейлінше танымал трендтерді көрсетіңіз» сауалына жауаптардың бөлінуі, %

	Пайыздар*
Жоғары ұтқырлық	51,2
Ерте еңбек белсенділігі (қаржылық тәуелсіз болу ниеті)	41,8
Фриланс (ішінара немесе қашықтан жұмыс)	36,9
Исламдану	31,2
Отбасылық параметрлердің өзгеруі (бала саны аздығы, сологамия)	27,0
Менталды денсаулыққа қамқорлық	15,9
Ұлтшылдық	14,8
Сексуалды еркіндік	13,1
Экологиялық активизм	10,0
Авторитеттердің болмауы	8,1
Анархизм (билікті мойындамау)	7,2
Ксенофобия/руссофобия/синофобия	4,9
Милитаризация	3,1
Зиянды әдеттер, темекі шегу	0,2
Көрсетілгендердің бәрі	0,1
Билер	0,1
Әлеуметтік желілер	0,1
Прокрастинация	0,1
Бизнес	0,1
Құрдастар арасындағы бәсекелестік	0,1
Патриотизм	0,1
Еңбек дағдыларының болмауы	0,1
Білімнің төмен деңгейі	0,1
Жетілмегендік	0,1
Жұмысты аз істеп, көп табуға ұмтылыс	0,1
Цифрлық технологиялар	0,1
Салауатты өмір салты	2,2
Жауап беру қиын	

* Жиынтығы 100%-ға тең емес, өйткені респондент жауаптың бірнеше нұсқасын таңдап ала алатын еді.

Танымал жастар трендтері бойынша респонденттер жауаптарын аймақтар бойынша қарағанда келесі нәтижелер байқалды:

Жоғары ұтқырлық: бұл трендті сауалға қатысқан Ақтөбе (80,6%), Павлодар (66,2%), Қостанай (62,3%) облыстары Астана (72,3%) қаласының жастары жиі көрсетті.

Фриланс, ішінара немесе қашықтан жұмыс: Солтүстік Қазақстан (61,7%), Шығыс Қазақстан (54,8%), Қызылорда облысының респонденттері (54,1%).

Ерте еңбек белсенділігі: бұл трендті сауалға қатысқан Атырау (69,4%), Жамбыл (61,0%) облысы мен Шымкент (60,2%) қаласының респонденттері жиі атады.

Ұлтшылдық: Маңғыстау (30,9%), Батыс Қазақстан (29,2%), Шығыс Қазақстан (29,0%) облыстары респонденттерінің пікірі бойынша ұлтшылдық қазіргі жастарға тән.

Ксенофобия, русофобия, синофобия: Маңғыстау (9,9%), Ақмола (8,1%) облыстары мен Астана (7,5%) қаласы респонденттері пікірінше төзімділіктің болмауы, өзге адамдарға төзбеушілік - жастарға тән құбылыс..

Исламдану: бұл трендті Ұлытау (95,2%), Ақтөбе (80,6%), Қарағанды (50,0%) облыстарының қатысушы жастары жиі көрсетті.

Экологиялық активизм: Астана қ (21,4%), Батыс Қазақстан (20,0%), Қостанай (18,2%) облыстары

Сексуалды еркіндік: Қарағанды (33,3%), Батыс Қазақстан (30,8%), Павлодар (27,9%), Ақмола (27,0%) облыстары қатысушылары пікірінше бұл тренд жастар арасында танымал.

Менталды денсаулыққа қамқорлық: бұл трендті жиі көрсеткендер - Қостанай (48,1%), Солтүстік Қазақстан (29,8%), Ақмола (28,4%) облыстары мен Шымкент (30,1%) қаласының респонденттері.

Милитаризация: тренд сауалға қатысушы Қарағанды облысы (14,8%) мен Шымкент қаласы (11,3%) респонденттері арасында танымалдылығы жоғары (№42 кесте).

Жалпы алғанда шекаралас аймақ респонденттеріне барлық жастар трендтері, әсіресе жоғары ұтқырлық, ерте еңбек белсенділігі мен фриланс тән.

№29 кесте. «Қазіргі кезде қазақстандық жастарға тән мейлінше танымал трендтерді көрсетіңіз» сауалына жауаптардың аймақтар тұрғысынан бөлінуі, %

Облыс	Жоғары ұтқырлық	Фриланс, жарты күн немесе қашықтан жұмыс	Ерте еңбек белсенділігі, қаржылық тәуелсіз болу ниеті	Национализм	Ксенофобия, русофобия, синофобия
Абай	58,5	43,4	58,5	5,7	-
Ақмола	45,9	43,2	45,9	6,8	8,1
Ақтөбе	80,6	19,4	23,7	4,3	1,1
Алматы	38,5	45,3	25,0	10,1	5,4
Атырау	36,1	23,6	69,4	8,3	-
Батыс Қазақстан	56,9	30,8	49,2	29,2	4,6
Жамбыл	51,2	27,6	61,0	9,8	2,4
Жетісу	23,1	41,5	13,8	3,1	-
Қарағанды	50,9	32,4	38,0	13,9	6,5
Қостанай	62,3	45,5	40,3	14,3	2,6
Қызылорда	55,3	54,1	49,4	14,1	4,7
Маңғыстау	48,1	28,4	30,9	30,9	9,9
Павлодар	66,2	41,2	33,8	16,2	4,4
Солтүстік Қазақстан	57,4	61,7	31,9	10,6	4,3
Түркістан	52,6	27,6	48,7	19,7	5,7
Ұлытау	4,8	23,8	-	-	-
Шығыс Қазақстан	43,5	54,8	37,1	29,0	4,8
Астана қ	72,3	47,8	57,9	17,0	7,5
Алматы қ	34,9	37,8	26,1	16,8	6,7
Шымкент қ	58,6	26,3	60,2	15,8	4,5

Облыс	Исламдану	Экологиялық активизм	Сексуалды еркінді	Менталды денсаулық қамқорлығы	Милитаризация
Абай	24,5	3,8	3,8	11,3	-
Ақмола	12,2	13,5	27,0	28,4	5,4
Ақтөбе	80,6	8,6	4,3	23,7	1,1
Алматы	18,9	4,1	9,5	3,4	1,4
Атырау	38,9	5,6	1,4	2,8	-
Батыс Қазақстан	12,3	20,0	30,8	26,2	-
Жамбыл	47,2	1,6	14,6	12,2	1,6
Жетісу	9,2	3,1	3,1	9,2	-
Қарағанды	50,0	7,4	33,3	12,0	14,8
Қостанай	15,6	18,2	15,6	48,1	-
Қызылорда	32,9	10,6	3,5	16,5	2,4
Маңғыстау	29,6	13,6	11,1	14,8	2,5
Павлодар	27,9	16,2	27,9	11,8	1,5
Солтүстік Қазақстан	25,5	14,9	10,6	29,8	2,1
Түркістан	41,7	11,4	13,6	14,9	0,4
Ұлытау	95,2	4,8	14,3	14,3	-
Шығыс Қазақстан	22,6	3,2	1,6	1,6	-
Астана қ	28,3	21,4	18,9	22,6	5,0
Алматы қ	17,2	5,5	7,1	5,0	2,9
Шымкент қ	26,3	12,8	10,5	30,1	11,3

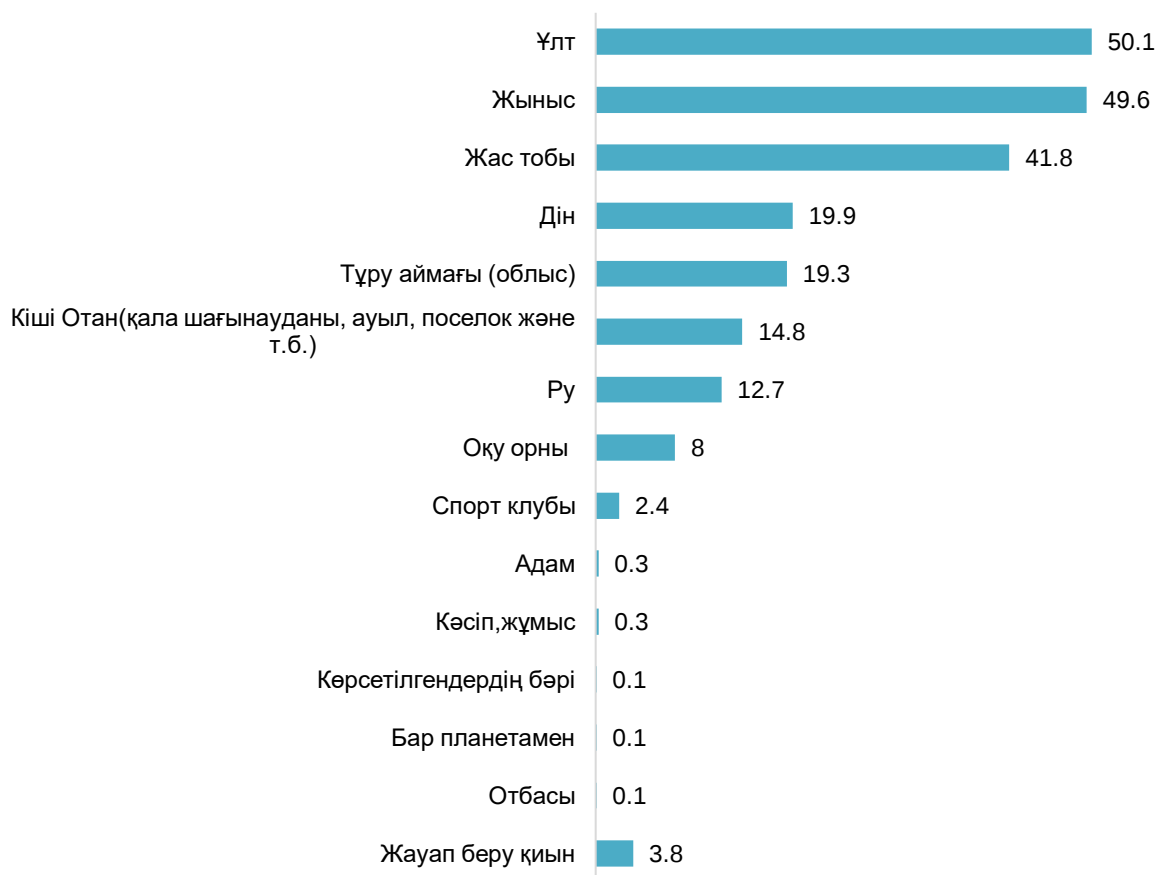
Осылайша сауалға қатысушылар пікірінше жоғары ұтқырлық мейлінше танымал жастар тренді болып саналады. Сол сияқты ерте еңбек белсенділігі, фриланс, исламдану мен отбасылық параметрлер өзгерісі де танымал. Жалпы алғанда бұл трендтер мансаптық өсу үшін, жастардың жекелік дамуы, еркіндік пен икемділік дағдыларын дамыту үшін жаңа мүмкіндіктер ашады және жастардың қазіргі өзгерістерге бейімделуге және өз-өзін іске асыруға деген ұмтылысын білдіреді.

Өз-өзін анықтау, тану ерекшеліктері

Қазіргі қазақстандық жастар түрлі этникалық топтар мен мәдени топтардың қоспасы ретінде этникалық пен ұлттық танудан діни және мәдени тануға дейін өз-өзін анықтаудың сан алуандығын көрсетіп отыр. Жеке өз-өзін тану мен анықтауда этникалық тек пен мәдени дәстүр және тілдік орта маңызды орын алады.

Респонденттерге бірінші кезекте олар өз-өзін қандай белгілермен анықтайтыны туралы сұрақ қойылды. Респонденттер бірінші кезекте өздерін ұлтқа (50,1%), жынысына (49,6%), жас тобына (41,8%) қарай таниды. 19,9%-ы өздерін дінмен, 19,3%-ы тұру аймағымен таниды. Сұралғандардың 14,8%-ы өздерін кіші отанмен, 12,7%-ы өз руымен бірлікте көреді (№23 диаграмма).

№23 диаграмма. «Сіз өзіңізді бірінші кезекте қандай белгімен танысыз, анықтайсыз?» сауалына жауаптардың, %

* Жиынтығы 100%-ға тең емес, өйткені респондент жауаптың бірнеше нұсқасын таңдап ала алатын еді.

Ортақтық/бірлікте болу сезіміне келсек, респонденттер бірінші кезекте Қазақстан азаматтарымен ортақтық сезімін бастан кешіреді (39,3%). Сұралғандардың 17,3%-ы өз қала/ауылы адамдарымен, 14,7%-ы өз қатарластарымен бірлікті сезінетіндіктерін жеткізді. Өз этнос тобы адамдарымен ортақтықты респонденттердің 10,3%-ы сезінеді.

2022 және 2024 жыл нәтижелерін салыстырсақ, 2022 жылы респонденттерде жауаптың бірнеше нұсқасын таңдау мүмкіндігі болса, 2024 жылы қатысушылар тек бір жауапты таңдады. Солай болса да, барынша жиі аталған топ-3 жауаптар бойынша нәтижелерді салыстырған жөн.

Осы тұрғыдан алғанда азаматтық бірегейлік респонденттер арасында бірінші орында қалғаны аталды (2022 жылы – 48,8%, 2024 жылы – 39,3%). 2022 жылғы сауалда өз замандастарымен бірлік екінші орында (44,2%) болса, 2024 жылы бұл нұсқа үшінші орын (14,7%) алды. 2022 жылы өз қаласы, ауылы адамдарымен бірлікте болу үшінші орында (42,7%) болды, ал осы жауап 2024 жыл сауалында екінші орыннан көрінді (17,3%) (№24 диаграмма).

№24 диаграмма. «Келесі топ адамдарының қайсысымен Сіз бірінші кезекте ортақтық/бірлікті сезінесіз?» сауалына жауаптардың бөлінуі, 2022 және 2024 жылдардың салыстырмалы деректері, %

Елді мекен типі тұрғысынан өздерін Қазақстанның бірегей азаматы ретінде сезіну (41,7%, қала – 37,9%) және өз қаласы, ауылы адамдарымен бірлікте болу (21,5%, қала – 14,8%) қалалықтарға қарағанда ауыл тұрғындарында басым екені аталды. Өз кезегінде қала респонденттері ауылдықтармен салыстырғанда өз этносы адамдарымен бірлік (11,0%, ауыл – 9,3%) пен өз замандастарымен бірлікті (15,7%, ауыл – 13,1%) жиі атады (№30 кесте).

№30 кесте. «Келесі топ адамдарының қайсысымен Сіз бірінші кезекте ортақтық/бірлікті сезінесіз?» сауалына жауаптардың елді мекен типі тұрғысынан бөлінуі, %

	Қала	Ауыл
Қазақстан азаматтарымен	37,9	41,7
Өз қала/ауылыңыздың адамдарымен	14,8	21,5
Өз этносыңыздың адамдарымен	11,0	9,3
Сіздің тіліңізде сөйлейтін адамдармен	7,5	6,6
Өз кәсібіңіздің адамдарымен, әріптестермен	4,6	3,1
Өз замандастарыңызбен	15,7	13,1
Өз дініңіздің адамдарымен	1,4	2,1
Өзіңізбен саяси көзқарастары жақын адамдармен	3,4	0,8
Көрсетілгендердің бәрімен	-	0,4
Ешкіммен емес	-	0,1
Бүкіл планетамен	0,1	-
Туыстармен	0,2	-
Барлық адамдармен	0,2	-
Жауап беру қиын	3,2	1,2

Қазақстан азаматтарымен бірлікті 29-34 жас респонденттері бәрінен көбірек атады – 41,3%. Өз қаласы/ауылы адамдарымен бірлікті 29-34 жас (18,7%) пен 19-23 жас (18,0%) респонденттері жиі атады. Сауалға қатысқан 14-18 жас пен 24-28 жас респонденттері өз этносы адамдарымен бірлікті жиі көрсетті, осы нұсқаны таңдаған әр жас тобы респонденттері 11,5%-дан болды.

29-34 жас респонденттері өз тілінде сөйлейтін адамдармен бірлікті жиі көрсетсе (8,5%) 19-23 жас тобының 5,7%-ы өз кәсібі адамдарымен бірлікті

сезінетіндіктерін жеткізді. Өз замандастарымен бірлік туралы айтқан 14-18 жас тобы қатысушылары - 18,6%. (№31 кесте).

№31 кесте. «Келесі топ адамдарының қайсысымен Сіз бірінші кезекте ортақтық/бірлікті сезінесіз?» сауалына жауаптардың жас топтары тұрғысынан бөлінуі, %

	14-18 жас	19-23 жас	24-28 жас	29-34 жас
Қазақстан азаматтарымен	39,2	36,2	39,9	41,3
Өз қала/ауылыңыздың адамдарымен	15,0	18,0	17,7	18,7
Өз этносыңыздың адамдарымен	11,5	10,9	11,5	8,3
Сіздің тіліңізде сөйлейтін адамдармен	7,5	7,1	5,0	8,5
Өз кәсібіңіздің адамдарымен, әріптестермен	1,9	5,7	3,8	4,7
Өз замандастарыңызбен	18,6	14,2	14,6	12,1
Өз діңіңіздің адамдарымен	1,3	1,9	1,0	2,2
Өзіңізбен саяси көзқарастары жақын адамдармен	2,3	3,5	2,4	1,7
Көрсетілгендердің бәрімен	-	-	0,5	0,2
Ешкіммен емес	-	-	0,2	-
Бүкіл планетамен	-	-	-	0,2
Туыстармен	-	-	-	0,3
Барлық адамдармен	-	-	0,5	0,2
Жауап беру қиын	2,7	2,6	3,1	1,7

Этникалық топтар тұрғысынан алғанда ел азаматтарымен бірлікті қазақтар көбірек сезінеді (40,3%, орыстар – 36,6%, өзгелер – 33,9%). Өз қаласы/ауылы адамдарымен бірлік сезімі сұралған орыстарда жоғары (21,8%, өзгелер – 19,8%, қазақтар – 16,4%). Өз этносы адамдарымен бірлікте болу сезімі сауалға қатысқан қазақтарда жоғары (11,6%, орыстар – 5,6%, өзгелер – 5,0%), сол сияқты өз ана тілінде сөйлейтін адамдармен де ортақтық, жақындық қазақтарда басым (7,5%, орыстар – 6,7%, өзгелер – 5,0%).

Өзге этнос өкілдері (6,6%) қазақтар (3,9%) мен орыстарға (3,5%) қарағанда өз кәсібі адамдарымен бірлікті жиірек көрсетті. Өз замандастарымен бірлікті орыстар (20,4%) мен өзге этникалық топ өкілдері (20,7%, қазақтар – 13,3%) жиі атады. Сауалға қатысушы өзге этнос өкілдері басқалармен салыстырғанда саяси көзқарастары жақын адамдармен бірлікте болуды (5,0%) көбірек сезінеді (қазақтар – 2,3%, орыстар – 1,8%) (№32 кесте).

№32 кесте. «Келесі топ адамдарының қайсысымен Сіз бірінші кезекте ортақтық/бірлікті сезінесіз?» сауалына жауаптардың этникалық топтар тұрғысынан бөлінуі, %

	Қазақтар	Орыстар	Өзгелер
Қазақстан азаматтарымен	40,3	36,6	33,9
Өз қала/ауылыңыздың адамдарымен	16,4	21,8	19,8
Өз этносыңыздың адамдарымен	11,6	5,6	5,0
Сіздің тіліңізде сөйлейтін адамдармен	7,5	6,7	5,0
Өз кәсібіңіздің адамдарымен, әріптестермен	3,9	3,5	6,6
Өз замандастарыңызбен	13,3	20,4	20,7
Өз діңіңіздің адамдарымен	1,8	-	3,3
Өзіңізбен саяси көзқарастары жақын адамдармен	2,3	1,8	5,0
Көрсетілгендердің бәрімен	0,1	0,4	-
Ешкіммен емес	-	0,4	-
Бүкіл планетамен	-	0,4	-
Туыстармен	0,1	0,4	-
Барлық адамдармен	0,1	0,4	-
Жауап беру қиын	2,7	1,8	0,8

Аймақтық тұрғыдан алғанда әр нұсқа бойынша келесі нәтижелер байқалды:

- **Қазақстан азаматтарымен бірлікті** бөрінен жоғары сезінетін респонденттер - Абай (66,0%), Түркістан (53,1%), Ұлытау (52,4%), Жетісу (52,3%), Жамбыл (51,2%), Солтүстік Қазақстан (51,1%), Қарағанды (50,0%) облысынан болды;
- **өз қала/ауылдас адамдармен бірлікте болуды** Ақмола облысы (31,1%), Алматы қ (30,3%) және Жамбыл (28,5%), Абай (24,5%), Алматы (23,6%) Қарағанды (21,3%) облыстары респонденттері жиі атады;
- **өз этносы адамдарымен жақындықты** сауалға қатысқан Ақтөбе (38,7%) мен Павлодар (20,6%) облысының жастары жиі көрсетті ;
- **өз тілінде сөйлейтін адамдармен** бірлесу сезімі Маңғыстау (16,0%), Павлодар (15,3%) облыстары мен Алматы (12,2%) қаласы респонденттерінде жиі байқалды; ;
- **өз кәсібі адамдарымен бірлік** Қостанай облысы (10,4%) респонденттерінде жиі аталды;
- **өз замандастарымен бірлікте болуды** Батыс Қазақстан облысының (36,9%), Астана қаласының (34,0%) және Ұлытау облысының (33,3%); респондент-тұрғындары жақсы сезінуде;
- **өз дініндегі адамдармен бірлікте болуды** Ақтөбе облысының (7,5%) сауалға қатысушы жастары жиі атады;
- саяси көзқарасы жақын адамдармен бірлесуді сезіну Шымкент қаласының респонденттерінде басым (18,0%) (№33 кесте).

№33 кесте. «Келесі топ адамдарының қайсысымен Сіз бірінші кезекте ортақтық/бірлікті сезінесіз?» сауалына жауаптардың аймақтар бойынша бөлінуі, %

Облыс	Қазақстан азаматтарымен	Өз қала/ауылды адамдарымен	Өз этносдың адамдарымен	Сіздің тілде сөйлейтін адамдармен	Өз кәсібіңіздің адамдарымен	Өз замандастарыңызбен	Өз дінінің адамдарымен	Сізбен саяси көзқарасы жақын адамдармен
Абай	66,0	24,5	3,8	-	1,9	3,8	-	-
Ақмола	37,8	31,1	16,2	2,7	-	9,5	-	1,4
Ақтөбе	33,3	8,6	38,7	3,2	-	7,5	7,5	1,1
Алматы	41,9	23,6	16,2	4,7	6,1	3,4	1,4	0,7
Атырау	33,3	18,1	15,3	15,3	4,2	12,5	-	-
Батыс Қазақстан	27,7	18,5	6,2	3,1	3,1	36,9	-	-
Жамбыл	51,2	28,5	1,6	4,1	2,4	5,7	3,3	1,6
Жетісу	52,3	13,8	1,5	3,1	4,6	10,8	-	-
Қарағанды	50,0	21,3	1,9	4,6	0,9	18,5	0,9	0,9
Қостанай	40,3	16,9	2,6	3,9	10,4	22,1	-	3,9
Қызылорда	37,6	18,8	9,4	10,6	4,7	18,8	-	-
Маңғыстау	11,1	11,1	19,8	16,0	4,9	28,4	1,2	1,2
Павлодар	25,0	19,1	20,6	11,8	2,9	20,6	-	-
Солтүстік Қазақстан	51,1	10,6	8,5	4,3	6,4	10,6	4,3	-
Түркістан	53,1	8,3	2,6	9,6	5,3	14,5	2,2	3,5
Ұлытау	52,4	-	-	-	9,5	33,3	4,8	-
Шығыс Қазақстан	38,7	6,5	1,6	4,8	1,6	6,5	-	-
Астана қ	29,6	11,9	10,7	5,0	3,8	34,0	1,3	3,1
Алматы қ	28,6	30,3	17,2	12,2	4,2	4,6	1,7	0,4
Шымкент қ	40,6	4,5	3,0	7,5	4,5	17,3	3,0	18,0

Осылайша қазақстандық жастардың өз-өзін тануын талдау жастардың өзін анықтайтын басты белгілері ұлты, жынысы және жасы екенін анықтады. Сауалға қатысқан қазақтар өз-өзін танудың этникалық сипатына бейімдеу болса, орыстар мен өзге этнос өкілдері замандастар мен тұру орындарымен бірлікте болуды көбірек көрсетуде. Аймақтық ерекшеліктер Қазақстан азаматтарымен бірлікті болуды сезінудің ең жоғары көрсеткіші Абай облысы шекаралас аймағында болғанын, ал тұрғылықты жерге қатысты ең жоғары көрсеткіштер Ақмола облысы мен Алматы қаласында болғанын көрсетті.

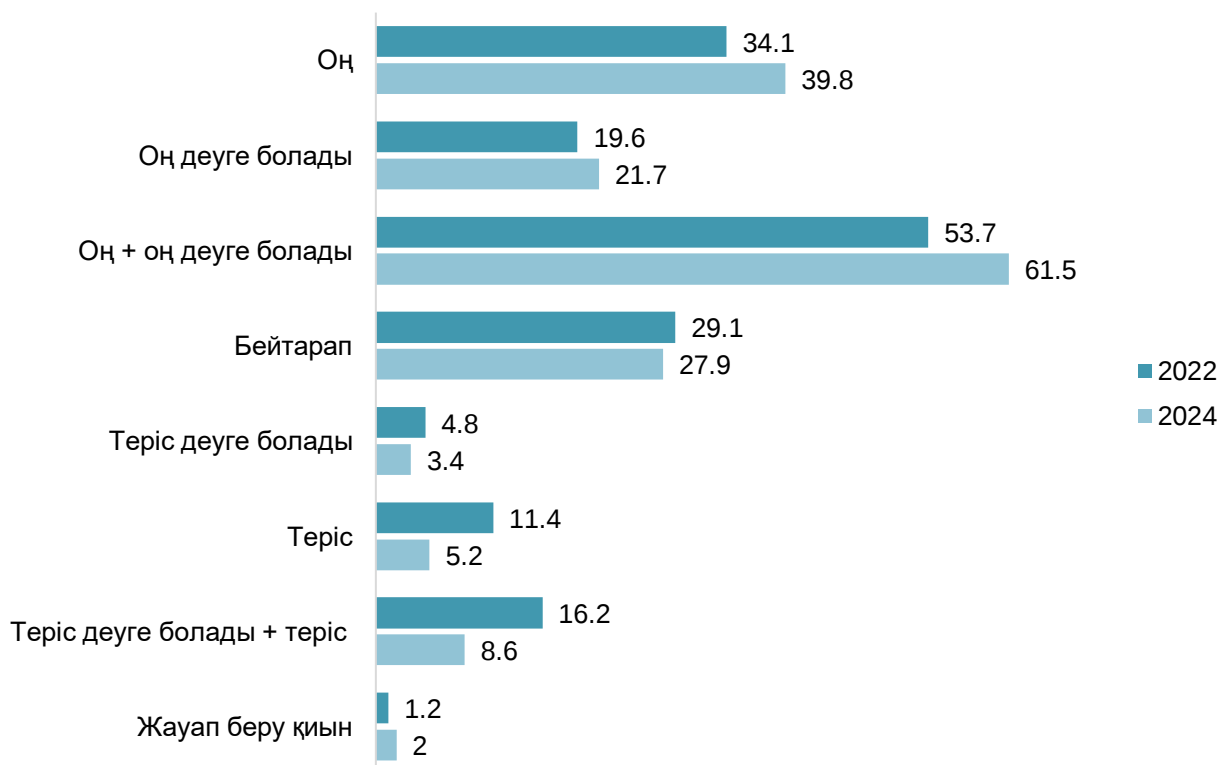
2. МИГРАЦИЯНЫҢ ШЕШУШІ ФАКТОРЛАРЫ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Жастар арасындағы миграциялық көңіл-күй (ниеттер мен көзқарастар)

Қазақстан жастары арасындағы миграциялық көңіл-күй ниеттер мен көзқарастардың алуан түрлілігімен сипатталуы мүмкін, ол көшу шешімін қабылдауға ықпал ететін түрлі факторларды білдіреді. Миграциялық көңіл-күй аймақтарға қатысты өзгеріп тұруы заңды, өйткені ол өмір деңгейінің айырмашылықтарымен, экономикалық даму мен мәдени ерекшеліктермен байланысты. Өз өмір жағдайларын жақсартуға және жаңа мүмкіндіктерді табуға ұмтылысында жастар өз елінің өзге аймақтарын бағындыруға ғана емес, өзге елдерге де шығуға әрекет жасайды.

Респонденттердің көпшілігі (61,5%) қазақстандық жастардың өзге елдерге оқуға кетіп жатқанына оң көзқараста («оң» + «оң деуге болады»). 8,6%-ы қолдамайды («теріс деуге болады» + «теріс»). Сауалға қатысушылардың 27,9%-ы бұған бейтарап. 2022 жыл нәтижелерімен салыстырғанда респонденттер оқу миграциясына қатысты позитивті бола түскен, 2024 жылы өздерінің оң көзқарастарын білдіргендер 7,8%-ға көбейген (2022 жылы 53,7%). №25 диаграмма).

№25 диаграмма. «Айтыңызшы, жас қазақстандықтардың оқу/білім алу үшін Қазақстаннан өзге елдерге кетіп жатқанына Сіз қалай қарайсыз?» сауалына жауаптардың бөлінуі, %

Шетелдік білім алуға мейлінше оң көзқарасты 19-23 жас (66,9%) пен 14-18 жас (65,3%) топтары респонденттері білдірді. Сауалға қатысушы 29-34 жас тобының 11,0%-ы мәселеге теріс көзқараста екенін өзге жас топтарына қарағанда жиі атады. Бейтарап көзқарасты сауалға қатысқан 24-28 жас тобы (32,7%) жиі білдірді (№34 кесте).

№34 кесте. «Айтыңызшы, жас қазақстандықтардың оқу/білім алу үшін Қазақстаннан өзге елдерге кетіп жатқанына Сіз қалай қарайсыз?» сауалына жауаптардың жас топтары бойынша бөлінуі, %

	14-18 жас	19-23 жас	24-28 жас	29-34 жас
Оң	45,1	42,3	37,2	35,5
Оң деуге болады	20,2	24,6	19,8	22,1
Оң + оң деуге болады	65,3	66,9	57	57,6
Бейтарап	26,9	22,9	32,7	29,0
Теріс деуге болады	2,5	2,8	4,1	3,9
Теріс	3,5	4,7	4,8	7,1
Теріс деуге болады + теріс	6	7,5	8,9	11
Жауап беруге қиын	1,9	2,6	1,4	2,4

Этникалық топтар арасында қазақтарда өзгелерге қарағанда оң бағалау жиі кездесті (62,2%, орыс – 57,4%, өзгелер - 62,0%). Сол сияқты теріс бағалау да осы топ респонденттерінде жоғары (8,9%, орыстар - 7,1%, өзгелер – 7,4%). Бейтарап көзқарасты өзгелерден гөрі орыстар жиі білдірді (34,2%, қазақтар – 26,7%, өзгелер – 29,8%) (№35 кесте).

№35 кесте. «Айтыңызшы, жас қазақстандықтардың оқу/білім алу үшін Қазақстаннан өзге елдерге кетіп жатқанына Сіз қалай қарайсыз?» сауалына жауаптардың этникалық топтар бойынша бөлінуі, %

	Қазақтар	Орыстар	Өзгелер
Оң	40,8	30,6	48,8
Оң деуге болады	21,4	26,8	13,2
Оң + оң деуге болады	62,2	57,4	62
Бейтарап	26,7	34,2	29,8
Теріс деуге болады	3,6	1,8	4,1
Теріс	5,3	5,3	3,3
Теріс деуге болады + теріс	8,9	7,1	7,4
Жауап беруге қиын	2,3	1,4	0,8

Аймақтық тұрғыдан көрсеткіштер:

- шетелдік білім алуға барынша **оң көзқарастарын** білдіргендер - Ұлытау (100,0%,) Ақтөбе (96,7%), Жамбыл (81,3%) және Батыс Қазақстан (80,0%) облыстарының респонденттері;
- **теріс көзқарасты** көбірек білдіргендер - Маңғыстау (20,9%), Алматы (18,9%), Костанай (16,9%), Жетісу (15,4%) облыстары мен Алматы қаласы (17,6%) респонденттері;
- **бейтарап көзқарасты** Қостанай (44,2%), Солтүстік Қазақстан (40,4%) Абай (43,4%), Жетісу (41,5%) облыстары респонденттері білдірді (№36 кесте).

№36 кесте. «Айтыңызшы, жас қазақстандықтардың оқу/білім алу үшін Қазақстаннан өзге елдерге кетіп жатқанына Сіз қалай қарайсыз?» сауалына жауаптардың аймақтар бойынша бөлінуі, %

	Оң	Оң деуге болады		Бейтарап	Теріс деуге болады	Теріс		Жауап беру қиын
Абай	28,3	28,3	56,6	43,4	-	-	-	-
Ақмола	43,2	23,0	66,2	29,7	1,4	-	1,4	2,7
Ақтөбе	76,3	20,4	96,7	3,2	-	-	-	-
Алматы	19,6	29,7	49,3	20,9	4,7	14,2	18,9	10,8
Атырау	37,5	20,8	58,3	36,1	-	5,6	5,6	-
Батыс Қазақстан	50,8	29,2	80	20,0	-	-	-	-
Жамбыл	75,6	5,7	81,3	13,0	3,3	2,4	5,7	-
Жетісу	18,5	15,4	33,9	41,5	4,6	10,8	15,4	9,2
Қарағанды	24,1	33,3	57,4	33,3	3,7	5,6	9,3	-
Қостанай	20,8	18,2	39	44,2	10,4	6,5	16,9	-
Қызылорда	38,8	22,4	61,2	28,2	-	5,9	5,9	4,7

Маңғыстау	34,6	11,1	45,7	30,9	8,6	12,3	20,9	2,5
Павлодар	36,8	20,6	57,4	38,2	2,9	1,5	4,4	-
Солтүстік Қазақстан	29,8	29,8	59,6	40,4	-	-	-	-
Түркістан	50,4	14,9	65,3	27,6	4,4	2,6	7	-
Ұлытау	66,7	33,3	100	-	-	-	-	-
Шығыс Қазақстан	53,2	16,1	69,3	29,0	-	1,6	1,6	-
Астана қ	30,8	25,8	56,6	37,7	1,9	3,1	5	0,6
Алматы қ	29,4	26,9	56,3	21,8	7,1	10,5	17,6	4,2
Шымкент қ	45,9	18,8	64,7	30,8	0,8	3,0	3,8	0,8

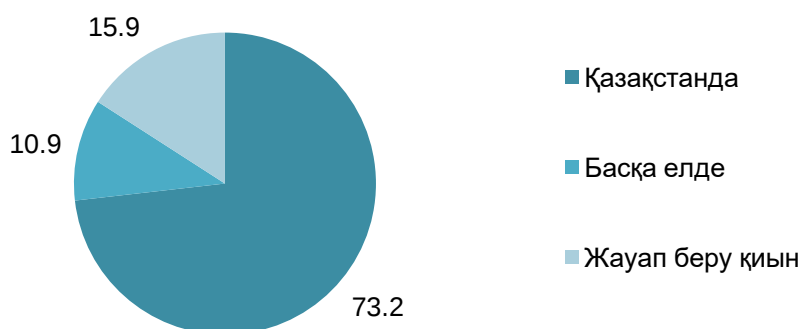
Өз отандастарының шетелдегі табыстарын естіген респонденттердің 47,9%-ында олар үшін мақтаныш сезімі болса, 15,2%-ында ешқандай ой, эмоция болмайды (№26 диаграмма).

№26 диаграмма. «Біздің отандастарымыздың шетелдегі табыстары туралы естігенде Сіз қандай ойда боласыз?» сауалына жауаптардың бөлінуі, %

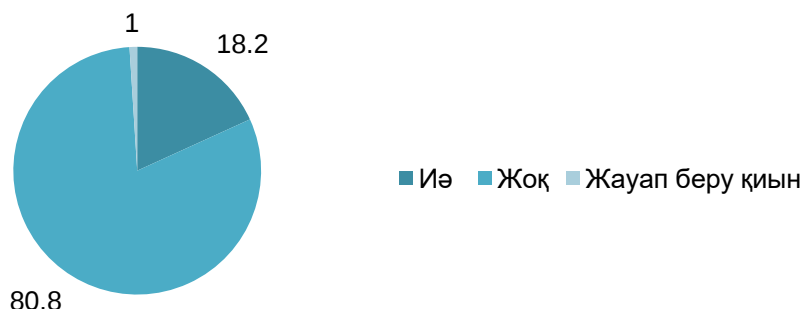
Сұралғандардың 73,2%-ы өз мамандықтарымен мансаптық табысқа жету Қазақстанда жеңіл болады деп санайды. 10,9%-ы өздеріне басқа елде жеңіл болатынын атады. Бұл ретте басқа елдер қатарында Ресей (36 респ.), АҚШ (32 респ.) және Түркия (19 респ.) жиі аталды (№27 диаграмма).

№27 диаграмма. «Қалай ойлайсыз, Сіздің мамандығыңызбен (біліммен) мансаптық табысқа қол жеткізу қай жерде жеңіл болады?» сауалына жауаптардың бөлінуі, %

Респонденттердің 18,2%-ы тұрғылықты жерлерінен көшуді қалайды, ал 80,8%-ында ондай ниет жоқ (№28 диаграмма).

№28 диаграмма. «Сіз өз тұрғылықты жеріңізден көшкіңіз келе ме?» сауалына жауаптардың бөлінуі, %

Көшуді қалайтын респонденттер арасында 20,0%-ы әйелдер, 16,4%-ы ер адамдар. Елді мекен типтері тұрғысынан қала респонденттері арасында көшуді қалайтындар - 20,1%, ауылдықтар арасында – 15,0% (№37 кесте).

№37 кесте. «Сіз өз тұрғылықты жеріңізден көшкіңіз келе ме?» сауалына жауаптардың гендерлік тұрғыдан бөлінуі, %

	Ер адамдар	Әйелдер	Қала	Ауыл
Иә	16,4	20,0	20,1	15,0
Жоқ	82,4	79,1	78,7	84,2
Жауап беру қиын, жауап жоқ	1,2	0,9	1,2	0,8

Елден кету ниетін өзгелерге қарағанда ең жас топ (14-18 жас) респонденттері жиі көрсетті (21,7%). 19-23 жас тобы арасында көшу ойын білдіргендер - 20,1% Сауалға қатысушы үлкендеу жас топтарында шетелге кету ойын білдіргендер аздау болды, 24-28 жас тобы – 16,2%, 29-34 жас тобы – 15,4% (№38 кесте).

№38 кесте. «Сіз өз тұрғылықты жеріңізден көшкіңіз келе ме?» сауалына жауаптардың жас топтары бойынша бөлінуі, %

	14-18 жас	19-23 жас	24-28 жас	29-34 жас
Иә	21,7	20,1	16,2	15,4
Жоқ	77,0	79,0	82,6	83,8
Жауап беру қиын, жауап жоқ	1,3	0,9	1,2	0,8

Этникалық топтар тұрғысынан өз тұрғылықты жерлерінен көшкісі келмейтіндер қазақ ұлты респонденттері арасында басым, көрсеткіш – 83,9% (орыстар – 69,4%, өзгелер - 66,1%) (№39 кесте).

№39 кесте. «Сіз өз тұрғылықты жеріңізден көшкіңіз келе ме?» сауалына жауаптардың этникалық топтар бойынша бөлінуі, %

	Қазақ	Орыс	Өзгелер
Иә	15,3	29,9	28,9
Жоқ	83,9	69,4	66,1
Жауап беру қиын, жауап жоқ	0,8	0,7	5,0

Аймақтар бойынша көшу ниеті бар сауалға қатысушыларды шартты түрде әлеуетті миграциялық ағын белсенділігінің үш тобына бөлуге болады: жоғары белсенділік (40,0% және одан жоғары), орташа белсенділік (20,0%-дан 40,0%-ға дейін), төмен белсенділік (20,0%-ға дейін). Бұл ретте осы мәселеде ішкі және сыртқы миграцияға ұмтылыстар бірге ескерілді.

- **жоғары белсенділік тобына** Батыс Қазақстан облысы (43,1%) мен Жетісу облысы (40,0%) кірді;

- **орташа белсенділік тобында:** Павлодар (29,4%), Қарағанды (26,9%), Ақтөбе (25,8%), Ұлытау (23,8%), Түркістан (23,7%), Жамбыл (23,6%), Қызылорда (20,0%) облыстары мен Астана қаласы (22,6%);
- **төмен миграциялық ағын тобына** Солтүстік Қазақстан (19,1%), Атырау (18,1%), Қостанай (15,6%), Маңғыстау (14,8%), Абай (7,5%), Ақмола (5,4%), Шығыс Қазақстан (4,8%), Алматы (2,0%) облыстары мен Алматы қаласы кірді (6,3%) (№40 кесте).

Таблица №40. «Сіз өз тұрғылықты жеріңізден көшкіңіз келе ме?» сауалына жауаптардың аймақтар бойынша бөлінуі, %

	Иә	Жоқ	Жауап беру қиын
Абай	7,5	92,5	-
Ақмола	5,4	91,9	2,7
Ақтөбе	25,8	74,2	-
Алматы	2,0	95,9	2,0
Атырау	18,1	80,6	1,4
Батыс Қазақстан	43,1	56,9	-
Жамбыл	23,6	76,4	-
Жетісу	40,0	56,9	3,1
Қарағанды	26,9	72,2	0,9
Қостанай	15,6	84,4	-
Қызылорда	20,0	77,6	2,4
Маңғыстау	14,8	84,0	1,2
Павлодар	29,4	63,2	7,4
Солтүстік Қазақстан	19,1	80,9	-
Түркістан	23,7	75,9	0,4
Ұлытау	23,8	71,4	4,8
Шығыс Қазақстан	4,8	93,5	1,6
Астана қ	22,6	77,4	-
Алматы қ	6,3	93,7	-
Шымкент қ	15,8	83,5	0,8

Респонденттердің материалдық жағдайын ескергенде елден кетуге табыс деңгейі жоғары респонденттер мейлінше ниетті екені байқалады (21,7%). Материалдық табыс деңгейі орта позициядағы сауалға қатысушылар арасында көшу ниеті барлығын білдіргендер - 16,6%, материалдың жағдайы нашар респонденттер арасында ниеттілер – 18,3% (№41 кесте).

№41 кесте. «Сіз өз тұрғылықты жеріңізден көшкіңіз келе ме?» сауалына жауаптардың материалдық деңгей бойынша бөлінуі, %

	Жақсы ⁸	Орташа ⁹	Нашар ¹⁰	Жауап беру қиын
Иә	21,7	16,6	18,3	41,7
Жоқ	77,6	82,1	81,2	50,0
Жауап беру қиын, жауап жоқ	0,8	1,3	0,5	8,3

Қазақстан жастары арасындағы миграциялық көңіл-күйді талдай отырып, келесі тенденцияларды бөліп көрсетуге болады:

Өзге елдерге оқу миграциясына оң көзқарас білдірген респонденттер 61,5% болды, бұл 2022 жылмен салыстырғанда 7,8 пайыздық пунктке жоғары. Оқу миграциясына мейлінше оң көзқарас Ақтөбе, Жамбыл және Батыс Қазақстан

⁸ «жақсы» = «Ақша өзіме керектің бәріне жетеді» және «ұзақ мерзімді тауарлардың (теледидар, тоңазытқыш т.б) көпшілігін алу еш қиындық тудырмайды» категориялары деректерінің орта мағынасы

⁹ «орташа» = «ақша тек тамақ өнімдерін алуға жетеді, бірақ коммуналдық қызмет төлеміне қалмайды»

¹⁰ «нашар» = «ақша тек тамақ өнімдерін алуға жетеді, бірақ коммуналдық қызмет төлеміне қалмайды» және «Ақша тіпті тамақ өнімдеріне де жетпейді, үнемі қарызда өмір сүруге тура келеді»

облыстарында байқалса, Маңғысту, Алматы және Қостанай облыстары респонденттері керісінше мәселеге мейлінше теріс ұстаным білдіргендер қатарында болды.

14-18 жастағы жастарда көшу қозғалысына барынша ұмтылыс, құштарлық бар, бұл ретте ауыл жастарына қарағанда қалалықтар бұл ұмтылысқа бейімдеу. Аймақтық деректер миграциялық көңіл-күйдің түрлі деңгейін көрсетуде. Қаржылық жағдай да бұл көңіл-күйге ықпалын тиізеді, ал көшуге материалдық табыс деңгейі жақсы жастар көбірек бейім екені байқалды.

Сыртқы миграция перспективалары

Жастардың эмиграцияға ұмтылысын тереңірек зерттеу үшін оларға шетелге көшу бағытындағы бірнеше сұрақ қойылды. Респонденттердің едәуір бөлігі оқу миграциясына оң көзқараста екенін ескерсек, шетелде білім алуға деген үлкен қызығушылық бар. Бұл тренд жастардың өз мансаптық болашағын жақсартуға және сапалы білім алуға мақсатты ұмтылыс-ниетін білдіреді.

Респонденттердің 8,2%-ы жақын арада Қазақстаннан көшуге дайындалу үстінде болса, 30,5%-ы болашақта көшуі ықтимал. Респонденттердің 35,2%-ында әзірге көшу туралы ой жоқ. Сауалға қатысушылардың 22,8%-ы ешқандай жағдайда ешқайда қозғалмайтындықтарын жеткізді. Бұл жерде салыстырмалы талдау жедел көшу ниеті 2024 жылғы сауалға қатысушылар арасында аздап өскенін көрсетті. Егер 2022 жылы жедел көшуді жоспарлаған әлеуетті эмигранттар 7,4% болса, 2024 жылы олардың пайызы 8,2%-ға дейін өсті. Сонымен бірге болашақ көшуді жоспарлағандар мен кейбір шүбәсі барлар 2022 жыл респонденттері арасында 4,8%-ға көбірек болды (2022 жылы - 35,3%, 2024 жылы - 30,5%).

Өмірлік жағдайларға қарай көшу туралы шешім қабылдауға ниетті респонденттер саны өзгермеді десе де болады, 2022 жылы олардың үлесі 35,7% болса, осы жылы – 35,2%. Эмиграция туралы ойды қабылдамайтындардың да аздап өскенін (1,4%-ға) атап кеткен жөн, 2022 жылы – 21,4% және 2024 жылы - 22,8% (№29 диаграмма).

№29 диаграмма. «Сіз Қазақстаннан көшуді ойлап отырсыз ба?» сауалына жауаптардың бөлінуі, (бұл сұраққа тек тұрғылықты жерлерінен көшуді ойлап отырған респонденттер ғана жауап берді – 364 респ.), 2022 және 2024 жылдардың салыстырмалы деректері, %

■ 2022 жыл ■ 2024 жыл

Корреляциялық тұрғыдан миграциялық тенденцияларды қарастыру барысында әйелдерге қарағанда сұралған ер адамдарда елден кетуге үлкен ұмтылыс барлығы аталды. Жалпы алғанда ер адамдардың 40,3%-ы шетелге кету туралы ойын білдірді, олардың арасында 8,4%-ы бұны жақын арада, ал 31,9%-ы болашақта жоспарлап отыр. Өз кезегінде көшуді жоспарлап отырған әйелдер үлесі 37,4% болды, бұл ретте олардың 8,1%-ы жуық арада көшеді, ал 29,3%-ы алдағы уақытта кетуі ықтимал.

Осылайша өмірлік жағдайларға қарайлайтындар үлесі әйелдер арасында сәл жоғарылау (35,4%, ерлер – 34,9%) болуы заңды. Сауалға қатысушы әйелдердің 23,7%-ы, ер адамдардың 21,7%-ы ешқайда көшпейді (№42 кесте).

№42 кесте. «Сіз Қазақстаннан көшуді ойлап отырсыз ба?» сауалына жауаптардың гендерлік белгі бойынша бөлінуі, %

	Ерлер	Әйелдер
Иә, жуық арада жиналып отырмын	8,4	8,1
Қазір жоқ, бірақ алдағы уақытта Қазақстаннан кетуім ықтимал	31,9	29,3
Өзірге көшу туралы ой жоқ, бірақ бәрі өмірлік жағдайларға байланысты: кетуім де мүмкін, кетпеуім де мүмкін	34,9	35,4
Жоқ, ешқандай жағдайда ешқайда көшпеймін	21,7	23,7
Жауап беру қиын	3,0	3,5

Жуық арада көшуді немесе алдағы уақытта көшуді жоспарлағандар үлесін қарастырғанда респонденттердің ең жас 14-18 жас тобында елден кету ұмтылысы мейлінше жоғары екені байқалады, олардың көрсеткіші - 45,2%, бұл ретте олардың 7,1%-ы жақын арада көшетін болса, 38,1%-ы көшуді жоспарлап отыр. Келесі көрсеткіш 24-28 жас тобында (42,6%), олардың арасында 8,8%-ы көшуге дайын, ал 33,8%-ы болашақта жоспарлап отыр.

19-23 жас тобында көрсеткіш 34,2% болды, жуық арада көшуге ниеттілер – 7,1%, 27,1%-ында осындай жоспар бар. 29-34 жас респонденттері арасында 32,6%-ы көшетіндіктерін айтты, 10,2%-ы жуық арада, 22,4%-ы келешекте. Көшу жағдаяттарға байланысты болатыны 29-34 жас (42,9%) пен 19-23 жас (41,2%) топтарында жоғары. Қандай жағдайда болса да көшуді қабылдамайтындар үлесі 24-28 жас тобы респонденттерінде сәл жоғары (25,0%, 14-18 жас – 23,9%, 19-23 жас – 21,2%, 29-34 жас – 21,4%) (№43 кесте).

№43 кесте. «Сіз Қазақстаннан көшуді ойлап отырсыз ба?» сауалына жауаптардың жас топтары бойынша бөлінуі, %

	14-18 жас	19-23 жас	24-28 жас	29-34 жас
Иә, жуық арада жиналып отырмын	7,1	7,1	8,8	10,2
Қазір жоқ, бірақ алдағы уақытта Қазақстаннан кетуім ықтимал	38,1	27,1	33,8	22,4
Өзірге көшу туралы ой жоқ, бірақ бәрі өмірлік жағдайларға байланысты: кетуім де мүмкін, кетпеуім де мүмкін	28,3	41,2	27,9	42,9
Жоқ, ешқандай жағдайда ешқайда көшпеймін	23,9	21,2	25,0	21,4
Жауап беру қиын	2,7	3,5	4,4	3,1

Этникалық топтар арасында елден кетудің мейлінше жоғары ұмтылысы орыс этникалық тобында байқалды (50,6%), бұл ретте олардың 10,6%-ы жуық арада көшеді, ал 40,0%-ы алдағы уақытта көшуді жоспарлап отыр. Өзге этникалық топ респонденттері арасында эмиграцияға ұмтылыс сәл төмен. Жуық арада жиналып отырған 8,6% бен оны болашақта жоспарлап отырған 34,3%-ды ескергенде, жалпы саны - 42,9%.

Қазақстаннан кету туралы мейлінше аз жоспарлағандар – қазақтар. Кетуге ниеттілер 34,0%-ды құрады, олардың ішінде 7,4%-ы жуық арада, ал 26,6%-ы болашақта кетуге дайын. Көшу туралы шешім қабылдауда өмірлік жағдаяттарға қарау басқалардан гөрі өзге этнос респонденттерінде жиі аталды (37,1%, орыстар – 35,3%, қазақтар – 34,8%). Қазақ этникалық тобының сауалға қатысушыларының 27,0%-ы қандай жағдай болса да Қазақстаннан кетпейді (өзгелер – 17,1%, орыстар – 12,9%) (№44 кесте).

№44 кесте. «Сіз Қазақстаннан көшуді ойлап отырсыз ба?» сауалына жауаптардың этникалық топтар бойынша бөлінуі, %

	Қазақ	Орыс	Өзгелер
Иә, жуық арада жиналып отырмын	7,4	10,6	8,6
Қазір жоқ, бірақ алдағы уақытта Қазақстаннан кетуім ықтимал	26,6	40,0	34,3
Өзірге көшу туралы ой жоқ, бірақ бәрі өмірлік жағдайларға байланысты: кетуім де мүмкін, кетпеуім де мүмкін	34,8	35,3	37,1
Жоқ, ешқандай жағдайда ешқайда көшпеймін	27,0	12,9	17,1
Жауап беру қиын	4,1	1,2	2,9

Ауылдықтарға қарағанда сауалға қатысқан қала жастарында эмиграциялық ұмтылыс басым. Қала респонденттерінің 41,9%-ы кету ниеті барын білдірді (8,4%-ы жуық арада, 33,5%-ы болашақта), ал ауылдық елді мекендерден кетуді жоспарлап отырғандар - 31,9% (8,0%-ы жуық арада, 23,9%-ы болашақта). Жағдаяттар мүмкіндік берсе көшуі ықтимал қала тұрғындары - 37,5% (30,1% – ауыл тұрғындары). Ешқандай жағдайда көшпейтін ауыл респонденттері - 36,3% (қала респонденттері - 16,7%) (№45 кесте).

№45 кесте. «Сіз Қазақстаннан көшуді ойлап отырсыз ба?» сауалына жауаптардың елді мекен типтері бойынша бөлінуі, %

	Қала	Ауыл
Иә, жуық арада жиналып отырмын	8,4	8,0
Қазір жоқ, бірақ алдағы уақытта Қазақстаннан кетуім ықтимал	33,5	23,9
Өзірге көшу туралы ой жоқ, бірақ бәрі өмірлік жағдайларға байланысты: кетуім де мүмкін, кетпеуім де мүмкін	37,5	30,1
Жоқ, ешқандай жағдайда ешқайда көшпеймін	16,7	36,3
Жауап беру қиын	4,0	1,8

Сол сияқты аймақтық тұрғыдан респонденттер санатын әлеуетті миграциялық ағын белсенділігі топтары бойынша қарастырған дұрыс. Бұл ретте ең жоғары белсенділік 70,0% және одан жоғары, жоғары белсенділік – 40,0% пен 70,0% арасы, орташа белсенділік – 20,0% бен 40,0% арасы, төмен белсенділік – 20,0%-ға дейін. Әлеуетті миграциялық ағынның ең жоғары белсенділік тобына Шығыс Қазақстан (100,0%), Қостанай (75,0%), Абай (75,0%), Қызылорда (70,5%) облыстары кіреді. Әлеуетті миграциялық ағынның жоғары белсенділік тобы: Қарағанды (62,0%), Маңғыстау (50,0%), Түркістан (48,1%), Жамбыл (41,4%) облыстары мен Астана қаласы (41,6%).

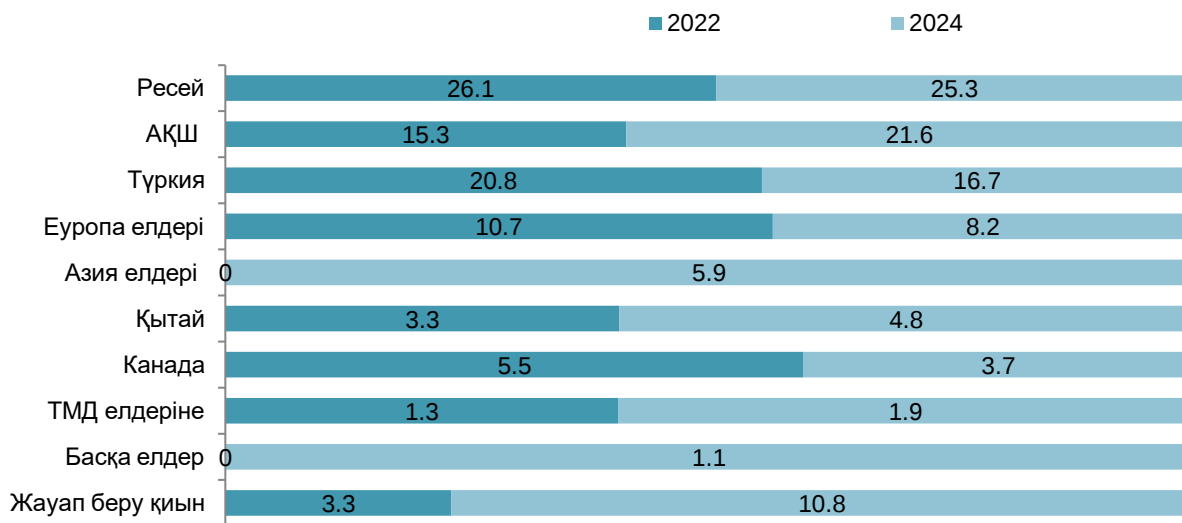
Орташа белсенділік: Шымкент қаласы (33,4%), Алматы (33,3%), Солтүстік Қазақстан (33,3%), Батыс Қазақстан (32,2%), Ақмола (25,0%), Павлодар (20,0%) мен Алматы қаласы (26,7%). Төмен белсенділік: Ақтөбе облысы (4,2%). Ақтөбе облысынан 62,5% респонденттің, Атырау облысынан 53,8%, Ақмола облысынан 50,0%, Павлодар облысынан 50,0% және Шымкент қаласынан 52,4% респонденттің көш-қозғалысы өмірлік жағдаяттарға байланысты. Ұлытау (100,0%), Алматы (66,7%), Жетісу (46,2%) облыстары мен Алматы қаласының (40,0%) респонденттері қандай жағдай болса да шетелге қозғалмайтынын атап өткен жөн (№46 кесте).

№46 кесте. «Сіз Қазақстаннан көшуді ойлап отырсыз ба?» сауалына жауаптардың аймақтар бойынша бөлінуі, %

	Иә, жуық арада жиналып отырмын	Қазір жоқ, бірақ алдағы уақытта Қазақстаннан кетуім ықтимал	1+2	Өзірге көшу туралы ой жоқ, бірақ бәрі өмірлік жағдайларға байланысты: кетуім де мүмкін, кетпеуім де мүмкін	Жоқ, ешқандай жағдайда ешқайда көшпеймін	Жауап беру қиын
Абай	-	75,0	75	25,0	-	-
Ақмола	25,0	-	25	50,0	25,0	-
Ақтөбе	-	4,2	4,2	62,5	33,3	-
Алматы	-	33,3	33,3	-	66,7	-
Атырау	-	23,1	23,1	53,8	23,1	-
Батыс Қазақстан	14,3	17,9	32,2	46,4	21,4	-
Жамбыл	-	41,4	41,4	24,1	34,5	-
Жетісу	3,8	11,5	15,3	30,8	46,2	7,7
Қарағанды	10,3	51,7	62	34,5	3,4	-
Қостанай	33,3	41,7	75	16,7	-	8,3
Қызылорда	17,6	52,9	70,5	23,5	-	5,9
Маңғыстау	-	50,0	50	8,3	25,0	16,7
Павлодар	5,0	15,0	20	50,0	30,0	-
Солтүстік Қазақстан	-	33,3	33,3	22,2	33,3	11,1
Түркістан	14,8	33,3	48,1	33,3	18,5	-
Ұлытау	-	-	-	-	100,0	-
Шығыс Қазақстан	33,3	66,7	100	-	-	-
Астана қ	8,3	33,3	41,6	38,9	13,9	5,6
Алматы қ	-	26,7	26,7	20,0	40,0	13,3
Шымкент қ	4,8	28,6	33,4	52,4	9,5	4,8

Көшу жоспары бар респонденттердің ширек бөлігі Ресейге, 21,6%-ы АҚШ-қа, 16,7%-ы Түркияға көшкісі келеді. Сауалға қатысқан респонденттер пікірінше 2022 жыл нәтижелерімен салыстырғанда Ресей, АҚШ, Түркия эмиграция үшін топ-3 бағыт ретінде қалуда. 2022 жылы Ресейге көшкісі келгендер 26,1% болды, 2024 жылы бұл үлес 0,8%-ға төмендеді. 2024 жылы Түркияның эмиграция үшін қалаулы болуы төмендеді: 2022 жылы - 20,8% және 2024 жылы - 16,7% (4,1%-ға төмендеді). Ал АҚШ-қа барғысы келетіндер үлесі артып отыр: 2022 жылы - 5,3%, 2024 жылы - 21,6% (6,3%-ға өсті) (№30 диаграмма, №47 кесте).

№30 диаграмма. «Сіз қай елге көшуді ойлап немесе жоспарлап отырсыз?» сауалына жауаптардың бөлінуі (бұл сұраққа тек Қазақстаннан кеткісі клетін респонденттер ғана жауап береді), %

№47 кесте. «Сіз қай елге көшуді ойлап немесе жоспарлап отырсыз?» сауалына жауаптардың бөлінуі (бұл сұраққа тек Қазақстаннан кеткісі клетін респонденттер ғана жауап береді), (Еуропа, Азия, ТМД елдері және т.б), в %

	2022	2024
Корея	-	28,3
Ұлыбритания	-	10,9
БАЭ	-	6,5
Германия	-	13,0
Жапония	0,7	4,3
Швейцария	-	2,2
Оңтүстік Корея	12,7	4,3
Австралия	0,3	2,2
Белоруссия	-	2,2
Венгрия	-	2,2
Тайланд	-	2,2
Франция	-	2,2
Жауап жоқ	-	19,5

Гендерлік тұрғыдан Ресейге баруды әйелдер көбірек жоспарлап отыр (29,2%, ерлер – 20,8%). Өз кезегінде ерлерде АҚШ (24,0%, әйелдер – 19,4%) және Еуропа елдерін таңдау үлесі басым (12,0%, әйелдер – 4,9%) (№48 кесте).

№48 кесте. «Сіз қай елге көшуді ойлап немесе жоспарлап отырсыз?» сауалына жауаптардың бөлінуі, гендерлік тұрғыдан, %

	Ерлер	Әйелдер
Ресей	20,8	29,2
Қытай	4,8	4,9
АҚШ	24,0	19,4
Канада	4,0	3,5
Түркия	16,8	16,7
Еуропа елдері	12,0	4,9
Азия елдері	5,6	6,3
Ресейден басқа ТМД елдері	1,6	2,1
Басқа елдер	2,4	-
Жауап беру қиын	8,0	13,2

Жас топтары тұрғысынан Ресей 14-18 жас (27,7%) пен 24-28 жас (27,1%, 29-34 жас – 25,7%, 19-23 жас – 20,3%) респонденттері үшін мейлінше танымал бағыт. АҚШ-қа баруды 24-28 жас тобында 27,1% және 19-23 жас тобында 25,0% респонденттер жоспарлап отыр (14-18 жас – 20,5%, 29-34 жас - 16,2%). Түркия ең алдымен 14-18 жас (18,1%) пен 19-23 жас (20,3%) респонденттері үшін тартымды. Еуропа елдерін жиі таңдағандар - 19-23 жас (12,5%) пен 29-34 жас (14,9%) тобы респонденттері (№49 кесте).

№49 кесте. «Сіз қай елге көшуді ойлап немесе жоспарлап отырсыз?» сауалына жауаптардың жас топтары бойынша бөлінуі, %

	14-18 жас	19-23 жас	24-28 жас	29-34 жас
Ресей	27,7	20,3	27,1	25,7
Қытай	6,0	3,1	4,2	5,4
АҚШ	20,5	25,0	27,1	16,2
Канада	2,4	6,3	4,2	2,7
Түркия	18,1	20,3	16,7	12,2
Еуропа елдері	1,2	12,5	4,2	14,9
Азия елдері	4,8	6,3	6,3	6,8
Ресейден басқа ТМД елдері	2,4	-	4,2	1,4
Басқа елдер	2,4	-	-	1,4
Жауап беру қиын	14,5	6,3	6,3	13,5

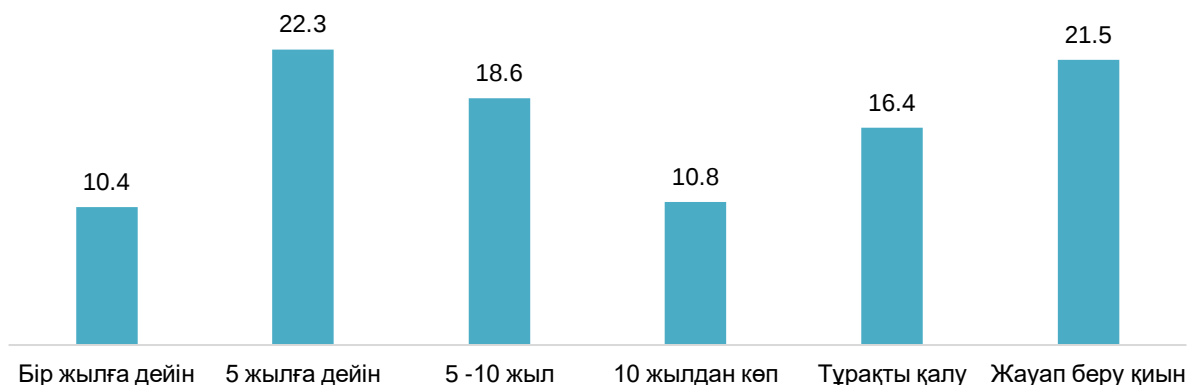
Этникалық тұрғыдан сауалға қатысқан орыс респонденттер үшін Ресей барынша танымал бағыт (64,4%, өзгелер – 28,6%, қазақтар – 7,7%). АҚШ-ты қазақтар жиі таңдады – 26,2% (өзгелер – 14,3%, орыстар – 13,7%). Түркияға көшуді жиі жоспарлағандар өзге этникалық топ өкілдері - 25,0% (қазақтар – 21,4%, орыстар – 2,7%) (№50 кесте).

№50 кесте. «Сіз қай елге көшуді ойлап немесе жоспарлап отырсыз?» сауалына жауаптардың этникалық топтар бойынша бөлінуі, %

	Қазақ	Орыс	Өзгелер
Ресей	7,7	64,4	28,6
Қытай	5,4	4,1	3,6
АҚШ	26,2	13,7	14,3
Канада	3,6	2,7	7,1
Түркия	21,4	2,7	25,0
Еуропа елдері	10,7	4,1	3,6
Азия елдері	7,1	1,4	10,7
Ресейден басқа ТМД елдері	1,8	1,4	3,6
Басқа елдер	1,8	-	-
Жауап беру қиын	14,3	5,5	3,6

Респонденттердің 10,4%-ы шетелде бір жыл ғана болуды, ал 22,3%-ы өзге елде 5 жылға дейін, 18,6%-ы 5-10 жылға дейін қалуды жоспарлап отыр. Сауалға қатысқандардың 10,8%-ы шетелде 10 жылдан астам уақытқа қалуды көздесе, 16,4%-ы біржолата кетуді жоспарлағанын білдірді (№31 диаграмма).

№31 диаграмма. «Сіз шетелде қанша уақыт қалуды жоспарлап отырсыз?» сауалына жауаптардың бөлінуі (бұл сұраққа тек Қазақстаннан кету ниеті бар респонденттер ғана жауап береді), %

Қазақстан жастарының сыртқы миграциясы перспективасы бойынша қорытындылар елде эмиграцияға қызығушылықтың жалғасып отырғанын көрсетіп тұр. Зерттеу нәтижелеріне сәйкес жуық арада респонденттердің 8,2%-ы елден кетуге дайын, ал 30,5%-ы алдағы уақытта кетуді жоспарлап отыр. 2022 жылмен салыстырмалы талдау жедел кетуді жоспарлағандар үлесі 7,4%-дан 8,2%-ға дейін өскенін, ал болашақта кетуді жоспарлағандар үлесі керісінше 35,3%-дан 30,5%-ға дейін түскенін көрсетеді. Эмиграция үшін ең танымал бағыттар болып Ресей, АҚШ және Түркия қалуда.

Жастардың сыртқы миграциясының шешуші pull-push факторлары

Жастар миграциясы - тартушы (pull), сонымен бірге итеруші (push) көптеген факторлармен анықталатын күрделі үрдіс. Бүгінгі күні жастар жеке дамуы үшін бар мүмкіндіктер деңгейін үнемі көтеріп отыруға ұмтылады, ал бұл әдетте тұрғылықты жерді ауыстыру ниетіне әкеліп жатады. Pull-факторлар өзіне өмір сүру мен жұмыс үшін тартымды жағдайлардан, білімнің жоғары деңгейі мен қауіпсіздіктен тұрады. Өз кезегінде push-факторлар экономикалық мүмкіндіктердің жетіспеушілімен, саяси тұрақсыздықпен, білімнің төмен сапасымен, өз елінде болашағы үшін шектелген перспективалармен байланысты. «Ақыл-ойдың елден кетуін», жастардың сыртқы миграциясы деңгейін төмендету бойынша тиімді стратегия дайындау және жастардың өз атамекенінде дамуы үшін жайлы жағдайлар жасау үшін осы факторларды түсіну шешуші болып табылады.

Респонденттердің көпшілігі (56,6%) жастар жұмыс пен жалақы іздеу мақсатында тұрғылықты жерін ауыстыруы мүмкін деп санайды. Ал респонденттердің 31,7%-ы мансаптық даму перспективаларының болмауы мен өмірдің жайлы жағдайларына ұмтылу ниетін атады. 18,4%-ы баспана мен әлеуметтік пакет қоса ұсынылатын жұмысқа шақыру жағдайында жастар тұрғылықты жерін ауыстыра алады деп есептейді. (№51 кесте).

№51 кесте. «Сіз қалай ойлайсыз, жастар қандай себептермен тұрғылықты жерін ауыстыруы ықтимал?» сауалына жауаптардың бөлінуі

	Пайыздар*
Жұмыс, жалақы іздеу	56,6
Перспективалардың, мансаптық өсу мүмкіндіктерінің болмауы	31,7
Өмірдің жақсы, жайлы жағдайларына ұмтылу	31,7
Баспана мен әлеуметтік пакетпен жұмысқа шақыру	18,4
Білімнің төмен сапасы	13,3
Отбасылық жағдайлар	12,9

Сыбайлас жемқорлық, құқық мәдениетінің төмендігі, шенеуніктердің бассыздығы	11,0
Өзге елде тұру, өзге мәдениетпен танысу ниеті	8,9
Инфрокұрылым дамуының төмен деңгейі	8,8
Дискриминация (этникалық, гендерлік және т.б.)	8,6
Денсаулық сақтау жүйесі дамуының төмен деңгейі	8,3
Климаттық жағдайлар	7,4
Саяси жағдайлар	7,0
Адам құқының жиі бұзылуы	4,3
Қазақ тілін білмеуден туындаған қиындықтар	3,9
Бала тәрбиелеу мен дамыту мүмкіндіктерінің жеткіліксіздігі	3,4
Жайсыз экологиялық ахуал	2,9
Отбасымен, жақындармен бірге болуға ұмтылыс	2,9
Өмір үшін қауіптену, қылмыс	2,5
Орыс тілін білмеуден туындаған қиындықтар	2,4
Тарихи Отанға қайту ниеті	2,1
Көрші елдің жақын орналасуы	1,9
Көрсетілгендердің бәрі	0,2
Жауап беру қиын	2,6

* Жиынтығы 100%-ға тең емес, өйткені респондент жауаптың бірнеше нұсқасын таңдап алатын еді.

Респонденттердің 51,1%-ы өмірінің экономикалық деңгейін жақсарту үшін көшуге ниетті болса, 41,8%-ы жұмысқа тұрудың барынша кең мүмкіндіктерін іздеуге ұмтылады. Көшуге ниеттілердің 31,0%-ы мейлінше сапалы білімге қол жеткізуге ынталы екенін білдірді (№52 кесте).

№52 кесте. «Сіздің көшу туралы ниетіңіздің басты себебі неде?», (бұл сұраққа тек тұрғылықты жерінен көшуге ниетті респонденттер ғана жауап береді – 364 респ.)

	Пайыздар*
Өмірімнің экономикалық деңгейін жақсартуға ұмтылыс	51,1
Жұмысқа тұрудың барынша кең мүмкіндіктерін іздеу	41,8
Мейлінше сапалы білімге ие болу ниеті	31,0
Көбірек мәдени әртүрлілікке ие болуға ұмтылу	21,4
Өз бизнесімді ашу үшін барынша кең мүмкіндіктер алу	19,8
Өмір сүрудің климаттық, экологиялық ахуалын өзгерту	14,3
Қазіргі кезде тұрып жатырған қалада/ауылда қақтығысты болдырмау ниеті	4,4
Өз баспанам	0,5
Сыбайлас жемқорлық	0,3
Ахуалды өзгерту	0,3
Тіл мәселесі	0,3
Жауап беру қиын, жауап жоқ	2,5

* Жиынтығы 100%-ға тең емес, өйткені респондент жауаптың бірнеше нұсқасын таңдап алатын еді.

Бұл жерде көшуді жоспарлағандардың жартысынан сәл астам бөлігі болуы мүмкін кедергілерге байланысты Қазақстаннан кетудегі кедергілердің бірі ретінде ақша жетіспеушілін атады. Ширек бөлігі дерлік туыстары мен достарын тастап кеткісі келмейтіндіктерін сезінеді. Респонденттердің 19,7%-ын тіл білудің төмен деңгейі, 16,4%-ын оқу мен жұмыстың болмауы, 14,1%-ын шетелде туыстар мен достардың жоқтығы көшуден тоқтатуы мүмкін (№32 диаграмма).

№32 диаграмма. «Сіздің Қазақстаннан қоныс аударуыңызға не кедергі болуы мүмкін?» сауалына жауаптардың бөлінуі (бұл сұраққа тек Қазақстаннан көшуге ниетті респонденттер ғана жауап береді), %

* Жиынтығы 100%-ға тең емес, өйткені респондент жауаптың бірнеше нұсқасын таңдап ала алатын еді.

Осылайша сауалға қатысушылардың үштен бірі дерлік миграцияның басты себептері ретінде мансаптық өсу үшін перспективалардың жоқтығы мен өмір сүрудің жақсы жағдайларына ынталы болуды атады. Көшу үшін негізгі pull-фактор - өмірдің экономикалық деңгейін жақсарту, жұмысқа тұрудың барынша кең мүмкіндіктерін іздеу және мейлінше сапалы білімге қол жеткізу. Дегенмен миграцияға кедергілер де бар. Респонденттердің жартысынан астамы Қазақстаннан көшу үшін басты кедергі ретінде қаржының жоқтығын атады.

3. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ЖАСТАРДЫҢ ЕҢБЕК МИГРАЦИЯСЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Жастар арасындағы еңбекпен қамтылу ахуалын бағалау

Жастардың еңбекпен қамтылуы кез келген мемлекет үшін экономикалық және әлеуметтік дамудың маңызды аспектісі болып табылады. Жастардың жұмыспен қамтылуының ағымдағы жай-күйін бағалау өзекті мәселелер мен перспективаларды анықтауға мүмкіндік береді. Сонымен бірге еңбекпен қамтылу мен тұрақты еңбекақы әлеуметтік жайлылық пен экономикалық тұрақтылықтың белгісі болып табылады және қазақстандық жастардың миграциялық ағынының арту мүмкіндігін де азайтатыны анық.

Сауалға қатысушылардың 47,7%-ы толық немесе жарты күн жұмыс істейді. Респонденттердің 35,8%-ы оқып жатыр, олардың ішінде 12,2% студенттер қосымша жұмыс істейді. Респонденттердің 14,5%-ы жұмыс істемейді, олардың ішінде жұмыс іздеп жүрген жұмыссыздар - 3,7% , жұмыс іздемейтін жұмыссыздар - 2,5%, 6,7%-ы декреттік демалыста, денсаулық жағдайына байланысты жұмыс істемейтіндер - 1,6%. Сонымен бірге тек оқудағы респонденттер - 23,6% (№33 диаграмма).

№33 диаграмма. «Жұмыспен қамтылу саласындағы Сіздің негізгі орныңызды көрсетіңіз?» сауалына жауаптардың бөлінуі, %

Гендерлік тұрғыдан 53,9% ерлер жұмыс істейді, олардың арасында толық жұмыс күн істейтіндер - 44,7%, жарты күн істейтіндер – 9,2%. Әйелдер арасында жұмыс істейтіндер - 41,3% (толық жұмыс күн – 31,9%, жарты жұмыс күн – 9,4%) (№53 кесте).

№53 кесте. «Жұмыспен қамтылу саласындағы Сіздің негізгі орныңызды көрсетіңіз?» сауалына жауаптардың гендерлік тұрғыдан бөлінуі %

	Ер	Әйел
Толық жұмыс күн істеймін	44,7	31,9
Жарты жұмыс күн істеймін	9,2	9,4
Оқимын және қосымша жұмыс істеймін	12,7	11,7
Тек оқудамын	23,5	23,8

Жұмыссызбын, жұмыс іздеудемін	3,6	3,7
Жұмыссызбын, жұмыс іздемеймін	2,0	2,9
Декреттік демалыстамын	0,7	12,8
Денсаулық жағдайыма байланысты жұмыс істемеймін мүгедектік	1,8	1,5
Жауап беру қиын	1,9	2,2

Елді мекен тұрғысынан алғанда ауылдық жер жастарының толық жұмыс күн істеу көрсеткіші қалаға қарағанда сәл жоғары (40,9% бен 36,8%). Ал оқумен қоса жұмыс істеуші және тек оқудағы респонденттер үлесі ауылмен салыстырғанда қалада көптеу (24,2% бен 22,7%) (№54 кесте).

№54 кесте. «Жұмыспен қамтылу саласындағы Сіздің негізгі орныңызды көрсетіңіз?» сауалына жауаптардың елді мекен типі бойынша бөлінуі %

	Қала	Ауыл
Толық жұмыс күн істеймін	36,8	40,9
Жарты жұмыс күн істеймін	10,0	8,1
Оқимын және қосымша жұмыс істеймін	13,7	9,7
Тек оқудамын	24,2	22,7
Жұмыссызбын, жұмыс іздеудемін	2,7	5,2
Жұмыссызбын, жұмыс іздемеймін	2,1	3,1
Декреттік демалыстамын	6,7	6,8
Денсаулық жағдайыма байланысты жұмыс істемеймін, мүгедектік	1,5	1,9
Жауап беру қиын	2,2	1,7

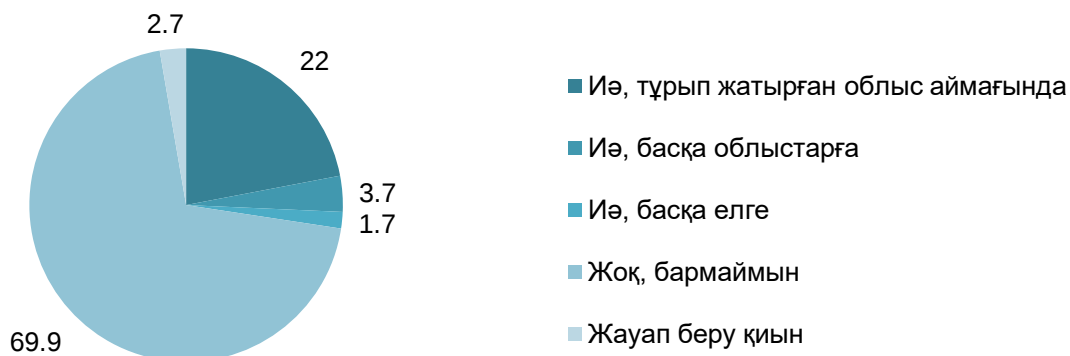
Жалпы алғанда деректер жастардың жұмыспен қамту саласындағы жоғары белсенділігін, еңбекпен қамтылу мен оқудағы гендерлік және жас ерекшеліктерін көрсетеді. Бұл ағымдағы әлеуметтік-экономикалық ақиқат ахуалды білдіреді және мәселені одан әрі зерттеу мен кәсіби және жеке тұлғалық өсуде жастарды қолдауға бағытталған бағдарламалар дайындауға негіз бола алады..

Еңбек миграциясы ауқымын бағалау

Жастардың еңбек миграциясы жыл сайын өсіп келеді, оның айтарлықтай ауқымы маңызды әлеуметтік-экономикалық феномен болып табылады. Жыл сайын мыңдаған жас қазақстандықтар мансаптық мүмкіндіктер мен тиімді жұмыс орындарын іздеп елден немесе ата мекенінен қоныс аударуда¹². Бұдан әрі қазақстандық жастардың еңбек миграциясының ағымдағы ауқымы қаралатын болады.

Сауалға қатысушы жастардың 27,4%-ы табыс үшін өз елді мекенінен тыс жерлерге, қалаға (ауылға) барады. Олардың ішінде 22,0%- облыс ішінде жүрсе, басқа облысқа баратындар -3,7%, өзге елге барып жүргендер -1,7% (№34 диаграмма).

¹² <https://cabar.asia/en/one-way-ticket-or-the-new-trends-of-emigration-from-kazakhstan>

№34 диаграмма. «Сіз табыс табу үшін өз елді мекеніңізден тыс жерлерге, қалаға (ауылға) барасыз ба?» сауалына жауаптардың бөлінуі, %

Бұдан әрі респонденттерге олардың қайда барып жұмыс істейтінін анықтау ұсынылды. Осылай, ел ішінде табыс табу үшін респонденттер Алматы (11,0%), Астана (6,4%) қалалары мен Алматы облысына (5,5%) жиі барады. Сонымен қатар респонденттер Қазақстаннан тыс жерлерге барады. 5,5%-ы Түркияға, 3,7%-АҚШ-қа барады, Ресей, Корея, Өзбекстанға баратындар - 1,8%, Германия, Катар, Қытай және Жапонияға баратындар - 0,9% (№55 кесте).

№55 кесте. «Сіз табыс табу үшін өз елді мекеніңізден тыс жерлерге, басқа облыс, басқа елдерге барасыз ба?» сауалына жауаптардың бөлінуі (109 респ), %

Қазақстанда	Пайыз
Алматы қ	11,0
Астана қ	6,4
Алматы облысы	5,5
Ақмола облысы	3,7
Қарағанды облысы	3,7
Атырау облысы	2,8
Ақтөбе облысы	2,8
Батыс Қазақстан облысы	1,8
Шымкент қ	1,8
Қостанай облысы	0,9
Павлодар облысы	0,9
Ұлытау облысы	0,9
Түркістан облысы	0,9
Маңғыстау облысы	0,9
Солтүстік Қазақстан облысы	0,9
Басқа елде	
Түркия	5,5
АҚШ	3,7
Ресей	1,8
Корея	1,8
Өзбекстан	1,8
Германия	0,9
Катар	0,9
Қытай	0,9
Жапония	0,9
Жауап беру қиын	36,7

Респонденттер жасымен бірге олардың өз елді мекендерінен тыс жерлерге табыс табу үшін баратындар үлесі де арта түсуде. 14-18 жас тобындағы 14,4%-дан 29-34 жас тобындағы 25,4%-ға дейін. Табыс табу үшін өзге облыстарға барушылар үлесі де жас топтарына қарай өсе түседі, 14-18 жас тобындағы 2,7%-дан 24-28 жас тобындағы 5,0%-ға дейін, кейін 29-34 жас тобында 4,2%-ға дейін сәл түседі.

Табыс табуға бармайтын жас адамдардың мейлінше көп пайызы ең жас тобында байқалады (78,1%). Бұл көрсеткіш жас топтары өсуімен төмендейді, бірақ барлық жас топтарында айтарлықтай жоғары деңгейде қалып отыр (№56 кесте).

№56 кесте. «Сіз табыс табу үшін өз елді мекеніңізден тыс жерлерге, қалаға (ауылға) барасыз ба?» сауалына жауаптардың жас топтары бойынша бөлінуі, %

	14-18 жас	19-23 жас	24-28 жас	29-34 жас
Иә, тұрғылықты облыс аймағында	14,4	23,9	24,1	25,4
Иә басқа облысқа	2,7	3,3	5,0	4,2
Иә, басқа елге	1,3	1,4	2,6	1,4
Жоқ, бармаймын	78,1	68,8	65,9	66,4
Жауап беру қиын	3,5	2,6	2,4	2,5

Сауалға қатысушы орыстар (14,4%) мен өзге этникалық топ өкілдерімен (12,4%) салыстырғанда өз облысы шеңберінде табыс табуға шығатын қазақтар үлесі (24,0%) жоғары. Сұралған қазақтар өзге облыстарға да жиі шығады (4,1%, орыстар - 3,2%) , өзге этникалық топ өкілдері -1,7%).

Сауалға қатысушы өзге этникалық топ өкілдері қазақтармен (1,7%) және орыстармен (0,4%) салыстырғанда . табыс табу мақсатында басқа елдерге жиі шығады (4,1%) Орыстар (79,6%) мен өзге этникалық топ өкілдерінің басым көпшілігі (80,2%) табыс табу үшін сыртқа шықпайды (қазақтарда бұл көрсеткіш – 67,3%) (№57 кесте).

№57 кесте. «Сіз табыс табу үшін өз елді мекеніңізден тыс жерлерге, қалаға (ауылға) барасыз ба?» сауалына жауаптардың этникалық топтар бойынша бөлінуі, %

	Қазақ	Орыс	Өзгелер
Иә, тұрғылықты облыс аймағында	24,0	14,4	12,4
Иә басқа облысқа	4,1	3,2	1,7
Иә, басқа елге	1,7	0,4	4,1
Жоқ, бармаймын	67,3	79,6	80,2
Жауап беру қиын	2,9	2,5	1,7

Облыс аймағында табыс табу үшін елді мекеннен шығудың ең жоғары пайыздық көрсеткіші Алматы облысында (45,9%), Түркістан облысында (33,3%) және Шымкент (39,8%) пен Алматы (39,1%) қалаларында байқалады. Табыс табу үшін басқа облыстарға шығуды Ұлытау (28,6%) облысы респонденттері жиі атады.. Табыс табу үшін сыртқа шықпайтын респонденттердің көпшілігі Ақтөбе (94,6%), Шығыс Қазақстан облыстарында (93,5%) және Астана қаласында (93,1%) тұрады (№58 кесте).

№58 кесте. «Сіз табыс табу үшін өз елді мекеніңізден тыс жерлерге, қалаға (ауылға) барасыз ба?» сауалына жауаптардың аймақтар бойынша бөлінуі, %

	Иә, тұрғылықты облыс аймағында	Иә басқа облысқа	Иә, басқа елге	Жоқ, бармаймын	Жауап беру қиын
Абай	11,3	-	-	88,7	-
Ақмола	21,6	2,7	1,4	74,3	-
Ақтөбе	3,2	1,1	-	94,6	1,1
Алматы	45,9	2,0	1,4	41,9	8,8
Атырау	22,2	8,3	5,6	58,3	5,6
Батыс Қазақстан	16,9	3,1	-	80,0	-
Жамбыл	7,3	3,3	0,8	87,8	0,8
Жетісу	12,3	9,2	-	76,9	1,5
Қарағанды	13,0	2,8	-	84,3	-
Қостанай	9,1	1,3	1,3	87,0	1,3
Қызылорда	25,9	2,4	-	62,4	9,4

Маңғыстау	7,4	2,5	-	85,2	4,9
Павлодар	11,8	2,9	4,4	66,2	14,7
Солтүстік Қазақстан	23,4	-	-	76,6	-
Түркістан	33,3	9,2	5,3	51,8	0,4
Ұлытау	-	28,6	-	71,4	-
Шығыс Қазақстан	1,6	3,2	-	93,5	1,6
Астана қ	6,9	-	-	93,1	-
Алматы қ	39,1	1,3	2,9	52,9	3,8
Шымкент қ	39,8	7,5	1,5	50,4	0,8

Нәтижелерге жасалған талдау жастар еңбек миграциясы барған сайын кең ауқымдарға ие бола бастағанын білдіріп тұр. Жыл сайын жас адамдардың едәуір бөлігі жұмыс пен мансаптық өсуге жақсы жағдайлар қарастыру мақсатында атамекендерінен кетіп жатыр. Бұл құбылыс еңбек нарығындағы үдемелі өзгерістер мен еңбектің мейлінше тиімді жағдайларына қажеттілікті білдіретін маңызды әлеуметтік-экономикалық факторға айналды.

Еңбек миграциясының push-pull факторлары

Push-pull факторлары елден кету себептеріне негіз болады, сонымен бірге басқа аймақтарға немесе елдерге көшу үшін тартымды жағдайлар жасай отырып, жастардың еңбек миграциясы туралы шешіміне ықпал етеді. Бұл бөлімде қазақстандық жастардың еңбек миграциясының негізгі push-pull факторлары қарастырылады

Көшуді жоспарлаған респонденттер барған елдерінде білікті маманның жұмысқа орналасу мүмкіндіктері туралы пікір білдіріп, ол мүмкіндікті төмендегідей бағалады. Респонденттердің 44,3%-ы өз біліктілігі мен білім деңгейіндегі мамандарда жұмысқа тұруға айтарлықтай жоғары мүмкіндіктер бар деп есептейді («өте жоғары» + «жоғары»). 35,3%-ы осындай маманның мүмкіндігі орташа деп санайды. Сауалға қатысушылардың 6,4%-ының пікірінше респондент білімі мен біліктілігіндегі маманның шетелде жұмысқа орналасу мүмкіндігі төмен («нашар» + «мүмкіндік жоқ деуге болады»). Өз мүмкіндіктерін «өте жоғары» + «жоғары» бағалайтындардың жалпы пайызы 6,2%-ға өскен (2022 жылы - 38,1%, 2024 жылы - 44,3%). Өз мүмкіндіктерін «орташа» деп бағалайтындар үлесі де 7,9% өскен, 27,4%-дан 35,3%-ға (№35 диаграмма).

№35 диаграмма. «Сіздің біліктілігіңіз бен білім деңгейіңіздегі маманның Сіз баруды жоспарлап отырған елде жұмысқа орналасу мүмкіндігін Сіз қалай бағалайсыз?» сауалына жауаптардың бөлінуі (бұл сұраққа Қазақстаннан көшуді жоспарлап отырған респонденттер ғана жауап береді – 269 респ.), %

Жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін 46,4% ерлер мен 42,4% әйелдер жоғары бағалады. Мүмкіндіктерді орташа деп бағалап отырған ерлер - 32,8%, әйелдер - 37,5% (№59 кесте).

Таблица №59. «Сіздің біліктілігіңіз бен білім деңгейіңіздегі маманның Сіз баруды жоспарлап отырған елде жұмысқа орналасу мүмкіндігін Сіз қалай бағалайсыз?» сауалына жауаптардың гендерлік тұрғыдан бөлінуі, %

	Ер	Әйел
Өте жоғары	12,8	16,7
Жоғары	33,6	25,7
Өте жоғары + жоғары	46,4	42,4
Орташа	32,8	37,5
Нашар	-	3,5
Мүмкіндік жоқ деуге болады	4,8	4,2
Нашар + жоқ деуге болады	4,8	7,7
Әлі мектепте оқимын	7,2	9,0
Жауап беру қиын	8,8	3,5

Жұмысқа орналасу мүмкіндіктеріне 19-23 жас (51,6%) пен 29-34 жас (52,7%) респонденттері жиі жоғары берді. Жұмысқа орналасудың орташа мүмкіндіктерін 24-28 жас тобы (52,1%) жоғары бағалап отыр. Сол сияқты жұмысқа орналасу мүмкіндігі нашар деп бағалаушылар үлесі де осы 24-28 жас тобында жоғары (10,4%) (№60 кесте).

№60 кесте. «Сіздің біліктілігіңіз бен білім деңгейіңіздегі маманның Сіз баруды жоспарлап отырған елде жұмысқа орналасу мүмкіндігін Сіз қалай бағалайсыз?» сауалына жауаптардың жас топтары бойынша бөлінуі, %

	14-18 жас	19-23 жас	24-28 жас	29-34 жас
Өте жоғары	7,2	17,2	14,6	21,6
Жоғары	30,1	34,4	18,8	31,1
Өте жоғары + жоғары	37,3	51,6	33,4	52,7
Орташа	26,5	31,3	52,1	37,8
Нашар	-	4,7	2,1	1,4
Мүмкіндік жоқ деуге болады	1,2	4,7	10,4	4,1
Нашар + жоқ деуге болады	1,2	4,7	10,4	4,1
Әлі мектепте оқимын	24,1	1,6	-	1,4
Жауап беру қиын	10,8	6,3	2,1	2,7

Осы тұрғыдан алғанда сауалға қатысқан қазақтар барынша оптимист ретінде көрінді, олардың 50,6%-ы мүмкіндіктерді жоғары және өте жоғары бағалады (орыстар – 38,3%, өзгелер – 21,4%). Өзге этникалық топ өкілдері респонденттерінің көпшілігі (46,4%) мүмкіндікті орташа бағалап отыр (қазақтар – 31,0%, орыстар – 41,1%) (№61 кесте).

№61 кесте. «Сіздің біліктілігіңіз бен білім деңгейіңіздегі маманның Сіз баруды жоспарлап отырған елде жұмысқа орналасу мүмкіндігін Сіз қалай бағалайсыз?» сауалына жауаптардың этникалық топтар бойынша бөлінуі, %

	Қазақтар	Орыстар	Өзгелер
Өте жоғары	18,5	8,2	10,7
Жоғары	32,1	30,1	10,7
Өте жоғары + жоғары	50,6	38,3	21,4
Орташа	31,0	41,1	46,4
Нашар	1,2	-	10,7
Мүмкіндік жоқ деуге болады	4,2	6,8	-
Нашар + жоқ деуге болады	5,4	6,8	10,7
Әлі мектепте оқимын	7,7	8,2	10,7
Жауап беру қиын	5,4	5,5	10,7

Қазақстандықтардың шетелдегі маусымдық біліктілігі төмен жұмыстарына келсек, респонденттердің 29,4%-ы бұл өз еңбегіне лайықты ақы алу мен тәжірибе алу мүмкіндігі деп ойлайды. 18,3%-ы шетелдегі жұмыс көкжиекті кеңейтіп, жаңа әлеуметтік дағдылар алуға көмектеседі деп есептейді. Сауалға қатысушылардың 16,5%-ы үшін шетелдегі жұмыс – ауыр әрі ақысы жеткіліксіз жұмыс, сондықтан оның барлық оң және сол тұстарын мұқият қарау қажет. 14,2%-ы белгілі бір тәуекелдер болғандықтан, қызметкерлер қауіпсіздігін сақтау маңызды деп санайды. Өз туған елінде мансаптың дамуы мүмкіндігіне кері әсер етеді деп есептейтіндер - 12,1% (№36 диаграмма).

№36 кесте. «Қазақстандықтардың шетелдегі (Ұлыбритания, Оңтүстік Корея, Ресей және т.б) төмен білікті маусымдық жұмыстары туралы Сіз не ойлайсыз?» сауалына жауаптардың бөлінуі, %

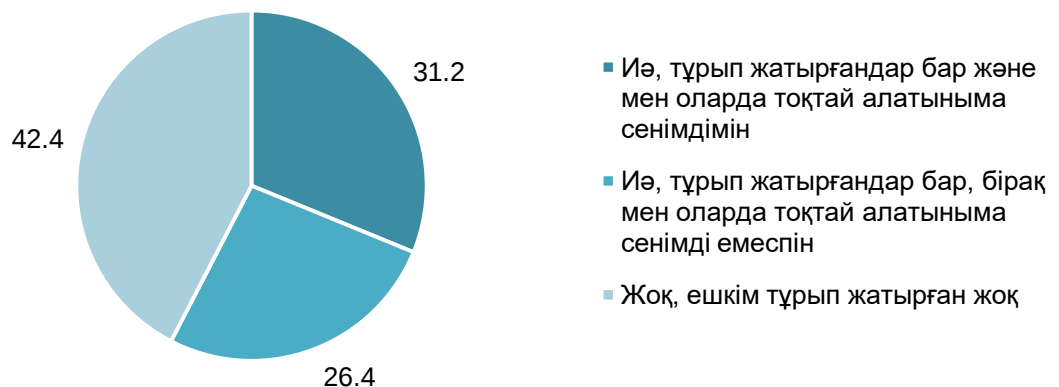
Көшуді жоспарлап отырған респонденттердің жартысы дерлік барған жаңа елдерінде жұмысқа дербес өздері орналасуды ойлап отыр, бұл жерде олардың 18,2%-ы көшкенге дейін, 31,2%-ы көшкеннен кейін жұмыс іздеуді жоспарлауда. 21,6%-ы мамандардан, 15,2%-ы таныс, туыс, достардан көмек сұрамақ ниетте (№37 диаграмма).

№37 диаграмма. «Жаңа елде Сіз жұмысқа қалай орналасуды жоспарлап отырсыз?» сауалына жауаптардың бөлінуі (бұл сұраққа тек Қазақстаннан көшуді жоспарлап отырған респонденттер жауап береді – 269 респ.), %

Көшуді ойлаған респонденттердің 31,2%-ында шетелде өздері барғанда тоқтай алатын туыстары, достары мен таныстары тұрады. Респонденттердің 26,4%-ы туыстарына тоқтай алатынына сенімді емес. Көшуді жоспарлаған респонденттердің 42,4%-ында шетелде ешкім тұрмайды (№38 диаграмма).

№38 диаграмма. «Қажет болған жағдайда Сіз тұруға тоқтай алатын шетелде тұрып жатқан Сіздің туыстарыңыз, достарыңыз, таныстарыңыз бар ма?» сауалына жауаптардың бөлінуі (бұл сұраққа тек Қазақстаннан көшуді жоспарлап отырған респонденттер жауап береді – 269 респ.), %

Шетелдегі өз таныс, достарында, туыстарында тұруға тоқтай алатыны туралы сенімділіктің жоғары пайызы сауалға қатысқан орыстарда байқалды (39,7%, қазақтар – 28,8%, өзгелер – 25,0%). Шетелде таныстары жоқ екенін өзге этникалық топ респонденттері жиі көрсетті (50,0%, қазақтар – 45,8%, орыстар – 31,5%). Жалпылай алғанда сауалға қатысушы орыстардың 28,8%-ы қазақтардың 25,6%-ы, өзге этникалық топ өкілдерінің 25,0%-ы өздерінде шетелде тұрып жатырған туыс, таныс, достар бар екенін, бірақ өздерінің оларда тұру үшін тоқтай алатынына сенімді емес екендігін жеткізді (№62 кесте).

№62 кесте. «Қажет болған жағдайда Сіз тұруға тоқтай алатын шетелде тұрып жатқан Сіздің туыстарыңыз, достарыңыз, таныстарыңыз бар ма?» сауалына жауаптардың этникалық топтар бойынша бөлінуі, %

	Қазақ	Орыс	Өзгелер
Иә, тұрып жатырғандар бар және мен оларда тоқтай алатыныма сенімдімін	28,6	39,7	25,0
Иә, тұрып жатырғандар бар, бірақ мен оларда тоқтай алатыныма сенімді емеспін	25,6	28,8	25,0
Жоқ, ешкім тұрып жатырған жоқ	45,8	31,5	50,0
Жауап беру қиын	-	-	-

Осылайша, шетелде жұмысқа орналасуға қатысты артып келе жатырған оптимизмге қарамастан, жұмысқа тұру мен маусымдық жұмыстар туралы түрлі пікір мен көзқарастар бар. Шетелде байланыс пен көмектің қолжетімді болуы да көшуді жоспарлау мен жаңа жерге бейімделуде маңызды орын алады.

4. ОҚУ МИГРАЦИЯСЫНЫҢ НЕГІЗГІ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Оқу миграциясының ауқымын бағалау

Оқу миграциясы жастар ұтқырлығының негізі түрлерінің бірі болып табылады. Бұл білім алу үшін студенттердің үнемі қозғалыста болуымен негізделеді және бұл білім алмасу, мәдени өзара әрекет пен халықаралық байланыстың нығаюына ықпалын тигізеді. Оқу миграциясының ауқымын бағалау білімдік ұтқырлықтағы тенденцияларды түсінуге, негізгі бағыттары мен шетелдегі оқу орындарын таңдауға ықпал ететін факторларды анықтауға мүмкіндік береді.

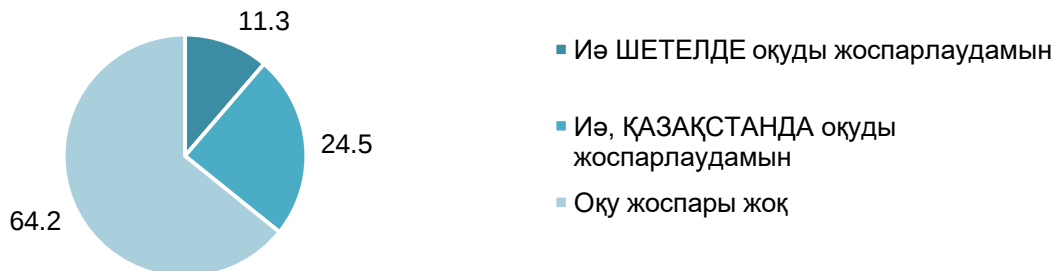
Респонденттерге бірінші кезекте отандық және шетелдік екі әріптес ЖОО-ның білім беру бағдарламалары бойынша оқу мүмкіндігінен өздерінің қаншалықты хабардар екендігін бағалау ұсынылды. Респонденттердің 45,7%-ы кейбір қазақстандық жоғары оқу орындарындағы қос диплом алу мүмкіндіктері туралы біледі, олардың ішінде 5,8%-ы осындай бағдарлама бойынша оқыған/оқып жатыр. 14,5%-ы мүмкіндіктер туралы біледі, бірақ нақты қай ЖОО-да осылай оқу мүмкін екенін білмейді. 50,9%-ы бұл мүмкіндіктер туралы білмейді, олардың ішіндегі 25,8%-ы бұл туралы білуге қызығушылық танытса, 25,1%-ын бұл қызықтырмайды (№39 диаграмма).

Диаграмма №39. «Қазақстанның кейбір ЖОО-ларындағы қос диплом алу мүмкіндігі (отандық және шетелдік екі әріптес ЖОО-лардың білім беру бағдарламасы бойынша оқу нұсқасы) туралы Сіз білесіз бе?» сауалына жауаптардың бөлінуі, %

Респонденттердің ширек бөлігі дерлік Қазақстанда оқуға түсуді немесе оқуды жалғастыруды, 11,3%-ы шетелде оқуды жоспарлап отыр. Ал 64,2%-ы оқуға түсуді немесе жалғастыруды жоспарлап отырған жоқ (№40 диаграмма).

№40 диаграмма. «Сіз Қазақстанда немесе шетелде оқуға түсуді немесе колледжде/университетте жалғастыруды (PhD докторы/магистр дәрежесін алу) жоспарлап отырған жоқсыз ба?» сауалына жауаптардың бөлінуі, %

Шетелде оқуға ниеттілердің ең жоғары пайызы ең жас 14-18 жас тобында болды (17,9%, 19-23 жас – 14,4%, 24-28 жас – 9,3%, 29-34 жас – 5,0%). Қазақстанда

оқуға қатысты ниеттерін де жиі білдіргендер 14-18 жас тобы (49,7%, 19-23 жас – 29,1%, 24-28 жас – 10,3%, 29-34 жас – 10,0%) (№63 кесте).

№63 кесте. «Сіз Қазақстанда немесе шетелде оқуға түсуді немесе колледжде/университетте жалғастыруды (PhD докторы/магистр дәрежесін алу) жоспарлап отырған жоқсыз ба?» сауалына жауаптардың жас топтары бойынша бөлінуі, %

	14-18 жас	19-23 жас	24-28 жас	29-34 жас
Иә, ШЕТЕЛДЕ оқуды жоспарлаудамын	17,9	14,4	9,3	5,0
Иә, ҚАЗАҚСТАНДА оқуды жоспарлаудамын	49,7	29,1	10,3	10,0
Оқу жоспары жоқ	32,4	56,5	80,4	84,9

Этникалық тұрғыдан алғанда «Сіз Қазақстанда немесе шетелде оқуға түсуді немесе колледжде/университетте жалғастыруды (PhD докторы/магистр дәрежесін алу) жоспарлап отырған жоқсыз ба?» сауалына «Иә, Қазақстанда оқуды жоспарлаудамын» деп жауап берген орыстар – 25,4%, қазақтар - 24,5%, өзге этникалық топ өкілдері - 21,5% (№64 кесте).

№64 кесте. «Сіз Қазақстанда немесе шетелде оқуға түсуді немесе колледжде/университетте жалғастыруды (PhD докторы/магистр дәрежесін алу) жоспарлап отырған жоқсыз ба?» сауалына жауаптардың этникалық топтар бойынша бөлінуі, %

	Қазақтар	Орыстар	Өзгелер
Иә, ШЕТЕЛДЕ оқуды жоспарлаудамын	11,4	7,7	17,4
Иә, ҚАЗАҚСТАНДА оқуды жоспарлаудамын	24,5	25,4	21,5
Оқу жоспары жоқ	64,1	66,9	61,2

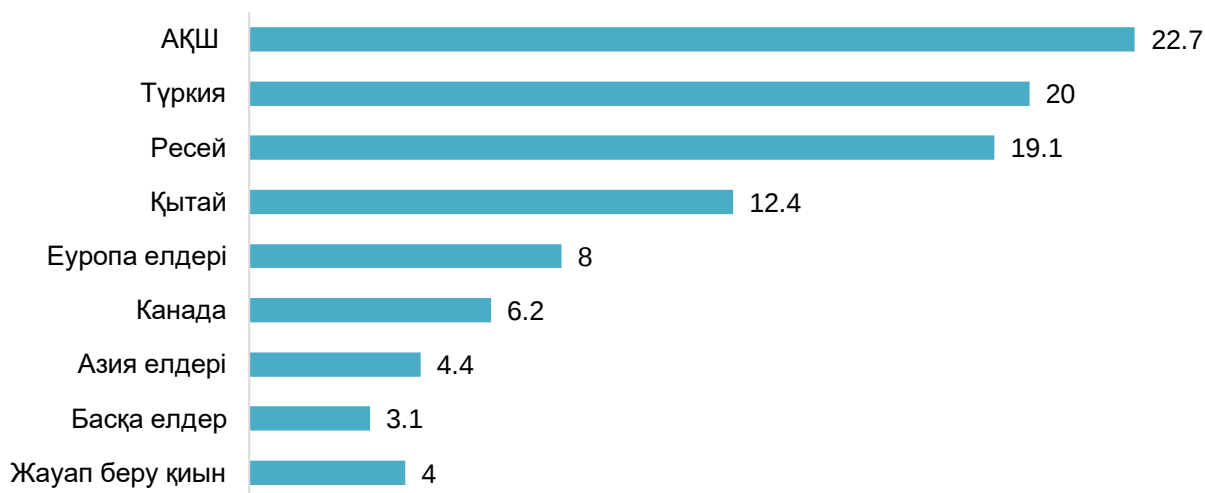
Шетелде, сонымен бірге Қазақстанда оқуды жалпы алғанда қала тұрғындары жиі жоспарлап отыр (13,5% бен 25,0% тиісінше). Салыстыру үшін, сауалға қатысқан ауыл тұрғындарының 7,6%-ы өзге елде, 23,5%-ы Қазақстанда оқуды жоспарлауда (№65 кесте).

№65 кесте. «Сіз Қазақстанда немесе шетелде оқуға түсуді немесе колледжде/университетте жалғастыруды (PhD докторы/магистр дәрежесін алу) жоспарлап отырған жоқсыз ба?» сауалына жауаптардың елді мекен типтері бойынша бөлінуі, %

	Қала	Ауыл
Иә, ШЕТЕЛДЕ оқуды жоспарлаудамын	13,5	7,6
Иә, ҚАЗАҚСТАНДА оқуды жоспарлаудамын	25,0	23,5
Оқу жоспары жоқ	61,5	68,9

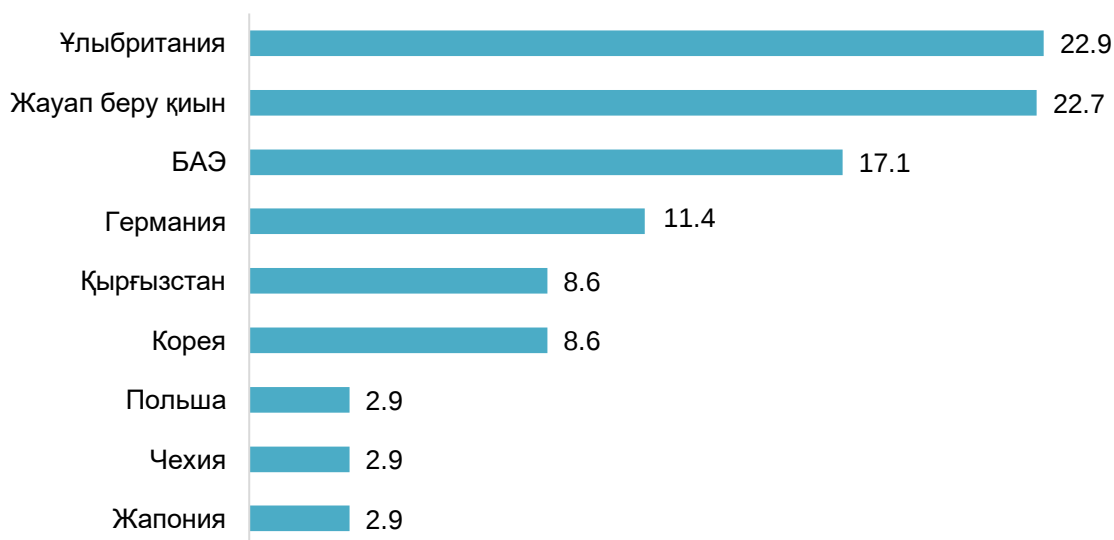
Шетелді оқуды жоспарлаған респонденттердің 22,7%-ы АҚШ-та оқып жүргенін немесе оқуды жоспарлап отырғанын жеткізді, 20,0%-ы - Түркияны, 19,1%-ы Ресейді, 12,4%-ы Қытайды көрсетті (№41 диаграмма).

№41 диаграмма. «Сіз қай елде оқып жүрсіз немесе оқуды жоспарлап отырсыз?» сауалына жауаптардың бөлінуі (бұл сұраққа тек шетелде оқуға түсуді немесе колледжде/университетте жалғастыруды (PhD докторы/магистр дәрежесін алу) жоспарлап отырған респонденттер жауап береді), %

Ұлыбританияда оқып жүрген немесе оқуды жоспарлаған респонденттер - 22,9%. 17,1%-ы Біріккен Араб Әміратын (БАЭ), 11,4%-ы Германияны таңдауда (№42 диаграмма).

№42 диаграмма. «Сіз қай елде оқып жүрсіз немесе оқуды жоспарлап отырсыз?» сауалына жауаптардың бөлінуі, %
ЕЛДЕР (Еуропа, Азия елдері, Басқа елдер)

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, респонденттердің жартысынан астамы қос диплом алу мүмкіндігінен хабарсыз. Оқуды жоспарлау жас топтары арасында едәуір айырмашылық барын көрсетті, бұл жерде жас респонденттер оқу миграциясына мейлінше бейім. Оқу миграциясы үшін танымал бағыттар АҚШ, Түркия, Ресей және Қытай болып отыр, бұл осы елдердің оқу стандарттары мен сол елдердегі оқу мүмкіндіктерін тану, мойындауды білдіруі мүмкін.

Оқу миграциясының шешуші push-pull факторлары

Оқу миграциясына ықпал ететін шешуші факторларды талдай отырып, жастардың шетелде оқу туралы шешім қабылдауын анықтайтын негізгі факторларды бөліп көрсетуге болады. Дәл осы факторлар бірігіп, студенттердің оқу миграциясына ынтасын қалыптастырады, олардың оқу орны мен кейінгі өмір орнын таңдауын анықтайды.

Шетелдік оқу орындарында оқу үшін негізгі тартымды (pull) факторлар:

- «Сапалы білім алу» – 2024 жылы - 59,1%, 2022 жылы - 62,1%;
- «Әлемді көру, дүниетанымды кеңейту» – 2024 жылы - 26,2%, 2022 жылы - 29,6%;
- «ЖОО-лар рейтингісі жоғары» – 2024 жылы - 18,2%, 2022 жылы - 25,4%.

Сонымен қатар респонденттер Қазақстан білім беру жүйесінің кемшіліктері ретінде келесі факторларды (push факторы) атады:

- «Мені қызықтырған саланың Қазақстанда дамуы жеткіліксіз» – 2024 жылы 13,3%, 2022 жылы - 4,1%;
- «Өз-өзінді жүзеге асыру мен мансап үшін Қазақстанда мүмкіндіктер аз» – 2024 жылы - 10,7%, 2022 жылы - 9,5%;
- «Қазақстанда қажет ЖОО, оқыту-дайындау профилі жоқ» – 2024 жылы - 10,2%, 2022 жылы 3,0%;
- «ЖОО бітірген соң Қазақстанда жұмыс табу қиын» – 2024 жылы - 6,7%, 2022 жылы - 6,5% (№66 кесте).

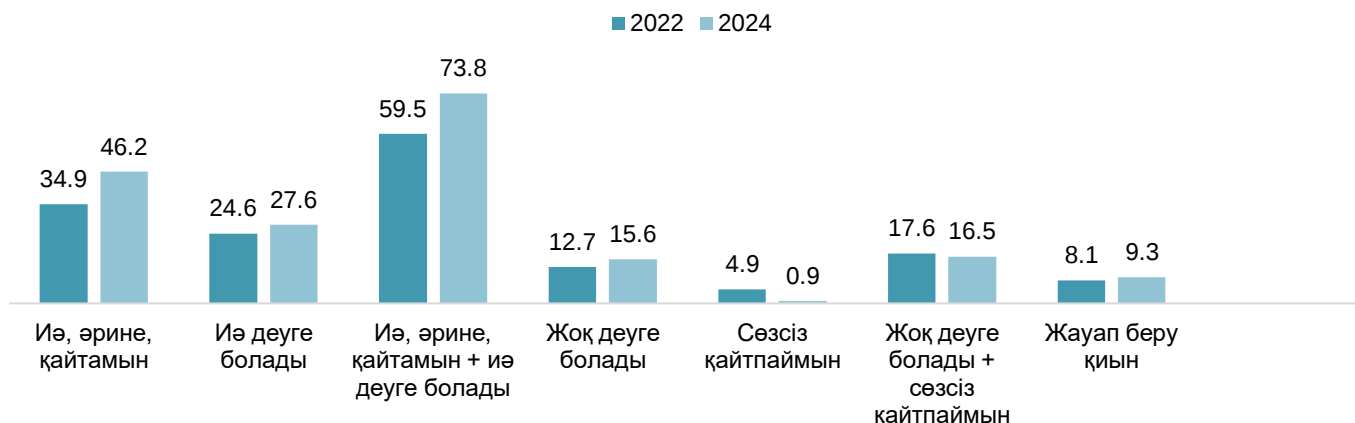
№66 кесте. «Сіз неліктен шетелде оқуды таңдадыңыз немесе таңдайсыз?» сауалына жауаптардың бөлінуі (бұл сұраққа тек шетелде оқуға түсуді немесе колледжде/университетте жалғастыруды (PhD докторы/магистр дәрежесін алу) жоспарлап отырған респонденттер жауап береді)

	2022	2024*
Сапалы білім алу	62,1	59,1
Әлемді көру, дүниетанымды кеңейту	29,6	26,2
ЖОО-лар рейтингісі жоғары	25,4	18,2
Мені қызықтырған саланың Қазақстанда дамуы жеткіліксіз	4,1	13,3
Тіл үйрену мүмкіндігі	23,1	13,3
Оқуға түсерде ҰБТ нәтижелері маңызды емес, түсу емтихандарын тапсыру керек	23,7	12,9
Өз-өзінді жүзеге асыру мен мансап үшін Қазақстанда мүмкіндіктер аз	9,5	10,7
Бітірген соң жұмысқа орналасу мен тұру мүмкіндігі	24,3	10,7
Қазақстанда қажет ЖОО, оқыту-дайындау профилі жоқ	3,0	10,2
Бюджеттік орынға түсу мүмкіндігі көбірек	19,5	9,3
Ғылыммен, зерттеумен шұғылдану мүмкіндігі бар	14,2	8,9
Дербес болуға үйретеді	-	8,9
ЖОО-лардың жақсы жабдықталуы	18,3	8,4
Жоғары стипендия	14,2	8,4
ЖОО бітірген соң Қазақстанда жұмыс табу қиын	6,5	6,7
Жайлы жатақханалардың болуы	16,0	3,1
Шетелде досым, туысым, танысым оқып та жатыр	7,7	3,1
Университет/институтқа түсудің, қабылдаудың мейлінше жеңілдетілген шарттары	13,6	2,7
Көрнекті оқу корпусы	5,3	2,2
ЖОО-лар ақпараттық жұмысты алдан ала жүргізіп, озық оқушыларды таңдап алады	-	1,3
Көрсетілгендердің барлығы	-	0,4
Жауап беру қиын	0,6	1,3

* Жиынтығы 100%-ға тең емес, өйткені респондент жауаптың бірнеше нұсқасын таңдап ала алатын еді.

Респонденттердің 73,8%-ы шетелдегі оқу аяқталған соң Қазақстанға қайтып келуді жоспарлап отыр («иә, әрине, қайтып келемін» + «иә деуге болады»). Респонденттердің 16,5%-ы елге қайтып келмейтіндіктерін атады («жоқ деуге болады» + «сөзсіз қайтып келмеймін»). Бұл ретте 2022 жылы қайтып келуді жоспарлаған респонденттер үлесі 14,3%-ға төмен (59,5%) (№43 диаграмма).

№43 диаграмма. «Оқу аяқталған соң Сіз өз еліңізге/аймағыңызға қайтуды жоспарлап отырсыз ба?» сауалына жауаптардың бөлінуі (бұл сұраққа тек шетелде оқуға түсуді немесе колледжде/университетте жалғастыруды (PhD докторы/магистр дәрежесін алу) жоспарлап отырған респонденттер жауап береді) – 225 респ.)

Шетелдегі оқу туралы респонденттердің 40,4%-ы әлеуметтік желілерден, 20,0%-ы БАҚ пен Интернет арқылы, 15,6%-ы ата-ананың, туыстар мен достардың ақыл-кеңесі арқылы білген. 2022 жыл деректеріне қарасақ, БАҚ пен интернет барынша танымал дереккөз болғанын байқаймыз, 41,2%-ы осы дереккөзді атаған болатын (21,2%-ға түскен.) Сол сияқты ата-ананың, туыстар мен достардың ақыл-кеңесінің танымалдылығы да 2022 жыл респонденттері арасында жоғары болды (5,8%-ға). 2022 жылдың респонденттері сонымен қатар шетелдегі оқу туралы білім беру мекемелерінен жиі білді (12,0%), 4,0%-ға көбірек (№67 кесте).

№67 кесте. «Шетелдегі оқу туралы Сіз қандай дереккөзден білдіңіз?» сауалына жауаптардың бөлінуі (бұл сұраққа тек шетелде оқуға түсуді немесе колледжде/университетте жалғастыруды (PhD докторы/магистр дәрежесін алу) жоспарлап отырған респонденттер жауап береді)

	2022	2024
Әлеуметтік желілер	41,8	40,4
БАҚ пен Интернет	41,2	20,0
Ата-ананың, достардың туыстардың ақыл-кеңесі	21,4	15,6
Қазақстанның білім беру мекемелері (мектеп/колледж/университет)	12,0	8,0
Бізге ол оқу орындарының өкілдері келді, таныстырылымдар, әңгімелесулер өткізді	5,5	5,8
Мұғалімдер/оқытушылар, кәсіби бағдар беруші менеджерлер кеңес берді	5,3	4,4
Осы ЖОО-ларда бұрын оқыған шетелдік студенттердің ұсынбалары	4,5	3,1
Болашақ студенттер баратын елдің білім беруді ұйымдастырумен айналысатын мемлекеттік органдары/министрліктер	5,4	1,3
Халықаралық білім беру ұйымдарының өкілдері	4,4	0,9
Жауап беру қиын	1,8	0,5

Барлық жас топтары үшін, әсіресе 24-28 жас (41,0%) пен 29-34 жас (46,9%) топтары респонденттері үшін әлеуметтік желілер шетелдегі оқу туралы барынша танымал ақпарат көзі болып табылады. Сауалға қатысқан 19-24 жас тобы үшін мейлінше маңызды ақпарат көзі - БАҚ пен Интернет (26,2%).

Ең жас 14-18 жас тобы үшін ата-ананың, достардың туыстардың ақыл-кеңесі - басты ақпарат көзі (21,5%). Басқа жас топтарымен салыстырғанда 24-28 жас тобы респонденттер шетелдегі оқу туралы маңызды ақпарат көзі ретінде Қазақстанның білім беру мекемелерін, мектеп, колледж, университеттерді жиі атады (12,8%) (№68 кесте).

№68 кесте. «Шетелдегі оқу туралы Сіз қандай дереккөзден білдіңіз?» сауалына жауаптардың жас топтары бойынша бөлінуі, %

	14-18 жас	19-23 жас	24-28 жас	29-34 жас
Әлеуметтік желілер	39,8	37,7	41,0	46,9
БАҚ пен Интернет	15,1	26,2	20,5	21,9
Ата-ананың, достардың туыстардың ақыл-кеңесі	21,5	11,5	7,7	15,6
Қазақстанның білім беру мекемелері (мектеп/колледж/университет)	6,5	9,8	12,8	3,1
Бізге ол оқу орындарының өкілдері келді, таныстырылымдар, әңгімелесулер өткізді	5,4	6,6	5,1	6,3
Мұғалімдер/оқытушылар, кәсіби бағдар беруші менеджерлер кеңес берді	1,1	1,6	-	3,1
Осы ЖОО-ларда бұрын оқыған шетелдік студенттердің ұсынбалары	5,4	4,9	2,6	3,1
Болашақ студенттер баратын елдің білім беруді ұйымдастырумен айналысатын мемлекеттік органдары/министрліктер	4,3	1,6	5,1	-
Халықаралық білім беру ұйымдарының өкілдері	1,1	-	2,6	-
Жауап беру қиын	-	-	2,6	-

Әлеуметтік желілер сауалға қатысқан қазақтар үшін шетелдік оқу туралы басты ақпарат көзі болып табылады (44,5%), оның танымалдығы орыстар (18,2%) мен өзге этникалық топ өкілдері (28,6%) арасында төмендеу. БАҚ пен Интернет өзге этникалық топ өкілдері үшін мейлінше маңызды (38,1%, қазақтар – 18,1%, орыстар – 18,2%). Сауалға қатысушы орыстар үшін ата-ананың, достардың туыстардың ақыл-кеңесі маңызды ақпарат көзі (40,9%, қазақтар – 12,1%, өзгелер – 19,0%) (№69 кесте).

№69 кесте. «Шетелдегі оқу туралы Сіз қандай дереккөзден білдіңіз?» сауалына жауаптардың этникалық топтар бойынша бөлінуі, %

	Қазақтар	Орыстар	Өзгелер
Әлеуметтік желілер	44,5	18,2	28,6
БАҚ пен Интернет	18,1	18,2	38,1
Ата-ананың, достардың туыстардың ақыл-кеңесі	12,1	40,9	19,0
Қазақстанның білім беру мекемелері (мектеп/колледж/университет)	8,8	4,5	4,8
Бізге ол оқу орындарының өкілдері келді, таныстырылымдар, әңгімелесулер өткізді	4,9	9,1	9,5
Болашақ студенттер баратын елдің білім беруді ұйымдастырумен айналысатын мемлекеттік органдары/министрліктер	1,6	-	-
Мұғалімдер/оқытушылар, кәсіби бағдар беруші менеджерлер кеңес берді	4,4	9,1	-

Осы ЖОО-ларда бұрын оқыған шетелдік студенттердің ұсынбалары	3,8	-	-
Халықаралық білім беру ұйымдарының өкілдері	1,1	-	-
Жауап беру қиын	0,5	-	-

Осылайша сапалы білім алу ниеті негізгі pull-фактор болып табылады. Бұл ретте жастардың көпшілігі шетелдік оқу аяқталғаннан кейін елге қайтуға дайын. Шетелде білім алу мүмкіндіктері туралы ақпаратты респонденттері негізінен БАҚ пен интернет арқылы алады, дегенмен сауалға қатысушылар сонымен бірге әлеуметтік желідегі жарнамалар мен жақын адамдарының ақыл-кеңесіне де құлақ түреді. Бұл шетелде оқу туралы ақпарат таратуда көп арналы көзқарастың маңыздылығы мен тиімділігін білдіреді.

ҚОРЫТЫНДЫЛАР

Респонденттердің көпшілігі өмір сүру деңгейінің артқанын атады. Олардың 61,4%-ы өз өмірі мен өз отбасыларының өмірі соңғы жыл ішінде жақсарды деген пікірде. Сауалға қатысушылардың 33,4%-ында өмір сүру деңгейі өзгермеген. Тек 4,7%-ы ғана соңғы жылда өмір сүру деңгейі нашарлағанын көрсетті. Бұл ретте 2022 жылғы сауал нәтижелерімен салыстырғанда 2024 жыл респонденттерінде бүгінгі күнгі өз жағдайларын бағалауда оптимизм басым. Этникалық топтар тұрғысынан алғанда соңғы жылда жағдайларының жақсарғанын өзгелерге қарағанда қазақтар жиі көрсетті. Ал шекаралас аймақтар тұрғысынан өз өмірлеріне қатысты оптимистік көңіл-күйді сауалға қатысқан Абай (100%), Қызылорда облыстарының (81,1%) тұрғындары байқатты. Басқа аймақтарға қарағанда жағдайдың нашарлауын сауалға қатысқан Батыс Қазақстан облысының (10,8%) тұрғындары жиі атады. Атырау облысы респонденттерінің 61,1%-ы өз өмір сүру деңгейінің тұрақтылығын атап өтті.

Материалдық жағдайға келсек, респонденттердің 9,4%-ы мейлінше жоғары қаржылық деңгейді атады. 22,0%-ы ұзақ мерзімді тауарлардың көбін сатып алуға қауқарлы. 48,9%-ы негізінен өздері тапқан қаражатқа, 30,9%-ы ата-ана табысына өмір сүруде. Сауалға қатысушылардың 56,6%-ы өз материалдық жағдайын жақсы деп бағалады. Аймақтар бойынша жалпы барлық аймақтар, оның ішінде шекаралас аймақтар да өз материалдық жағдайларын жақсы немесе орташа деп бағалап отыр. Бұл жағдайда респонденттер бәрінен бұрын қаржыны азық-түлікке, киім мен аяқ киімге жұмсайды.

Респонденттердің көпшілігі депозиттік-кредиттік қызметті пайдаланбайды, бұл қаржылық ұйымдардың жастар арасында төмен танымалдығынан және жастардың қаржылық ұйымдарға деген сенбеушілігінен хабар беруі мүмкін. Десе де, 33,0%-ы бөліп төлеуі барлығын, 26,1%-ы тұтыну несиесі барлығын, 23,2%-ы тұрмыстық техникаға несие алғанын көрсетті.

Сауалға қатысқан жастар үшін жұмысқа тұрудың мейлінше тартымды салалары - бизнес/кәсіпкерлік (58,3%), IT (49,0%) және қаржы. (48,9%). Ал тартымдылық деңгейі барынша төмен болған салалар - техникалық персонал (49,1%) мен ауыл шаруашылығы (41,4%). Жалақы перспективасы туралы айтқан респонденттердің 16,4%-ы өздерін айына 500 000 теңге жалақы толық қанағаттандыратынын атады.

Респонденттердің 78,3%-ы бір жылдан кейін өздері және өз отбасылары қазіргіден жақсы тұрады деген ойда, бұл жалпы оң көңіл-күйді білдіреді. 2022 жыл респонденттерінде өз болашағына қатысты оптимистік көңіл басымдау (84,8%) болғанын атап кеткен жөн, 2024 жылы көрсеткіш 6,5%-ға төмендеді. Сауал нәтижелері бойынша болашаққа деген оптимистік көңіл респонденттің материалдық жайлылығымен тікелей пропорционалды.

Көпшілігі жергілікті жастар жақсы тұрады деп көрсетті (72,5%). Өмірге қанағаттануың мейлінше жоғары пайыздары Абай (92,5%), Солтүстік Қазақстан (89,3%), Қостанай (83,1%) облыстары мен Шымкент қаласы (90,2%) респонденттерінде байқалды. Сонымен бірге негативті көзқарасты Алматы мен Шығыс Қазақстан облыстарының респонденттері жиі атады..

Сонымен қатар жеке, меншіктік жағдайына қатысты алғанда көпшілігі өз өмірлеріне риза (82,3%). Бұл ретте инфроқұрылымға қатысты жастарды алаңдатып отырған 5-топ мәселе бар: нашар жолдар (56,5%), жолдарға сапасыз қызмет (51,0%), аула мен көшелердің жарықпен жеткіліксіз қамтылуы немесе оның болмауы (46,5%), мүгедектігі бар адамдарға инфроқұрылымның болмауы (45,6%), қоғамдық көліктің нашар жұмысы (42,3%).

Дискриминация мәселесіне қатысты респонденттердің көпшілігі қандай болса да белгілер бойынша дискриминация факторларымен ұшыраспаған.

Респонденттердің көпшілігі (78,7%) өз елді мекеніндегі ұлтаралық қатынастарды жақсы деп бағалады («4» пен «5» бағаларының жиынтығы), бұл ретте 80,5% респонденттер өз елді мекенінде ұлтаралық негізде жанжал-қақтығыстың болу мүмкіндігі жоқ деп санайды. Аймақтар тұрғысынан алғанда Алматы қаласының (40,4%), сол сияқты Алматы (29,7%), Маңғыстау (22,2%), Жамбыл (22,0%), Қызылорда (16,5%), облыстарының және Шымкент қаласының (18,0%) сауалға қатысушылары өз елді мекендерінде ұлтаралық жанжал-қақтығыстың туындау мүмкіндігін жиірек болжап отыр. Ал Абай (100,0%) мен Атырау облыстарында (73,6%) осы негізде жанжалдар туындау мүмкіндігі мейлінше аз болжанды. Респонденттер қорлау-жәбірлеу әлеуметтік желіде, интернетте жиі кездесетінін атады (52,2%). Сауалға қатысушылардың жартысынан астамы буллингпен ешқашан кездеспеген. Респонденттер жәбірлеумен (18,2%), кемсітушілікпен (12,5%), физикалық агрессиямен (11,5%), жәбірлеу ескертпелерімен (11,1%) жиі ұшырасқанын көрсетті.

Толеранттылықтың жеке деңгейіне қатысты айтсақ, сұралған жастардың 27,3%-ы егер жақындарының, дос, таныстарының, әріптестерінің сексуалды азшылыққа жататыны туралы хабарды білген жағдайда оны қабылдамайды және алдағы уақытта олармен араласпауға тырысады. 27,6%-ы өздерінің сексуалдық бағыт-бағдарға бейжай қарайтындықтарын жеткізді. Сауалға қатысқан ер адамдар өздерінің сексуалды азшылыққа теріс көзқарастарын мейлінше категориялық түрде білдірді. Мейлінше оң көзқарасты білдіргендер - Маңғыстау (16,0%) мен Батыс Қазақстан облыстары (13,8%). Осындай хабарға барынша теріс көзқарасты Абай (88,7%), Жамбыл облыстары (52,0%) мен. Шымкент қаласының (40,6%) респонденттері білдірді, олар бұны қабылдамайды және араласуды тоқтатады. .

Осы кезеңдегі қазақстандық жастар арасындағы ең танымал тренд жоғары ұтқырлық болып тұр. Сонымен бірге 41,8% респонденттер ерте еңбек белсенділігін, 36,9%-ы фрилансқа, 31,2%-ы исламдануға, 27,0%-ы отбасылық параметрлердің өзгеруіне (аз бала болуы, сологимия) трендтерді көрсетті.

Сонымен бірге зерттеу респонденттердің өз-өзін тануының негізгі аспектілерін және олардың тұрғындардың түрлі топтарымен бірлікте болу сезімдерін анықтады. Респонденттер бірінші кезекте өздерін ұлтына (50,1%), жынысына (49,6%), жас тобына (41,8%) қарай таниды. Жалпылық/бірлікте болу сезіміне келсек, респонденттер бірінші кезекте өздерінің Қазақстан азаматтарымен бірлікте екенін сезінеді (39,3%). 17,3%-ы өз қаласы/ауылы тұрғындарымен бірлікті сезінсе, 14,7%-ы өз замандас-қатарластарымен бірлікті сезінетіндіктерін жеткізді.

Оқу миграциясына қатысты респонденттердің көпшілігі (61,5%) қазақстандық жастардың өзге елдерге оқуға кетіп жатқанына оң көзқараста. 2022 жыл нәтижелерімен салыстырғанда респонденттер оқу миграциясына қатысты позитивті бола түскен. Шетелдік білім алуға мейлінше оң көзқарасты Ұлытау (100,0%,) Ақтөбе (96,7%), Жамбыл (81,3%) және Батыс Қазақстан (80,0%) облыстарының респонденттері білдірді. Өз кезегінде мәселеге теріс көзқарасты жиі көрсеткендер - Маңғыстау (20,9%), Алматы (18,9%), Костанай (16,9%), Жетісу (15,4%) облыстары мен Алматы қаласы (17,6%) респонденттері. Өз отандастарының шетелдегі табыстарын естіген респонденттердің 47,9%-ы олар үшін мақтаныш сезімінде болса, 73,2%-ы өз мамандықтарымен мансаптық табысқа жету Қазақстанда жеңіл болады деп санайды. 10,9%-ы өздеріне басқа елде жеңіл болатынын атады.

Аймақтар бойынша әлеуетті миграциялық ағын белсенділігінің үш тобы бөлініп тұр: жоғары белсенділік (40,0% және одан жоғары), орташа белсенділік (20,0%-дан 40,0%-ға дейін), төмен белсенділік (20,0%-ға дейін). Жоғары белсенділік тобына Батыс Қазақстан облысы (43,1%) мен Жетісу облысы (40,0%) кірді. Бұл ретте респонденттердің материалдық жағдайын ескергенде, елден кетуге табыс деңгейі жоғары респонденттер мейлінше ниетті болып тұр (21,7%).

Жедел көшу ниеті 2024 жылғы сауалға қатысушылар арасында аздап өскен. Егер 2022 жылы жедел көшуді жоспарлаған әлеуетті эмигранттар 7,4% болса, 2024 жылы олардың пайызы 8,2%-ға дейін өсті. Елден кетуге ниетті жастардың болжамды бейнесі: 14-18 жас аралығындағы жастар, орыс этникалық тобы өкілдері, қалалық жерде тұрған жастар.

Миграцияның негізгі pull-факторларына келсек, респонденттердің көпшілігі (56,6%) жастарды жұмыс пен жалақы бойынша жаңа мүмкіндіктер қызықтырады деп санайды. 51,1%-ы өмірінің экономикалық деңгейін жақсарту үшін көшуге ниетті болса, 41,8%-ы жұмысқа тұрудың барынша кең мүмкіндіктерін іздеуге ұмтылады. Көшуге ниеттілердің 31,0%-ы мейлінше сапалы білімге қол жеткізуге ынталы екенін білдірді. Бұл жерде көшуді жоспарлағандардың жартысынан сәл астам бөлігі Қазақстаннан кетудегі кедергілердің бірі ретінде ақша жетіспеушілін атады. Ширек бөлігі дерлік туыстары мен достарын тастап кеткісі келмейтіндіктерін сезінеді.

Қазақстандық жастардың еңбек миграциясының ағымдағы ауқымдарына қатысты айтсақ, сауалға қатысушы жастардың 27,4%-ы табыс үшін өз елді мекенінен тыс жерлерге, қалаға (ауылға) барады, Респонденттер табыс табу үшін Алматы қаласына жиі барады. Табыс табу үшін елді мекеннен шығудың ең жоғары пайыздық көрсеткіші Алматы облысында (45,9%), Түркістан облысында (33,3%) және Шымкент (39,8%) пен Алматы (39,1%) қалаларында байқалады. Респонденттердің 44,3%-ы өз біліктілігі мен білім деңгейіндегі маманда шетелде жұмысқа тұру үшін айтарлықтай жоғары мүмкіндіктер бар деп есептейді. Шетелдегі маусымдық біліктілігі төмен жұмыстар бойынша респонденттердің 29,4%-ы бұл өз еңбегіне лайықты ақы мен тәжірибе алу мүмкіндігі деп ойлайды. 18,3%-ы шетелдегі жұмыс көкжиекті кеңейтіп, жаңа әлеуметтік дағдылар алуға көмектеседі деп есептейді.

Көшуді жоспарлап отырған респонденттердің жартысы дерлік барған жаңа елдерінде жұмысқа дербес өздері орналасуды жоспарлайтынын білдірді, бұл жерде олардың 18,2%-ы көшкенге дейін, 31,2%-ы көшкеннен кейін жұмыс іздеуді жоспарлап отыр. Көшуді ойлаған респонденттердің 31,2%-ында шетелде өздері барғанда тоқтай алатын туыстары, достары мен таныстары тұрады.

Сонымен бірге зерттеу аясында жастардың оқу миграциясы тенденциялары бағаланды. Респонденттердің 45,7%-ы кейбір қазақстандық жоғары оқу орындарындағы қос диплом алу мүмкіндіктері туралы біледі, олардың ішінде 5,8%-ы осындай бағдарлама бойынша оқыған/оқып жатыр. Респонденттердің ширек бөлігі дерлік Қазақстанда оқуға түсуді немесе оқуды жалғастыруды жоспарлауда, 11,3%-шетелде оқуды жоспарлап отыр. Шетелді оқуды жоспарлаған 225 респонденттің 22,7%-ы АҚШ-та оқып жүргенін немесе оқуды жоспарлап отырғанын жеткізді,

Сапалы білім, дүниетанымды кеңейту мүмкіндігі, ЖОО-лардың жоғары рейтингі шетелде оқу үшін негізгі тартушы pull-факторлар болып табылады. Респонденттердің 73,8%-ы шетелдегі оқу аяқталған соң Қазақстанға қайтып келуді жоспарлап отыр. 16,5%-ы елге қайтып келмейтіндіктерін атады. Шетелдегі оқу туралы респонденттердің 40,4%-ы әлеуметтік желілерден, 20,0%-ы БАҚ пен Интернет арқылы, 15,6%-ы ата-ананың, туыстар мен достардың ақыл-кеңесі арқылы білген.

Жалпы алғанда респонденттер өткен жылдармен салыстырғанда оптимизмнің артуын, өздерінің қазіргі ағымдағы жағдайы мен күтілетін болашағын оң қабылдауын көрсетуде. Оқу миграциясына деген жоғары қызығушылық пен шетелде оқуға оң көзқарас жастардың сапалы білім мен кәсіби дамуға ұмтылысын білдіреді. Жалпы оң көңіл-күйге қарамастан бұл жолда қаржылық қиындық пен жақындарды қимау сияқты кедергілер де бар

Жастардың ұтқырлығы, экономикалық жағдайды жақсарту мен жақсы мансаптық мүмкіндіктер іздеу ниеті миграцияның негізгі мотивтерін айқындап тұр, бұл ретте респонденттердің едәуір бөлігі шетелдегі оқу мен жұмыстан кейін Қазақстанға қайтып келуге дайын екенін атап кеткен жөн.

ҰСЫНБАЛАР

Зерттеу нәтижелері негізінде қазақстандық жастардың жағдайын жақсарту мен миграциялық ағынды бақылауда ұстау мақсатында келесі ұсынбалар дайындалды:

1. **Еңбекке қабілетті тұрғындардың елден кету ағынын қысқарту бойынша кешенді стратегия дайындау.** Жастар үшін елдің тартымдылығын арттыру, білім беру мен кәсіби ортаны жақсарту және әлеуметтік инфроқұрылымды нығайту іс-шараларынан тұратын стратегия дайындау.

2. **Мектептердің көпшілігінде STEM жүйесін енгізу.** STEM жүйесін енгізу кәсіби мамандардың болашақ ұрпағы бойында сыни ойлау мен шығармашылық дағдыларды дамытуға көмектеседі. Жасанды интеллект пен робототехниканың өзектілігін ескере отырып, бірегей адами дағдылар мен таланттарды дамытуға алдын ала басымдық беру қажет.

3. **STEM-мамандықтар бойынша гранттар санын арттыру.** Жеңілдікті орындардың үлкен бөлігін жоғары-технологиялық ғылым факультеттеріне беріп, гранттарды бөлуді қайта қарау керек. Сонымен бірге кейбір STEM-мамандықтар бойынша біртіндеп тегін оқытуға көшу мүмкіндіктерін қарау ұсынылады.

4. **Қайтару бойынша бағдарламалар дайындау.** Шетелде білім алған немесе кәсіби тәжірибе алған жастарды елге қайтару бойынша мемлекеттік бағдарламалар дайындау. Бағдарламаға қайтып келген кәсіби мамандарды жұмысқа орналастыру, интеграциялау мен материалдық қолдау көрсету алгоритмдерін кіргізу.

5. **Кері миграцияны ынталандыру.** Бұл мақсатта қазақстандықтардың санасын қайта құру, жастарды қазақстандық кәсіби ортадан шығуға итермелейтін сыбайлас жемқорлық, непотизм, кастеизм сияқты аспектілерді жою бойынша ақпараттық-ағартушылық жұмыстар жүргізу қажет (соның ішінде БАҚ арқылы да).

6. **Оқудың бірінші курсынан өндірістік тәжірибеден өтуді енгізу.** Бұл студенттердің кәсіби дамуына көзқарасты түбегейлі өзгертуге және олардың жергілікті еңбек нарығына бейімделуін жеделдетуге көмектеседі. Кәсіпке ерте ену нақты тәжірибе жинақтау уақытын үнемдеуге және барлық қажетті кәсіби дағдыларды дамытуға жәрдемдеседі.

7. **Шетелдік ЖОО түлектерімен шеберлік сағаттарын өткізу үшін алаңшалар құру.** Шетелдік оқу орындары түлектерімен теориялық және тәжірибелік шеберлік сағаттарын (воркшоп) өткізу үшін жергілікті университеттер базасынан алаңшалар керек. Бұл алаңшаларда шетелдік оқу орны түлектері жергілікті студенттермен алған білімімен бөлісе алады, тәжірибе алмасу үшін жас мамандар қауымдастығын құра алады. Олардың қатысуын қаржылай немесе басқалай марапаттармен ынталандыру мүмкіндіктерін қарастыру ұсынылады.

8. **Студенттік практикаға мүмкіндік беретін ұйымдарды бақылау.** Стандарттарға сәйкестігі мен практикант-студенттермен жұмыс барысында этикалық нормалардың сақталуына тексеріс жүргізу қажет. Әдетте практикалар көбіне формальды түрде өтеді немесе студенттер үшін пайдалы болмайды. Практиканттардың ұйым жұмысына толықтай тартылуы мен өз мамандығы бойынша нақты, тәжірибелік дағдылар алатынына сенім болуы керек.

9. **Жастар миграциясы мәселелері бойынша әлеуметтік және аналитикалық зерттеулерді жүйелі түрде жүргізу.** Жастардың миграциялық көңіл-күйі трендтерін үнемі назарда ұстау, жастар ағынының артуы немесе қысқаруының ықтимал себептерін анықтап отыру қажет. Жастар арасындағы миграциялық көңіл-күйге тоқсан сайын кешенді зерттеу жүргізуді қарау.

10. **Қазақстандық тұрғын үй салушылар тарапынан еңбек етіп жатырған жастарға жеңілдікпен баспана беру жүйесін құру.** Әр жас маманның ипотекалық төлем үрдісін барынша жеңілдету үшін олардың ұйымдарындағы

көтермелеу жүйесі мен бекітілген жалақыны ескере отырып, түрлі саладағы жас мамандарға жылжымайтын мүлікті жеңілдікті несиемен беру бойынша жекелеген бағдарламаларды іске қосу. Сол сияқты бұл бағытта БАҚ жұмысын күшейту қажет.

11. Қайтып келген кәсіби мамандар мен түлектерден кері байланыс алу. Жастарды еңбекпен қамту және әлеуметтік қамтамасыз ету мәселелерін анықтау мен тиімді шешу үшін мемлекеттің қайта оралған оқу және еңбек мигранттарымен тұрақты байланыс арнасын құруды қамтамасыз ету қажет.

1. САРАПШЫЛЫҚ САУАЛ НӘТИЖЕЛЕРІ

Қазіргі көш-қон үрдістері мемлекеттік даму траекториясына едәуір ықпалын тигізіп отыр. Бұл тұрғыдан алғанда жастардың миграциялық көңіл-күйін зерттеу мемлекеттік стратегияны қалыптастырудың табыстылығы мен тұрақтылықтың маңызды көрсеткіші болып табылады. Өйткені жастардың әлеуметтік көңіл-күйі мен мінез-құлқы көптеген жағдайда ұлттық құрылыс процесінің тиімділігінен хабар береді және ұлт алдында тұрған өзгерістер мен сын-сынақтарды көрсетеді.

Соңғы жылдары Қазақстанда жастардың эмиграциясы, сондай ақ иммиграциясы да байқалуда. Бірі шет елдердегі жаңа мүмкіндіктер мен тәжірибе алуға ұмтылса, енді бірі ел ішінде қиындықтармен кездескендіктен және шетелдерде перспектива мүмкіндігін көріп, қалып қоюда. Қазақстандық жастар арасындағы миграциялық көңіл-күй елдің, ұлттың өзінің келешек перспективаларынан хабар бере алады.

Бүгінде көптеген жас қазақстандықтар жаңа білімді шет елдерден, әсіресе жоғары білім жүйесі дамыған елдерден алуға ұмтылуда. Жастар сонымен бірге жоғары еңбекақы мен мансаптық өсу мүмкіндіктерге байланысты миграция жасауда. Шетел тілдері мен мәдениеттерін білуге, тануға деген қызығушылық та уақытша немесе тұрақты түрде шет елдерге бару үшін қозғаушы күш болып отыр. Сонымен бірге жастардың миграциялық көңіл-күйі кейде отбасылық жағдайларға байланысты болуы мүмкін, мысалы, отбасы мүшелері шетелде тұрып жатады.

Осылайша, әлеуметтік-экономикалық дамудың осы кезеңінде қазақстандық жастардың белсенді миграциялық қозғалысы қандай да бір жалпы трендке емес, түрлі факторлардың болуымен негізделеді. Осыған байланысты мәселеге қатысты сарапшылық бағалау жастарға қатысты мемлекеттік саясатты әзірлеуде проблемалық аспектілер мен негізгі үдерістерді анықтауда көмек бола алады.

1. Қазақстандық жастардың миграциялық көңіл-күйі

Жастар арасындағы ағымдағы миграциялық көңіл-күйді бағалауда қазақстандық сарапшылардың көпшілігі көш-қонның теріс сальдосы сақталып отырғанын айтады. Бұл ретте, олардың пікірінше, осындай көңіл-күйдің жоғары деңгейі оқу миграциясында да, еңбек миграциясында да байқалады.

Жастардың оқу миграциясы түрлі факторлардан туындайды, оның ішіне халықаралық білім беру бағдарламаларының сапасы мен қолжетімділігі, тәжірибе мен мансаптық өсу үшін мүмкіндіктер болуы кіреді. Екінші жағынан еңбек миграциясы шетелден жоғары ақылы жұмыс табу, еңбектің барынша жақсы жағдайын немесе кәсіби мүмкіндіктер іздеумен де негізделуі ықтимал.

Бұл миграциялық тенденциялар Қазақстандағы әлеуметтік-экономикалық ахуалға маңызды ықпал етуі мүмкін, өйткені елдің болашақ дамуында жастар негізгі ресурс пен капитал болып саналады.

«Мен жастар арасында миграциялық көңіл-күй айтарлықтай жоғары деп санаймын. Біз мәселені әлеуметтік сауал арқылы қарадық. Бірінші кезекте, миграциялық көңіл-күйге жастардың интеллектуалды бөлігі бейім. Осындай миграцияның басты себебі оқу, ал сосын еңбек миграциясы болып табылады. Біз бұл үрдісті аймақтық аспектіде де қарастырдық. Мысалы, ауыл жастары қалаға қоныс аударса, қала жастары, Алматы, Астана, Шымкент сияқты үш ірі қала жастары эмиграцияға көбірек бейім» (Жанна Аубакирова, тарих ғылымдарының кандидаты, Д.Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан техникалық университетінің Digital social research Халықаралық ғылыми-зерттеу орталығы жетекшісі).

«..Біздің жастарымыздың көпшілігі елден кетуге дайын. Бірінші кезекте мен бұны өзім жастармен жұмыс істейтін жоғары оқу орнында байқаймын, өйткені бакалавриатты аяқтаған жастардың басым бөлігі «Work and Travel» бағдарламалары бойынша шетелге шығуға ұмтылады. Екіншіден, қазіргі кезде шетелде оқуға мүмкіндік беретін «академиялық ұтқырлық» бағдарламаларына қызығушылық жоғары. Үшіншіден, біздің жастарымызда бакалавриаттан кейін шетелде магистратурада, докторантурада оқу ниеті жоғары. Осы факторларды ескере отырып, мен жылдан жылға өз болашағын өз мемлекетімен, Қазақстанмен байланыстырғысы келмейтін жастар санының өсіп келе жатқанын жиі байқаймын» (**Меруерт Тулебаева, саяси ғылымдар кандидаты, Л.Н.Гумилев ат. ЕҰУ доценті**).

Сонымен қатар кейбір сарапшылар қалыптасқан геосаяси фрагментарлық жағдай мен пайда болған әскери жанжалдар ықпалымен миграциялық көңіл-күй деңгейінің сәл төмендегенін де көрсетті. Жастарда өз болашағына деген сенімсіздік мен үрей сезімі пайда болуда.

«Мен қазір тәуекелдер ондай жоғары емес деп есептеймін, яғни, бұрын осы геосаяси оқиғаларға дейін олардың барлығы кетуге ұмтылған еді. Ал қазір олар ойлана бастады, өйткені бұның барлығы бюджетке әсер етпек. Бірінші кезекте, иә, олар ертеңгі күнге деген қорқыныш барын айтады, әйтеуір бір үрей бар» (**Жания Хайбуллина, академиялық (ғылыми) хатшы, Халық шаруашылығы университеті**).

«Бұл жерде тек бір негативті пікір білдіру қажет емес деп ойлаймын. Жалпы мен жастардың елден кетуі жеделдеді деп айта алмаймын. Дегенмен белгілі бір тенденция сақталуда» (**Айгерим Бахтиярова, Л.Н.Гумилев ат. ЕҰУ-дың PhD-студенті**).

Сарапшылар бағасы Қазақстанда миграцияның теріс сальдосы немесе ақылдылардың шет асуы мәселесі шынында да қоғамдық дискурста өзекті екенін көрсетеді. Бұл құбылыс жастар мен білікті мамандардың түрлі себептермен тұрақты немесе уақытша тұруға шетелге кету тенденциясын білдіреді. Топ-себептер: білім алу, мансаптық мүмкіндіктер, экономикалық тұрақсыздық, жақсы өмір сүру жағдайларын іздестіру.

Қазақстан үшін жастар миграциясының теріс сальдосы адам капиталынан айрылу, экономикалық өсу мен дамудың баяулауы, сол сияқты демографиялық өзгерістер сияқты ауыр салдарға әкелуі мүмкін. Сондықтан да елде білім алу мен мансаптық мүмкіндіктерді ынталандыру, экономикалық жағдайды жақсарту мен өмір сүру мен еңбек үшін жайлы орта қалыптастыру бұл мәселені талдауда негізгі болып қалады.

1.1. Елден кетіп жатқан жастар топтары

2022 жылы «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы жастар ортасындағы миграциялық көңіл-күйді өлшеуге бағытталған «Шекралас аймақтағы жастардың оқу мен еңбек миграциясының ерекшеліктері» зерттеуін жүргізген болатын. Сол кезде сарапшылар кетіп жатқан жастардың көбінің білім деңгейі жоғары екендігін, кейбірінің жұмыс тәжірибесі барлығын және олардың қоғамның барынша экономикалық тұрақты топтарын жататынын атаған еді. Бұл қорытындылар миграциялық қозғалыстың қаржылық шығысты қажет ететіндігімен және жастардың барлығы бірдей ол шығыстарға дайын еместігімен түсіндірілді.

Сол зерттеуден екі жыл өткеннен кейін, сарапшылық бағалауға сәйкес өзге елдерге шығатын жастарға қатысты жағдай едәуір өзгерістерге ұшыраған. Қазіргі тренд көрсеткендей, тұрақталған әлеуметтік және материалдық бэкграундтары

бар жастармен қатар сапалы білімсіз және табысты мансаптан қол үзген жастар, оның ішінде жұмыссыз жастар да шетелге кетіп жатыр. Бұл құбылыс бүгінде шетелге кету туралы жастар шешіміне ықпал етіп отырған миграция себептерінің әлдеқайда кең спектрін көрсетеді, олардың ішінде экономикалық, білім алу мен жекелік факторлар бар.

«Өйткені өздеріне жұмыс таба алмағандықтан, олар көптеген дамыған елдерге кетіп жатыр, ал мәселеге екінші жағынан қарасақ, білімі жоқ немесе орта білімді жастар да кетуде, өйткені нарықта жаңа жұмыс орындары жоқ. Олар, өкінішке орай, шетелге қара жұмыс істеу үшін жиі кетуде. Осы екі топты бөліп көрсетуге болады» (Айгерим Бахтиярова, Л.Н.Гумилев ат. ЕҰУ-дың PhD-студенті).

«Жақсы мамандармен бірге жұмыссыздар да кетуде, барлығында бір себеп – жақсы жалақы мен өз баспанасының болмауы. Сонымен бірге өзге ұлт өкілдері бар, мысалы, орыстар отанына оралуды және өздерінің ойынша жақсы білім алуды қалайды» (Ризат Рахимжанов, Павлодар облыстық қоғамдық даму мен ақпарат басқармасының «Жастар бастамасын дамыту Орталығы» КММ директоры).

Сонымен қатар еңбек миграциясы сипатын талдаған сарапшылар ол бүгінде еңбекке орналасуда қиындыққа тап болған жастарды ғана емес, елде тұрақты жағдайы бар адамдарға да қатысты екендігін айтуда. Яғни, көшудің басты мотиві материалдық жайлылық деңгейін арттыру мен барынша жайлы болашақты қамтамасыз етуге ұмтылыс болып қалып отыр.

«Көбі жалақы мақсаты туралы айтады, мен бұл ғана емес, басқа да себептер бар деп ойлаймын. Бірақ, шынына келгенде, таяқтың екі ұшы бар. Менің жеке пікірім, тек жұмыс болмағандықтан кетіп жатыр деуге болмайды. Өйткені менің таныстарым арасында да елден кеткендер бар. Яғни, жұмысы барлар да кетуде» (Бердібек Есқұлов, Түркістан облысы Қоғамдық даму басқармасының «Жастар ресурс орталығы» КММ басшысының орынбасары).

«Ең талантты, бірнеше тілді меңгерген, өте күшті базасы барлар кетіп жатыр деп айтуға болады» (Жания Хайбуллина, академиялық (ғылыми) хатшы, Халық шаруашылығы университеті).

Сарапшы пікірі бойынша жоғары миграциялық көңіл-күй студент жастар арасында байқалады.

«Барынша жоғары миграциялық көңіл-күй студент жастар арасында. Сол сияқты мектепті ағылшын тілінің жоғары деңгейімен аяқтаған жастарды да атап кетуге болады. Олар ағылшын тілін оқытудың жоғары деңгейі бар мектептерді немесе дербес тілдік курстарда ата-ананың қаржысына жақсы меңгерген. Біріншіден, олар IELTS тапсыра алады, екіншіден ағылшын тілінде қандай болса да бір пәндерден емтихан алады, сол ағылшын тілінде эссе жаза алады. Олар басынан-ақ шетелде оқуды жоспарлаған. Тиісінше, бірден мектептен кейінгі он жеті, он сегіз, он тоғыз жастағылар үшін бакалавриат деңгейі. Немесе Қазақстанда бакалавриатты оқып, магистратураға шетелге баратын жиырма бір – жиырма үш жастағы жастар» (Батжан Ақмолдина, Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің келісімшарт негізіндегі қызметшісі).

Қазақстандық жастардың миграциялық көңіл-күйіндегі осы тенденциялар мен жаңа топтардың пайда болуы 2023 жылы айтарлықтай құрылымдық өзгерістер болуымен, жас адамдардың жасы 35 жасқа дейін ұзартылуымен байланысты болуы мүмкін. Нәтижесінде, өлшем бірлігіне 29-34 жас аралығындағы аға жастық

топ қосылуымен табиғи негізде жастардың мінез-құлық паттерндері де трансформацияға ұшырады. Мысалы, 2022 жыл қорытындысы бойынша елдің солтүстік аймағында жастардың сыртқы миграциясының жоғары теріс сальдосы сақталды. Бұл жерде «29-34» жас тобы көрсеткіштері өзге жас топтары көрсеткіштерінен, соның ішінде дәстүрлі түрде ұтқырлығымен ерекшеленетін студенттік және жұмысшы топтары көрсеткіштерінен де жоғары. Бұл солтүстік аймақтардан эмиграциялау тек білім алу және еңбек мотивтермен шектелмейтіндігін білдіреді, ал 29-34 жаста әдетте жастардың білімі, жұмысы, әлеуметтік байланыстары болады. Бұл - жаңа өзгеріске, ауысуларға дайын, тұрақты әлеуметтік байланыстары бар адамдар.

Қазіргі кездегі маңызды аспектілердің бірі – бұрынғы кеңестік кеңістіктегі тұрақсыз геосаяси жағдай және Ресейге санкциялық қысымның арта түсуі. Бұл факторлар миграциялық толқындардың өзгеруіне, оның ішінде Ресейден эмигранттар санының артуына және Орталық Азиядан миграцияның Қазақстанға бағытталуына әкелуі де мүмкін. Нәтижесінде Қазақстан жастары еңбек нарығында бәсекелестіктің күшеюімен және кәсіби қызметтер бағасына қысыммен бетпе-бет келуі ықтимал. Бұл жағдайда миграциялық ниеттегі жастар тобы санының көбею мүмкіндігі арта түседі.

1.2. Оқу миграциясының негізгі тректері

Миграцияның түйінді тректерін қарастыру алуан түрлі мотивация мен себеп-салдарды байқауға мүмкіндік берді. Шекаралас аймақтардағы білім миграциясы құрылымында бірнеше белсенді тректерді бөліп айтуға болады. Бірінші кезекте, еуропалық елдер. Сарапшылар пікірінше жас қазақстандықтар үшін бірден бірнеше ел тартымды. Олардың арасында Польша, Чехия, Германия, Франция сияқты елдер аталды.

«Жастар Еуропа елдерін көбірек қарайды. Міне, Польша, Чехия, Германия секілді елдер. Ал АҚШ пен Канадаға олай қарамайды, өйткені ол елдерге ұшу өте ұзақ. Мысалы, мен сендер неге Еуропадасыңдар деп сұраймын. Олар бетін әрі қылсын, бірақ ата-анамызбен бірдеңе болса, біз бір күнде ұшып келе аламыз деп жауап береді» (Жания Хайбуллина, академиялық (ғылыми) хатшы, Халық шаруашылығы университеті).

«Жастар сонымен қатар АҚШ, Ұлыбритания немесе басқа еуропалық елдерге кетуге ұмтыла алады. Бірақ кейбір еуропалық елдерде білім алу қызметінің қолжетімділігі жоғары болуы мүмкін, мысалы, Польшада немесе Чехияда» (Батжан Ақмолдина, Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің келісімшар негізіндегі қызметшісі).

«Бұл сұраққа жауап беру үшін мен нақты ақпаратқа сүйенгім келеді. Мысалы, егер біз еуропалық елдерді алсақ, Шығыс Еуропада Польша, Батыс Еуропада Франция мен Германия, бұл үш ел актуалды зерттеулер деректері бойынша біздің отандастарымыз ең көп шоғырланған елдер болып саналады» (Айгерим Бахтиярова, Л.Н.Гумилев ат. ЕҰУ-дың PhD-студенті).

Сонымен бірге басқа сарапшы пікірі бойынша, еуропалық бағыт – бұл стратегия минимум, ал максимум – бұл АҚШ-қа немесе Канадаға шығу.

«Бұл арада стратегия екіге бөлінеді деуге болады. Стратегия максимум – бұл әрине, мұхиттың арғы жағына, АҚШ пен Канадаға аттану. Ал стратегия- минимум көрші елдермен байланысты, әсіресе Ресей немесе Шығыс Еуропа, Болгария, Латвия, Эстония, Польша» (Ризат Тасым, Қазақстандық қоғамдық даму институтының Қоғамдық процестерді зерттеу орталығының басшысы).

2022 жылдың зерттеуінде белгіленген Ресей сол екінші маңызды трек ретінде қалды. Сарапшылар Ресейге жоғары миграциялық толқын барлығын, соның ішінде орыс тілін білу факторы да бар екенін атап отыр.

«Көрші Ресей жастарды тарту жөнінде белсенді жұмыс жүргізуде, демографиялық көрсеткіштің төмендеуіне байланысты олар Қазақстанды донор ретінде пайдаланып отыр. Тілдік және психологиялық кедергілердің болмауы Ресейді тартымды ел ретінде көрсетеді» (Нұрлан Байғабылов, постдоктарантура, миграция орталығының шақырылған зерттеушісі, Yıldırım Beyazıt University, Анкара, Түркия).

«Тіл мәселесі болмағандықтан, әрине Ресейге барушылар көбірек. Шекаралас облыстар жастарын қолжетімділік қызықтырады, нақты айтқанда қашықтық Алматыдан жақын, сондай-ақ шетелдік студенттерге жасалған жағдай да қызықтырады» (Ризат Рахимжанов, Павлодар облыстық қоғамдық даму мен ақпарат басқармасының «Жастар бастамасын дамыту Орталығы» КММ директоры).

«Мысалы, мен оқыған шекараға жақын ауылда менің жеке тәжірибем мен менің сыныптастарымның тәжірибесі болды, ол кездегі жақын қалалар Петропавл мен Көкшетауды және Астананы қарастыру. Екінші нұсқа – Қорған, Түмен, Омбы сияқты жақын қалаларды қарау. Бұл арада көп нәрсеге ықпал ететін бірінші фактор – егер грант алсаң Қазақстанда қалу, ал ала алмасаң, әрине, оқу бағасы бойынша Ресей екінші орында және ресейлік университеттер басым жағдайда» (Ризат Тасым, Қазақстандық қоғамдық даму институтының Қоғамдық процестерді зерттеу орталығының басшысы).

Қазақстандық жастардың Ресейге баруына қатысты сарапшылар бұл бағыттың сұранысқа ие болуы Қазақстанның көпұлтты мемлекет екендігімен және түрлі этникалық топтардың көрші елде білім алуға ұмтылысымен, соның ішінде орыс тілін білу факторымен негізделеді деп есептейді. Екі ел арасындағы мәдени және тарихи байланыстар да білім алудағы қатынастардың нығаяуына ықпалын тигізуі ықтимал.

2022 жылғы зерттеуде сарапшылар сол сияқты Жапония, Оңтүстік Корея, Қытай сияқты азиялық елдердің де танымалдығын атаған еді. Алайда 2024 жылы білім миграциясы контекстінде бұл трек бойынша қарама-қарсы ой айтылды. Мысалы, бір сарапшы пікірінше, Жапония елі оқу үшін айтарлықтай жеңілдікті жағдайлар ұсынып отырғанына қарамастан, бұл ел жастар арасында тартымды емес.

«Мен ол елдер (Жапония, Корея) жастарға қызықты болар деп ойлаған едім, бірақ жоқ. Олар мысалы, сол Жапонияда оқу шығынын толық жабатын азиялық гранттардан жиі бас тартып жатады» (Жания Хайбуллина, академиялық (ғылыми) хатшы, Халық шаруашылығы университеті).

Алайда өзге сарапшы пікірі бойынша бүгінде Қытай танымал білім беру бағытына айналып келеді. Бұны статистикалық деректер де дәлелдеп тұр. 2022 жылы жастардың Қытайға баруы қайтарымды білім миграциясы ретінде аталған еді.

«Қытай, Оңтүстік-Шығыс Азия, әсіресе Оңтүстік Корея мен Жапония бағыты жастар үшін қызықты» (Ризат Тасым, Қазақстандық қоғамдық даму институтының Қоғамдық процестерді зерттеу орталығының басшысы).

Осылайша, сұхбат барысында сарапшылардың көпшілігі Канада мен АҚШ қазақстандық жастардың оқу миграциясының маңызды, бірақ онша жетімді емес болуы мүмкін бағыттары болып қала береді деп келісті. Білім беру миграциясының құрылымында тұрақты шығу тректері бар деп айтуға болады: Еуропа және Азия елдері, Ресей, Канада және АҚШ. Бұл ретте белгілі бір тректер бойынша миграция ағындарының қарқындылығы сыртқы саяси конфигурацияға байланысты өзгереді.

Назар аударуға тұрарлық тағы бір фактор, Орталық Азия елдері қазақстандық жастардың баруға ұмтылатын елдердің қатарында көрсетілмеген. Миграция үрдістері әдетте мансаптық мүмкіндіктер, білім алу мүмкіндіктері, тұрақтылық және өмір сапасын қоса алғанда, әртүрлі әлеуметтік-экономикалық факторларды көрсетеді.

Қазіргі контексте Қазақстан жастары Орталық Азияға қарағанда басқа елдерде немесе өңірлерде көбірек перспективалар көруі мүмкін. Себебі, басқа елдер немесе өңірлер қазақстандық жастар неғұрлым тартымды деп санайтын білім беру, жұмыс немесе бизнес үшін кең мүмкіндіктер ұсынады. Миграция орнын таңдауға әсер ететін мәдени немесе тілдік аспектілер де рөл атқаруы мүмкін.

1.3. Еңбек миграциясының негізгі тректері

Соңғы жылдары Қазақстаннан жастардың еңбек миграциясы Халықаралық экономикалық ортадағы өзгерістерді және білімге қол жеткізу мүмкіндіктерін байқататын тұрақты үрдістерді көрсетуде. Еуропа мен Оңтүстік Корея бағытындағы миграция ағындарының күшеюі ерекше байқалды. Бұл миграцияның негізгі себептерінің бірі – жергілікті еңбек нарықтарындағы мүмкіндіктердің кеңеюі. Жастар өздерінің қаржылық мәртебесін көтеруге және өмір сүру сапасын жақсартуға тырысып, жұмысқа орналасудың тиімді нұсқаларын іздейді. Бұл процесс сонымен қатар ел ішінде жиі толық қамтамасыз етілмейтін негізгі және басқа қажеттіліктерді қанағаттандыру керектігімен байланысты.

«Жұмыс бойынша миграция немесе еңбек миграциясы Оңтүстік Кореяда, Еуропада өтеді. Менің ойымша, бұл плюс, өйткені бұл еңбек эмиграциясы біліктілігі жоқ жұмыс күшімен байланысты, онда жұмысшы мамандықтары қажет. Және бұл жұмыс үшін Қазақстанда олар ондай алмайды. Плюс – бұл тәжірибе, ой-өрісті кеңейту, ұғымдарды кеңейту, жалпы түсіну» (Аяулым Сағынбаева, Қолданбалы этносаяси зерттеулер институтының Қолданбалы зерттеулер орталығының директоры).

«Еуропа, Азия, Корея елдерінде жұмыс. Мұның себептері, біріншіден, жұмыссыздық, екіншіден, мұнда өте төмен жалақы. Үшіншіден, қарыздар, өйткені кеткендердің көпшілігі көп несие алып, оларды жабу үшін кетеді» (Меруерт Тулебаева, саяси ғылымдар кандидаты, Л.Н.Гумилев ат. ЕҰУ доценті).

«Жастар үшін қолайлы эмиграция елдеріне келетін болсақ, менің ойымша, ең алдымен Еуропа елдері. Азия елдері арасында Түркия мен Оңтүстік Корея, ал басқа аймақтардан Біріккен Араб Әмірліктері мен АҚШ танымал. Бұл елдер Қазақстан жастары үшін анағұрлым тартымды болып саналады» (Жанна Аубакирова, тарих ғылымдарының кандидаты, Д.Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан техникалық университетінің Digital social research Халықаралық ғылыми-зерттеу орталығы жетекшісі).

Қазақстандықтардың жақсы жалақы іздеп қоныс аударуға деген ұмтылысы отандық еңбек нарығының қазіргі жағдайына байланысты болуы мүмкін. Өзекті статистикалық деректерге сәйкес, Қазақстанда жұмыспен қамтылғандардың 61 % - ы жоғары немесе кәсіптік техникалық білімді қажет етпейтін дағдылардың орташа және төмен деңгейі бар кәсіптер бойынша жұмыс істейді (күзетшілер, сатушылар,

жүргізушілер, аспаздар, кеңсе қызметкерлері, тазалаушылар, аула тазалаушылар, қосалқы жұмысшылар)¹¹. 2030 жылға қарай бұл көрсеткіш болжамды түрде тек 56% - ға дейін төмендейді¹².

Бұл ретте соңғы төрт жылда платформалық жұмыспен қамту (жеткізу, такси) саласындағы жоғары білімі бар қызметкерлердің үлесі 23-тен 33% - ға дейін өсті¹³. Бұл ЖОО-да бакалавриат бағдарламалары бойынша мемлекеттік білім беру тапсырысын ұлғайту арқылы (2021-2022 оқу жылында 56 мыңнан 2023-2024 оқу жылында 73 мыңға дейін) «жастар шоқысы» тәуекелдерін басқару жөніндегі мемлекеттік саясат шараларын бейтараптандырады¹⁴.

Сарапшылардың пікірінше, миграциялық көңіл-күйдің маңызды элементі ретінде белгілі бір әлеуметтік (туыстық) байланыстардың болу мүмкіндігі қарастырылады. Бұл тарихи отанына оралған және Қазақстанда негізі қаланған этникалық жас қазақтар өздерінің туған-туыстарын, өзіндік ерекшеліктерін іздеп қайта қоныс аударған кездегі қайтарымды миграцияның белгілі бір элементі.

«Шекаралас аймақ деп сіз, мысалы, Ресей, Қытай, Өзбекстан дегенді білдіресіз. Ия, бұл жерде бірінші кезекте менталдық факторлар әсер етеді, өйткені мен сізге айтқанымдай, сол жақтарда туған, бірақ Қазақстанда қоныстанған жастар баруы мүмкін. Олар туыстарын іздеуі мүмкін» (Айгерим Бахтиярова, Л.Н.Гумилев ат. ЕҰУ-дың PhD-студенті).

Еңбек миграциясының ағынын сипаттай отырып, сарапшылар Ресей, Ұлыбритания және Оңтүстік Корея сияқты сұранысқа ие бағыттарға назар аударады. Ресми мәліметтерге сәйкес, 2023 жылы 194 мың қазақстандықтың 162 мыңға жуығы Ресей Федерациясына, Польшаға – 13 мың, Оңтүстік Кореяға – 6 мың, Ұлыбританияға – 5 мың адам жұмыс істеуге кеткен¹⁵.

«Ресейдегі әскери қақтығысқа дейін бізде тек Ресейге өте жоғары эмиграция болды» (Меруерт Тулебаева, саяси ғылымдар кандидаты, Л.Н.Гумилев ат. ЕҰУ доценті).

Алыс шетелге келетін болсақ, 2019 жылы қазақстандықтардың Ұлыбритания фермаларында маусымдық жұмыстарға виза алуға берген өтінімдері тек төрт дана болса, ал 2023 жылдың бірінші жартыжылдығында 4 мыңға жуық болды¹⁶. Орталық Азия азаматтары үшін квоталар саны артып келеді, сондықтан жас қазақстандықтар осы еңбек жолы бойынша шығуды жалғастыратыны ықтимал.

«Қазіргі уақытта маусымдық жұмысқа кеткендердің көпшілігі Англияда, Жапонияда және Кореяда жұмыс істейді және тұрып жатыр. Біздің елімізде тұрғындар саны аз болғандықтан, бұл шынымен қуантпайды» (Бердибек Ескулов,

¹¹ "Мамандық" ұғымы енді жоқ-пікір, <https://inbusiness.kz/ru/news/ponyatiya-professiya-bolshe-ne-sushestvuet-mnenie>, <https://inbusiness.kz/ru/news/ponyatiya-professiya-bolshe-ne-sushestvuet-mnenie>

¹² Қазақстанда 2030 жылға дейін қандай мамандықтардың өкілдері сұранысқа ие болады, <https://www.zakon.kz/stati/6379920-predstaviteli-kakikh-professiy-budut-vostrebovany-v-kazakhstane-do-2030-goda.html>

¹³ Жоғары білімі бар Қазақстандықтардың 33% - ы такси жүргізушілері мен тамақ жеткізушілері болып жұмыс істейді, https://www.inform.kz/ru/33-kazahstancsev-s-vysshim-obrazovaniem-rabotayut-taksistami-i-dostavschikami-edu_a4104822, https://www.inform.kz/ru/33-kazahstancsev-s-vysshim-obrazovaniem-rabotayut-taksistami-i-dostavschikami-edu_a4104822

¹⁴ ЖОО-ға қалай тегін түсуге болады: 2024 жылға арналған гранттар мен мамандықтар, <https://atpress.kz/ru/news/v-kazakhstane-kak-postupit-v-vuz-besplatno-granty-i-spetsialnosti-na-2024-god>, <https://atpress.kz/ru/news/v-kazakhstane-kak-postupit-v-vuz-besplatno-granty-i-spetsialnosti-na-2024-god>

¹⁵ Қанша қазақстандық елден ақша табуға кетті. <https://www.zakon.kz/sobytiia/6404408-skolko-kazakhstantsev-uekhali-iz-strany-na-zarabotki.html>

¹⁶ PROTEGE: 4 мыңға жуық қазақстандық 2023 жылдың бірінші жартыжылдығында ғана Ұлыбритания фермаларында маусымдық жұмыстарға виза алуға өтініш берді. Салыстыру үшін 2019 жылы осындай төрт өтінім болды. https://t.me/protege_kz/2528

Түркістан облысы Қоғамдық даму басқармасының «Жастар ресурс орталығы» КММ басшысының орынбасары).

Оңтүстік Кореяға келетін болсақ, сарапшының пікірінше, орта білімі бар жастар жиі жұмыс істейді. Олардың арасында әлеуметтік тұрақсыз топтар бар. Сарапшының айтуынша, 2023 жылғы ресми деректерге сүйене отырып, Оңтүстік Кореядағы 22 мың қазақстандықтың 6 мыңға жуығында визамен байланысты қиындық барлығын көрсетті. Көрсетілген сандар ҚР Сыртқы істер министрлігінің ақпаратымен расталады. Атап айтқанда, олардың мәлімдемесіне сәйкес, 2023 жылғы ақпанда Оңтүстік Кореяда 7-8 мың заңсыз жұмыс істейтін қазақстандықтар болған¹⁷.

Жастардың еңбек миграциясының артықшылықтары мен кемшіліктерін талдау аясында бірнеше сарапшылар атап өткен жалғыз мәселе – бұл жұмыстың маусымдығы және әрдайым қолайлы емес еңбек жағдайлары.

«Мен қайтып келген жастармен сөйлескенімді айтқым келеді. Ешкім оңайлықпен көп ақша бермейді. Жұмыс кестесі, жұмыс қарқындылығы және жұмыс режимі өте ауыр деп айтады» (Бердибек Ескулов, Түркістан облысы Қоғамдық даму басқармасының «Жастар ресурс орталығы» КММ басшысының орынбасары).

Дегенмен, жастар тәуекелге жиі ұшырайтындықтан, олар билет сатып алу және шетелге шығу үшін бариста немесе Яндекс курьері сияқты кез келген жұмысты алады. Екінші жағынан, жастардың жаңа жеке және кәсіби тәжірибе алу мүмкіндігі бар.

«Студент жастар мен жасөспірімдер үшін бұл плюс. Біз қазір жазғы кезеңде көмелетке толмағандардың да жұмысқа орналасуына баса назар аударамыз. Олар еңбектің құндылығын түсіне бастайды және болашақта қай жерге алады, сол жерге барудың орнына, жұмыс орнын сенімді таңдауға мүмкіндік беретіндей тәжірибе алады» (Ризат Рахимжанов, Павлодар облыстық қоғамдық даму мен ақпарат басқармасының «Жастар бастамасын дамыту Орталығы» КММ директоры).

Қазақстандық жастардың миграция қозғалыстарының негізгі бағыттарын талдай отырып, сарапшылар бірқатар маңызды аспектілерге назар аударады. Ең алдымен, жастар басқа елге көшу туралы шешім қабылдағанға дейін баруды жоспарлап жүрген тұрғылықты жердегі **қауіпсіздік деңгейін** бағалайды. Бұған қылмыстың жалпы деңгейі де, саяси тұрақтылық та кіреді, бұл болашақ тұрғылықты жерді таңдаудың маңызды факторы болып табылады.

Екінші маңызды аспект – **мәдени компонент**. Қазақстандағы көптеген жастардың ағылшын тілін меңгеру деңгейі жеткіліксіз екенін ескерсек, тілдік тосқауылдың болуы ерекше маңызды. Бұл миграция үшін елді таңдау мүмкіндігін шектейді. Сондықтан, мұндай адамдар категориясы тілді білудің немесе үлкен қазақстандық қоғамдастықтың болуының арқасында оңай бейімделу мүмкіндігі бар елдерге жиі артықшылық беріледі.

Үшінші аспект **әлеуметтену және бейімделу** мәселелеріне қатысты. Жастарды жаңа елде жұмыс істеуге, оқуға және тұруға қаншалықты ыңғайлы болады деген сұрақтар мазалайды. Бұл білім алу және кәсіптік мүмкіндіктерге қол жеткізуді, қоғамға қолайлы интеграцияны, сонымен қатар, жеке және мансаптық перспективаларды дамыту мүмкіндігін қамтиды.

¹⁷ Оңтүстік Корея қазақстандықтарды жұмысқа алады: мәліметтер пайда болды. <https://www.lada.kz/world-news/118756-yuzhnaya-koreya-budet-brat-kazahstancsev-na-rabotu-poyavilis-podrobnosti.html>

Осылайша, Қазақстандағы жастардың миграция туралы шешімдері қауіпсіздік, мәдени аспектілер және әлеуметтену жағдайлар сияқты факторлар кешенінің әсерінен қалыптасады. Бұл баратын елді таңдауды және жаңа қоғамға бейімделудің табыстылығын айқындайды.

2. Жастардың миграциялық ағымының себептері мен факторлары

Миграцияға ықпал ететін факторларды талдау жастардың Қазақстаннан немесе оның шегіндегі аймақтардан кетуіне көптеген себептердің әсер ететінін көрсетеді. Жоғарыда айтылғандай, олардың бірі – жоғары жалақы алатын жұмыс орындарының жетіспеушілігі және отанда мансаптық өсудің шектеулі мүмкіндіктері. Бұл жастарды өмір сүру жағдайлары мен жалақысы жақсы болу ықтималдығы жоғары шетелден жұмыс іздеуге мәжбүр етеді. Сондай-ақ, шетелде үздік оқу бағдарламаларымен және мамандандырылған бағыттарға қолжетімділікпен сапалы білім алу мүмкіндігі де маңызды фактор болып табылады.

Халық санының өсуі және қартаю сияқты демографиялық өзгерістер де рөл атқарады, бұл жастардың жеке және кәсіби дамуына шектеулер тудырады. Демографиялық даму контекстінде Қазақстан қысқа мерзімді перспективада «жастар шоқысы» құбылысының салдарымен бетпе-бет келетіндігін атап өткен жөн. Бұл факторлар көбінесе өзара әрекеттеседі, бірақ миграция туралы шешім әр адамның жеке жағдайына байланысты.

Теориялық және эмпирикалық дәлелдерге сүйене отырып, push факторлары – бұл адамдарды тұрғылықты жерінен кетуге және басқа аймақтарға немесе елдерге кетуге мәжбүр ететін жағдайлар немесе оқиғалар. Бұл факторлар әдетте бастапқы аймақтағы өмірдің жағымсыз жақтарын көрсетеді. Олар экономикалық қиындықтар (мысалы, жоғары деңгейдегі жұмыссыздық немесе төмен жалақы), саяси тұрақсыздық (соның ішінде қақтығыстар мен адам құқықтарының бұзылуы), табиғи апаттар (мысалы, жер сілкінісі, су тасқыны), әлеуметтік мәселелер (мысалы, кемсітушілік, зорлық-зомбылық) немесе қазіргі жерде тұрақсыз немесе қанағаттанарлықсыз өмір жағдайын тудыратын басқа да себептер сияқты аспектілерді қамтиды.

2.1. Оқу миграциясының push-факторлары

2022 жылғы зерттеуде оқу миграциясының негізгі «итермелейтін» факторлары ретінде Қазақстандағы жоғары және орта кәсіптік білім беру жүйесінің төмен сапасы мен тиімсіздігі және оқу ақысының деңгейі көрсетілді¹⁸. Осы сараптамалық сауалнаманың нәтижелері сондай-ақ Қазақстандағы оқу миграциясының push-факторлары кешенді себептерге байланысты екенін көрсетеді:

- жергілікті жерлерде білім берудің қанағаттанарлықсыз сапасы,
- арнайы бағдарламалардың шектеулі таңдауы,
- шет тілдерінде оқуға ұмтылу,
- экономикалық тұрақсыздықтың әсері.

Аталған факторлар жиынтықта елден тыс жерде, яғни жастардың жеке және кәсіби дамуы үшін неғұрлым қолайлы жағдайлар бар жерде білім алу қажеттілігін тудырады. Нәтижесінде, оқу миграциясы жеке өсу үшін стратегиялық таңдау ғана емес, сонымен қатар Қазақстандағы ағымдағы білім беру және әлеуметтік-экономикалық шындықтарға реакция болады.

«Шын мәнінде, жастардың әртүрлі бағдарламалар туралы хабардарлығы жоғары және қазақ және орыс тілдерімен шектелмейді, сонымен қатар француз, қытай, әсіресе француз, қытай, испан, ағылшын тілдерінде жоғары тілдік дағдылары бар» (Ризат Тасым, Қазақстандық қоғамдық даму институтының Қоғамдық процестерді зерттеу орталығының басшысы).

¹⁸ "Шекара маңындағы өңірлердегі жастардың оқу және еңбек көші-қонының ерекшеліктері" әлеуметтанулық зерттеу қорытындылары бойынша талдамалық есеп, "Жастар" F3O. 2022 ж.

«Мен мұнда докторантураны бітірдім, ал шетелде оқығандар – бұл мүлдем басқа жағдайлар. Мұнда шәкіртақы шартты түрде, мен оқыған кезде 80 мың теңге болды. Менің екі балам бар, маған қосымша жұмыс істеуге, ақша табуға тура келді, өйткені шәкіртақы жетпейтін еді. Шетелде стипендия отбасына да, өз зерттеулерімен сабырлы түрде айналысуға да жеткілікті болды. Сонымен қатар, мен әрдайым Қазақстанда қорғау әлдеқайда қиын екенін айтамын, өйткені мұнда талаптар жоғары, біз қорғауға шыққанда мақала жариялауымыз керек. Шетелде, керісінше, сіз қорғайсыз, содан кейін зерттеу нәтижелері бойынша мақала жариялайсыз. Яғни, мұндай нюанстар өте көп және бұл негізгі нюанстар. Мысалы, сол Швецияда оқыған адамдардың балаларына арналған үйірмелер де, барлығы тегін, өйткені олар толығымен әлеуметтік мемлекет. Ал Қазақстанда менің екі балам бар, әр үйірме үшін төлеймін» (Жания Хайбуллина, академиялық (ғылыми) хатшы, Халық шаруашылығы университеті).

Қазақстандық білім үнемі сынға ұшырайды. Сарапшылардың пікірінше, білім беру жүйесі көбінесе еңбек нарығының қажеттіліктерін елемейді, жұмыс берушілердің сұраныстарына жеткілікті талдау жүргізбейді және негізгі салаларды дамытудың стратегиялық жоспарларын жасамайды.

Жастардың миграциялық көңіл-күйін сараптамалық бағалау білім беру бағдарламаларын еңбек нарығының қажеттіліктерімен үйлестіру қажеттілігін көрсетеді. Білім беру бағдарламаларының заманауи талаптарға жеткіліксіз бейімделуі көбінесе өз біліктілігіне сәйкес жұмыс таба алмайтын мамандарға әкеледі. Нәтижесінде еңбек нарығында сұранысқа ие емес мамандар шығарылады, бұл құрылымдық жұмыссыздыққа және жастардың жұмыспен қамту саласындағы өз мүмкіндіктеріне қанағаттанбауына әкеледі.

2.2. Еңбек миграциясының push-факторлары

Еліміздегі жастар миграциясының ағымдағы трендтері жоғары өмір сапасы мен жайлы жағдайларға заманауи сұраныстарды көрсетеді. Рональд Инглхарттың зерттеуіне сәйкес, қазақстандық қоғамда өзін-өзі көрсетуге емес, өзін-өзі сақтап қалуға бағытталған дәстүрлі құндылықтар басым. Демек, қазіргі кезде жастар көбінесе жеке және кәсіби өсу мүмкіндіктерін іздейді. Дәл осы жақсы өмірге деген ұмтылыс қазақстандық жастардың миграциялық көңіл-күйіне әсер ететін негізгі факторға айналууда.

«Төмен жалақы және жеке тұрғын үйдің болмауы еңбек миграциясының негізгі қозғаушы факторлары болып табылады» (Ризат Рахимжанов, Павлодар облыстық қоғамдық даму мен ақпарат басқармасының «Жастар бастамасын дамыту Орталығы» КММ директоры).

«Жастар, білімін аяқтағаннан кейін, мысалы Назарбаев Университетінің студенттері олар қалаған мамандық бойынша ұсыныстар жоқ немесе тіптен жұмысқа орналаса алмайды.

... Жиырма беске дейінгі бірінші немесе одан кіші когорт саясатқа онша қызығушылық танытпайды. Оларға экономикалық, жеке факторлар көбірек әсер етеді. Яғни, олар өздері үшін жаңа шыңдарды ашқысы келетін шақ» (Аяулым Сагынбаева, Қолданбалы этносаяси зерттеулер институтының Қолданбалы зерттеулер орталығының директоры).

2022 жылғы зерттеуде жастарды жұмыспен қамту мәселесі «итеруші» фактор ретінде белгіленді. Жоғары білікті мамандарды кәсіби бейімдеу мәселесі өте өзекті болып қала береді, бұл экономиканың шикізаттық бағдарының сақталуын, әртараптандырудың жоқтығын және елде жоғары технологиялық салалардың жоқтығын көрсетеді. Бұл қазіргі заманғы білім алған жастар өздерінің

кәсіби амбицияларын өз Отанында жүзеге асыруда қиындықтарға тап болатын жағдайға әкеледі. Ал экономикалық мүмкіндіктердің болмауы жастардың өмір сүру сапасын айтарлықтай төмендетеді.

«Сондай-ақ, мұнда жұмыс таба алмайтын немесе лайықты жалақы таба алмайтын нақты жас мамандар миграциясы бар. Бос жұмыс орындары бар, бірақ шарттары оларды қанағаттандырмайды. Содан кейін олар да Қазақстаннан кетуге және шетелде жұмысқа орналасуға ұмтылады» (Батжан Ақмолдина, Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің келісімшар негізіндегі қызметшісі).

Осылайша, жастар миграциясына әсер ететін негізгі факторлардың бірі – **экономикалық перспектива**. Жастар өздерінің кәсіби мүмкіндіктері шектеулі екенін немесе жалақы олардың біліктілігі мен үміттеріне сәйкес келмейтінін сезінетін елдерде тұрғанда олар шетелден мүмкіндіктер іздеуі мүмкін. Бұл экономика мен әлеуметтік құрылымда теңгерімсіздік тудырады, өйткені елдер талантты мамандар мен болашақ көшбасшыларды жоғалтады.

Екінші маңызды аспект – **өмір сапасы**. Жастар білім, денсаулық сақтау, қауіпсіздік және мәдени мүмкіндіктердің жоғары деңгейіне қол жеткізе алатын өмірге ұмтылады. Экономикалық немесе саяси мәселелерге байланысты бұл аспектілер жеткіліксіз немесе қатер үстінде тұрған елдерде жастар миграцияны өмір сүру сапасын жақсартудың жалғыз нақты жолы деп санауы мүмкін.

2.3. Ел үшін салдары

Жастардың миграциялық ағымы Қазақстан үшін бірнеше елеулі зардаптарға әкелуі мүмкін. Ең алдымен, ел құнды адами капиталын жоғалтады. Жас және талантты адамдардың кетуі жұмыс күшінің азаюына және демографиялық тепе-теңдіктің бұзылуына әкелуі мүмкін.

«Интеллектуалды миграцияның салдары қалпына келтірілмеуі мүмкін және бірден көрінбеуі мүмкін, тіпті ондаған жылдардан кейін. Экономика үшін бұл еңбек пен ресурстардың жоғалуы, Қазақстанда еңбек ресурстарының тапшылығы бар екендігі мәлім, әсіресе Қазақстанның солтүстігінде, шығысында, ал оңтүстігінде профицит бар. Яғни, бұл экономика үшін де, әлеуметтік сала үшін де, индустриялық инновациялық сала үшін де, IT сала үшін де, ауыл шаруашылығы үшін де, тұтастай алғанда Қазақстанның зияткерлік әлеуеті үшін де елеулі салдар» (Жанна Аубакирова, тарих ғылымдарының кандидаты, Д.Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан техникалық университетінің Digital social research Халықаралық ғылыми-зерттеу орталығы жетекшісі).

Қазірдің өзінде ішкі миграция және жастар урбанизациясының жоғары қарқыны барысында елімізде елеулі өңірлік теңгерімсіздік байқалады. Мысалы, соңғы бес жылда жастардың сыртқы миграциясының оң сальдосы тек Шымкент қаласы мен Маңғыстау облысында ғана тіркелді. Сонымен қатар, Маңғыстау облысында 2018 жылдан бастап барлық жас топтары бойынша оң сальдоның ең жоғары көрсеткіштері атап өтілді¹⁹. Бұл үрдіс Қазақстанға оқу және жұмыс үшін Орталық Азияның басқа елдерінің азаматтарының келуіне байланысты.

Этникалық топтар тұрғысынан орыс жастары елден көбірек кетеді. 2020-22 жылдары оның үлесі эмигранттардың жалпы санының 7-8% дәлізінде өзгерді

¹⁹ ҚР АСПИР БНС жиынтық ресми деректері

(немесе Қазақстандағы орыстардың жалпы санының шамамен 1%). Көшбасшылар үштігінде басқа да еуропалық этностар, немістер мен украиндар бар²⁰.

«Егер этникалық факторды ескеретін болсақ, онда жастар Ресей сияқты тарихи отандарына жиі қоныс аударады» (Батжан Ақмолдина, Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің келісімшар негізіндегі қызметшісі).

2022 жылы олардың эмиграциясының сандық көрсеткіштері төмендеді, алайда иммиграция сальдосы да теріс болып қалды. Бұл ретте 2018 жылдан бастап тек қазақтар мен өзбектер арасында тұрақты оң сальдо бар²¹. Нәтижесінде елде этникалық палитра айтарлықтай өзгеруде.

«Бізге Өзбекстан азаматтары келеді. Олар бізге Шымкент қаласы мен Түркістан облысының жоғары оқу орындарында оқуға және жұмыс істеуге жаппай келеді. Ал біздің оңтүстік өңірлерімізде, егер нақты жұмыс болмаса, Өзбекстанға баратындар аз. Бізде Өзбекстанға баратын бірнеше таныстарымыз бар. Білім беру саласында қолданылатын «Дарын» онлайн-платформасы бар. Олар осы базаны құру және сол жерде жұмыс істеу үшін Өзбекстан мен Әзірбайжанға барды. Қазір мен еліміздің 20-ға жуық жастары сол жерге барып, осы базаны одан әрі дамыту үшін жұмыс істейтінін білемін» (Бердібек Есқұлов, Түркістан облысы Қоғамдық даму басқармасының «Жастар ресурс орталығы» КММ басшысының орынбасары).

Сарапшылар Қазақстанның экономикалық өсуін бәсеңдетуі мүмкін жоғары білікті мамандардан айрылып қалу мүмкіндігі туралы ескертеді. Мұндай мамандардың негізгі салалардағы тапшылығы ел экономикасының бәсекеге қабілеттілігіне теріс әсер етуі мүмкін. Сонымен қатар, жастардың оқу және еңбек миграциясының жоғары деңгейі ұлттық қауіпсіздікке айтарлықтай қауіп төндіруі мүмкін.

«Ең алдымен, демографиялық қауіпсіздік туралы айтқым келеді. Ұлттық қауіпсіздік – бұл қоғам, халық және ел қауіпсіздігі, мемлекетті қорғау мәселесі. Себебі мемлекетті адамдар қорғайды. Сондықтан бұл халықтың өте үлкен демографиялық төмендеуіне әкелуі мүмкін. Екіншіден, бұл өте білімді жастардың миграциясы. Кадрлардың жетіспеушілігі деген ұғым бар, бұл өте қауіпті нәрсе және біз кадрлардың жетіспеушілігі мәселесіне тап болдық» (Меруерт Тулебаева, саяси ғылымдар кандидаты, Л.Н.Гумилев ат. ЕҰУ доценті).

«Миграцияның жоғары деңгейі бұл, ең алдымен, біздің ұлттық қауіпсіздігімізге арналған қоңыраулар. Себебі халықтың қартаюуы, еңбекке қабілетті халық санының азаюы – осының бәрі жұмыс істейтін халық үшін экономикалық жүктемеге алып келеді. Біз орта тапты дамытпайынша және жұмыс істейтін кедейлікті жоймайынша бізде бұл мәселе әрқашан болады» (Аяулым Сағынбаева, Қолданбалы этносаяси зерттеулер институтының Қолданбалы зерттеулер орталығының директоры).

«Жастардың шет елдерге миграциясы халық өсіміне теріс әсер етеді, сонымен бірге ұлттық және экономикалық қауіпсіздік тұрғысынан да теріс» (Нұрлан Байғабылов, постдоктарантура, миграция орталығының шақырылған зерттеушісі, Yıldırım Beyazıt University, Анкара, Түркия).

Жастардың миграция ағымының әлеуметтік салдары да елеулі болып көрінеді, бұл елдің мәдени және білім беру әлеуетінің төмендеуіне әкелуі мүмкін. Өйткені, жастар кез келген елдің дамуы үшін негізгі ресурс болып табылады.

²⁰ ҚР АСПИР БНС жиынтық ресми деректері

²¹ ҚР АСПИР БНС жиынтық ресми деректері

Дарынды және білімді жастарды жоғалту елдің инновациялық әлеуеті мен өзгермелі жағдайларға бейімделу қабілетін төмендетуі мүмкін. Бұл ел ішінде талантты кадрларды ұстап тұру және дамудың жаңа әртараптандыру жағдайларын жасау стратегияларын әзірлеу қажеттігін көрсетеді.

«Біздің демократиялық дамуымыз – бұл бірінші мәселе, ал екіншісі біздің рухани жағымыз деп айтар едім. Жас жігіт шетелге көшкеннен кейін, ол алдымен қоршаған ортаға бейімделіп, тіл мен дінді ұмыта бастайды. Біздің дәстүрлеріміз ұмытыла бастайды. Сондықтан, егер әрбір азамат дәстүрді ұмыта бастаса, біздің ұлтымыз үшін қауіпті деп санаймын. Осы жағынан қауіп болуы мүмкін» (Бердібек Е сқұлов, Түркістан облысы Қоғамдық даму басқармасының «Жастар ресурс орталығы» КММ басшысының орынбасары).

Сарапшының пікірінше, миграция саясатын іске асыру шеңберінде білім беру компонентіне айтарлықтай назар аудару қажет. Білім жастардың табысты әлеуметтенуінде ғана емес, сонымен қатар әртүрлі қауымдастықтар арасында тұрақты даму мен мәдени алмасуды қалыптастыруда шешуші рөл атқарады.

Тиімді білім беру бағдарламалары өмірлік дағдыларды жақсартуға, мәдени түсінік пен төзімділікті арттыруға ықпал ете алады. Білімге инвестиция салу тек негізді ғана емес, ол ұлттық дамудың ұзақ мерзімді табысты стратегиясына қол жеткізу үшін де қажет.

«Біздің мақсатымыз ерікті миграцияны тоқтату емес, жастарды ұстап қалатын жағдайларды жасау немесе білім алғаннан кейін қайта оралуды қамтамасыз ету болуы керек» (Ризат Рахимжанов, Павлодар облыстық қоғамдық даму мен ақпарат басқармасының «Жастар бастамасын дамыту Орталығы» КММ директоры).

Осылайша, тәуекелдерді теңестіру **жастардың өз елінің болашағы мен мүмкіндіктеріне сенімін арттыратын** жағдай жасаумен байланысты. Бұл жүйелі көзқарасты және осындай миграцияның сәтті немесе сәтсіздігін анықтайтын әртүрлі факторларды есепке алатын және теңестіретін шаралар кешенін әзірлеуді талап етеді. Бұл білім беруді, жұмыс орындарын құруды, жастар бастамаларын және мәдени мұраны ілгерілететін стратегияларды әзірлеуді қамтиды. Мысалы, түлектерді еңбек нарығына табысты енгізу үшін жастардың кәсіби дағдыларын нығайтуға және заманауи еңбек талаптарына бейімделуге көмектесетін тағылымдамадан өту бағдарламаларын, жұмыс орнында оқытуды және практикалық тәжірибенің басқа түрлерін қолдау маңызды.

Сондай-ақ жастарды әлеуметтік қолдауды күшейту, **денсаулық сақтау мен тұрғын үйге қолжетімділікті** қамтамасыз ету, жастардың қоғамдық-саяси өмірге белсене араласуына жағдай жасау маңызды. Қолжетімді баспанамен қамтамасыз ету сияқты жастарды елде ұстап қалуға ықпал ететін бағдарламалар мен бастамаларды дамыту маңызды. Тиімді әрекет ету тетіктері сондай-ақ инновациялар мен кәсіпкерлікті қолдауды, білім беру мен денсаулық сақтаудың сапасын арттыруды, қолайлы бизнес-ортаны және тұрақты экономиканы құруды қамтиды.

Жастардың миграция ағынын тежеу үшін Қазақстан ел ішінде ғана емес, одан тыс жерлерде де жас таланттар үшін тартымды ел болуға тиіс. Бұл тұрғыда мемлекеттік саясат жастар миграциясының қазіргі сын-қатерлерін басқаруда шешуші рөл атқарады. Тек осындай кешенді тәсіл жастар миграциясының тәуекелдерін барынша азайтуға және тұтастай алғанда қоғамның тұрақты дамуына ықпал етуге мүмкіндік береді.

3. Жастарды жұмыспен қамтудың өзекті мәселелері

Жұмысқа орналасу жастардың әлеуметтік әл-ауқатына, олардың әлеуметтік-экономикалық жағдайларға қанағаттануына және миграциялық көңіл-күйіне әсер ететін негізгі факторлардың бірі болып табылады. 2022 жылғы ұқсас зерттеуде сарапшылар жұмыссыздық жастар арасында «итермелейтін» миграциялық фактор екенін атап өтті.

2024 жылдың бірінші тоқсанының қорытындысы бойынша Қазақстандағы жұмыссыздық деңгейі 4,7% -ды құрады. ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Жұмыспен қамту органдарында 315,6 мың жұмыссыз тіркелген, бұл елдегі жұмыс күшінің 3% -дан астамын құрайды²².

Ұлттық статистика бюросының мәліметінше, Қазақстан экономикасының түрлі салаларында 9,1 млн адам жұмыспен қамтылған. Оның ішінде 6,9 млн қазақстандық (жұмыспен қамтылғандардың жалпы санының 76,2% -ы) жалдамалы жұмыс істейді, ал 2,1 млн адам (жұмыспен қамтылғандардың жалпы санының 23,8% -ы) өз бетінше жұмыспен қамтылған²³.

15 жастан асқан халықтың жұмыспен қамтылу деңгейі 64,8% -ды құрайды. 15 пен 34 жас аралығындағы жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі 3,1% -ды құрайды. Өңірлік бөліністе ең жоғары көрсеткіштер Алматы қаласында – 4,6% және Астанада – 4,0% байқалады.

Сарапшылар өңірлік диспропорциялар Қазақстанның Астана және Алматы сияқты ірі қалаларындағы жастардың жұмысқа орналасу және өзін-өзі жүзеге асыру үшін салыстырмалы түрде жақсы жағдайларға ие болуына әкеліп соқтыратынын атап өтті. Бұл ретте кәсіпқойлық пен жұмыс тәжірибесінің деңгейіне қарамастан, жұмысқа орналасуда жоғары бәсекелестік және жалақының бәсекеге қабілетсіз деңгейі байқалады.

«Алматы қаласында он адамның біреуі ғана әрі қарай жұмыс істеуге қалады, оған қоса сәттілік үлесі де болуы тиіс. Жалпы, қаламыздың сыртқы жағымды жақтарына қарамастан, бәрі де мұнда тұра алмайды, өйткені пәтер жалдау өте қымбат. Астанамен салыстырғанда, бізде шартты түрде маркетинг ретінде бір орынға сегіз адам бар, ал Астанада мұндай бәсекелестік жоқ. Ең көбі - екі адам. Университеттерде оқытушылық позицияларға және т.б. өте үлкен конкурс өтеді. Әр жазда бұл бәсекелестік жергілікті жерлерде болады. Шартты түрде, тіпті кейбір қарапайым көмекшінің орнына, егер университетте бұрыннан таныс адам болмаса, ондай жерге орналасу мүмкін емес. Ал Астанада жағдай біршама қарапайым. Менің әпкем Астанаға кетті. Біріншіден, оның жалақысы 30% -ға жақсы көтерілді. Содан кейін, пәтердің құны. Біз бірдей пәтерлерді сатып алдық, бірақ мен вторичкадан, ол элиталық тұрғын үй кешенінен. Құны бойынша бірдей болды. Бұл ретте бізде үлкен айырмашылық бар» (Жания Хайбуллина, академиялық (ғылыми) хатшы, Халық шаруашылығы университеті).

«Астана тұрғыны ретінде айтсам, мұнда жастар үшін жұмыс табу, жалпы түрлі жұмысшы мамандықтары үшін жұмыс табу қиын емес. Мәселе жалақының төмендігінде болып тұр» (Меруерт Тулебаева, саяси ғылымдар кандидаты, Л.Н.Гумилев ат. ЕҰУ доценті).

«Жұмыс бар және барлығына жеткілікті. Тек қазіргі жастар тәжірибесі жоқ бола тұра жоғары жалақы сұрайды. Біздің ұйым түрлі іс-шаралар мен жұмысқа орналасу тәсілдерін өткізеді. Көбісі жалақы мен толық жұмыс күніне байланысты бас тартады. Сұхбаттасуға және жұмысқа орналасуға келісетіндер әлі де жалақысы

²² Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросы. Қазақстан Республикасындағы еңбек нарығының негізгі индикаторлары (2024 жылғы I тоқсан). <https://stat.gov.kz/ru/industries/labor-and-income/stat-empt-unempl/publications/158481/>

²³ Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросы. Қазақстан Республикасындағы еңбек нарығының негізгі индикаторлары (2024 жылғы I тоқсан). <https://stat.gov.kz/ru/industries/labor-and-income/stat-empt-unempl/publications/158481/>

жоғары және еркін жұмыс кестесі бар жұмыс табуға үміттеніп оралады» (Ризат Рахимжанов, Павлодар облыстық қоғамдық даму мен ақпарат басқармасының «Жастар бастамасын дамыту Орталығы» КММ директоры).

Ауылдық жерлерде жастар жұмыспен қамтылуда көбірек қиындықтарға тап болады, өйткені бұл жерде негізінен маусымдық жұмыс басым.

«Жалпы алғанда тек жастар үшін ғана емес, жұмысқа орналасуда, әсіресе ауылдық жерлерде үлкен қиындықтар бар. Себебі негізінен ауылда денсаулық сақтау, білім беру немесе мемлекеттік қызмет саласында ғана жыл бойы болатын тұрақты жұмыс бар. Шаруа қожалықтары – бұл көбіне маусымдық жұмыс түрлері болып табылады, бірақ бұл одан да қиын» (Аяулым Сағынбаева, Қолданбалы этносаяси зерттеулер институтының Қолданбалы зерттеулер орталығының директоры).

Сарапшылар сонымен қатар аймаққа/елді мекеннің түріне байланысты материалдық қамтамасыз етудегі айырмашылықтарды көрсетеді.

«Мен Алматы да, Астана да бар деген пікірге сүйенемін. Ал біз мұнда керемет өмір сүретіміз. Алайда, сәл алысқа барсақ, онда кедейлік орын алып, адамдар аштыққа ұшырайды. Шағын қалалардан, мысалы, Талдықорғаннан, жұмыс істеп сонымен қатар оқуға мәжбүр болған студенттер бар. Өйткені олар тамақ табу керек. Ал ауылдардан, мысалы, Оңтүстік Қазақстан облысынан келгендер, оларды етпен, ауылдардан ата-аналары қамтамасыз етеді. Көбінесе, балалар, олар өте талантты, жалындап тұрған болуы мүмкін, бірақ егер олар кішкентай қалалардан болса, онда бұл өте қиын...» (Жания Хайбуллина, академиялық (ғылыми) хатшы, Халық шаруашылығы университеті).

14 пен 35 жас аралығындағы жастарды материалдық қамтамасыз ету мәселесі 2024 жылы «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы жүргізген әлеуметтанулық зерттеу аясында зерттелді. Мәселен, сауалнамаға қатысқан жастардың үй шаруашылығының жалпы табысын ескере отырып, **7,7% - ы айына 100 000 теңгеден аз сомаға өмір сүретінін атап өтті.** Айына 100 000-250 000 теңгені респонденттердің 29,4% - ы, 250 000-400 000 теңгені – 36,2% - ы алды. 15,2% - ы олардың табысы айына 400 000-нан 550 000 теңгеге дейін баратынын, 550 000-нан 700 000 теңгеге дейін респонденттердің 6,4% - ы алғанын атап өтті. Ең табысты топ (700 000 теңгеден астам) 4,4% - ды құрады. Жұмысшылар арасында сауалнамаға қатысушылардың көпшілігі (9,8%) сауалнама кезінде ғылым, мәдениет, денсаулық сақтау, білім беру, мектепке дейінгі тәрбие және қызмет көрсету саласында (9,4%) еңбек етті. Респонденттердің 28,8% - ы жұмыс істемеді.

Респонденттердің ең көп үлесі (49,8%) киімге ақша жұмсауы мүмкін, бірақ олар үшін тұрмыстық техниканы сатып алу қиындық туғызады. Сауалнамаға қатысқан жастардың 27,5% - ы ұзақ мерзімді заттарды сатып ала алады. Респонденттердің тек 3,2% - ында пәтерге, көлікке және басқа да қымбат дүниелерді сатып алуға мүмкіндік бар.

Қаржылық қиындықтар немесе күтпеген шығындар туындаған кезде респонденттердің төрттен бірі тез шешім табуға, қосымша жұмыс алуға немесе аванс сұрауға тырысады. Сауалнамаға қатысқан жастардың 20,7% - ы банктің несие немесе бөліп төлеу қызметіне жүгінеді, респонденттердің 20,3% - ы таныстарынан көмек сұрайды. Сауалнамаға қатысқандардың 16,8% - ы дүрбелеңге түсіп, ата-анасынан көмек күтеді. Тек 10,9% - ы күтпеген жағдайларға қаржылық резервке ие.

Жалпы, жастарды жұмысқа орналастыруға жәрдемдесу үшін мемлекет бірқатар шаралар қабылдады. Қазіргі уақытта: «Еңбек» – жұмыспен қамтуды арттыру және жастар үшін жұмыс орындарын құру; «Жастар практикасы» – ЖОО және колледж түлектеріне жұмыс тәжірибесін алу үшін мүмкіндіктер беру; жұмыс орнында тағылымдамалар мен оқыту бағдарламаларын дамыту бағдарламалары іске асырылуда. Сондай-ақ жастар кәсіпкерлігін қолдау бағдарламалары, гранттар мен микрокредиттер беру, стартаптар үшін бизнес-инкубаторлар мен технопарктер құру, ауылдық жерлерде өмір сүру және жұмыс жағдайларын жақсартуға бағытталған жобаларды қолдау, түрлі онлайн-ресурстар мен платформалар бар. Бұл шаралар мен бағдарламалар Қазақстан жастары үшін тұрақты және перспективалы болашақты қамтамасыз ете отырып, жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін едәуір жақсартып алады.

Сарапшылардың пікірінше, жұмысқа орналасқысы келетін жастарға мемлекет ұсынған бірқатар мүмкіндіктер бар. Бұл ретте сарапшылар «Жастар практикасы» сияқты жұмысқа орналастыру жөніндегі мемлекеттік бағдарламаның тиімділігін атап өтті – жоғары оқу орындары мен колледждердің түлектеріне жұмыс тәжірибесін алу үшін мүмкіндіктер беру және әрбір жұмыс тапқысы келетіндер үшін қолжетімді әртүрлі онлайн-платформалар және жұмысқа орналасу процесі ашық. Сондай – ақ, сарапшылар Қазақстанның кадрлар тапшылығы бар өңірлерінде - шығысында, солтүстігінде және батысында еңбек ресурстары артық оңтүстік аймақтардағы жастарды оқыту мен жұмысқа орналастырудан тұратын «Серпін» бағдарламасын атап өтті.

«Қазір жас мамандарға барлық мүмкіндіктер берілуде. Оларға әлдеқайда оңай. Сіз жас болсаңыз да, тәжірибеңіз болмаса да, жастар тәжірибесі бар. Бұрын Жастар практикасы небәрі 1 жылға созылды, қазір ол 1,5 жылға созылады. Практикадан өткеннен кейін, басқа жұмысқа шыққаннан кейін сізде практикадан өту өтілі есептеледі. Кез келген оқу орнын бітірген сәттен бастап 3 жылдан аспайтын диплом алған жастар тиісті кәсіптері бар мекемелерге барып, жұмысқа орналаса алады. Бүгінгі таңда жұмысқа орналасу мәселесінде барынша ашықтық бар. Қазіргі уақытта enbek.kz сайтында бос жұмыс орындары жарияланады. Ауыл жастары немесе қала жастары болсын, көптеген адамдар осы сайтқа кіріп, сол жерден жұмыс іздейді» (Бердібек Есқұлов, Түркістан облысы Қоғамдық даму басқармасының «Жастар ресурс орталығы» КММ басшысының орынбасары).

Мемлекет жастарды жұмысқа орналастыру үшін барлық жағдай жасайды деп нақты айта аламын, өйткені мен өзімді жастар санатына жатқызамын. Сіздер білесіздер, ғылым мен білім беруді Мемлекет басшысы қолдайды, бұл үшін қаржыландыру бөлінеді. Жұмысқа орналастыру бағыты бойынша да жұмыс жүргізілуде. Сондықтан мемлекет бұл бағытта ештеңе жасамайды деген қате пікір» (Айгерим Бахтиярова, Л.Н.Гумилев ат. ЕҰУ-дың PhD-студенті).

«Қазір жұмысқа орналасуға ешқандай кедергі жоқ, өйткені мемлекеттік бағдарламалар бар, тұрақты негізде, тоқсан сайын бос орындар жәрмеңкелері өткізіледі. Қайда, қай мекемеде, қай кәсіпорындарда бос орындар бар мұның бәрі, біз мансап орталықтары деп атаймыз, сонда бәрі жиналады. Біздің жастар өздеріне ұнайтын орындарға өтініш бере алады, түйіндеме қалдыра алады, тұрақты жұмысқа орналаса алады. Егер диплом мүлдем болмаса, онда мемлекеттік бағдарламалар бар, бірінші жұмыс орны, қоғамдық жұмыстар, онда мемлекет өзі оларды жұмыспен қамтамасыз етеді» (Бердібек Есқұлов, Түркістан облысы Қоғамдық даму басқармасының «Жастар ресурс орталығы» КММ басшысының орынбасары).

Жұмыспен қамту бағдарламалары пысықтауды талап етеді және мемлекет жүргізіп жатқан шаралар жеткіліксіз деген пікір де бар. Кең ақпараттық қамту туралы айтқанда сарапшылар көптеген жастар осы бағдарламалардың барлығы туралы хабарсыз деп санайды.

«Мен екі түрлі ойлаймын. Бір жағынан, көптеген бағдарламалар бар, жастар тәжірибесі бар, «Дипломмен – ауылға!» және басқалары бар. Бірақ соған қарамастан, әлі күнге дейін кейбір жастар топтарында қоршаған ортасы арқылы немесе ресми арналар арқылы толық ақпарат жетіспейді. Өйткені мен үнемі осындай ортаға тап болған кезде, барлығына белгілі, жаңа қарапайым бағдарламалар өздері үшін сөйлейді, жастар олардың бар екендігі туралы білмегендіктерін бірден көрсетеді. Яғни, бұл жерде декоммунизация болып жатқан сияқты. Бірақ егер сіз ресми деректерге қарасаңыз, онда мұндай декоммунизация орын алғаны көрінбейді» (**Ризат Тасым, Қазақстандық қоғамдық даму институтының Қоғамдық процестерді зерттеу орталығының басшысы**).

«Алайда, гранттар беру уақытша нәтиже болуы мүмкін. Мемлекет экономиканы дамыту және жұмысқа орналасу үшін жағдай жасау үшін неғұрлым белсенді шаралар қабылдауы тиіс. Экономиканы қарқындату қажет. Бұл жалпы экономиканың дамуы, бұл жаңа жұмыс орындары, бұл жалпы өндіруші өнеркәсіптен ауысу. Қайта өңдеу секторына баса назар аудару жаңа жұмыс орындарын ашады. Жастарды жұмысшы мамандықтарға оқыту, оларға орта техникалық білім беру қажет. Жастардың ауылда немесе басқа елді мекендерде қалуы үшін Интернеттің сапасы маңызды. Осыған байланысты әлеуметтік инфрақұрылым, өкінішке орай, нашар дамыған. Отыз жыл ішінде біздің мемлекетіміз көптеген мешіттер салды, бірақ жастар сарайлары, жастар үйлері, спорттық нысандар сияқты жастардың сол жерде бос уақытын өткізуі үшін орындар салмады. Сондықтан, мемлекет жастарды жұмысқа орналастыру үшін жеткілікті шаралар қабылдамайды деп санаймын» (**Жанна Аубакирова, тарих ғылымдарының кандидаты, Д.Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан техникалық университетінің Digital social research Халықаралық ғылыми-зерттеу орталығы жетекшісі**).

«Неге жастарға арналған мемлекеттік бағдарламалар тиімді емес?» деген сұрақтарға келетін болсақ. Біріншіден, жастар арасында білімсіздік көп, олар әлеуметтік желілерден ақпарат ала алмайды. Екіншіден, кейбір мемлекеттік бағдарламалардың көптеген кемшіліктері бар, өйткені олар тиімді емес, яғни теориялық тұрғыдан құрылған, бірақ жұмыс істемейтін бағдарламалар бар. Мысалы, ауыл жастары қалаға келіп, бизнесті дамытқысы келетін жағдайлар бар, мысалы, мемлекеттен гранттар алу үшін кепіл қажет, олар пәтер қоюы керек. Егер олардың пәтерлері болмаса ше? Мұндағы мәселе-мемлекет кешенді әлеуметтік шаралар қабылдауы қажет» (**Меруерт Тулебаева, саяси ғылымдар кандидаты, Л.Н.Гумилев ат. ЕҰУ доценті**).

Жастардың ішкі және сыртқы миграциясы олар өздерінің әлеуетін іске асыра алатын және өмірдің неғұрлым жайлы және жоғары деңгейіне қол жеткізе алатын барынша қолайлы әлеуметтік-экономикалық жағдайларды көргенде орын алады. Алайда, басқа аймаққа көшу кезінде ауылдық жерлерден келген жастар ыңғайлы жұмыс кестесімен жоғары ақы төленетін жұмысқа орналасуға ұмтылғанымен тәжірибесі, дағдылары мен орыс тілін білмеуіне байланысты жұмысқа орналасуда қиындықтарға тап болады.

«Мысалы, басқа аймақтардан немесе ауылдан қалаға келіп, жұмысқа орналасқысы келетіндер жақсы теориялық білімге ие болуы мүмкін, бірақ практикаға келгенде олар қиындықтарға тап болады, өйткені олардың белгілі бір дағдылары жоқ (skills). ...Біздің екі үлкен қалаларда жастар жаңа жұмысқа орналасу үшін біз олардың дағдыларын қалай күшейте аламыз деген сияқты сұрақтарға жауап іздеу керек...Біз бәріміз қазақ тіліне көштік. Біз өзгерудеміз, мемлекеттік, квазимемлекеттік органдарда, жеке компанияларда қазақ тілінде хат жазысамыз және қарым-қатынас жасаймыз, бірақ кейбір мекемелерде орыс тіліне деген қажеттілік жиі туындайды, орыс тілін жетік білу менің жаман деп айтқым келетін нәрсе емес, бірақ бұл кедергілердің бірі» (**Айгерим Бахтиярова, Л.Н.Гумилев ат. ЕҰУ-дың PhD-студенті**).

«Туісті дағдылар мен жұмыс тәжірибесінің жоқтығына қарамастан, жастардың жұмысқа деген талаптары тым жоғары. Қоғамдық жұмыс, еріктілік арқылы тәжірибе жинау сияқты мүмкіндіктер, олар көбінесе тіпті қарастырмайды, содан кейін уақытты жоғалтқанын түсінгенде, олар не істерін білмей, бір орында тоқтап қалады» (**Ризат Тасым, Қазақстандық қоғамдық даму институтының Қоғамдық процестерді зерттеу орталығының басшысы**).

«Туісінше, жас жігіт, негізінен, салыстырмалы түрде тез жұмысқа тұра алады. Бірақ тағы бір нәрсе, біліктілік бойынша жұмыс іздеу қиынырақ болуы мүмкін, көптеген талаптар, мүмкін кейбір жұмыс түрлері мен жұмыс тәжірибесі қажет болуы ықтимал» (**Батжан Ақмолдина, Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің келісімшар негізіндегі қызметшісі**).

«Қазір жастар қызмет көрсету саласында, атап айтқанда курьерлік және такси қызметтерінде белсенді түрде іске асырылуда. Сонымен қатар, сауда саласы да танымал болып қала береді. Алайда, әсіресе біздің өңірде - Шығыс Қазақстанда жұмысқа орналасу проблемалары бар. Статистикаға сәйкес, бұл миграция деңгейі жоғары аймақ, әсіресе жастар арасында. Мұнда этникалық фактор да маңызды: орыс тілді халық көптеген жылдар бойы білім алу және азаматтық алу мүмкіндігін іздеу үшін Ресейге бет алды. Жағдай өзгергеніне қарамастан, Шығыс Қазақстан Қазақстанның басқа өңірлерімен салыстырғанда миграция салдарынан әлі де жоғары шығынға ұшырауда» (**Жанна Аубакирова, тарих ғылымдарының кандидаты, Д.Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан техникалық университетінің Digital social research Халықаралық ғылыми-зерттеу орталығы жетекшісі**).

Жастарды жұмысқа орналастыру шараларының бірі ретінде сарапшы жастарды жұмысқа орналастыру мәселелеріне жетекшілік ететін жеке Мемлекеттік орган – Агенттік құруды ұсынады.

«Менің ойымша, жұмыс беруші мен университет арасындағы қарым-қатынас өте тығыз болуы керек. Сондай-ақ, мысалы, жұмыс берушінің біліктілік талаптарының сәйкестігін бақылау және жоғары оқу орындарының тиісті білімін ұсыну сияқты мәселелермен айналысатын жеке агенттік құру қажет болуы мүмкін. Жастарды жұмысқа орналастыру бойынша жұмысты күшейту қажет» (**Айгерим Бахтиярова, Л.Н.Гумилев ат. ЕҰУ-дың PhD-студенті**).

Сарапшылардың пікірінше, мемлекет жастарды жұмысқа орналастыру үшін түрлі мүмкіндіктер ұсынады. Алайда, бұл бағдарламалар олардың аз қамтылуына байланысты әрдайым адресаттарға жете бермейді.

3.1. «Жастар шоқысының» салдары

Қазіргі уақытта Қазақстандағы жастардың саны (14-34 жас) 5 759 781 адамды құрайды. Бүгінгі жастардың саны негізінен «жастар шоқысы» – 1990 және 2008 жылдар аралығында болған жоғары туу көрсеткішіне байланысты²⁴.

Бала туудың шыңдары мен құлдырауы 30-34 жас аралығындағы адамдардың үлесі 1989 жылы 24% - дан 2004-2011 жылдары 21% - ға дейін төмендеді, бірақ содан кейін КСРО ыдырағанға дейін туғандар есебінен өсе бастады және 2021 жылға қарай 30% - ға жетті.

25-29 жас тобы, керісінше, 2016-2017 жылдары 29% үлесімен шыңына жетті. Ең кіші жас тобы (15 пен 19 жас аралығында) 2002-2005 жылдары барлық жастардың шамамен 30% - ын құрайтын негізгі шыңға ие болды. Алайда, 15-20

²⁴ "Еңбек ресурстарын дамыту орталығы "АҚ" Болашақтың жұмыс күші: Қазақстан еңбек нарығындағы жастар "ұлттық баяндамасынан алынған мәліметтер <https://erdo.enbek.kz/>

жылдан кейін (1990-шы жылдардағы демографиялық шұңқырдан толық өткеннен кейін) жастардың әрбір кіші тобының үлесі шамамен 25% тепе-теңдікке оралады²⁵.

Бес–алты жыл перспективасында жастар қатарын ең көп демографиялық топ болып табылатын 1980 жылдары туылғандардың балалары толықтыра бастайтынын ескерсек, «Жастар шоқысы» тенденция ретінде күшейе түседі. Осылайша, жұмыс жасындағы жастар санының өсуін жиырмасыншы жылдардың ортасына қарай күту керек, ал ол 2030 жылға қарай ең жоғары деңгейге жетеді.

«ЕРДО» АҚ болжамына сәйкес, 2030 жылы еңбекке қабілетті жастағы жастар саны жарты миллионнан астамға артып, 5,9 млн адамға жетеді (15-34 жас, 14 жастағы балалар саны алынып тасталды)²⁶.

Осы кезеңде Қазақстан демографиялық қысымға тап болады, бұл жастар арасындағы әлеуметтік-экономикалық проблемаларды күшейтуі мүмкін. Бір жағынан, бұл экономикаға үлес қоса алатын еңбекке қабілетті халықтың көп бөлігі түрінде демографиялық бонус жасай алады. Екінші жағынан, бұл әртүрлі салаларда – білім беру, денсаулық сақтау, жұмыспен қамту және басқа да әлеуметтік аспектілерде қиындықтарды, «жүктемені» білдіруі мүмкін.

«Жастар шоқысы» – бұл жастардың жас құрылымындағы жоғары концентрациясы, сонымен қатар жай ғана жастар емес, жабдықталған жастар. Тағы да, егер біз 2014–2015 жылы туылған балалар туралы айтатын болсақ, олар әлі он жаста. Плюс, минус сегіз, он жылдан кейін бұл мәселе өте өзекті болады (Аяулым Сагынбаева, Қолданбалы этносоциологиялық зерттеулер институтының Қолданбалы зерттеулер орталығының директоры).

Көптеген сарапшылар осы кезеңде наразылық белсенділігінің артуын жоққа шығармайды.

«Әрине, бұл кең таралған жұмыссыздыққа және бүлікшіл немесе террористік топтарға түсуге бейім наразы жастардың үлкен топтарына әкеледі. Мұның бәрі әлеуметтік тәртіпсіздіктерге әкеледі» (Ризат Рахимжанов, Павлодар облыстық қоғамдық даму мен ақпарат басқармасының «Жастар бастамасын дамыту Орталығы» КММ директоры).

«Жастар шоқысы» басты проблемасы – тұрақсыз жастар, бұл араб көктемінің үлгісі бойынша революцияның жоғары наразылық әлеуеті мен тәуекелдері» (Аяулым Сагынбаева, Қолданбалы этносоциологиялық зерттеулер институтының Қолданбалы зерттеулер орталығының директоры).

Кейбір сарапшылар «жастар шоқысы» Қазақстан үшін проблема емес деп санайды. Керісінше, демографиялық жарылыс халық санының төмендігін ескере отырып, ел үшін пайдалы болуы мүмкін.

«Иә, сіз дұрыс айтасыз, елдегі халық саны артып келеді. Алайда, біздің кең жерімізде ол аз. Біздің елімізде Түркістан облысы жастардың көптігіне байланысты Алматыдан кейін 2-ші орында, дәлірек айтсақ, 663 мыңнан астам. Бұл өсу, әрине, қуантады. Өсу, бәсекелестік бар жерде даму және көптеген таланттар бар. Біз одан әрі өсуді қалаймыз» (Бердібек Есқұлов, Түркістан облысы Қоғамдық даму басқармасының «Жастар ресурс орталығы» КММ басшысының орынбасары).

«Бұл өте тиімді жағдай, әсіресе саяси тұрғыдан. Еуропадағыдай, тұрғындардың қарттығы болмайды. Керісінше, экономикалық белсенділіктің дамуына, саяси белсенділіктің дамуына нағыз жастардың өсуі әсер етеді» (Ризат

²⁵ "Еңбек ресурстарын дамыту орталығы "АҚ" Болашақтың жұмыс күші: Қазақстан еңбек нарығындағы жастар "ұлттық баяндамасынан алынған мәліметтер <https://erdo.enbek.kz/>

²⁶ "Еңбек ресурстарын дамыту орталығы "АҚ" Болашақтың жұмыс күші: Қазақстан еңбек нарығындағы жастар "ұлттық баяндамасынан алынған мәліметтер <https://erdo.enbek.kz/>

Тасым, Қазақстандық қоғамдық даму институтының Қоғамдық процестерді зерттеу орталығының басшысы).

Сарапшылардың пікірінше, «жастар шоқысы» мәселесін шешу үшін жастарға білім беру және еңбек мүмкіндіктерін қамтамасыз етуге, сондай-ақ олардың елдің қоғамдық және саяси өміріне белсенді қатысуы үшін жағдай жасауға бағытталған кешенді стратегияларды әзірлеу маңызды.

«Жастар шоқысы» қаупінің алдын алу үшін мемлекет қазірдің өзінде кешенді экономикалық және әлеуметтік реформаны іске асыруды бастауы тиіс» (Меруерт Тулебаева, саяси ғылымдар кандидаты, Л.Н.Гумилев ат. ЕҰУ доценті).

«Бірақ жауап қарапайым, экономиканы көтеру керек. Біз оның себебін емес, салдарын шешеміз. Лайықты жалақы мен тұрғын үй халықтың көптеген мәселелерін шешеді» (Ризат Рахимжанов, Павлодар облыстық қоғамдық даму мен ақпарат басқармасының «Жастар бастамасын дамыту Орталығы» КММ директоры).

«Менің ойымша, жастар шоқысы қаупін азайту үшін бүгінде жұмыс берушілердің жұмыс орындарының санын көбейту керек, өйткені бұл шынымен де жаңа адамдардың туылу санына, жастардың көбеюіне, «жастар шоқысы» тез дамып келе жатқанына байланысты. Болашақта көбірек тәуекелдер болуы мүмкін. Жоғары оқу орындарындағы гранттардың санын көбейту қажет, егер адам грант алса, яғни ол белгілі бір дәрежеде әлеуметтік тұрақтылыққа ие болады, жағдай жасау қажет. Әлеуметтік тұрақтылыққа ие болған адам ешқашан елден кетпейді. Оқу орнын бітіргеннен кейін мемлекет одан әрі жұмысқа орналастыруды белгілі бір деңгейде ұйымдастыру қажет деп ойлаймын» (Айгерим Бахтиярова, Л.Н.Гумилев ат. ЕҰУ-дың PhD-студенті).

3.2. Жастар урбанизациясының қарқыны

Қазақстандағы урбанизация қарқыны қала халқы санының тез өсуімен сипатталады, бұл жастардың білім беру және кәсіби перспективаларды жақсартуға, қалалардағы өмірдің жоғары деңгейіне, өмір салтын өзгертуге, атап айтқанда қалалық мәдениет пен тұтынуды арттыруға деген ұмтылысына байланысты.

Бүгінгі таңда Қазақстанда 89 қала және 6 526 ауыл бар. 2024 жылдың 1 шілдесіндегі жағдай бойынша қалалардағы халық саны 12,5 миллион адамды құрайды, ал ауылдарда 7,6 миллион адам тұрады²⁷. Бұл ретте қазақстандықтардың көпшілігі Алматыда тұрады (2,2 млн адам).

ҚР ЕХӘҚМ демографиялық болжамына сәйкес, Қазақстанда урбанизацияның жалпы деңгейі 2025 жылғы 63% - дан 2050 жылға қарай 69% - ға дейін артады²⁸.

Осы кезеңде жұмыс күші 2023 жылмен салыстырғанда 28% - ға артып, 2050 жылға қарай 12,1 миллион адамға жетеді. Олардың шамамен 8,6 миллионы қалаларда, ал 3,5 миллионы ауылдық жерлерде тұрады.

Сарапшылардың пікірінше, бір жағынан урбанизация процесі жаңа тұрғын үй кешендерінің, коммерциялық нысандар мен инфрақұрылымның құрылысына алып келеді, бұл жаңа жұмыс орындарын құруға ықпал етеді және экономикалық өсуді ынталандырады. Екінші жағынан, бұл қалалардың қолданыстағы әлеуметтік инфрақұрылымының – білім беру, денсаулық сақтау, көлік және басқалардың

²⁷ Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросы. ҚР халық саны. [https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fstat.gov.kz%2Fupload%2Fiblock%2Fabd%2Fcshijg5cm8je0um9if2f8rhogd9kwhsq%2F%25D0%25A2-18-05-%25D0%259C%2520\(06_24\)%2520%25D1%2580%25D1%2583%25D1%2581.xlsx&wdOrigin=BROWSELINK](https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fstat.gov.kz%2Fupload%2Fiblock%2Fabd%2Fcshijg5cm8je0um9if2f8rhogd9kwhsq%2F%25D0%25A2-18-05-%25D0%259C%2520(06_24)%2520%25D1%2580%25D1%2583%25D1%2581.xlsx&wdOrigin=BROWSELINK)

²⁸ Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросы. ҚР халық саны. [https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fstat.gov.kz%2Fupload%2Fiblock%2Fabd%2Fcshijg5cm8je0um9if2f8rhogd9kwhsq%2F%25D0%25A2-18-05-%25D0%259C%2520\(06_24\)%2520%25D1%2580%25D1%2583%25D1%2581.xlsx&wdOrigin=BROWSELINK](https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fstat.gov.kz%2Fupload%2Fiblock%2Fabd%2Fcshijg5cm8je0um9if2f8rhogd9kwhsq%2F%25D0%25A2-18-05-%25D0%259C%2520(06_24)%2520%25D1%2580%25D1%2583%25D1%2581.xlsx&wdOrigin=BROWSELINK)

шамадан тыс жүктелуіне, сондай-ақ жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейінің өсуіне әкеледі. Бұл ретте, сарапшылардың пікірінше, Алматы, Астана қалалары жастарды тартудың басты орталықтары болып табылады және басқа өңірлер арасында негізгі жүктемені көтереді.

«Алматыда тұратын халқымыздың 60% - ы жер асты су көздерін тұтынады. Егер бұрын суды 150 метр тереңдіктен сорып алса, 2023 жылдан бастап 500 метрден айдалады. Бұл климатқа төзімді емес, өте алаңдатарлық жағдай. Ал жер асты сулары – еліміздің стратегиялық қоры. Біз оны өте тиімсіз тұтынамыз. Әрине, мұнда келген адамдар қосымша жүктеме жасайды. ...Көлік инфрақұрылымына үлкен жүктеме. Күн сайын бізде қала жай тұр. Әр таң сайын. Бұл кіре берісте, содан кейін кешке, қаладан шыққан кезде. ...Сонымен қатар, ауаға өте үлкен жүктеме, яғни ауа тек ЖЭО-мен ғана емес, сонымен бірге мұнда келетін машиналармен де ластанады. Ал машиналар негізінен ақаулы күйде. Көп жағдайда бұл эконом-класстар. Және сорғыштар, қоқыс үнемі және барлық жерде» (**Жания Хайбуллина, академиялық (ғылыми) хатшы, Халық шаруашылығы университеті**).

«Жастар урбанизациясының қарқынын мен өте жоғары деп бағалаймын. Біз Астанада жас құрылымы мен жас топтарының қозғалысын ескере отырып, статистикалық талдау жүргіздік. Соңғы он жылда жастар санының тоқсан пайызға жуық өсуі байқалды. Ең алдымен, бұл механикалық миграция мен жоғары құнарлылыққа байланысты. Әлеуметтік инфрақұрылымның салдары орасан зор: мектеп пен мектепке дейінгі орындардың, сондай-ақ медициналық көмектің жетіспеушілігі байқалады. Бұл іс жүзінде адамды сапалы білім мен денсаулық сақтауға тең қол жеткізуге конституциялық құқығынан айырады, бұл қалаларда «кедейлік белдеулерінің» пайда болуына әкеледі. Бұл қала маңындағы аудандар, бұрынғы саяжай ауылдары, өз бетінше салынған қала маңындағы аудандарда ауылдық мигранттар қоныстанған және, өкінішке орай, қылмыс деңгейі жоғары қолайсыз аудандарға айналууда.

Жастардың радикалдануы және олардың әртүрлі дәстүрлі емес және діни қозғалыстарға тартылуы ерекше қауіп төндіреді, бұл Қазақстан үшін саяси тәуекелдерді қоса алғанда, елеулі тәуекелдерге алып келеді. Қазіргі уақытта қалалардың әлеуметтік инфрақұрылымы ауылдық мигранттар мен басқа қалалардан келген мигранттардың ағынын жеңе алмайды, бұл әсіресе Астана мен Алматыда байқалады. Нәтижесінде қалаларда жастардың көп саны шоғырланған, олардың саны көбейе береді. Егер бұл жастар әлеуметтік бейімделмеген, білімсіз, тәрбиеленбеген, жұмысқа орналаспаған болса, тұрғын үймен және перспективалармен қамтамасыз етілмеген болса, бұл Қазақстан үшін, оның ішінде саяси аспект үшін елеулі қауіп төндіреді» (**Жанна Аубакирова, тарих ғылымдарының кандидаты, Д.Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан техникалық университетінің Digital social research Халықаралық ғылыми-зерттеу орталығы жетекшісі**).

Жастар урбанизациясын табысты басқару үшін әлеуметтік-экономикалық шаралар кешені – қалалық инфрақұрылымды дамытуға, білім беру мен денсаулық сақтау сапасын арттыруға, сондай-ақ жұмыс орындары мен қолжетімді тұрғын үй құруға инвестициялар қажет.

«Қазір бұл өте үлкен мәселе, бізде қазір жабайы урбанизация бар, өйткені бізде қалаға халықтың миграциясы өте жоғары. Осы қоныс аударатын халықтың арқасында бізде инфрақұрылым жоқ. Мысалы, балабақшаларда, мектептерде, емханаларда орын жеткіліксіздігі артып келеді. Тіпті өте үлкен қалалар да бұл мәселені шеше алмайды. Сондықтан бізде деректер дұрыс жүргізілмегендігімен, қанша адам келетіндігімен және т.б. өте үлкен проблемалар бар. ...Бұл урбанизация, әрине, жабайы урбанизация. Инфрақұрылым мәселесі өте күрделі. Тағы да айтқым келеді, әлеуметтік-экономикалық шаралар кешенін пайдалану қажет» (**Меруерт Тулебаева, саяси ғылымдар кандидаты, Л.Н.Гумилев ат. ЕҰУ доценті**).

Сарапшылар инфрақұрылымды тек мегаполистерде ғана емес, аз дамыған аймақтарда да дамыту қажет деп санайды.

«Жастар урбанизациясы, жалпы инфрақұрылым, барлық даму жастардың көп шоғырланған жерлерінде тұрақты және үздіксіз болады» (Бердібек Есқұлов, Түркістан облысы Қоғамдық даму басқармасының «Жастар ресурс орталығы» КММ басшысының орынбасары).

«Мысалы, Астананы алайық. Жастар Астананың жоғары оқу орындарында шоғырланған. Бірақ Астана қаласының маңындағы спутниктік қалалар жастарды өзіне тарта алмайды. Мысалы, Қосшы немесе Көкшетау. Себебі лайықты инфрақұрылым жоқ. Сондықтан, мысалы, барлық жоғары оқу орындары Астанада шоғырланбауы тиіс. Мысалы, Қосшыда ЖОО-ның ашылуы жастарды тартудың орталығына айналуы мүмкін» (Ризат Тасым, Қазақстандық қоғамдық даму институтының Қоғамдық процестерді зерттеу орталығының басшысы).

Сарапшының пікірінше, урбанизация жағдайына мониторинг жүргізу үшін, сондай-ақ мемлекеттік бағдарламаларды құру және іске асыру кезінде кешенді ғылыми және әлеуметтанулық зерттеулер жүргізу қажет.

«...Бізде үлкен әлеуметтанулық зерттеулер жүргізілмейді, мемлекет бұл мәселені шешуі керек. Кез-келген мемлекеттің дамуы ғылыми дәлелдерге байланысты. Бізде елеулі әлеуметтанулық зерттеулер жоқ. Олар кез келген бағдарламаны жүзеге асыру үшін қажет» (Меруерт Тулебаева, саяси ғылымдар кандидаты, Л.Н.Гумилев ат. ЕҰУ доценті).

3.3. Жастар миграциясы жағдайын жақсарту бойынша болжамдар

Сарапшылар Қазақстандағы жастар миграциясы жағдайын жақсарту үшін бірнеше кешенді шаралар қабылдау қажеттігі туралы айтып отыр. Біріншіден, жастар миграциясы саласына, әсіресе аймақтардағы жағдайға қатысты мониторинг жүргізілуі қажет. Сол сияқты сарапшы бұл салада мақсатты зерттеулердің жеткіліксіздігіне назар аударған.

«Мен жергілікті атқарушы органдарға өздерінде кімдер тұрып жатқандығы туралы жалпы түсініп алуларына кеңес берер едім. Өйткені жастар саласына қатысты мемлекеттік саясат жылына бір рет дайындалатын ұлттық баяндамадан құралып тұр... Әлеуметтік зерттеулер мен талдау жұмыстары – барлық жастар саясатының аз ғана бір бөлігі, яғни бұл шешім қабылдау үшін қажет құрал, жағдайды бақылау-түсіну үшін аймақтарға көп көңіл бөлу керек. Өйткені орналаспаған жастар санының артуымен бізде қоғамдағы дау-жанжал әлеуетінің артуы да тым жоғары болады»

(Аяулым Сағынбаева, Қолданбалы этносаяси зерттеулер институтының Қолданбалы зерттеулер орталығының директоры).

«Жастар саясаты саласында тиімді жұмыс болуы үшін мемлекеттік бағдарлама ғылыми негізделген болуы керек. Жергілікті органдар ғылыми орталықтарға хабарласып жұмыс істеуі керек немесе бар ғылыми зерттемелерге сүйенуі қажет. Саяси, әлеуметтік және экономикалық тәуекелдер деңгейін бағалау қажет. Мысалы, ғылыми орталықта «Қазақстандағы демографиялық қауіпсіздік деңгейінің бағасы» монографиясы дайындалды, еңбекте жиырма көрсеткіш бойынша тәуекелдер жүйесін бағалау берілген. Мемлекетке салдармен күресу жеткіліксіз, ол түрлі аймақтардағы ерекшеліктерді ескере отырып, жастардың әлеуметтік сұраныстарын зерттеуі керек. Осы саясат негізі демографиялық саясат болуы керек. Кешенді, ғылыми негізделген және тиімді мемлекеттік саясат жүргізу үшін жергілікті органдар өз аймақтарындағы жастардың жалпы саны, олардың қамтылуы

мен мәртебесі (жұмыс істеушілер/жұмыссыздар, білім алушылар/оқымайтын жастар) туралы нақты хабардар болуы керек» (Жанна Аубакирова, тарих ғылымдарының кандидаты, Д.Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан техникалық университетінің Digital social research Халықаралық ғылыми-зерттеу орталығы жетекшісі).

Қазақстанда мемлекеттік жастар саясатына жауапты мемлекеттік органдарға сарапшылар оқумен және жұмыспен қамтылмаған жастарға (NEET санатындағы жастар) көңіл бөлуді ұсынады. Ол жастар саны соңғы жылдары едәуір өсті, сондықтан осы санаттағы жастарды есептеуде жергілікті органдар жұмысында жиі кездесетін қателіктерді түзеу қажет.

«Жалпы алғанда, мен мемлекеттік жастар саясатын іске асырумен айналысатын мемлекеттік органдарға тек жастар шараларын өткізуге ғана көңіл бөлмеуді ұсынар едім, ол шараларға жиі қатысатындар, өкінішке орай, университет пен институттарда, колледждерді оқитын жастар. Оқумен және жұмыспен қамтылмаған жастарға көбірек көңіл бөлу қажет. Қазіргі кезде Қазақстанда NEET санатындағы деп есептелетін осы жастар санының өсуі байқалуда, алайда жергілікті органдарда жұмысында осы санаттағы жастар санын есептеуде қате әдіснаманы жиі қолданатыны анық. Біз зерттеулер жүргіздік және оның нәтижелері жарияланды, танысуға қолжетімді. Зерттеуде NEET санатына жататын жастар санын анықтауда жергілікті органдардың қателіктері көрсетілген. Осы жастар санатын еңбекпен қамту орталықтары арқылы қолдау мен оқытуды іске асыратын бағдарламалар немесе оларға жұмысшы мамандықтарды беретін басқа да бағдарламалар дайындау қажет. Осы санаттағы жастармен белсенді жұмыс жүргізу де маңызды» (Жанна Аубакирова, тарих ғылымдарының кандидаты, Д.Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан техникалық университетінің Digital social research Халықаралық ғылыми-зерттеу орталығы жетекшісі).

Сарапшылар сонымен бірге өмір сүру мен жұмыс істеуге тартымды жағдайлар жасау үшін аймақтарда инфроқұрылымды дамытуды атады.

«Жастар мегаполистерге кетпей, өздері өмір сүріп отырған мекендерінде қалуы үшін аймақтарда жағдайлар жасау. Бұл үшін аймақтарда сол жұмыс орындарын құру, өндірісті кеңейту, түрлі салалар бойынша, оның ішінде қызмет көрсету, сауда сияқты салалардың нысандарын құру қажет. Әлеуметтік салада «Дипломмен – ауылға!» бағдарламасын жалғастыру, оны сараптау, оң және осал тұстарын анықтау, жетілдіру. Жастарды оңтүстіктен солтүстік аймақтарға қоныс аудару бойынша «Еңбек» бағдарламасын кеңейту, оның сапалы орындалуын бақылауға алу» (Жанна Аубакирова, тарих ғылымдарының кандидаты, Д.Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан техникалық университетінің Digital social research Халықаралық ғылыми-зерттеу орталығы жетекшісі).

Бұл тұста сарапшылар мемлекеттік органдардың білім саласында жүргізіп отырған жұмысына оң баға берді.

«Мемлекетте осы миграциялық ағынды тоқтатудың барлық мүмкіндіктері бар. 2019 жылдан біздің мемлекетте саяси реформалар жүруде, осы саяси реформалар шеңберінде жаңа ұлттық кеңес, консультативті-кеңесші орган бар, азаматтық қоғаммен тығыз байланыстар орнатылды, бұл мемлекет пен азаматтық қоғам бір-бірімен диалог арқылы мәселелерді шеше алатынын білдіреді. Нақты айтқанда, білім мен ғылымға үлкен көңіл бөлінуде, қаржылық жағынан қажетті мөлшерде қаржы, гранттар саны бөлінуде, ғалымдарды қолдаудың жаңа механизмдері қолданылуда, сондықтан да мемлекет бүгінде жастарды қолдаудың

бірнеше мәселелерін шешуде» (Айгерим Бахтиярова, Л.Н.Гумилев ат. ЕҰУ-дың PhD-студенті).

Жастардың миграциялық кетуін тоқтату және олардың еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін сарапшылар пікірінше жастарға сапалы білім және аймақтарда қолжетімді кәсіби дайындық керек.

«Бірінші кезекте, жастар Астанаға немесе Алматыға кетпеуі үшін мен Назарбаев университеті сияқты университеттер әр қалада болуы туралы ұсыныс айтамын (Жания Хайбуллина, академиялық (ғылыми) хатшы, Халық шаруашылығы университеті).

«... Басты назар білім мен ғылымға, сосын мәдени факторларға бөлінуі керек... Менің ойымша жас маман білімді, өзіне сенімді болса, ол жаңа қоғамда өз орнын табады» (Айгерим Бахтиярова, Л.Н.Гумилев ат. ЕҰУ-дың PhD-студенті).

Жастардың жайлылығын арттыру мен экономикалық өсімге ынталандыру үшін шешуші фактор жұмыс орындарын құру және лайықты еңбек ақының болуы екені туралы сарапшылар бір пікірде. Экономиканың түрлі салаларын дамыту, орта және кіші бизнесті қолдау, инвестиция тарту мен инновация енгізу маңызды. Бұл шаралар жаңа жұмыс орындарын ашуға, еңбекпен қамтылу деңгейін арттыруға ықпал етеді және жастар арасында жұмыссыздық деңгейін төмендетуге көмектеседі.

«Жақсы жоғары ақылы жұмыс. Мен бұны өзімнің бұрынғы әріптестеріммен, HR-мен жиі талқылаймын, жастар шын мәнінде жарайды, олар өз кезімізде 20 мың сомға келіскен біз сияқты емес, олар тиынға жұмыс істеуге келіспейді дегенді айтады. Иә, олар өз бағасын біледі, Алматыға мысалы, 300 мыңнан кемге келмейміз дейді. Өйткені олар пәтер жалдау, күн көру керек, жұмысқа бару және басқаларға қаржы керек. Мен осы мәселе бойынша өзімнің бұрынғы басшыммен жиі айтысамын, мен бір компанияда 7 жыл жұмыс істедім, қазір университетте істеймін. Мына жаққа, ана жаққа маман керек деп бүгінде ол бізге жиі сұраныс жасайды, мен айтамын, жақсы, ал жалақы қалай, ол ал 200-250 мың дегенді айтады. Мен жастарды онда жібере алмаймын, өйткені олар бірдеңеге өмір сүру керек қой деймін. Біз кезінде істедік қой дегенді айтып, ол менімен үнемі айтысады, мен бұл жастар нарықты бұзуда, біз еңбектің лайықты ақысын алу туралы күнге де жеттік деп айтамын. Әрине, түсінікті, өкінішке орай олар жалақыны сараптаумен ұзақ уақыт жұмыссыз. Дегенмен, қалай да, қалай болса да бір ілгерілеу бар» (Жания Хайбуллина, академиялық (ғылыми) хатшы, Халық шаруашылығы университеті).

«Қайталап айтамын, миграция мәселесін шешу үшін экономикалық шаралар, жұмыс орындары, бюджеттің дұрыс бөлінуі, қай салаларға бөлінуі, осы сұрақтардың бәрі реттелуі тиіс... Ешқандай өзгеріс жоқ, күн сайын инфляция! Осы мәселеден бастау керек қой. Жастар миграциясы мәселесі әлеуметтік-экономикалық ахуалға тәуелді. Менің ойымша, әлеуметтік-экономикалық реформаларды қайта қарау керек және әлеуметтік-экономикалық реформаларды жүйелі түрде жүргізу қажет» (Меруерт Тулебаева, саяси ғылымдар кандидаты, Л.Н.Гумилев ат. ЕҰУ доценті).

Жастарды мемлекеттік шешімдерді қабылдау үрдісіне тарту, сонымен қатар оларды аймақтарда ұстау үшін жас отбасы мен жас мамандарды қолдауға бағытталған әлеуметтік бағдарламаларды кеңейту.

«Қолжетімді жастар бағдарламалары мен жобаларының көп болуы. Білім саласында қолжетімділік бар, бастысы - уақытпен бірге алға жүру және жағдайлар жасау. Бос вакансиялар көп, бірақ жалақы деңгейі төмен» (Ризат Рахимжанов, Павлодар облыстық қоғамдық даму мен ақпарат басқармасының «Жастар бастамасын дамыту Орталығы» КММ директоры).

«Ең бастысы, жастарды шешім қабылдауға, оларды жұмысқа кофе әкелу мен бірдеңені жеткізуге емес, жұмысқа тең құқылы адамдар ретінде тарту жетіспейді. Иә, дәл осылай, осы механизмдер жұмыс істейтіндей, яғни олар үйренетіндей, шешімге араласатындай. Бұның бәрі тамаша мүмкіндіктер ғой, өкінішке орай, осы жоқ» (Жания Хайбуллина, академиялық (ғылыми) хатшы, Халық шаруашылығы университеті)

Сарапшылар пікірі бойынша жоғарыда аталған шаралар елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына ықпал ете отырып, миграциялық ағынды теңестіруге және жастардың ауылдан ірі қалаларға кету үрдісін азайтуға көмектеседі.

ҚОРЫТЫНДЫЛАР

Озық экономикалық перспективалар мен өмір сүру сапасын жақсартуға ұмтылу – қазақстандық жастардың оқу мен еңбек миграциясының негізгі қозғаушы күші болып табылады. Бұл құбылыс жас адамдар барынша дамыған әлеуметтік-экономикалық ортада кәсіби және жеке өсу үшін мүмкіндіктер іздейтін жаһандық үрдісті білдіреді. Бұл ретте ағымдағы даму кезеңінде Қазақстанда жастар ортасында кейін белсенді миграциялық қозғалыстар арқылы көрінетін жоғары миграциялық көңіл-күй сақталуда. Алайда кейбір сарапшылар пікірінше геосаяси турбуленттілік пен әскери жанжалдардың, соның ішінде бұрынғы кеңестік елдердегі жанжалдардың жаңа аумақтары белгілі бір ретте миграциялық белсенділікті төмендетті.

Миграцияның әлеуметтік сипатына келсек, бұрын қаржылық қауіпсіздік белбеуі бар, көшіп-қонуға мүмкіндігі бар жастар мигрант ретінде жиі аталатын. Дегенмен бүгінгі жағдай әлдеқайда алуан түрлілігімен ерекшеленеді: бүгінде жастардың түрлі әлеуметтік және білім бэкграундты топтары жақсы перспективалар іздеу мақсатында эмиграцияны таңдауда. Эмигранттар арасынан тұрақты жұмысы мен қаржылық қамтылуы жоғары орта және жоғары оқу орындары түлектерін де, сонымен қатар жұмыссыздық немесе несиелік қарызға тап болған жастарды да кездестіруге болады.

Яғни, көшуге себеп пен мотивация да күрделене түсті. Тұрақты жұмыс орны мен қаржылық жағынан жайлы жастар мансаптық және жеке өсу үшін бұдан да пайдалы мүмкіндіктер іздеу үшін көшуге шешім қабылдауы мүмкін. Сонымен бірге баспанасыз қалу, несие төлемі сияқты экономикалық қиындықтар алдынан шыққандықтан жаңа перспективалар іздеуге мәжбүр жастар топтары да бар.

Түрлі әлеуметтік және білім мәртебелері бар жастар мигранттары топтарының кеңеюі әлемдік саясат пен экономикадағы, қоғамдық жағдайлардағы жалпы өзгерістердің көрінісі бола алады. Бұған еңбек жинақылығының өсуін, кәсіби мүмкіндіктердің жаһандануы мен миграциялық саясат пен бағдарламалардың өсе түскен ықпалын жатқызуға болады.

Қазақстандағы оқу миграциясына жасалған талдау жастардың өз бәсекеге қабілеттілігін артыруға көмектесетін сапалы да қолжетімді білім алуға ұмтылатындықтарын көрсетті. Сарапшылар бұл бағыттағы бірнеше шешуші бағыттарды атады. Тұрақты оқу трендтері қатарында Ресейде, еуропалық елдерде, АҚШ пен Канадада оқу қалып отыр. Сонымен бірге Жапония, Қытай мен Оңтүстік Корея сияқты азиялық елдердегі оқу мүмкіндіктеріне қызығушылық айтарлықтай өскені байқалады. Бұл елдер қазақстандық студенттерді білімнің жоғары деңгейімен және кәсіби, жеке дамуға ықпал ететін бағдарламалардың алуан түрлілігімен қызықтыруда.

Сонымен қатар оқу миграциясы құрылымында Орталық Азия елдерінің тартымдылығы төмендеу. 2022 жылғы зерттеуде Қазақстан аймақтық білім алу орталығы ретінде көңіл аударады деген пікір болған еді. Осы сарапшылық зерттеуде Өзбекстан студенттері аталды. Білім сапасының жоғарылығымен және оқу құнының төмендігімен ерекшеленетін Қазақстан түрлі елдер студенттерін қызықтырып отырғаны атап өтілді. Өзбекстан, Тәжікстан, Үндістан студенттері қолжетімді білім алу кеңістігі ретінде жиі Қазақстанды таңдайды. Осылайша, ағымдағы шектеу мен кедергілерге қарамастан біздің ел маңызды аймақтық білім беру хабына айналу әлеуеті бар екендігін көрсетіп отыр.

Салыстырмалы түрде сарапшылар көп көрсетпеген бағытты атауға болады, ол – Түркия. Бұл ел 2022 жылғы зерттеуде жастар арасында танымал маңызды миграциялық вектор ретінде жиі аталған еді. Жастардың көбін қызықтыратын

негізгі тартымды аспектілерге мәдени, тілдік және діни құндылықтардың жақындығы аталды.

Еңбек миграциясына келсек, оның сипатында айтарлықтай өзгерістер байқалмайды. Оқу миграциясы сияқты Ресей, Еуропа, Азия елдері жастардың еңбек миграциясының шешуші тректері болуда. Алайда Ұлыбритания мен Оңтүстік Корея елдеріне қызығушылықтың арта түскенін атап өткен жөн, бұл елдерде Қазақстан азаматтарына қолжетімді жаңа еңбек мүмкіндіктері ашылып отыр. Бұл шет елдерде маусымдық жұмыстарға орналасуға ұмтылған адамдар санының өсу фондында бұл тренд аталды.

Мемлекет үшін жас қазақстандықтар арасындағы жоғары миграциялық көңіл-күйдің маңызды салдары болуы ықтимал. Сарапшылардың басым көпшілігі жастар миграциясы ұлттық қауіпсіздіктің басты мәселелерінің бірі болатындығын атады. Өйткені жастардың жаппай эмиграциясы адами капиталды жоғалтуға әкелуі мүмкін ғой, дарынды да білімді мамандардың кетуі ұлттың интеллектуалды әлеуетін төмендетеді.

Сонымен бірге жастардың үлкен бір бөлігінен айырылу тұрғындардың жалпы жасының өсуі мен егде адамдар санының артуына әкеліп елдің демографиялық ахуалына ықпалын тигізуі ықтимал. Бұл өз кезегінде жалпы, соның ішінде ғылым, технология, инженерия мен медицина сияқты шешуші салаларда жұмыс күшінің азаюына әкеледі. Нәтижесінде елдің экономикалық өсуі мен халықаралық аренада бәсекеге қабілетті болуына теріс әсер етеді.

Осындай белсенді миграциялық ағынды сақтау білім мен ғылым жүйесіне ықпал ететінін түсінген жөн, өйткені ел өзінің қабілетті де болашағы бар жас ғалымдары мен зерттеушілерінен айрылады.

Жұмысқа орналастыру жастардың әлеуметтік жайлылығына, өмір жағдайларына қанағаттануы мен миграцияға бейімділігіне шешуші ықпалын тигізеді. 2022 жылғы осындай зерттеуде сарапшылар жастар арасындағы миграциялық ағынның негізгі себебі жұмыссыздық екенін атаған болатын. 2024 жылдың бірінші тоқсаны қорытындысы бойынша Қазақстандағы жұмыссыздық деңгейі 4,7% болды, 315,6 мың жұмыссыздар тіркелді, бұл елдің жұмыс күшінің 3% — ын құрайды. 15 жастан жоғары тұрғындар арасында жұмыспен қамтылғандар — 64,8%, ал 15 пен 34 жас арасындағы жастар арасындағы жұмыссыздық — 3,1%.

Ішкі миграцияның бір факторы ретінде урбанизация қарқыны тез өсуде. Ол білім алу мен мансаптық өсудің жақсы мүмкіндіктерімен, өмір сүрудің жоғары деңгейі және дамыған қалалық мәдениетпен жастарға тартымды болып отыр. Жаңа тұрғын үй кешендері мен инфроқұрылым құрылысы және жаңа жұмыс орындары болуы арқылы урбанизация экономикалық өсуге ықпал етеді, алайда ол қалалық билікке әлеуметтік инфроқұрылымды, білім мен денсаулық, көлік және басқа да секторларды дамыту сияқты мәселелерді шешу қажеттігін күн тәртібіне қояды. Сол сияқты урбанизацияның артуы қалаларда, әсіресе жастар үшін басты тартымды орта болып отырған Алматыда жастар арасындағы жұмыссыздықтың артуына әкелуі мүмкін. Алматы және Астана қалаларында жұмыссыздың деңгейлері ең жоғары, тиісінше 4,6% және 4,0%.

Сарапшылар елдегі аймақтық ерекшеліктер, әсіресе Астана мен Алматы сияқты Қазақстанның ірі қалаларындағы ерекшеліктер жастардың жұмысқа орналасуында тең емес жағдайлар туғызатынын атады. Еңбек нарығындағы жоғары бәсекелестік біліктілік деңгейіне қарамастан мамандардың барлық санаттары үшін қиындықтар туғызады және еңбекақы деңгейі әдетте күткен үміттерге сай болмай шығады.

Сарапшылар пікірінше мемлекет бірнеше тиімді бағдарламалық бастамалар арқылы елде жастардың жұмысқа орналасуын белсенді түрде қолдап отыр. Мысалы, сарапшылар жастар арасында еңбекпен қамтылу мен жұмыс орындарын

ұлғайтуға бағытталған «Еңбек» бағдарламасы мен ЖОО мен колледж түлектеріне жұмыс тәжірибесін алу мүмкіндігін ұсынған «Жастар практикасы» бағдарламасын атап көрсетті.

Сол сияқты гранттар мен микронесиелер беру, бизнес-инкубатор мен стартаптар үшін технопарктер құру арқылы мемлекет тарапынан жастар арасында кәсіпкерлікті қолдау жүзеге асырылуда. Бұл шаралар ауылдық жерлерде өмір сүру мен жұмыс жағдайларын жақсартуға бағытталған. Сонымен қатар жұмысқа орналасу үрдісі мен жұмыс орнын іздеуді жеңілдететін түрлі онлайн-ресурстар мен платформалар да қолжетімді.

Жастарға арналған жұмысқа орналастырудың мемлекеттік бағдарламасы түрлі мүмкіндіктер ұсынады. Алайда ақпараттық қолжетімділіктің шектеулі болуынан олар көбіне мақсатты аудиторияға жетпей жатады.

Қазақстандағы «жастар шоқысы» демографиялық тренді ел үшін әлеуетті мүмкіндіктер де, сонымен бірге қиындықтар туғызатынын атап өткен жөн. Бір жағынан, еңбекке қабілетті тұрғындардың көп болуы елдің болашақта экономикалық дамуына ықпалын тигізетін демографиялық бонус бола алады. Екінші жағынан, бұл өзгеріп отырған демографиялық құрылымға бейімделуді қажет ететін білім беру, денсаулық сақтау, еңбекке орналастыру және басқа да әлеуметтік секторлар үшін едәуір деңгейде қиындықтар болатыны анық.

Жастар өз қабілеттерін іске асырып, барынша жайлы да жоғары өмір сүру жағдайларына жеткізетін әлеуметтік-экономикалық жағдайларды іздеп, ел ішінде де, шет елдерде де қозғалыста болады.

Тұтастай алғанда заманауи миграция оның себебі мен салдарын түсіну үшін кешенді көзқарасты қажет ететін күрделі құбылыс болып табылады. Эмигранттар профилі мен ыталануының алуан түрде болуы жаһандану мен халықаралық жинақылықтың өскен мүмкіндіктерінің әлемнің түрлі елдерінде жастардың өмірі мен таңдауына ықпал етіп отырғанын көрсетті.

Жоғары миграциялық көңіл-күйдің алдын алу үшін ел ішінде жастар үшін жайлы жағдай жасауға бағытталған кешенді стратегия дайындау және іске асыру керек: білім беру бағдарламаларын жақсарту, кәсіпкерлік пен инновацияны ынталандыру, сонымен бірге әлеуметтік қорғау мен өмір сүру жағдайын жақсартуды нығайту. Тек осы шаралар арқылы ғана ұзақ мерзімді болашақта Қазақстанның тұрақты дамуына ықпал етуге қабілетті талантты жастарды елде сақтауға және ел ісіне тартуға болады.

ҰСЫНЫСТАР

Сарапшылар анықтаған проблемалық тұстарға байланысты және мемлекеттік жастар саясатын іске асыру механизмдерін жетілдіру мақсатында төмендегі ұсынбаларды қарау ұсынылады:

1. **«демографиялық шұңқыр» жағдайында дайындалу себебіне байланысты жастарды еңбекпен қамту саласындағы ағымдағы мемлекеттік жастар саясатын іске асыру құралдарын қайта қарау.** Дегенмен бүгінде «жастар шоқысы» қиындығын жеңу, елдегі жастарды жұмысқа орналастыруға бағытталған бағдарламаларды қайта қарау мақсатында оны толықтай ревизилау қажет.

2. **«жастар шоқысы» тәуекелін басқару құралы ретінде еңбек күші қат елдерде ҚР азаматтарының еңбек етуін ұйымдастырудың орындылығын, қажеттілігін қарау.** Еңбек күші артық көптеген елдер бұл тәсілді пайдалануда және бұл Ішкі еңбек нарығындағы қысымды төмендетудің тиімді механизмі болып табылады. Мысалы, Өзбекстанда 2003 жылдан бері Жұмыспен қамту және еңбек қатынастары Министрлігі жанында арнайы мемлекеттік орган – Сыртқы еңбек миграциясы бойынша Агенттік жұмыс істейді. Жалпы алғанда, мақсатты бағытталған саясат Өзбекстан билігіне өз азаматтарын шет елдерде, соның ішінде Қазақстанда да заңды жұмыс істеуін жеңілдетуге мүмкіндік берді.

3. **донор – аймақтардың еңбек ресурстарын еңбек күші жетіспейтін аймақтарға жіберу арқылы «жастар шоқысы» тәуекелін теңестіру.** Ол үшін іске асырылуы вице-премьер деңгейінде қаралатын Солтүстік аймақтарды дамытудың кешенді бағдарламасын дайындау. Бұл жағдайда еңбек жинақылығының өсуін азаматтарды экономикалық ынталандырумен бірге миграцияға қолайлы жағдай туғызатын тартымды нүктелер құру арқылы қамтамасыз ету ұсынылып отыр (мысалы, азық-түлік кластерін құру, «Қазагрофинанс» пен «Аграрлық кредиттік корпорация» сияқты агрокредиттің қаржылық институттарын, орталық кеңселерін Астанадан облыс орталықтарының біріне көшіру).

4. **мигранттардың елге кіру мен болу ережелерін делиберализациялаудың (жеңілдету) қаншалықты орынды екенін зерттеу, заңсыз еңбек миграциясымен күресті күшейту.** Бұл шаралар азаматтардың еңбекпен қамтылуы мен құқықтарын қорғау саласының нәтижелілігін арттыруға, жалпы алғанда қауіпсіздікті қамтамасыз етуге ықпал етуі тиіс.

5. Жамбыл облысынан Қарағанды облысына (Долинка, Новодолинский, Қарағанды ауылдары) көшкен дұңғандар мен Солтүстік Қазақстан облысына (Знаменское ауылы, Қызылжар ауданы) көшкен түрік-месхитиндер тәжірибесімен **табысты шағын шаруа қожалықтарын оңтүстіктен солтүстікке дәлме-дәл көшіру («десанттау») мүмкіндіктерін қарау.** Бұл оңтүстік-солтүстік миграциялық ағынын ынталандырудың мемлекеттік саясатын материалдықтан экономикалық ынталандыруға қайта бағыттауға мүмкіндік береді.

6. **жас қазақстандықтардың миграциялық көңіл-күйін жүйелі негізде зерттеп отыруды жүргізу.** Бұл шара жастар ортасындағы әлеуметтік өзгерістерге дер кезінде және сапалы жауап беруге мүмкіндік береді.

7. **қазақстандық еңбек нарығының заманауи талаптар мен қатерлерге бейімделуіне көпфакторлы талдау жүргізу.** Ғылыми негізделген шешімдер мемлекеттік жастар саясатын іске асыруда барынша тиімді шешімдер қабылдауға ықпал ете алады.

8. ауылдық жерлерде шағын және орта бизнесті дамыту ісіне мейлінше жас адамдарды тарту үшін **«Ауыл аманаты» бағдарламасына қатысушылар үшін жастық шекті төмендету мүмкіндігін қарау.** Сонымен бірге ауылдық аймақтарды

дамыту шеңберінде Кіші Отанды дамыту ісіне табысты бизнесмендер мен шенеуніктерді тарту.

9. қала мен ауыл жастарын жұмысқа орналастыру бойынша жүргіліп жатқан мемлекеттік бағдарламалар/шараларды БАҚ арқылы жүйелі түрде беру.

СОДЕРЖАНИЕ

I. ПРОГРАММА СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ	114
II. РЕЗУЛЬТАТЫ МАССОВОГО ОПРОСА МОЛОДЕЖИ	119
<i>Социально-демографические характеристики респондентов .....</i>	<i>119</i>
1. СОЦИАЛЬНОЕ САМОЧУВСТВИЕ КАЗАХСТАНСКОЙ МОЛОДЕЖИ	123
<i>Уровень социального оптимизма и удовлетворенность социально-экономической ситуацией .....</i>	<i>123</i>
<i>Удовлетворенность условиями для личностного развития в месте проживания....</i>	<i>133</i>
<i>Факты проявления дискриминации и чувство безопасности .....</i>	<i>137</i>
<i>Актуальные тренды среди казахстанской молодежи .....</i>	<i>146</i>
<i>Особенности самоидентификации.....</i>	<i>148</i>
2. КЛЮЧЕВЫЕ ФАКТОРЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ МИГРАЦИИ	153
<i>Миграционные настроения (намерения и установки) в молодежной среде.....</i>	<i>153</i>
<i>Перспективы внешней миграции .....</i>	<i>158</i>
<i>Ключевые pull-push факторы внешней миграции молодежи.....</i>	<i>164</i>
3. СПЕЦИФИКА ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ КАЗАХСТАНСКОЙ МОЛОДЕЖИ	167
<i>Оценка ситуации с трудовой занятостью среди молодежи .....</i>	<i>167</i>
<i>Оценка масштабов трудовой миграции .....</i>	<i>168</i>
<i>Ключевые push-pull факторы трудовой миграции .....</i>	<i>171</i>
4. ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ОСОБЕННОСТИ УЧЕБНОЙ МИГРАЦИИ	176
<i>Оценка масштабов учебной миграции .....</i>	<i>176</i>
<i>Ключевые push-pull факторы учебной миграции .....</i>	<i>179</i>
ВЫВОДЫ	183
РЕКОМЕНДАЦИИ	187
РЕЗУЛЬТАТЫ ЭКСПЕРТНОГО ОПРОСА.....	189
1. Миграционные настроения казахстанской молодежи	189
1.1. <i>Группы молодежи, которые уезжают .....</i>	<i>190</i>
1.2. <i>Ключевые треки учебной миграции .....</i>	<i>192</i>
1.3. <i>Ключевые треки трудовой миграции .....</i>	<i>194</i>
2. Причины и факторы миграционного оттока молодежи	198
2.1. <i>Push-факторы учебной миграции .....</i>	<i>198</i>
2.2. <i>Push-факторы трудовой миграции .....</i>	<i>199</i>
2.3. <i>Последствия для страны .....</i>	<i>200</i>
3. Актуальные вопросы и проблемы занятости молодежи	204
3.1. <i>Последствия «молодежного бугра» .....</i>	<i>209</i>
3.2. <i>Темпы молодежной урбанизации.....</i>	<i>211</i>

_____	«Особенности учебной и трудовой миграции молодежи в приграничных регионах»	
3.3. Прогнозы по улучшению ситуации с молодежной миграцией		213
ВЫВОДЫ		217
РЕКОМЕНДАЦИИ		220

I. ПРОГРАММА СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Миграция как важный фактор экономического и социально-политического развития государств требует постоянного исследования особенностей и тенденций данного процесса. Характер миграции во многом зависит от глобальных явлений. В частности, результаты ряда исследований свидетельствуют о взаимосвязи карантинных ограничений во время пандемии COVID-19 со снижением темпов международной миграции¹. Это коснулось и иностранных студентов – например, США и Великобритания – наиболее популярные страны назначения для иностранных студентов – выдали студентам на 69% и 40% меньше разрешений на въезд в 2020 году по сравнению с 2019 годом².

Однако за последние несколько лет темпы учебной (образовательной) миграции не только восстановились, но и усилились. Согласно некоторым данным, в 2022 году в странах ОЭСР иностранным студентам высших учебных заведений было выдано около 1,9 миллиона видов на жительство. Это на 42% больше, чем в 2021 году, на 24% больше, чем в 2019 году, и это самый высокий показатель, когда-либо зарегистрированный³.

В свою очередь, трудовая миграция в страны ОЭСР также немного превысила допандемийную отметку. Уровень занятости мигрантов в странах ОЭСР в 2022 году вырос до 72,3%, догнав почти уровень занятости коренного населения. Эксперты связывают всплеск трудовой миграции и уровня занятости постоянных мигрантов с нехваткой рабочей силы и навыков в странах ОЭСР. Правительства стран находятся в поисках эффективных путей решения вопросов трудовой миграции.

Согласно данным Международной организации по миграции, Казахстан входит в число 20 ведущих стран назначения международных мигрантов⁴. Казахстан не только принимает мигрантов, но и входит в число 20 стран, с наибольшим количеством исходящих мигрантов⁵.

Наибольшее значение феномен миграционной мобильности имеет для молодых людей, стремящихся повысить свой социальный статус, максимально используя свои способности и имеющиеся возможности. При этом речь может идти как о временных, так и постоянных перемещениях молодежи, связанных с обучением, поиском работы, туризмом, коммерческой деятельностью, семейными взаимоотношениями и другими факторами. Миграционные процессы, происходящие в стране, относятся к основным факторам, влияющим на социально-экономическую ситуацию в стране. И, прежде всего, в вопросах эмиграции населения важно уделить первостепенное внимание молодежи как наиболее мобильной группе.

Согласно данным БНС АСПиР РК,⁶ в 2023 году из страны выбыло 3913 молодых людей в возрасте от 15 до 34 лет, из них в страны СНГ – 2864 чел., в другие – 1049 чел. Особую актуальность приобретает тенденция ежегодного увеличения как образовательной, так и трудовой миграции молодежи за рубеж. Так, в 2023 году по образовательным целям покинуло страну 105 чел., в связи с работой – 548 чел. Согласно результатам социологического исследования, проведенным

1 COVID-19 Travel Restrictions Output — 28 February 2022. <https://dtm.iom.int/reports/covid-19-travel-restrictions-output-28-february-2022>

2 International Migration Outlook 2023. <https://www.oecd.org/migration/international-migration-outlook-1999124x.htm>

3 International Migration Outlook 2023 https://www.oecd-ilibrary.org/sites/b0f40584-en/1/3/1/index.html?itemId=/content/publication/b0f40584-en&_csp_=f32aa69b63450530407ffa5853cb88a4&itemIIO=oecd&itemContentType=book

4 Доклад о миграции в мире. Международная организация по миграции. МОМ ООН, 2020 – с. 31. Дата обращения: 18.04.2022 г. https://publications.iom.int/system/files/pdf/final-wmr_2020-ru.pdf

5 Ibid

6 Статистические данные за 2023 год Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК.

НИЦ «Молодежь», среди стран, лидеров по образовательной миграции из Казахстана, экспертами назывались Россия, Великобритания, США, Германия, Канада, Чехия и другие страны Европы⁷.

Также вопросы внешней миграции населения вызывают особую актуальность в свете необходимости развития человеческого капитала. Некоторые эксперты отмечают устойчивую тенденцию оттока кадров из Казахстана и влияние внешней миграции на изменение качества человеческого капитала страны, что негативно влияет на рынок трудовых ресурсов, снижает качество трудового потенциала и, в целом на социально-экономическое развитие страны.

Уровень эмиграционной мобильности лиц с высшим образованием достаточно высок – на 2019 год почти каждый третий эмигрант имел высшее образование⁸. В целом в 2023 году из страны выехали 298 209 чел. с высшим образованием, при этом число прибывших составило 301 998 чел. Среди трудоспособного населения старше 15 лет в прошлом году из страны выбыло 1086 – с экономической, 252 – с юридической, 794 – с педагогической, 429 – с медицинской, 2254 – с технической специальностью, 174 – с архитектурно-строительной, 152 – с сельскохозяйственной специальностью, 2589 – с другими специальностями человек.

Необходимость исследования миграционной активности и настроений молодежи в приграничных регионах обусловлена сохранением тренда на высокий уровень оттока населения именно в данных регионах. Так, за последние 5 лет отрицательное сальдо миграции с разной интенсивностью наблюдается в Костанайской, Павлодарской, Северо-Казахстанской, Восточно-Казахстанской областях, где общим знаменателем является приграничный характер региона. Исключением является Карагандинская область, где наблюдается наиболее отрицательное сальдо миграции.

Таблица №1. Сальдо внешней миграции населения Казахстана, чел *

Регион	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Республика Казахстан	-29 121	-32 970	-17 718	-21 217	-6 722	9 344
Абай	-	-	-	-	-660	-393
Акмолинская	-2 148	-2 801	-1 738	-1 768	-1 149	-730
Актюбинская	-1 261	-1 899	-1 336	-1 476	-580	44
Алматинская	542	767	-145	-1 163	1 011	1 196
Атырауская	36	-68	-2	112	237	502
Западно-Казахстанская	-1 206	-1 606	-1 005	-836	-393	582
Жамбылская	-449	-946	-838	-1 041	-651	-475
Жетісу	-	-	-	-	-314	81
Карагандинская	-5 255	-5 388	-3 771	-4 349	-2 373	-686
Костанайская	-4 820	-4 665	-2 542	-2 635	-1 933	108
Кызылординская	-35	-38	-8	-61	-21	-42
Мангистауская	1 114	1 965	2 450	2 212	3 336	3 444
Павлодарская	-4 173	-5 298	-2 788	-2 855	-1 858	-380
Северо-Казахстанская	-3 210	-3 660	-1 759	-1 863	-1 181	-181
Туркестанская*	336	-24	500	252	314	352
Ұлытау	-	-	-	-	-201	-146

7 Особенности учебной и трудовой миграции молодежи в приграничных регионах: НИЦ «Молодежь», Нур-Султан, 2022. – 319 с.

8 Казахстан: Расширенный миграционный профиль 2019. — Алматы: Миссия Международной организации по миграции (МОМ) в Казахстане — Субрегиональный координационный офис по Центральной Азии, 2020 — 146 с.
https://publications.iom.int/system/files/pdf/kazakhstan-_advanced-migration-profile-2014-2019-ru.pdf

Восточно-Казахстанская	-5 582	-6 515	-3 335	-3 650	-1 804	-977
г. Астана	-1 276	-1 068	-742	-1 000	39	1 459
г. Алматы	-2 096	-2 219	-960	-1 352	1 226	5 078
г. Шымкент	362	493	301	256	233	508

*Источник: БНС АСПиР РК

Кроме того, актуальность вопросов трудовой и учебной миграции молодежи приобретают в контексте развития человеческого капитала, так как для реализации масштабных задач, обозначенных перед страной на ближайшее время, необходимо значительное повышение уровня конкурентоспособности и развитие потенциала молодежи. Стратегическую важность для страны имеет и обеспечение кадровым потенциалом ключевых секторов экономики.

Таким образом, актуальность исследования обусловлена необходимостью мониторинга миграционных процессов в молодежной среде, исследованием социально-экономических факторов, влияющих на динамику миграции молодежи приграничных районов, необходимостью анализа перспектив и рисков миграционных процессов молодежи Казахстана в целом и приграничных районов, в частности.

Методологическая часть программы

Замер общественного мнения «Особенности учебной и трудовой миграции молодежи в приграничных регионах» проводится раз в несколько лет, с целью мониторинга миграционных процессов в молодежной среде, и выработки рекомендаций по повышению эффективности реализации государственной молодежной политики.

Цель исследования – анализ особенностей и тенденций в области учебной и трудовой миграции молодежи в приграничных регионах Казахстана.

Задачи:

- изучить социально-экономическое положение молодежи приграничных и центральных регионов;
- изучить ценностные ориентации молодежи приграничных регионов с выявлением отношения к Родине, взглядов по местности проживания в будущем;
- рассмотреть актуальные вопросы занятости молодежи приграничных регионов, а также основные проблемы на пути к трудоустройству;
- выявить причины и факторы учебной и трудовой миграции молодежи в приграничных регионах Казахстана;
- выявить социальный портрет молодежи, планирующей выезд за рубеж.

Предмет – особенности, тенденции и характеристика учебной и трудовой миграции молодежи.

В исследовании будут применены количественный и качественные методы сбора и анализа информации – массовый опрос с применением анкеты посредством личного интервью с респондентом, а также метод экспертного интервью.

В качестве основного метода сбора информации будет использован массовый опрос молодежи, в возрасте от 14 до 35 лет, «face-to-face». Данный метод позволит получить наиболее объективную информацию о ситуации в молодежной среде.

Массовый опрос предполагает участие в исследовании большого числа респондентов, отобранных на основе выборки, и отражающих в своей совокупности структуру социальной группы. На основании результатов проведенного массового опроса с той или иной степенью точности строится прогноз о массовом поведении. Основное предназначение массовых опросов – получение информации о мнениях людей, их мотивах и оценках социальных явлений, о феноменах и состояниях общественного, группового и индивидуального сознания.

Экспертное интервью – разновидность опроса, в ходе которого респондентами являются высококвалифицированные специалисты в определенной области деятельности. Метод подразумевает компетентное участие специалистов в анализе и решении рассматриваемой проблемы.

В практике социологических исследований экспертный опрос используется: для прогноза развития того или иного явления; для оценки степени достоверности массового опроса; для сбора предварительной информации о проблеме исследования (зондаж); в ситуациях, когда массовый опрос простых респондентов невозможен или неэффективен.

Объем выборочной совокупности составит 2000 респондентов. Территория проведения социологического исследования охватывает все регионы Республики Казахстан – города республиканского значения Астана, Алматы и Шымкент, 17 областных центров, а также сельские населенные пункты (таблица №2). В исследовании будет использована стратифицированная многоступенчатая выборка с квотированием. Вначале, исходя из численности населения по областям и городам, определены объемы выборки по регионам страны. Далее по каждому региону высчитаны объемы городской и сельской выборки, а также объемы выборки в гендерном разрезе.

Таблица №2. Расчет выборочной совокупности по проекту, человек*

Область	Всего	Город	Село	Мужчины	Женщины
Республика Казахстан	2000	1247	753	1021	979
Абай	53	33	20	27	26
Акмолинская	74	42	32	38	36
Актюбинская	93	69	24	48	45
Алматинская	148	23	125	76	72
Атырауская	72	39	33	37	35
Западно-Казахстанская	65	36	29	33	32
Жамбылская	123	52	71	63	60
Жетісу	65	29	36	33	32
Карагандинская	108	88	20	55	53
Костанайская	77	47	30	40	37
Кызылординская	85	39	46	44	41
Мангистауская	81	36	45	41	40
Павлодарская	68	48	20	35	33
Северо-Казахстанская	47	23	24	25	22
Туркестанская	228	55	173	120	108
Ұлытау	21	17	4	11	10
Восточно-Казахстанская	62	41	21	32	30
г. Астана	159	159	0	80	79
г. Алматы	238	238	0	114	124
г. Шымкент	133	133	0	66	67

В настоящем исследовании отбор единиц наблюдения будет проведен в несколько этапов:

1. Отбор по областям – исходя из численности населения по областям и городам республиканского значения от 14 до 35 лет, согласно выборке по городам. Астана, Алматы и Шымкент и 17 областям страны.

2. Отбор по принципу город-село – в каждой области соотношение объемов городской и сельской выборки. Опросом будут охвачены все областные центры, города и сельские населенные пункты.

3. Отбор точек опроса – в городских и сельских населенных пунктах будет производиться простой случайный отбор микрорайонов и улиц из картографического списка данного поселения.

4. Отбор домохозяйства – следуя по маршруту от стартовой точки по правилу «левой руки» будет отбираться домохозяйство с 5-кратным шагом отбора в городе и 3-х кратным шагом отбора в селе с ограничением активных интервью на одно домохозяйство в количестве 1 респондента, подошедшего по квотам. Стартовая точка выбирается произвольно.

5. Отбор респондентов согласно квоте – в каждом отдельно взятом домохозяйстве респонденты отбираются по двум признакам – пол и возраст. Респондент на момент опроса не должен быть младше 14 и старше 34 лет, а также репрезентативная представленность по полу (количество опрашиваемых мужчин и женщин рассчитано согласно данным Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан по каждой области, городу и селу).

Выборка репрезентативна, т.е. по выделенным параметрам состав респондентов приближается к соответствующим пропорциям в генеральной совокупности. При этом отклонение средних характеристик выборочной совокупности от средних характеристик генеральной совокупности не превышает $\pm 2,19\%$.

Выборочная совокупность экспертных интервью составит – 10 экспертов согласно заданным параметрам: квалификация, сфера деятельности (связанная с молодежью в тех сферах, которые должны быть изучены – здравоохранение, образование и досуг, занятость и трудоустройство, государственная молодежная политика и т.д.).

Структура инструментария

Для сбора первичной информации будет использована анкета – тиражированный документ, который содержит набор вопросов, сформулированных и связанных между собой по определенным правилам. Опрос респондентов проведен на 2-х языках: казахском и русском, в зависимости от выбора респондента. Сбор информации полевого этапа исследования реализован специально подготовленными интервьюерами под руководством региональных супервайзеров.

Экспертные интервью будут проведены по заранее подготовленному сценарию (гайду), разработанному в соответствии с задачами исследования.

Структуру инструментария исследования составляет ряд вопросов, разделенных на логические блоки в соответствии с программными целями и задачами исследования.

При проведении интервью будет проведена аудиозапись для облегчения последующей расшифровки (транскрибирования) и анализа данных. По итогам проведена расшифровка аудиозаписей и составлен транскрипт.

Методика обработки информации. По итогам полевого этапа исследования будут проведены контроль работы интервьюеров (100% проверка корректности заполнения анкет и 30% контроль поля по телефону), а также кодировка, ввод и обработка данных.

Ввод, обработка первичных данных, а также вывод одномерных, двумерных таблиц, корреляционный и кластерный анализы будет выполнен с помощью лицензионной, русифицированной компьютерной программы SPSS.

Методы анализа информации

Основными методами анализа первичной социологической информации будут выступать:

- 1) одномерный анализ данных;

2) двумерный анализ данных;

3) корреляционный анализ.

Этапы организации социологического исследования:

1 этап. Подготовка социологического опроса.

Разработка программы, включающей в себя:

- определение проблемной ситуации;
- обзор литературы по избранной теме;
- постановка целей и задач;
- операционализация понятий;
- выдвижение гипотез;
- проектирование выборочной совокупности.

Разработка инструментария (анкеты) для сбора эмпирической информации:

- перевод анкеты;
- пилотирование инструментария.

2 этап. Сбор эмпирического материала.

Организация опроса:

- подбор, подготовка, инструктаж интервьюеров;
- распределение участков опроса;
- отбор единиц опроса;
- рассылка анкет и инструкций по проведению опроса и заполнению анкет;
- проведение интервью.

3 этап. Обработка и интерпретация социологических данных:

- изготовление макета в программе для анализа и обработки статистических данных (SPSS);
- кодировка анкет (кодирование открытых ответов респондентов);
- ввод анкетных данных;
- контроль поля;
- обработка и выведение линейных отчетов и отчетов по социально-демографическим параметрам;
- применение других видов статистического анализа.

4 этап. Анализ полученных данных.

Проведение первичного анализа:

- фиксирование зависимостей, выявленных в результате опроса;
- выведение таблиц;
- построение диаграмм.

Вторичный анализ данных:

- сравнительный анализ;
- привлечение дополнительной информации;
- выдвижение новых предположений и рекомендаций;
- подготовка финального отчета исследования.

•

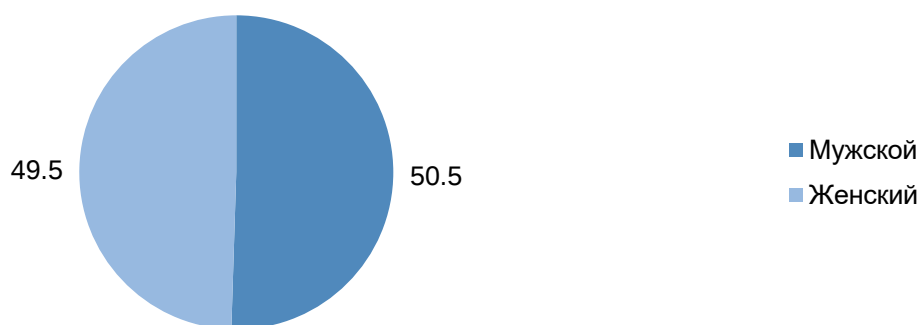
II. РЕЗУЛЬТАТЫ МАССОВОГО ОПРОСА МОЛОДЕЖИ

Социально-демографические характеристики респондентов

В данном разделе представлены основные социально-демографические данные участников исследования. В частности, представлены данные по полу, возрасту, этносу, образованию, семейному положению, количеству детей и опыту армейской службы.

Так, в опросе приняли участие 50,5% мужчин и 49,5% женщин (Диаграмма №1).

Диаграмма №1. Распределение ответов на вопрос: «Ваш пол», %

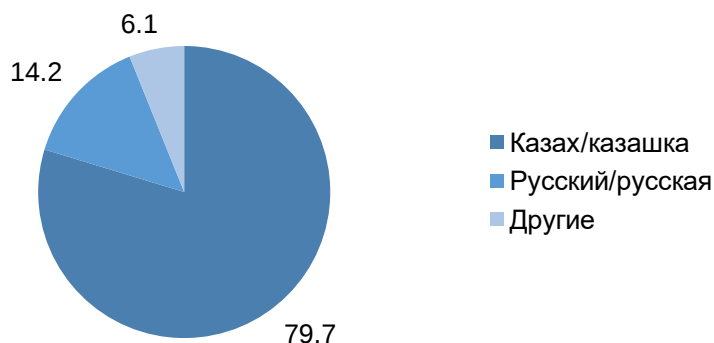
Среди респондентов 26,0% 14-18 лет, 21,1% - 19-23 лет. Также в опросе приняли участие 21,0% респондентов 24-28 лет. Самая старшая группа молодежи среди участников опроса 29-34 лет составили 31,9% (Диаграмма №2).

Диаграмма №2. Распределение ответов на вопрос: «Напишите, пожалуйста, сколько Вам полных лет?», %

В опросе приняли участие 79,7% респондентов отметивших принадлежность в казахской этнической группе (Диаграмма №3).

Диаграмма №3. Распределение ответов на вопрос: «Ваша этническая принадлежность (национальность)?», %

По уровню образования 7,9% закончили на момент опроса только 9 классов школы. Учатся в 10 классе 4,9%. Среднее образование получили 11,4% респондентов. 28,9% опрошенных получили профессионально-техническое, среднее специальное образование. Учатся в вузе на момент опроса 15,0%. Получили высшее образование 29,7%, научную степень имеют 2,2% респондентов (Диаграмма №4).

Диаграмма №4. Распределение ответов на вопрос: «Ваше образование», %

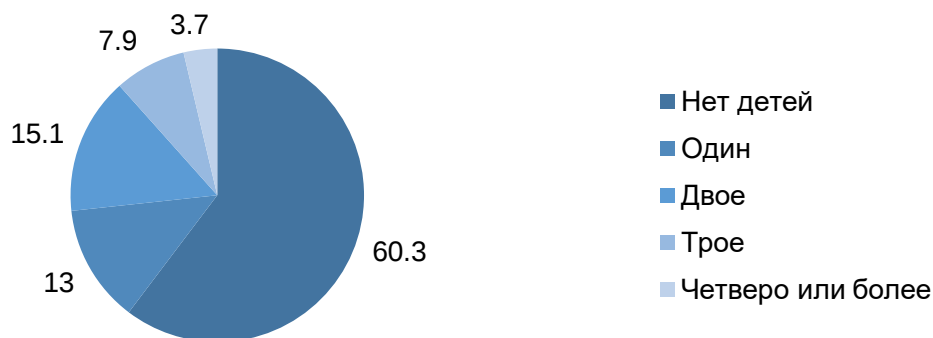
37,8% респондентов состоят в зарегистрированном браке, 2,5% - проживают совместно с партнером без регистрации брака. Разведены 3,3% опрошенных, овдовели – 0,2%. Больше половины участников опроса не замужем / холосты (Диаграмма №5).

Диаграмма №5. Распределение ответов на вопрос: «Ваше семейное положение», %

От 1 до 3 детей имеют 36,0% респондентов, у 3,7% - четыре или более детей. Большинство респондентов (60,3%) не имеют детей (Диаграмма №6).

Диаграмма №6. Распределение ответов на вопрос: «Скажите, пожалуйста, сколько детей Вы имеете?», %

В рядах армии служили 17,5% респондентов, при этом 2,9% из них служили для работы, 10,8% - потому что считают это необходимым, 3,8% отслуживших не видят смысла в армии даже после того, как прошли ее. 0,9% вместо армии прошли военно-техническую школу, 3,3% - обучались на военной кафедре.

1,4% не служивших учились до завершения призывного возраста. Собираются пойти в армию 11,7% участников опроса. 41,8% не хотят служить в армии (Диаграмма №7).

Диаграмма №7. Распределение ответов на вопрос: «Служили ли Вы в рядах армии?», %

Таким образом, в опросе приняли участие практически равный процент респондентов-мужчин и женщин. Среди них наиболее многочисленная группа находится в возрастном промежутке от 29 до 34 лет. Подавляющая доля респондентов представляют казахскую этническую группу и имеют среднее специальное или высшее образование. Более половины опрошенных не состояли в браке на момент опроса, 60,3% не имели детей. Среди участников опроса 21,7% прошли военную подготовку в армии, ВТШ или на военной кафедре, 42,8% не имеют желания служить.

1. СОЦИАЛЬНОЕ САМОЧУВСТВИЕ КАЗАХСТАНСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Уровень социального оптимизма и удовлетворенность социально-экономической ситуацией

В целях определения миграционных настроений молодежи важно, прежде всего, понять актуальный уровень социального самочувствия. В целом данный показатель влияет на все сферы жизни, определяя уровень доверия населения к государству и удовлетворения уровнем социального обеспечения. Важно определить степень удовлетворенности социально-экономической ситуацией в приграничных регионах, учитывая последние события, в частности масштабная проблема паводков, возникавшая весной 2024 года.

В первую очередь респондентам предлагалось оценить, насколько изменилась их жизнь и жизнь их семьи. 67,4% респондентов считают, что их жизнь и жизнь их семьи за последний год улучшилась (сумма оценок «улучшилась» и «скорее улучшилась»). У 33,4% опрошенных жизнь не изменилась. 4,7% отметили ухудшение за последний год (сумма оценок «скорее ухудшилась» и «ухудшилась»).

В сравнении с результатами опроса 2022 года, респонденты 2024 года более оптимистичны в оценках состояния своей жизни на сегодняшний день. Так, положительно свою жизнь респонденты 2024 года оценивали на 4,2% чаще чем респонденты 2022 года (57,2%) (Таблица №3).

Таблица №3. Распределение ответов на вопрос: «Как изменилась Ваша жизнь и жизнь Вашей семьи за последний год?», %

	2022	2024
Улучшилась	28,2	25,7
Скорее улучшилась	29,0	35,7
Улучшилась + скорее улучшилась	57,2	61,4
Не изменилась	34,9	33,4
Скорее ухудшилась	6,1	4,0
Ухудшилась	0,9	0,7
Ухудшилась + скорее ухудшилась	7,0	4,7
Затрудняюсь ответить	1,1	0,5

В разрезе по этническим группам казахи чаще других отмечали улучшение своей жизни за последний год (65,2%, русские 45,8%, респонденты другой этнической группы – 48,8%) (Таблица №4).

Таблица №4. Распределение ответов на вопрос: «Как изменилась Ваша жизнь и жизнь Вашей семьи за последний год?», %, в разрезе по этническим группам

	Казах	Русский	Другие
Улучшилась	28,0	16,2	18,2
Скорее улучшилась	37,2	29,6	30,6
Улучшилась + скорее улучшилась	65,2	45,8	48,8
Не изменилась	30,2	46,8	44,6
Скорее ухудшилась	3,6	4,9	5,8
Ухудшилась	0,4	1,8	0,8
Ухудшилась + скорее ухудшилась	4	6,7	6,6
Затрудняюсь ответить	0,6	0,7	-

В региональном разрезе наиболее позитивны в отношении своей жизни опрошенные жители области Абай (100%), Ұлытау (100%), г. Шымкент (84,9%), Кызылординской области (81,1%). Чаще других ухудшение отмечали опрошенные жители Карагандинской (11,1%) и Западно-Казахстанской (10,8%) областей. 61,1%

респондентов из Атырауской области чаще остальных отмечали стабильность состояния своей жизни. В целом анализ результатов по приграничным регионам показывает, что чаще всего ухудшение отмечали Западно-Казахстанская и Карагандинская области, когда как остальные приграничные области в целом позитивны в отношении своего нынешнего уровня жизни. (Таблица №5).

Таблица №5. Распределение ответов на вопрос: «Как изменилась Ваша жизнь и жизнь Вашей семьи за последний год?», %, в разрезе по регионам

	Улучшилась + Скорее улучшилась	Не изменилась	Скорее ухудшилась + Ухудшилась	Затрудняюсь ответить
Абай	100	-	-	-
Акмолинская	48,7	44,6	6,8	-
Актюбинская	50,5	49,5	-	-
Алматинская	70,3	21,6	5,4	2,7
Атырауская	33,4	61,1	5,6	-
Западно-Казахстанская	36,9	52,3	10,8	-
Жамбылская	60,2	35,8	4,1	-
Жетісу	35,4	55,4	9,2	-
Карагандинская	35,2	53,7	11,1	-
Костанайская	55,9	44,2	-	-
Кызылординская	81,1	17,6	-	1,2
Мангистауская	63	27,2	7,4	2,5
Павлодарская	48,5	47,1	4,4	-
Северо-Казахстанская	76,6	21,3	2,1	-
Туркестанская	72,4	25,9	1,7	-
Ұлытау	100	-	-	-
Восточно-Казахстанская	61,3	38,7	-	-
г.Астана	46,5	44,7	8,8	-
г.Алматы	68,1	23,9	6,3	1,7
г.Шымкент	84,9	12,8	1,5	0,8

Далее респондентам предлагалось ответить на вопрос касательно наличия собственной недвижимости. 44,0% живут в квартире/доме родителей. 16,3% респондентов проживают в собственной квартире, 18,2% – в собственном доме. Арендуют квартиру или комнату у частных лиц 9,1%, арендуют в рамках госпрограмм – 5,0%, арендуют через работодателя или живут в служебной квартире – 1,7%. 3,8% опрошенных живут у родственников или знакомых. В медресе проживает 1 респондент, в общежитии 2 респондента (Диаграмма №8).

Диаграмма №8. Распределение ответов на вопрос: «Скажите, пожалуйста, где Вы проживаете в данный момент?», %

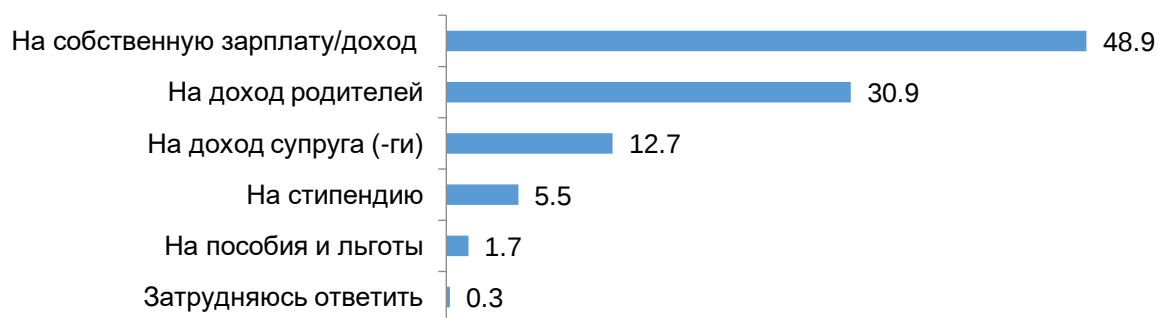
По уровню материального состояния, 9,4% респондентов являются наиболее обеспеченными участниками опроса. 22,0% имеют возможность купить большинство товаров длительного пользования. Чуть больше половины респондентов составляют среднюю группу, которая имеет достаточно средств, но затрудняется копить средства на будущее. 12,1% респондентов находятся в наиболее низкой социальной группе, в которой 9,4% имеют возможность купить лишь продукты, 2,7% - не могут купить даже продукты (Диаграмма №9).

Диаграмма №9. Распределение ответов на вопрос: «Как бы Вы оценили уровень своих доходов/доходов Вашей семьи?», %

48,9% преимущественно проживают на собственнo заработанные средства. 30,9% живут на доход родителей, 12,7% - на доход супруга(-ги). На стипендию проживают 5,5% опрошенных, на пособия и льготы – 1,7% (Диаграмма №10).

Диаграмма №10. Распределение ответов на вопрос: «На какие преимущественно средства Вы живете?», %

Свое материальное положение 56,6% опрошенных оценили как хорошее (сумма оценок «очень хорошо» и «хорошо»). 37,8% довольствуются средним материальным положением, 4,8% респондентов живут плохо (сумма оценок «плохо» и «очень плохо»).

При этом в сравнении с результатами исследования 2022 года доля позитивных и негативных оценок в целом немногим отличается от результатов

настоящего исследования. В целом материальное положение респондентов осталось практически таким же (Таблица №6).

Таблица №6. Распределение ответов на вопрос: «Как бы Вы оценили материальное (экономическое) положение Вашей семьи?», сравнительные данные за 2022 и 2024, %

	2022	2024
Очень хорошо	13,3	15,9
Хорошо	42,6	40,7
Очень хорошо + хорошо	55,9	56,6
Средне	39,3	37,8
Плохо	4,2	4,5
Очень плохо	0,1	0,3
Плохо + очень плохо	4,3	4,8
Затрудняюсь ответить	0,7	0,8

Опрошенные казахи чаще других позитивно оценивали материальное положение своих семей (60,1%), в свою очередь, 51,2% респондентов другой этнической группы отмечали материальное положение как среднее (Таблица №7).

Таблица №7. Распределение ответов на вопрос: «Как бы Вы оценили материальное (экономическое) положение Вашей семьи?», в разрезе по этническим группам, %

	Казах	Русский	Другие
Очень хорошо	17,7	9,9	5,8
Хорошо	42,4	34,2	33,1
Очень хорошо + хорошо	60,1	44,1	38,9
Средне	35,4	45,8	51,2
Плохо	3,4	8,1	9,9
Очень плохо	0,3	0,4	-
Плохо + очень плохо	3,7	8,5	9,9
Затрудняюсь ответить	0,8	1,8	-

В целом все регионы, в том числе приграничные хорошо либо средне оценивают свое материальное положение. Тем не менее, позитивной оценкой своего материального положения больше всего выделяются области Абай (98,1%) и Ұлытау (95,2%). Реже всего «очень хорошо» или «хорошо» оценивали свой уровень достатка респонденты из Жетісу (23,1%), Павлодарской (36,8%), Актюбинской (37,6%) Жамбылской (39,8%) областей.

На среднем уровне оценили свое положение 64,6% опрошенных из области Жетісу, 60,2% из Актюбинской области, 57,4% из Павлодарской области, 53,7% из Жамбылской области (Таблица №8).

Таблица №8. Распределение ответов на вопрос: «Как бы Вы оценили материальное (экономическое) положение Вашей семьи?», в разрезе по регионам, %

	Очень хорошо + Хорошо	Средне	Плохо + Очень плохо	Затрудняюсь ответить
Абай	98,1	1,9	-	-
Ақмолинская	45,9	41,9	12,2	-
Ақтөбинская	37,6	60,2	2,2	-
Алматынская	63,5	25,7	8,2	2,7
Атырауская	40,3	54,2	5,6	-
Западно-Казахстанская	41,6	44,6	13,8	-
Жамбылская	39,8	53,7	5,7	0,8
Жетісу	23,1	64,6	6,2	6,2
Қарағандинская	43,5	51,9	4,6	-
Қостанайская	45,5	54,5	-	-
Қызылординская	69,4	29,4	1,2	-
Мангистауская	55,5	32,1	7,4	4,9
Павлодарская	36,8	57,4	5,9	-
Северо-Казахстанская	74,4	23,4	2,1	-

Туркестанская	71,5	25,4	3	-
Ұлытау	95,2	4,8	-	-
Восточно-Казахстанская	48,4	50,0	1,6	-
г.Астана	51,6	44,7	3,1	0,6
г.Алматы	64,7	26,9	6,7	1,7
г.Шымкент	75,2	23,3	1,5	-

Высокие оценки материального положения зафиксированы практически во всех приграничных регионах, в особенности в области Абай и Северо-Казахстанской области. Эти регионы демонстрируют высокий уровень удовлетворенности среди населения, что может свидетельствовать о благоприятных условиях жизни и стабильной социальной обстановке.

Средняя оценка преобладает в большинстве приграничных регионов, таких как Жетісу, г.Алматы и Павлодарская область. Это указывает на умеренное социальное самочувствие в этих областях. Низкие оценки фиксируются в Западно-Казахстанской области, что указывает на наличие проблем в этой области, хотя доля таких ответов в целом невелика.

Касательно затрат, больше всего денег респонденты расходуют на продукты питания (80,4%). Вторая наиболее частая статья расходов – одежда и обувь (69,9%). На лекарства чаще тратят 20,4% опрошенных. Также среди часто называемых статей расхода товары для хобби и увлечений (19,8%), кафе и рестораны (13,3%), электроника и гаджеты (13,2%), аренда жилья (13,1%), посещение кинотеатров (7,9%), а также концертов и фестивалей (3,2%) (Диаграмма №11).

Диаграмма №11. Распределение ответов на вопрос: «На что Вы больше всего расходуете деньги?», не более трех ответов, %

*Сумма не равна 100%, т.к. респондент мог выбрать несколько вариантов ответа

В целом картина по основным расходам опрошенных мужчин незначительно отличается от женской. И мужчины, и женщины тратят, чаще всего, на продукты, одежду/обувь и лекарства. При этом женщины тратятся на эти три категории чуть чаще, в особенности на одежду и обувь (73,1%, мужчины 66,8%). Стоит также отметить, что на электронику и гаджеты мужчины тратятся чуть чаще, чем опрошенные женщины (14,8%, женщины 11,4%) (Таблица №9).

Таблица №9. Распределение ответов на вопрос: «На что Вы больше всего расходуете деньги?», не более трех ответов, в разрезе по полу, %

	Мужской	Женский
Продукты питания	78,5	82,2
Одежда и обувь	66,8	73,1
Лекарства	19,5	21,3
Аренда жилья	13,0	13,1
Электроника и гаджеты	14,8	11,4
Кафе и рестораны	13,8	12,7
Товары для хобби и увлечений	20,2	19,4
Посещение кинотеатров	9,2	6,6
Посещение концертов, фестивалей	3,1	3,2
Процент в ломбарде	-	0,1
Кредит	0,9	1,2
Путешествие	0,5	0,3
Танцы	0,1	-
Бокс	0,1	-
Ипотека	0,2	-
Коммунальные услуги	0,4	0,6
Обучение	0,1	0,6
Стройматериалы	-	0,1
Все понемногу	0,1	-
Автомобиль	0,1	-
Кружки детей	-	0,2
На детей	0,1	0,2
Книги	-	0,1
Косметика	-	0,1
Обустройство дома	0,1	-
Онлайн магазины	0,1	0,2
Транспорт	0,2	0,2
Затрудняюсь ответить	1,3	0,9

*Сумма не равна 100%, т.к. респондент мог выбрать несколько вариантов ответа

Далее респондентам предлагался ряд финансовых услуг с целью выявления уровня вовлечения участников опроса в банковские процессы и их способности к финансовой грамотности. В целом большинство респондентов не пользуются депозитно-кредитными услугами. Тем не менее 33,0% отметили, что имеют рассрочку, 26,1% получали потребительский кредит, 23,2% - кредит на бытовую технику. Также 19,6% опрошенных пользуются депозитом, 17,3% имеют сбережения (Таблица №10).

Таблица №10. Распределение ответов на вопрос: «Имеете ли Вы ...?», %

	Да	Нет	Затрудняюсь ответить
Депозит	19,6	79,7	0,7
Сбережения	17,3	82,1	0,6
Инвестиции	9,2	90,3	0,5
Ипотеку	11,7	87,9	0,5
Кредит на развитие бизнеса	7,3	92,2	0,5
Кредит на машину	11,1	88,3	0,6
Кредит на бытовую технику	23,2	76,2	0,6
Потребительский кредит	26,1	73,1	0,8
Рассрочку	33,0	66,3	0,7

Микрокредит	10,9	88,2	0,9
Заем в ломбарде	8,5	90,7	0,8

44,1% опрошенных отметили, что они самостоятельно справляются с выплатой ежемесячного платежа по займу (сумма оценок «да» и «скорее да»). 13,7% – не справляются (сумма оценок «скорее нет» и «нет»). У 40,8% респондентов нет обязательств по займам (Таблица №11).

Таблица №11. Распределение ответов на вопрос: «Справляетесь ли Вы самостоятельно с выплатой ежемесячного платежа по займу?»

	Проценты
Да	23,2
Скорее да	20,9
Да + Скорее да	44,1
Скорее нет	9,1
Нет	4,6
Скорее нет + Нет	13,7
У меня нет займов	40,8
Затрудняюсь ответить	1,4

Следующий вопрос определяет уровень трудоспособности респондентов. Среди участников опроса 47,7% работают полный или неполный день. 35,8% респондентов учатся, с учетом 12,2% студентов, имеющих подработку. 14,5% не работают – среди них 3,7% безработные в поиске работы, 2,5% безработные, не ищущие работу, 6,7% в декретном отпуске, 1,6% не работают по состоянию здоровья. Кроме того, 23,6% респондентов заняты только учебой (Диаграмма №12).

Диаграмма №12. Распределение ответов на вопрос: «Укажите Ваше основное положение в сфере занятости?», %

При выборе места работы респондентам, прежде всего, важны такие факторы как уровень заработной платы (65,7%) и профессиональный рост/карьера (48,2%). Кроме того, часто упоминались такие факторы как премии и льготы (23,6%), гибкий график работы (22,1%) и приобретение нового опыта/знаний (20,5%) (Диаграмма №13).

Диаграмма №13. Распределение ответов на вопрос: «Укажите факторы, которые наиболее значимы для Вас при выборе места работы», не более трех ответов, %

*Сумма не равна 100%, т.к. респондент мог выбрать несколько вариантов ответа

В гендерном разрезе и мужчинам (67,1%), и женщинам (64,3%) при выборе места работы важен больше всего уровень заработной платы. При этом для мужчин важнее на 2,8%, чем женщинам. Заметно, что социально-психологический климат важнее для опрошенных женщин (14,2%), чем для мужчин (11,6%). Так же и гибкий график чаще отмечали женщины (на 3,6%) (Таблица №12).

Таблица №12. Распределение ответов на вопрос: «Укажите факторы, которые наиболее значимы для Вас при выборе места работы», по полу, %

	Мужской	Женский
Профессиональный рост, карьера	48,5	47,9
Уровень заработной платы	67,1	64,3
Премии и льготы	24,1	23,0
Социально-психологический климат	11,6	14,2
Приобретение нового опыта, знаний	20,7	20,2
Престиж компании	10,9	10,5
Новые контакты и связи, нетворкинг	14,4	15,0
Гибкий график работы	20,3	23,9
Месторасположение организации	9,0	7,8
Свой бизнес	0,2	-
Все перечисленное	-	0,1
Официальное трудоустройство	-	0,2
Моральное удовольствие	-	0,1
Трудоустройство инвалида	0,1	-
Затрудняюсь ответить	2,7	4,3

*Сумма не равна 100%, т.к. респондент мог выбрать несколько вариантов ответа

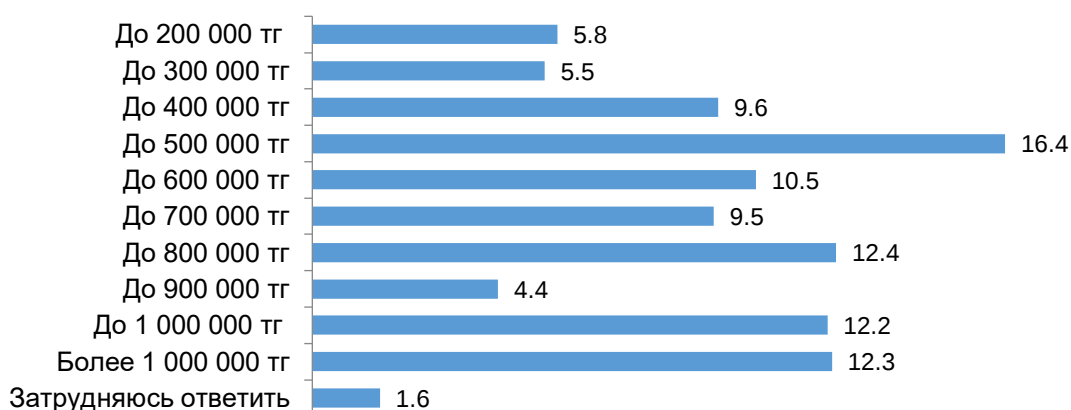
Респондентам был предложен список сфер в целях оценки привлекательности для работы. Так, оценки были выставлены от «1» («не привлекательна») до «5» («очень привлекательно»). При описании данных оценки непривлекательности «1» + «2» и оценки привлекательности «4» + «5» были суммированы.

Наиболее привлекательными сферами для опрошенной молодежи являются бизнес/предпринимательство (58,3%), IT (49,0%), финансы (48,9%). Кроме того, более привлекательны для респондентов такие сферы как торговля (47,7%), госслужба (46,7%), образование (46,2%), фриланс (45,3%), услуги (43,5%), здравоохранение (42,9%). Наименее привлекательные сферы – технический персонал (49,1%) и сельское хозяйство (41,4%) (Таблица №13).

Таблица №13. Распределение ответов на вопрос: «Оцените перечисленные сферы по шкале от 1 до 5 баллов, где 1 – не привлекательна, 5 – очень привлекательна», %

	1	2	1+2	3	4	5	4+5	3/0
Государственная служба	15,8	11,7	27,5	24,6	25,1	21,6	46,7	1,2
Наука	18,1	15,9	34	30,3	22,5	12,1	34,6	1,1
Культура	15,0	14,1	29,1	33,2	22,2	14,1	36,3	1,4
Здравоохранение	13,2	13,4	26,6	29,3	24,5	18,4	42,9	1,3
Образование (дошкольное воспитание, среднее, высшее)	13,1	12,9	26	26,4	25,6	20,6	46,2	1,4
Финансы (банки, бухгалтерия и т.д.)	11,8	11,3	23,1	26,7	26,1	22,8	48,9	1,3
Бизнес, предпринимательство	8,3	9,6	17,9	22,6	26,0	32,3	58,3	1,3
Услуги	11,8	12,2	24	30,9	25,5	18,0	43,5	1,6
IT	12,8	11,0	23,8	25,6	25,9	23,1	49	1,6
Торговля	10,9	10,7	21,6	29,2	29,1	18,6	47,7	1,6
СМИ	20,3	11,7	32	32,2	22,3	11,2	33,5	2,3
Строительство	20,4	14,7	35,1	27,9	24,3	11,1	35,4	1,6
Промышленность	18,8	15,0	33,8	30,6	22,2	11,7	33,9	1,7
Сельское хозяйство	24,3	17,1	41,4	27,5	19,4	10,1	29,5	1,7
Технический персонал (охранник, вахтер, техничка и т.д.)	29,2	19,9	49,1	27,6	15,1	6,1	21,2	2,1
Самостоятельно занятые, фрилансеры	13,6	11,7	25,3	27,8	26,1	19,2	45,3	1,6

Оценивая зарплатные перспективы, 16,4% отметили, что их вполне удовлетворила бы зарплата размером 500 000 тенге в месяц. Практические одинаковая доля респондентов (от 12,2% до 12,4%) привлекают зарплаты размером 800 000, 1 000 000 и более (Диаграмма №14).

Диаграмма №14. Распределение ответов на вопрос: «Назовите, пожалуйста, размер заработной платы, который удовлетворял бы всем Вашим потребностям», %

Следующая оценка предполагает определение социального оптимизма, посредством анализа будущих изменений в жизни. Так, через год по мнению 78,3% респондентов они и их семьи будут жить лучше (сумма ответов «определенно лучше» и «скорее лучше»). 9,2% считают, что будут жить хуже («скорее хуже» + «определенно хуже»). Наконец, 10,2% опрошенных ответили, что ничего не изменится в их жизнях. Стоит отметить, что респонденты 2022 года были более оптимистичны касательно своего будущего (84,8%), в 2024 показатель понизился на 6,5 % (Таблица №14).

Таблица №14. Распределение ответов на вопрос: «По Вашему мнению, как Вы/Ваша семья будете жить через год?», сравнительные данные за 2022 и 2024, %

	2022	2024
Определенно лучше	34,2	30,2
Скорее лучше	50,6	48,1
Определенно лучше + Скорее лучше	84,8	78,3
Скорее хуже	9,0	7,5
Определенно хуже	1,2	1,7
Скорее хуже + Определенно хуже	10,2	9,2
Ничего не изменится	-	10,2
Затрудняюсь ответить	5,1	2,3

В этническом разрезе казахи более оптимистичны в отношении будущего, чем представители остальных этносов. Так, среди респондентов-казахов 80,1% считают, что будут жить лучше через год, среди представителей других этносов – 71,9% среди русских – 70,4%. При этом доля пессимистичных опрошенных казахов также больше, чем среди других этнических групп (10,2%, русские – 6,0%, респонденты других этносов – 5,0%). Больше всего стабильность в отношении своего будущего проявляют опрошенные русские – 20,4% (опрошенные других этносов – 19,0%, казахи – 7,7%) (Таблица №15).

Таблица №15. Распределение ответов на вопрос: «По Вашему мнению, как Вы/Ваша семья будете жить через год?», в разрезе по этническим группам, %

	Казах	Русский	Другие
Определенно лучше	32,2	21,8	23,1
Скорее лучше	47,9	48,6	48,8
Определенно лучше + Скорее лучше	80,1	70,4	71,9
Скорее хуже	8,4	3,2	5,0
Определенно хуже	1,8	2,8	-
Скорее хуже + Определенно хуже	10,2	6	5
Ничего не изменится	7,7	20,4	19,0
Затрудняюсь ответить	2,1	3,2	4,1

Примечательно, что по результатам опроса оптимистичность в отношении будущего прямо пропорционально материальному благосостоянию респондентов – чем выше материальное положение, тем чаще респонденты прогнозировали свое будущее в позитивном свете (Таблица №16).

Таблица №16. Распределение ответов на вопрос: «По Вашему мнению, как Вы/Ваша семья будете жить через год?», в разрезе по материальному благосостоянию, %

	Денег хватает на все, чтобы ни в чем себе не отказывать	Покупка большинства товаров длительного пользования, не вызывает трудностей	Денег достаточно для приобретения только необходимых продуктов, на накопления не остается	Денег хватает только на приобретение продуктов питания, но уже не остается на оплату коммунальных услуг	Денег не хватает даже на приобретение продуктов питания
Определенно лучше	55,6	35,9	24,6	25,7	24,1
Скорее лучше	35,8	50,5	50,3	43,3	40,7
Определенно лучше + Скорее лучше	91,4	86,4	74,9	69	64,8
Скорее хуже	4,3	5,0	8,1	11,8	11,1
Определенно хуже	1,6	0,9	1,6	4,8	3,7
Скорее хуже + Определенно хуже	5,9	5,9	9,7	16,6	14,8
Ничего не изменится	2,7	5,7	12,2	12,8	20,4
Затрудняюсь ответить	-	2,0	3,1	1,6	-

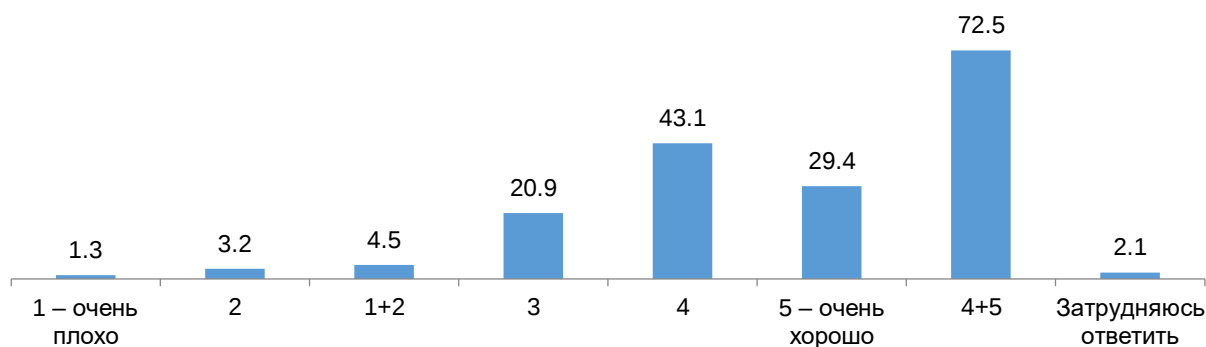
Таким образом в 2024 году большинство респондентов отмечают улучшение своей жизни. В целом большинство молодежи оценивают свою жизнь положительно, что является позитивным фактором для сокращения миграционного оттока. Тем не менее часть респондентов выражают недовольство нынешней социально-экономической ситуацией, что скорее всего может стать причиной переезда из своего населенного пункта.

Удовлетворенность условиями для личностного развития в месте проживания

Для достижения высокого уровня удовлетворенности жизнью важно учитывать условия для личностного развития. При этом данный аспект охватывает широкий спектр факторов, в том числе доступ к качественному образованию, культурно-спортивному досугу, развитой инфраструктуре и т.д. В данном разделе рассматриваются вопросы степени удовлетворенности опрошенной молодежи нынешними условиями и инфраструктурой в месте проживания.

Оценивая жизнь местной молодежи, большинство (72,5%) отметило, что они живут хорошо (сумма оценок «4» и «5»). 4,5% опрошенных считают, что молодежь в их населенном пункте живет плохо (сумма оценок «1» и «2»). 20,9% оценили нейтрально (Диаграмма №15).

Диаграмма №15. Распределение ответов на вопрос: «Оцените хорошо ли живет молодежь в Вашем населенном пункте по шкале от 1 до 5 баллов, где 1 – очень плохо, 5 – очень хорошо», %

В возрастном разрезе социальное благополучие местной молодежи 79,9% опрошенных в возрасте 14-18 лет оценили положительно. Такую же оценку дали 70,9% респондентов 19-23 лет, 70,7% 29-34 лет и 68,0% 24-28 лет. Негативную оценку чаще других давали респонденты 24-28 лет (6,0%, 19-23 лет – 4,7%, 29-34 лет – 4,4%, 14-18 лет – 3,1%) (Таблица №17).

Таблица №17. Распределение ответов на вопрос: «Оцените хорошо ли живет молодежь в Вашем населенном пункте по шкале от 1 до 5 баллов, где 1 – очень плохо, 5 – очень хорошо», в разрезе по возрастным группам, %

	14-18 лет	19-23 года	24-28 лет	29-34 года
Очень плохо	0,8	1,2	1,9	1,4
2	2,3	3,5	4,1	3,0
Очень плохо + 2	3,1	4,7	6	4,4
3	15,5	21,7	24,3	22,3
4	46,1	44,7	39,4	42,1
Очень хорошо	33,8	26,2	28,6	28,6
4 + очень хорошо	79,9	70,9	68	70,7
Затрудняюсь ответить	1,5	2,6	1,7	2,7

В разрезе по этническим группам казахи более позитивны в отношении социального благополучия местной молодежи – 74,2% отметили, что молодежь живет хорошо (русские – 67,2%, респонденты других этнических групп – 62,8%). Чаще других негативную оценку дали опрошенные представители других этнических групп – 7,5% (русские – 5,3%, казахи – 4,1%). В средней степени жизнь молодежи оценили 27,3% участников опроса других этносов, русские – 26,8%, казахи – 19,3% (Таблица №18).

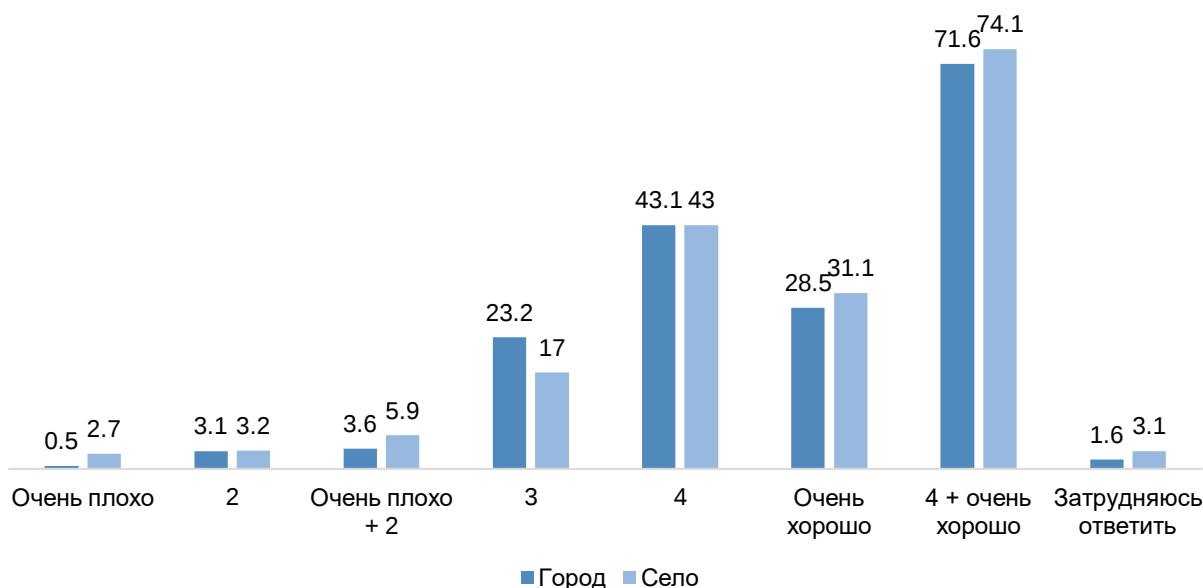
Таблица №18. Распределение ответов на вопрос: «Оцените хорошо ли живет молодежь в Вашем населенном пункте по шкале от 1 до 5 баллов, где 1 – очень плохо, 5 – очень хорошо», в разрезе по этническим группам, %

	Казах	Русский	Другие
Очень плохо	0,9	2,1	5,0
2	3,2	3,2	2,5
Очень плохо + 2	4,1	5,3	7,5
3	19,3	26,8	27,3
4	43,6	40,8	41,3
Очень хорошо	30,6	26,4	21,5
4 + очень хорошо	74,2	67,2	62,8
Затрудняюсь ответить	2,4	0,7	2,5

В разрезе по типу населенного пункта, низкую оценку социальному благополучию молодежи поставили 5,9% опрошенных сельских жителей и 3,6% городских жителей. Положительную оценку дали 74,1% респонденты из села и

71,6% из города. Городские жители чаще сельских ставили среднюю оценку (город – 23,2%, село – 17,0%) (Диаграмма №16).

Диаграмма №16. Распределение ответов на вопрос: «Оцените хорошо ли живет молодежь в Вашем населенном пункте по шкале от 1 до 5 баллов, где 1 – очень плохо, 5 – очень хорошо», в разрезе по типу населенного пункта, %

Наиболее удовлетворены жизнью респонденты из области Абай (92,5%), Ылытау (90,5%), Северо-Казахстанской (89,3%), Костанайской (83,1%), Туркестанская областях (80,7%) и г. Шымкент (90,2%). В то же время негативное отношение чаще всего выражали респонденты из Карагандинской, Алматинской и Восточно-Казахстанской областей. Среднюю оценку поставили опрошенные из Восточно-Казахстанской (37,1%), Павлодарской (33,8%), Актюбинской областей (32,3%), и г. Астана (30,8%) (Таблица №19).

Таблица №19. Распределение ответов на вопрос: «Оцените хорошо ли живет молодежь в Вашем населенном пункте по шкале от 1 до 5 баллов, где 1 – очень плохо, 5 – очень хорошо», в разрезе по типу регионам, %

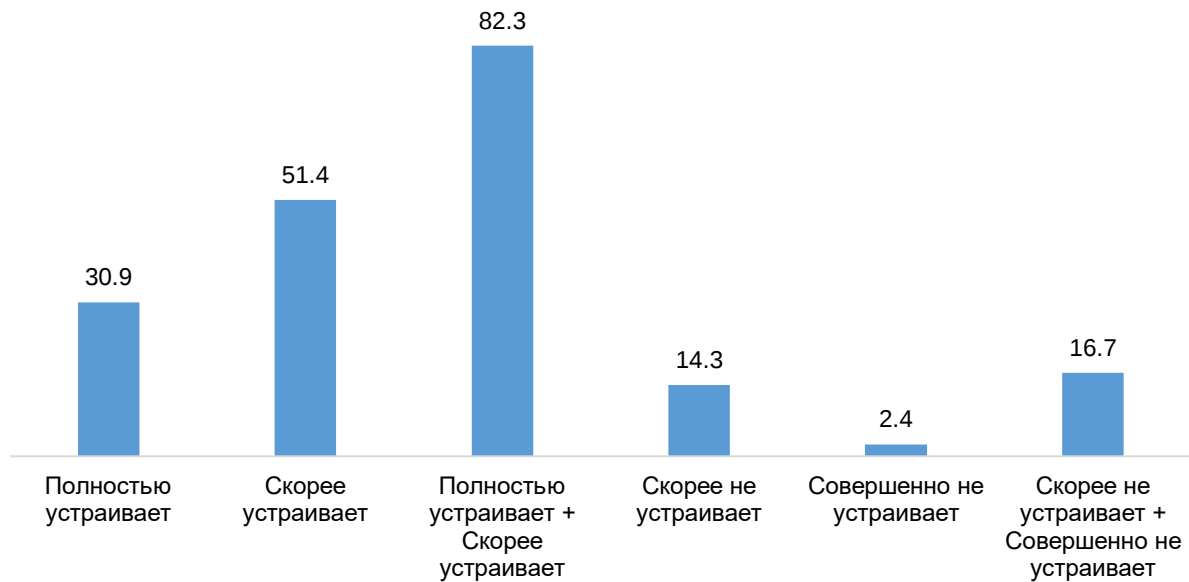
	Очень плохо	2	1+2	3	4	Очень хорошо	4+5	Затрудняюсь ответить
Абай	-	1,9	1,9	5,7	58,5	34,0	92,5	-
Акмолинская	2,7	4,1	4,1	23,0	31,1	37,8	68,9	1,4
Актюбинская	-	1,1	1,1	32,3	54,8	10,8	65,6	1,1
Алматинская	4,1	7,4	7,4	22,3	35,1	27,0	62,1	4,1
Атырауская	-	2,8	2,8	20,8	25,0	50,0	75	1,4
Западно-Казахстанская	1,5	1,5	1,5	20,0	43,1	32,3	75,4	1,5
Жамбылская	8,1	3,3	3,3	19,5	46,3	21,1	67,4	1,6
Жетісу	1,5	3,1	3,1	26,2	49,2	16,9	66,1	3,1
Карагандинская	3,7	8,3	8,3	23,1	43,5	17,6	61,1	3,7
Костанайская	-	-	-	15,6	59,7	23,4	83,1	1,3
Кызылординская	-	3,5	3,5	17,6	36,5	42,4	78,9	-
Мангистауская	-	-	-	17,3	43,2	27,2	70,4	12,3
Павлодарская	-	2,9	2,9	33,8	36,8	26,5	63,3	-
Северо-Казахстанская	-	-	-	6,4	63,8	25,5	89,3	4,3
Туркестанская	0,4	2,6	2,6	15,4	44,7	36,0	80,7	0,9
Ылытау	-	-	-	4,8	14,3	76,2	90,5	4,8

Восточно-Казахстанская	-	6,5	6,5	37,1	45,2	9,7	54,9	1,6
г. Астана	-	3,8	3,8	30,8	41,5	23,9	65,4	-
г. Алматы	0,4	3,4	3,4	22,7	35,7	35,3	71	2,5
г. Шымкент	-	-	-	8,3	54,1	36,1	90,2	1,5

В целом анализ по приграничным регионам показывает достаточно высокий уровень оценок жизни местной молодежи. В особенности положительные оценки отмечаются в области Абай, Западно-Казахстанской, Костанайской, Северо-Казахстанской областях и г. Шымкент.

Далее респондентом предлагалось оценить свою жизнь. Большинство в целом довольны своей жизнью (82,3%, сумма оценок «полностью устраивает» и «скорее устраивает»), когда как 16,7% не устраивает их жизнь (сумма оценок «скорее не устраивает» и «совершенно не устраивает») (Диаграмма №17).

Диаграмма №17. Распределение ответов на вопрос: «Устраивает ли Вас в целом жизнь, которую Вы сейчас ведете?», %

Для оценки инфраструктурных проблем, респондентам предлагалось использовать 5-тибалльную шкалу, где 1 это «не беспокоят», а 5 это «очень беспокоят». При анализе данных использовались суммы положительных оценок (сумма оценок «1» и «2») и отрицательных оценок (сумма оценок «4» и «5»).

Так, больше всего респондентов беспокоят такие инфраструктурные проблемы, как плохие дороги (56,5%), некачественное обслуживание дорог (51,0%), плохое освещение дворов и улиц либо его отсутствие (46,5%), отсутствие инфраструктуры для людей с инвалидностью (45,6%), плохая работа общественного транспорта (42,3%), отсутствие водоотведение (42,0%), проблемы с вывозом и утилизацией мусора (41,9%), низкое качество питьевой воды (41,6%). Не беспокоят опрошенные чаще всего из-за проблем с газоснабжением (45,3%), отсутствие центрального водоснабжения (42,4%), проблем с теплоснабжением (41,7%), проблем с электроснабжением (40,7%) (Таблица №20).

Таблица №20. Распределение ответов на вопрос: «Оцените перечисленные проблемы с инфраструктурой, которые есть в Вашем населенном пункте по шкале от 1 до 5 баллов, где 1 – не беспокоят, 5 – очень беспокоят»

	1	2	1+2	3	4	5	4+5	3/0
Низкое качество питьевой воды	19,5	13,3	32,8	24,9	22,2	19,4	41,6	0,7
Проблемы с электроснабжением	26,7	14,0	40,7	25,7	20,4	12,2	32,6	1,0
Проблемы с теплоснабжением	26,6	15,1	41,7	22,3	21,0	14,0	35	1,0
Отсутствие водоотведения (канализации)	22,5	13,1	35,6	21,6	21,8	20,2	42	0,8
Отсутствие централизованного водоснабжения	29,2	13,2	42,4	24,3	19,2	13,1	32,3	1,0
Проблемы с газоснабжением	30,5	14,8	45,3	22,4	18,9	12,3	31,2	1,1
Проблемы с вывозом и утилизацией мусора	17,5	13,2	30,7	26,4	23,9	18,0	41,9	1,0
Плохие дороги	8,4	10,0	18,4	24,1	27,2	29,3	56,5	1,0
Плохое освещение дворов и улиц либо нет освещения	11,1	12,9	24	28,7	23,7	22,8	46,5	0,8
Некачественное обслуживание дорог (расчистка, ремонт, дорожные знаки)	10,2	11,5	21,7	26,0	26,1	24,9	51	1,3
Плохая работа общественного транспорта или его отсутствие	15,8	13,0	28,8	27,3	23,0	19,3	42,3	1,6
Отсутствие инфраструктуры для людей с ограниченными возможностями (инвалидностью)	10,9	10,9	21,8	27,5	23,1	22,5	45,6	5,1

Таким образом, большинство молодежи по мнению респондентов живут хорошо (72,5%), в особенности по мнению молодых людей 14-18 лет. Также позитивно респонденты оценивают собственную жизнь (82,3%). Наиболее серьезные для респондентов инфраструктурные проблемы: плохие дороги, некачественное обслуживание дорог, плохое освещение дворов и улиц либо его отсутствие, отсутствие инфраструктуры для людей с инвалидностью, плохая работа общественного транспорта, отсутствие водоотведения, проблемы с вывозом и утилизацией мусора и низкое качество питьевой воды.

Факты проявления дискриминации и чувство безопасности

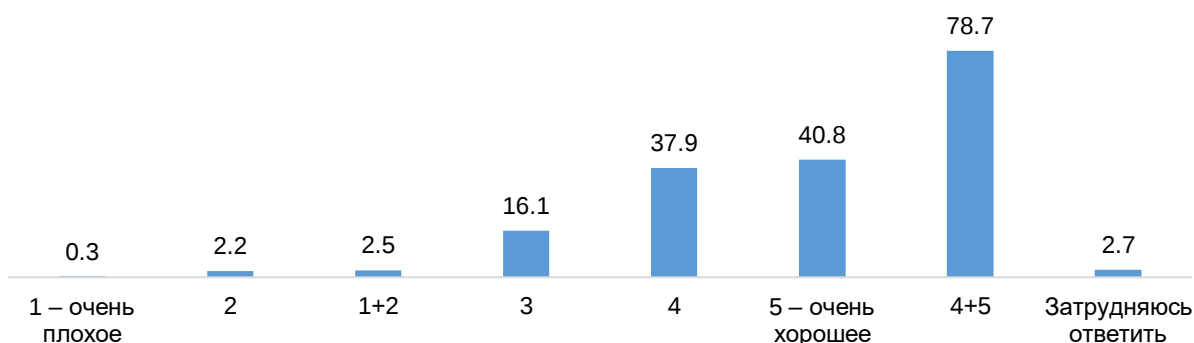
Вопросы дискриминации и безопасности играют ключевую роль в оценке качества жизни в любом обществе. При этом, дискриминация может проявляться в различных формах, включая этническую, религиозную, гендерную и социальную, что влияет на социальное и экономическое положение людей. Вместе с тем, чем ниже уровень дискриминации в обществе, тем безопаснее и увереннее чувствуют себя его члены, так как минимизирует риск возникновения конфликтов. Рассмотрение отношения участников опроса к различным проявлениям дискриминации, ущемления прав и возможным конфликтам позволит понять какие меры необходимо принять для создания более справедливого и безопасного общества.

Респондентам был задан вопрос: «Были ли случаи, когда Вас ущемляли, притесняли или оказывали какое-либо давление по следующим причинам?». В целом большинство респондентов не сталкивались с ущемлением по представленному списку причин. Стоит отметить, что 10,9% респондентов сталкивались с ущемлением из-за незнания казахского языка, 9,2% – из-за выражения своей точки зрения (Таблица №21).

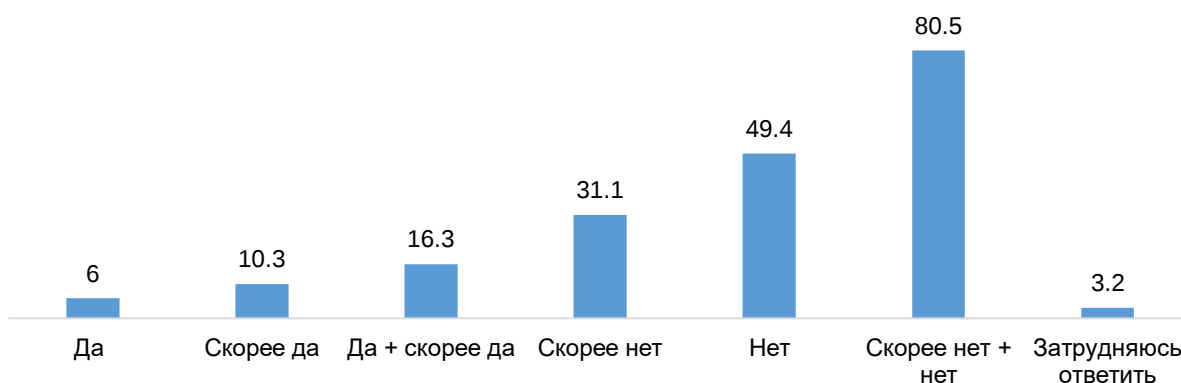
Таблица №21 Распределение ответов на вопрос: «Были ли случаи, когда Вас ущемляли, притесняли или оказывали какое-либо давление по следующим причинам?»

	Да	Нет	3/0
Из-за незнания казахского языка	10,9	87,6	1,5
Из-за выражения своей точки зрения (порицание)	9,2	77,0	13,8
Из-за политических убеждений	7,9	90,5	1,6
Из-за незнания русского языка	7,3	91,0	1,7
Из-за уровня образования	6,9	91,2	1,9
Из-за возраста (эйджизм)	6,9	91,4	1,7
Из-за религиозных взглядов	6,8	91,8	1,4
Из-за ограниченных физических и ментальных способностей	6,5	91,6	1,9
Из-за того, что приехали из села	5,9	92,3	1,8
Из-за экономического положения	5,7	92,4	1,9
Из-за гендерной принадлежности (мужчина / женщина)	5,6	92,5	1,9
Из-за этнической принадлежности	4,9	93,6	1,5
Из-за сексуальной ориентации (ЛГБТ+ имеет определенные сексуальные предпочтения)	3,2	95,0	1,8

2,5% респондентов оценили межэтническое взаимодействие в своем населенном пункте как плохое (сумма оценок «1» и «2»). Большинство (78,7%) оценили его как хорошее (сумма оценок «4» и «5») (Диаграмма №18).

Диаграмма №18. Распределение ответов на вопрос: «Оцените межэтническое взаимодействие в Вашем населенном пункте по шкале от 1 до 5 баллов, где 1 – очень плохое, 5 – очень хорошее», %

80,5% респондентов не считают, что в их населенном пункте существует вероятность возникновения конфликтов на межэтнической почве («нет» + «скорее нет»). 16,3% считают наоборот, что вероятность существует («да» + «скорее да») (Диаграмма №19).

Диаграмма №19. Распределение ответов на вопрос: «Как Вы считаете, есть ли вероятность, что в Вашем населенном пункте могут возникнуть конфликты на межэтнической основе?», %

В разрезе регионов прогнозируют вероятность межэтнических конфликтов в своем населенном пункте чаще опрошенные из г. Алматы (40,4%), а также из Алматинской (29,7%), Мангистауской (22,2%), Жамбылской (22,0%), Кызылординской (16,5%), Туркестанской (14,5%) областей, г. Астана (18,2%), и г. Шымкент (18,0%). Реже остальных возникновение конфликтов на межэтнической почве прогнозируют респонденты из области Абай (100%), Акмолинской (74,3%) и Атырауской областях (73,6%) (Таблица №22).

Таблица №22. Распределение ответов на вопрос: «Как Вы считаете, есть ли вероятность, что в Вашем населенном пункте могут возникнуть конфликты на межэтнической основе?», в разрезе регионов, %

	Да	Скорее да	Да + скорее да	Скорее нет	Нет	Скорее нет + нет	Затрудняюсь ответить
Абай	-	-	-	-	100,0	100	-
Акмолинская	-	-	-	21,6	74,3	74,3	4,1
Актюбинская	2,2	-	2,2	23,7	66,7	66,7	7,5
Алматинская	10,8	18,9	29,7	39,2	26,4	26,4	4,7
Атырауская	2,8	2,8	5,6	20,8	73,6	73,6	-
Западно-Казахстанская	1,5	3,1	4,6	41,5	52,3	52,3	1,5
Жамбылская	5,7	16,3	22	22,0	56,1	56,1	-
Жетісу	1,5	6,2	7,7	27,7	60,0	60	4,6
Карагандинская	0,9	7,4	8,3	40,7	50,9	50,9	-
Костанайская	1,3	3,9	5,2	41,6	51,9	51,9	1,3
Кызылординская	7,1	9,4	16,5	21,2	58,8	58,8	3,5
Мангистауская	1,2	21,0	22,2	17,3	53,1	53,1	7,4
Павлодарская	2,9	4,4	7,3	44,1	39,7	39,7	8,8
Северо-Казахстанская	6,4	10,6	17	46,8	34,0	34	2,1
Туркестанская	5,3	9,2	14,5	33,8	50,0	50	1,8
Ұлытау	-	-	-	42,9	57,1	57,1	-
Восточно-Казахстанская	-	1,6	1,6	43,5	51,6	51,6	3,2
г. Астана	2,5	15,7	18,2	39,6	34,6	34,6	7,5
г. Алматы	22,3	18,1	40,4	25,6	32,8	32,8	1,3
г. Шымкент	6,0	12,0	18	31,6	45,9	45,9	4,5

Примечательно, что часть приграничных регионов подтверждают возможность возникновения межэтнических конфликтов, в особенности респонденты г. Алматы, Алматинской и Мангистауской областей. В свою очередь респонденты из области Абай в полной мере отрицают такую возможность.

Респонденты считают, что чаще всего травля, буллинг встречаются в социальных сетях, в интернете (52,2%). 36,0% отметили учебное заведение как место, где больше всего распространен буллинг. Четверть респондентов отметили общественные места (24,2%), 20,6% – улицу (Диаграмма №20).

Диаграмма №20. Распределение ответов на вопрос: «Где чаще всего, по Вашему мнению, встречается травля, буллинг?», %

*Сумма не равна 100%, т.к. респондент мог выбрать несколько вариантов ответа

В разрезе регионов наблюдаются следующие результаты по каждой из категорий мест, в которых по мнению респондентов чаще всего встречается буллинг:

В социальных сетях и интернете: эту категорию наиболее часто выбирали респонденты из Костанайской области (87,0%), области Абай (86,8%) и Карагандинской области (81,5%).

Дома: Алматинская (20,3%), Павлодарская (19,1%) области, г. Алматы (19,3%).

В общественном транспорте: чаще других выбирали опрошенные из Кызылординской области (24,7%), г. Шымкент (20,3%), области Абай (18,9%).

В такси: респонденты из Кызылординской области (16,5%), г. Алматы (13,4%), Алматинской (11,5%) и Мангистауской (11,1%) областей.

На улице: участники опроса из Западно-Казахстанской (40,0%), Карагандинской областей (32,4%) и г. Астана (35,2%).

Во дворе: по мнению респондентов из Западно-Казахстанской (36,9%), Восточной-Казахстанской (21,0%) областей, гг. Алматы (19,7%) и Шымкент (19,5%).

В общественных местах, кафе, рестораны, клубы и др.: область Абай (79,2%), Мангистауская (48,1%), Туркестанская (43,4%) области.

На работе: чаще всего эту категорию отмечали опрошенные из Алматинской (24,3%), Кызылординской (20,0%), Мангистауской (19,8%) областей.

В учебном заведении: Актобинская (93,5%), Костанайская (68,8%) области, область Ұлытау (71,4%).

В армии: эту категорию выбрали только респонденты из Атырауской области (20,8%) и г. Шымкент (1,5%).

В любом месте: считают, что встретить буллинг возможно в любом месте считают только респонденты из Кызылординской области (1,2%) (Таблица №23).

Таблица №23. Распределение ответов на вопрос: «Где чаще всего, по Вашему мнению, встречается травля, буллинг?», в разрезе регионов, %

Область	В социальных сетях, в интернете	Дома	В общественном транспорте	В такси	На улице	Во дворе
Абай	86,8	-	18,9	-	13,2	1,9
Акмолинская	58,1	2,7	14,9	6,8	23,0	17,6
Актюбинская	46,2	-	5,4	1,1	10,8	3,2
Алматинская	16,2	20,3	16,2	11,5	10,8	8,8
Атырауская	48,6	-	6,9	5,6	25,0	11,1
Западно-Казахстанская	73,8	1,5	15,4	-	40,0	36,9
Жамбылская	54,5	-	5,7	0,8	28,5	0,8
Жетісу	40,0	1,5	4,6	1,5	15,4	4,6
Карагандинская	81,5	0,9	18,5	2,8	32,4	6,5
Костанайская	87,0	1,3	3,9	1,3	14,3	9,1
Кызылординская	48,2	18,8	24,7	16,5	18,8	2,4
Мангистауская	55,6	9,9	3,7	11,1	14,8	17,3
Павлодарская	45,6	19,1	4,4	2,9	22,1	14,7
Северо-Казахстанская	72,3	2,1	14,9	-	8,5	10,6
Туркестанская	64,5	6,1	18,0	6,6	24,1	7,9
Ұлытау	47,6	-	4,8	-	4,8	-
Восточно-Казахстанская	41,9	1,6	12,9	1,6	22,6	21,0
г. Астана	55,3	3,1	11,9	4,4	35,2	10,7
г. Алматы	24,8	19,3	12,6	13,4	13,0	19,7
г. Шымкент	57,1	15,8	20,3	7,5	16,5	19,5
Область	В общественных местах, кафе, рестораны, клубы и др.	На работе	В учебном заведении, школа, вуз и т.п.	В армии	В любом месте	3/0
Абай	79,2	-	1,9	-	-	-
Акмолинская	14,9	1,4	39,2	-	-	10,8
Актюбинская	1,1	-	93,5	-	-	-
Алматинская	14,9	24,3	29,1	-	-	7,4
Атырауская	4,2	4,2	16,7	20,8	-	5,6
Западно-Казахстанская	20,0	18,5	32,3	-	-	6,2
Жамбылская	22,8	7,3	30,9	-	-	0,8
Жетісу	7,7	4,6	53,8	-	-	35,4
Карагандинская	12,0	7,4	47,2	-	-	3,7
Костанайская	18,2	9,1	68,8	-	-	-
Кызылординская	30,6	20,0	18,8	-	1,2	3,5
Мангистауская	48,1	19,8	21,0	-	-	4,9
Павлодарская	32,4	13,2	45,6	-	-	5,9
Северо-Казахстанская	8,5	2,1	53,2	-	-	-
Туркестанская	43,4	13,6	32,0	-	-	10,1
Ұлытау	19,0	-	71,4	-	-	4,8
Восточно-Казахстанская	30,6	1,6	6,5	-	-	35,5
г. Астана	23,9	9,4	53,5	-	-	5,0
г. Алматы	16,0	13,4	17,2	-	-	6,3
г. Шымкент	32,3	7,5	32,3	1,5	-	4,5

Более половины респондентов никогда не сталкивались с буллингом. Чаще всего респонденты сталкивались с ситуациями буллинга, связанными с оскорблениями (18,2%), унижением (12,5%), физической агрессией (11,5%), оскорбительными замечаниями (11,1%) (Диаграмма №21).

Диаграмма №21. Распределение ответов на вопрос: «Приходилось ли Вам сталкиваться с ситуациями издевательств над людьми (буллинг) или домогательствами (харассмент), если да, то в какой форме?», %

*Сумма не равна 100%, т.к. респондент мог выбрать несколько вариантов ответа

Стоит отметить, что в разрезе гендера опрошенные мужчины чаще женщин сталкивались с оскорблениями и вербальной агрессией (19,4%, женщины – 16,9%), физической агрессией над людьми (14,8%, женщины – 8,0%). При этом женщины чаще, чем мужчины, сталкивались с унижением над людьми (14,3%, мужчины – 10,8%) (Таблица №24).

Таблица №24. Распределение ответов на вопрос: «Приходилось ли Вам сталкиваться с ситуациями издевательств над людьми (буллинг) или домогательствами (харассмент), если да, то в какой форме?», по полу, %

	Мужской	Женский
Унижение	10,8	14,3
Оскорбление, вербальная агрессия	19,4	16,9
Физическая агрессия, удары, пинки и т.д.	14,8	8,0
Съемка издевательств на телефон	3,6	2,3
Кибербуллинг	4,1	3,9
Нежелательные прикосновения	2,5	3,2
Оскорбительные замечания или шутки	11,9	10,2
Пугающие или пристальные взгляды	3,9	5,4
Оскорбительные письма, текстовые сообщения, фотографии	3,1	2,8
Не сталкивался (-лась)	54,5	57,3
Затрудняюсь ответить	4,4	4,8

Результаты в разрезе регионов показали следующие:

Унижение: данный вид буллинга чаще всего встречали опрошенные жители Карагандинской (24,1%), Алматинской (20,3%) областей и области Абай (20,8%).

Оскорбление, вербальная агрессия: опрошенные из области Абай (64,2%), Карагандинской (35,2%) и Актыбинской (32,3%).

Физическая агрессия: респонденты из области Абай (37,7%) и Западно-Казахстанской области (30,8%).

Съемка издевательств на телефон: с такими случаями чаще сталкивались респонденты из Кызылординской области (11,8%).

Кибербуллинг: участники опроса из Карагандинской области (21,3%).

Нежелательные прикосновения: чаще других этот вид харассмента отмечали респонденты из Туркестанской области (9,2%).

Оскорбительные замечания и шутки: с этим видом буллинга чаще других встречались респонденты из Актыбинской (26,9%), Костанайской (24,7%), Западно-Казахстанской (23,1%) областей и области Абай (22,6%).

Пугающие или пристальные взгляды: встречали опрошенные из Костанайской области (11,7%).

Оскорбительные письма, сообщения, фотографии: респонденты из Карагандинской области (13,0%).

Реже всего сталкивались с проявлениями буллинга или харассмента участники опроса из Атырауской (81,9%), Жамбылской (71,5%) области и области Ұлытау (71,4%) (Таблица №25).

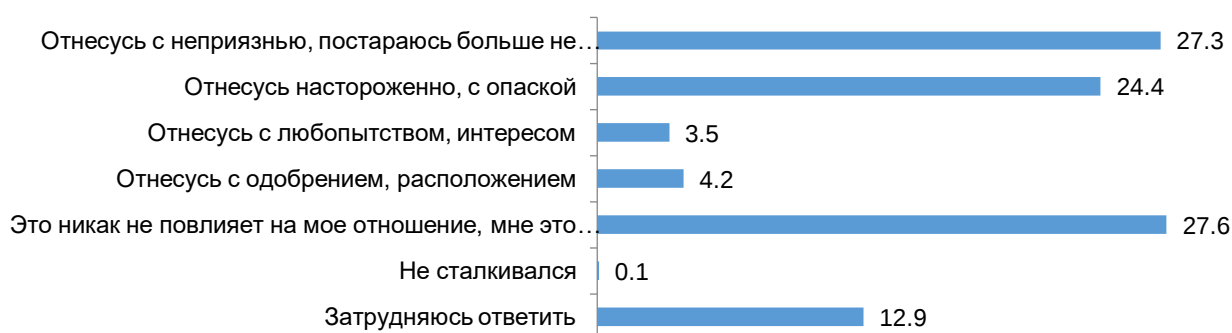
Таблица №25. Распределение ответов на вопрос: «Приходилось ли Вам сталкиваться с ситуациями издевательства над людьми (буллинг) или домогательствами (харассмент), если да, то в какой форме?», в разрезе регионов, %

Область	Унижение	Оскорбление, вербальная агрессия	Физическая агрессия, удары, пинки и т.д.	Съемка издевательства на телефон	Кибер буллинг	Нежелательные прикосновения
Абай	20,8	64,2	37,7	1,9	-	-
Ақмолинская	13,5	21,6	6,8	1,4	5,4	1,4
Ақтөбинская	1,1	32,3	22,6	-	2,2	1,1
Алматынская	20,3	12,2	7,4	2,7	4,7	3,4
Атырауская	1,4	1,4	6,9	2,8	1,4	-
Западно-Казахстанская	16,9	26,2	30,8	3,1	4,6	4,6
Жамбылская	6,5	16,3	6,5	2,4	-	0,8
Жетісу	1,5	13,8	12,3	1,5	-	4,6
Карагандинская	24,1	35,2	28,7	1,9	21,3	0,9
Костанайская	14,3	28,6	6,5	-	11,7	1,3
Қызылординская	12,9	22,4	17,6	11,8	4,7	2,4
Мангистауская	11,1	8,6	-	1,2	2,5	-
Павлодарская	8,8	14,7	8,8	7,4	5,9	4,4
Северо-Казахстанская	8,5	19,1	2,1	-	2,1	-
Түркістанская	9,2	10,5	5,3	2,2	1,8	9,2
Ұлытау	19,0	-	9,5	-	-	-
Восточно-Казахстанская	1,6	1,6	-	-	-	1,6
г. Астана	13,2	17,6	13,8	1,9	2,5	1,3
г. Алматы	20,6	20,2	12,6	6,3	4,2	3,8
г. Шымкент	10,5	9,0	5,3	3,0	1,5	2,3
Область	Оскорбительные замечания или шутки	Пугающие или пристальные взгляды	Оскорбительные письма, текстовые сообщения, фотографии	Не сталкивался (-лась)	Затрудняюсь ответить	
Абай	22,6	7,5	1,9	30,2	-	-
Ақмолинская	6,8	1,4	-	59,5	2,7	-
Ақтөбинская	26,9	-	6,5	62,4	-	-
Алматынская	4,7	2,0	3,4	44,6	9,5	-
Атырауская	-	6,9	2,8	81,9	-	-
Западно-Казахстанская	23,1	4,6	1,5	52,3	-	-
Жамбылская	12,2	4,1	-	71,5	-	-
Жетісу	9,2	4,6	1,5	43,1	26,2	-
Карагандинская	14,8	1,9	13,0	41,7	-	-
Костанайская	24,7	11,7	1,3	54,5	-	-
Қызылординская	3,5	4,7	1,2	62,4	1,2	-
Мангистауская	9,9	8,6	1,2	58,0	13,6	-
Павлодарская	5,9	7,4	5,9	66,2	1,5	-
Северо-Казахстанская	14,9	4,3	6,4	63,8	4,3	-
Түркістанская	10,5	4,8	2,6	69,3	3,1	-
Ұлытау	19,0	-	-	71,4	-	-

Восточно-Казахстанская	3,2	3,2	-	67,7	25,8
г. Астана	17,6	5,0	-	58,5	1,9
г. Алматы	5,0	5,0	2,1	26,9	6,3
г. Шымкент	6,8	4,5	6,0	68,4	1,5

27,3% опрошенной молодежи отнесутся с неприязнью и постараются больше не общаться с родственником, другом, коллегой или знакомым если узнают, что он/она принадлежит к сексуальным меньшинствам. 24,4% – отнесутся настороженно, с опаской. 27,6% отметили, что им безразлична сексуальная ориентация и принадлежность к сексуальным меньшинствам. Лишь 7,7% респондентов отнесутся с любопытством, интересом или с одобрением и расположением (Диаграмма №22).

Диаграмма №22. Распределение ответов на вопрос: «Если Вы узнаете, что кто-то из Ваших родственников, друзей, коллег, знакомых принадлежит к сексуальным меньшинствам, то как это повлияет на Ваше отношение к нему (к ней)?», %

Опрошенные мужчины более категоричны в своем негативном отношении к сексуальным меньшинствам – 29,1% из них отнесутся с неприязнью (женщины – 25,5%), если узнают, что кто-то из их родственников, друзей, коллег, знакомых принадлежит к сексуальным меньшинствам. 25,3% респондентов мужского пола отнесутся с настороженностью и опаской (женщины – 23,4%). При этом 4,1% респондентов-женщин отнесутся с любопытством (2,8% – мужчины), 4,9% – с одобрением (3,6% – мужчины). 31,2% опрошенных женщин ответили, что осведомленность о принадлежности к ЛГБТ обществу никак не повлияет на их отношение к человеку (Таблица №26).

Таблица №26. Распределение ответов на вопрос: «Если Вы узнаете, что кто-то из Ваших родственников, друзей, коллег, знакомых принадлежит к сексуальным меньшинствам, то как это повлияет на Ваше отношение к нему (к ней)?», по полу, %

	Мужской	Женский
Отнесусь с неприязнью, постараюсь больше не общаться	29,1	25,5
Отнесусь настороженно, с опаской	25,3	23,4
Отнесусь с любопытством, интересом	2,8	4,1
Отнесусь с одобрением, расположением	3,6	4,9
Это никак не повлияет на мое отношение, мне это безразлично	24,1	31,2
Не сталкивался	0,1	0,1
Затрудняюсь ответить	15,0	10,8

Рассматривая отношение респондентов в разрезе регионов, наблюдается следующее:

- **наиболее положительно** (с любопытством или с одобрением) отнесутся респонденты из Мангистауской (16,0%) и Западно-Казахстанской областей (13,8%);

- **нейтральное отношение** проявляют в особенности респонденты из Мангистауской (54,3%), Акмолинской (44,6%), Костанайской (42,9%), Карагандинской областей (42,6%).
- **негативно** на подобные новости отреагировали бы респонденты области Абай (88,7%), Жамбылской области (52,0%), г. Шымкент (40,6%), которые отнесутся с неприязнью и прекратят общение.
- **настороженно и с опаской** отреагируют чаще других опрошенные из Актюбинской (38,7%), Атырауской (37,5%), Костанайской (36,4%) и Западно-Казахстанской области (30,8%) (Таблица №27).

Тем самым большая часть приграничных регионов выражают негативное отношение к представителям ЛГБТ сообщества, кроме северных областей.

Таблица №27. Распределение ответов на вопрос: «Если Вы узнаете, что кто-то из Ваших родственников, друзей, коллег, знакомых принадлежит к сексуальным меньшинствам, то как это повлияет на Ваше отношение к нему (к ней)?», в разрезе регионов, %

Область	Отнесусь с неприязнью, постараюсь больше не общаться	Отнесусь настороженно, с опаской	Отнесусь с любопытством, интересом	Отнесусь с одобрением, расположением	Это никак не повлияет на мое отношение, мне это безразлично	Не сталкивался	3/0
Абай	88,7	5,7	-	-	1,9	-	3,8
Акмолинская	12,2	10,8	2,7	6,8	44,6	1,4	21,6
Актюбинская	22,6	38,7	1,1	1,1	34,4	-	2,2
Алматинская	15,5	25,0	7,4	6,1	22,3	-	23,6
Атырауская	4,2	37,5	1,4	2,8	27,8	-	26,4
Западно-Казахстанская	16,9	30,8	13,8	-	35,4	-	3,1
Жамбылская	52,0	20,3	-	2,4	24,4	-	0,8
Жетісу	12,3	10,8	1,5	-	21,5	-	53,8
Карагандинская	22,2	13,0	2,8	0,9	42,6	-	18,5
Костанайская	10,4	36,4	1,3	2,6	42,9	1,3	5,2
Кызылординская	32,9	29,4	3,5	3,5	30,6	-	0,0
Мангистауская	1,2	9,9	2,5	16,0	54,3	-	16,0
Павлодарская	16,2	20,6	5,9	-	35,3	-	22,1
Северо-Казахстанская	29,8	25,5	6,4	2,1	27,7	-	8,5
Туркестанская	36,4	28,5	1,3	7,5	24,1	-	2,2
Ұлытау	19,0	33,3	4,8	-	9,5	-	33,3
Восточно-Казахстанская	25,8	25,8	-	-	17,7	-	30,6
г. Астана	34,6	22,6	3,1	3,8	28,9	-	6,9
г. Алматы	26,1	31,5	7,6	6,3	14,7	-	13,9
г. Шымкент	40,6	18,0	0,8	4,5	24,1	-	12,0

Результаты опроса показали, что большинство респондентов не сталкиваются с ущемлением по представленным им причинам. Лишь небольшая часть сталкивается с проблемами из-за незнания казахского языка и выражения своей точки зрения. Межэтническое взаимодействие в населенном пункте респонденты оценивают положительно, в то же время по мнению 16,3% наблюдается вероятность межэтнических конфликтов. Наибольшую озабоченность проявляют жители Алматы.

Буллинг в основном наблюдается в социальных сетях и интернете. По отношению к сексуальным меньшинствам, 27,3% респондентов относятся с неприязнью, а 24,4% — с настороженностью. 27,6% нейтральны к сексуальной ориентации, и лишь 7,7% проявляют интерес или одобрение. Мужчины более склонны к негативной реакции по сравнению с женщинами. По регионам наиболее негативное отношение наблюдается в области Абай, Жамбылской области и

г. Шымкенте, в то время как в Мангистауской и Западно-Казахстанской областях больше проявляется интерес или одобрение

Актуальные тренды среди казахстанской молодежи

В последние годы с учетом непрерывного развития технологий, постоянной глобализации и цифровизации меняются традиционные взгляды и ориентиры молодежи. Казахстанская молодежь демонстрирует адаптацию к новым условиям, интегрируя современные тренды в свою повседневную жизнь. Эти тренды не только отражают глобальные изменения, но и формируют уникальную социальную и культурную среду в стране.

Наиболее популярным трендом среди казахстанской молодежи на данный момент по мнению 51,2% респондентов является высокая мобильность. Кроме того, 41,8% респондентов отметили тренд на раннюю трудовую активность, 36,9% – тренд на фриланс, 31,2% – на исламизацию, 27,0% – на изменение семейных установок (малодетность, сологамия) (Таблица №28).

Таблица №28. Распределение ответов на вопрос: «Отметьте, пожалуйста, наиболее популярные тренды, присущие казахстанской молодежи на данный момент?»

	Проценты*
Высокая мобильность	51,2
Ранняя трудовая активность (желание быть финансово независимым)	41,8
Фриланс (частичная или удаленная занятость)	36,9
Исламизация	31,2
Изменение семейных установок (малодетность, сологамия)	27,0
Забота о ментальном здоровье	15,9
Национализм	14,8
Сексуальная свобода	13,1
Экологический активизм	10,0
Отсутствие авторитетов	8,1
Анархизм (отрицание власти)	7,2
Ксенофобия/русофобия/синофобия	4,9
Милитаризация	3,1
Вредные привычки, курение	0,2
Все перечисленное	0,1
Танцы	0,1
Социальные сети	0,1
Прокрастинация	0,1
Бизнес	0,1
Соперничество между сверстниками	0,1
Патриотизм	0,1
Отсутствие трудовых навыков	0,1
Низкий уровень образования	0,1
Инфантильность	0,1
Стремление быстро заработать, но меньше работать	0,1
Цифровые технологии	0,1
Здоровый образ жизни	0,1
Затрудняюсь ответить	2,2

*Сумма не равна 100%, т.к. респондент мог выбрать несколько вариантов ответа

Рассматривая ответы респондентов по регионам по каждому из популярных молодежных трендов, наблюдается следующее:

Высокая мобильность: чаще всего данный тренд отмечала опрошенная молодежь из Актыбинской (80,6%), Павлодарской (66,2%), Костанайской (62,3%) областей и г. Астана (72,3%).

Фриланс, частичная или удаленная занятость: респонденты из Северо-Казахстанской (61,7%), Восточно-Казахстанской (54,8%), Кызылординской областей.

Ранняя трудовая активность: чаще остальных данный тренд выбирали опрошенные из Атырауской (69,4%), Жамбылской (61,0%) областей и г. Шымкент (60,2%).

Национализм: по мнению респондентов, из Мангистауской (30,9%), Западно-Казахстанской (29,2%), Восточно-Казахстанской (29,0%) областей национализм присущ современной молодежи.

Ксенофобия, русофобия, синофобия: отсутствие толерантности и нетерпимость к другим людям по различным признакам присуща молодежи по мнению респондентов из Мангистауской (9,9%), Акмолинской (8,1%) областей и г. Астана (7,5%).

Исламизация: данный тренд чаще всего отмечала опрошенная молодежь из области Ұлытау (95,2%), Актюбинской (80,6%), Карагандинской (50,0%) областей.

Экологический активизм: г. Астана (21,4%), Западно-Казахстанская (20,0%), Костанайская (18,2%).

Сексуальная свобода: тренд на сексуальную свободу популярен среди молодежи по мнению Карагандинской (33,3%), Западно-Казахстанской (30,8%), Павлодарской (27,9%), Акмолинской (27,0%) областей.

Забота о ментальном здоровье: чаще всего этот тренд отмечали респонденты из Костанайской (48,1%), Северо-Казахстанской (29,8%), Акмолинской (28,4%) областей и г. Шымкент (30,1%).

Милитаризация: наиболее популярен тренд на милитаризацию среди опрошенной молодежи из Карагандинской области (14,8%) и г. Шымкент (11,3%) (Таблица №42).

В целом респондентам из приграничных регионов присущи все молодежные тренды, в особенности высокая мобильность, фриланс и ранняя трудовая активность (Таблица №29).

Таблица №29. Распределение ответов на вопрос: «Отметьте, пожалуйста, наиболее популярные тренды, присущие казахстанской молодежи на данный?», в разрезе регионов, %

Область	Высокая мобильность	Фриланс, частичная или удаленная занятость	Ранняя трудовая активность, желание быть финансово независимым	Национализм	Ксенофобия, русофобия, синофобия
Абай	58,5	43,4	58,5	5,7	-
Акмолинская	45,9	43,2	45,9	6,8	8,1
Актюбинская	80,6	19,4	23,7	4,3	1,1
Алматинская	38,5	45,3	25,0	10,1	5,4
Атырауская	36,1	23,6	69,4	8,3	-
Западно-Казахстанская	56,9	30,8	49,2	29,2	4,6
Жамбылская	51,2	27,6	61,0	9,8	2,4
Жетісу	23,1	41,5	13,8	3,1	-
Карагандинская	50,9	32,4	38,0	13,9	6,5
Костанайская	62,3	45,5	40,3	14,3	2,6
Кызылординская	55,3	54,1	49,4	14,1	4,7
Мангистауская	48,1	28,4	30,9	30,9	9,9
Павлодарская	66,2	41,2	33,8	16,2	4,4
Северо-Казахстанская	57,4	61,7	31,9	10,6	4,3
Туркестанская	52,6	27,6	48,7	19,7	5,7
Ұлытау	4,8	23,8	-	-	-
Восточно-Казахстанская	43,5	54,8	37,1	29,0	4,8
г. Астана	72,3	47,8	57,9	17,0	7,5
г. Алматы	34,9	37,8	26,1	16,8	6,7

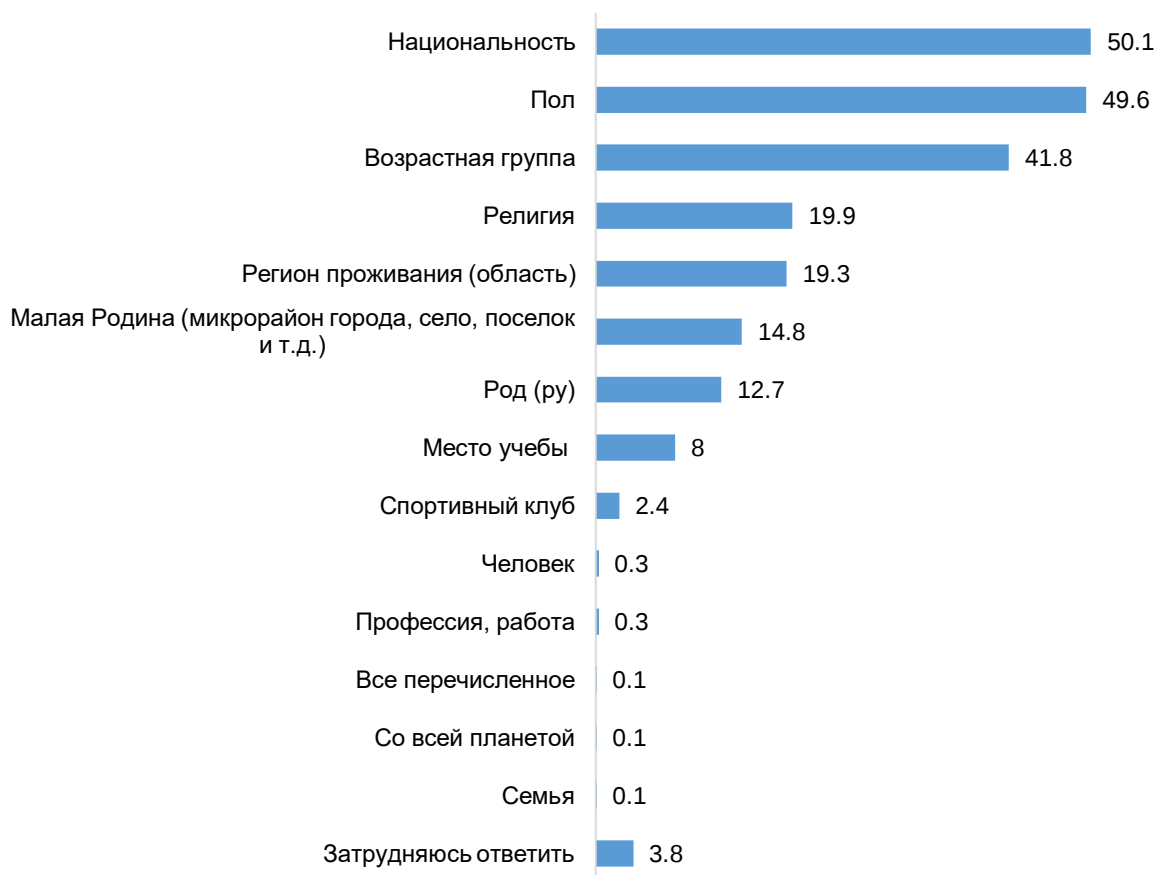
г. Шымкент	58,6	26,3	60,2	15,8	4,5
Область	Исламизация	Экологический активизм	Сексуальная свобода	Забота о ментальном здоровье	Милитаризация
Абай	24,5	3,8	3,8	11,3	-
Акмолинская	12,2	13,5	27,0	28,4	5,4
Актюбинская	80,6	8,6	4,3	23,7	1,1
Алматинская	18,9	4,1	9,5	3,4	1,4
Атырауская	38,9	5,6	1,4	2,8	-
Западно-Казахстанская	12,3	20,0	30,8	26,2	-
Жамбылская	47,2	1,6	14,6	12,2	1,6
Жетісу	9,2	3,1	3,1	9,2	-
Карагандинская	50,0	7,4	33,3	12,0	14,8
Костанайская	15,6	18,2	15,6	48,1	-
Кызылординская	32,9	10,6	3,5	16,5	2,4
Мангистауская	29,6	13,6	11,1	14,8	2,5
Павлодарская	27,9	16,2	27,9	11,8	1,5
Северо-Казахстанская	25,5	14,9	10,6	29,8	2,1
Туркестанская	41,7	11,4	13,6	14,9	0,4
Ұлытау	95,2	4,8	14,3	14,3	-
Восточно-Казахстанская	22,6	3,2	1,6	1,6	-
г. Астана	28,3	21,4	18,9	22,6	5,0
г. Алматы	17,2	5,5	7,1	5,0	2,9
г. Шымкент	26,3	12,8	10,5	30,1	11,3

Таким образом наиболее популярным молодежным трендом, по мнению опрошенных, является высокая мобильность. Также популярны ранняя трудовая активность, фриланс, исламизация, изменение семейных установок. В целом данные тренды открывают новые возможности для карьерного роста, личностного развития молодежи, независимости и гибкости, что отражает стремление молодежи к самореализации и адаптации к современным вызовам.

Особенности самоидентификации

Современная казахстанская молодежь демонстрирует разнообразие самоидентификации: этнической, религиозной, культурной и другое. Этническая принадлежность, культурные традиции и языковая среда играют важную роль в формировании индивидуального самосознания и самоидентификации.

Так, респондентам предлагалось ответить, с какими признаками они себя идентифицируют в первую очередь. Так, респонденты в первую очередь идентифицируют себя с национальностью (50,1%), полом (49,6%), возрастной группой (41,8%). 19,9% идентифицируют себя с религией, 19,3% – с регионом проживания. С малой родиной ассоциируют себя 14,8% опрошенных, с родом (ру) – 12,7% (Диаграмма №23).

Диаграмма №23. Распределение ответов на вопрос: «По каким признакам Вы себя идентифицируете в первую очередь?», %

*Сумма не равна 100%, т.к. респондент мог выбрать несколько вариантов ответа

Что касается чувства общности/единства, в первую очередь респонденты испытывают чувство общности с гражданами Казахстана (39,3%). 17,3% опрошенных ощущают единство с людьми своего города/села, 14,7% – с людьми своего поколения. С людьми своего этноса чувствуют общность 10,3% опрошенных.

Сравнивая результаты 2022 и 2024 года, необходимо отметить, что в 2022 году респонденты могли выбрать несколько вариантов ответа, когда как в опросе 2024 года участники выбирали один ответ. Тем не менее, стоит сравнить результаты по топу-3 наиболее часто упоминаемых ответов.

Так отмечается, что гражданская идентичность продолжать оставаться на первом месте среди респондентов (в 2022 году – 48,8%, в 2024 году – 39,3%). На втором месте в опросе 2022 года – единство с людьми своего поколения (44,2%), когда как в 2024 году этот вариант занял третье место (14,7%). На третьем месте в 2022 году – единство с людьми из своего города/села (42,7%), при этом данный ответ является вторым наиболее часто упоминаемым респондентами 2024 года (17,3%) (Диаграмма №24).

Диаграмма №24. Распределение ответов на вопрос: «С какой из следующих групп людей Вы, в первую очередь, испытываете чувство общности (единства)?», сравнительные данные 2022 и 2024 годов, %

В разрезе по типу населенного пункта отмечается, что сельские жители больше, чем городские ощущают себя едиными с гражданами Казахстана (41,7%, город – 37,9%) и с людьми из своего села (21,5%, город – 14,8%). В свою очередь респонденты из города чуть чаще сельских жителей говорили о единстве с людьми своего этноса (11,0%, село – 9,3%) и людьми своего поколения (15,7%, село – 13,1%) (Таблица №30).

Таблица №30. Распределение ответов на вопрос: «С какой из следующих групп людей Вы, в первую очередь, испытываете чувство общности (единства)?», по типу населенного пункта, %

	Город	Село
С гражданами Казахстана	37,9	41,7
С людьми из Вашего города, села	14,8	21,5
С людьми Вашего этноса	11,0	9,3
С людьми, говорящими на Вашем языке	7,5	6,6
С людьми Вашей профессии	4,6	3,1
С людьми Вашего поколения	15,7	13,1
С людьми Вашего вероисповедания	1,4	2,1
С людьми, имеющими схожий политический взгляд	3,4	0,8
Все перечисленное	-	0,4
Ни с кем	-	0,1
Со всей планетой	0,1	-
С родными	0,2	-
Со всеми людьми	0,2	-
Затрудняюсь ответить	3,2	1,2

С гражданами Казахстана больше всего ощущают единство респонденты 29-34 лет – 41,3%. С людьми своего города/села едиными чувствуют себя респонденты 29-34 лет (18,7%) и 19-23 лет (18,0%). Участники опроса 14-18 лет и 24-28 лет чаще других отмечали единство с людьми своего этноса – по 11,5% респондентов выбрали данный вариант.

Респонденты 29-34 лет чаще других респондентов говорили о единстве с людьми, говорящими на их языке (8,5%). 5,7% опрошенных в возраст 19-23 года

отметили, что чувствуют единство с людьми своей профессии. С людьми своего поколения ощущают единство участники опроса 14-18 лет (18,6%) (Таблица №31).

Таблица №31. Распределение ответов на вопрос: «С какой из следующих групп людей Вы, в первую очередь, испытываете чувство общности (единства)?», по возрастным группам, %

	14-18 лет	19-23 года	24-28 лет	29-34 года
С гражданами Казахстана	39,2	36,2	39,9	41,3
С людьми из Вашего города, села	15,0	18,0	17,7	18,7
С людьми Вашего этноса	11,5	10,9	11,5	8,3
С людьми, говорящими на Вашем языке	7,5	7,1	5,0	8,5
С людьми Вашей профессии	1,9	5,7	3,8	4,7
С людьми Вашего поколения	18,6	14,2	14,6	12,1
С людьми Вашего вероисповедания	1,3	1,9	1,0	2,2
С людьми, имеющими схожий политический взгляд	2,3	3,5	2,4	1,7
Все перечисленное	-	-	0,5	0,2
Ни с кем	-	-	0,2	-
Со всей планетой	-	-	-	0,2
С родными	-	-	-	0,3
Со всеми людьми	-	-	0,5	0,2
Затрудняюсь ответить	2,7	2,6	3,1	1,7

В разрезе по этническим группам единство с гражданами страны ощущают больше всего казахи (40,3%, русские – 36,6%, другие – 33,9%). С людьми своего города/села чувствуют единение русские (21,8%, другие – 19,8%, казахи – 16,4%). Единение с представителями своего этноса, прежде всего, ощущают казахи (11,6%, русские – 5,6%, другие – 5,0%), так же и с людьми, говорящими на родном языке респондента больше всего, чувствуют родство казахи (7,5%, русские – 6,7%, другие – 5,0%).

Представители других этносов (6,6%) чаще казахов (3,9%) и русских (3,5%) отмечали единство с людьми своей профессии. С людьми своего поколения больше всего чувствуют единство опрошенные русские (20,4%) и других этнических групп (20,7%, казахи – 13,3%). Опрошенные представители других этносов (5,0%) чаще остальных ощущают единство с людьми, имеющими схожие политические взгляды (казахи – 2,3%, русские – 1,8%) (Таблица №32).

Таблица №32. Распределение ответов на вопрос: «С какой из следующих групп людей Вы, в первую очередь, испытываете чувство общности (единства)?», по этническим группам, %

	Казахи	Русские	Другие
С гражданами Казахстана	40,3	36,6	33,9
С людьми из Вашего города, села	16,4	21,8	19,8
С людьми Вашего этноса	11,6	5,6	5,0
С людьми, говорящими на Вашем языке	7,5	6,7	5,0
С людьми Вашей профессии	3,9	3,5	6,6
С людьми Вашего поколения	13,3	20,4	20,7
С людьми Вашего вероисповедания	1,8	-	3,3
С людьми, имеющими схожий политический взгляд	2,3	1,8	5,0
Все перечисленное	0,1	0,4	-
Ни с кем	-	0,4	-
Со всей планетой	-	0,4	-
С родными	0,1	0,4	-
Со всеми людьми	0,1	0,4	-
Затрудняюсь ответить	2,7	1,8	0,8

В региональном разрезе по каждому из вариантов отмечается следующее:

- **единство с гражданами Казахстана** больше всего ощущают респонденты следующих регионов: область Абай (66,0%), Туркестанская область (53,1%), области Ұлытау (52,4%), Жетісу (52,3%), Жамбылская (51,2%), Северо-Казахстанская (51,1%), Карагандинская (50,0%) области;
- **единство с людьми своего города/села** чувствуют респонденты из Акмолинской области (31,1%), г. Алматы (30,3%), Жамбылской области (28,5%), области Абай (24,5%), Алматинской (23,6%) и Карагандинской (21,3%) областей;
- **с людьми своего этноса единство** ощущают чаще всего опрошенные жители Актюбинской (38,7%) и Павлодарской (20,6%) областей;
- **с людьми, говорящими на языке** респондента, чувствуют единение опрошенная молодежь из Мангистауской (16,0%), Павлодарской (15,3%) областей и г. Алматы (12,2%);
- **единство с людьми своей профессии** отмечали чаще других участники опроса из Костанайской области (10,4%);
- **единство с представителями своего поколения** ощущают жители Западно-Казахстанской области (36,9%), г. Астана (34,0%) и области Ұлытау (33,3%);
- **больше всего единство с людьми своего вероисповедания** чувствуют респонденты из Актюбинской области (7,5%). Респонденты из г. Шымкент больше остальных ощущают единство с людьми со схожими политическими взглядами (Таблица №33).

Таблица №33. Распределение ответов на вопрос: «С какой из следующих групп людей Вы, в первую очередь, испытываете чувство общности (единства)?», по регионам, %

Область	с гражданами Казахстана	с людьми из Вашего города, села	с людьми Вашего этноса	с людьми, говорящими на Вашем языке	с людьми Вашей профессии	с людьми Вашего поколения	с людьми Вашего вероисповедания	с людьми, имеющими схожий политический взгляд
Абай	66,0	24,5	3,8	-	1,9	3,8	-	-
Акмолинская	37,8	31,1	16,2	2,7	-	9,5	-	1,4
Актюбинская	33,3	8,6	38,7	3,2	-	7,5	7,5	1,1
Алматинская	41,9	23,6	16,2	4,7	6,1	3,4	1,4	0,7
Атырауская	33,3	18,1	15,3	15,3	4,2	12,5	-	-
Западно-Казахстанская	27,7	18,5	6,2	3,1	3,1	36,9	-	-
Жамбылская	51,2	28,5	1,6	4,1	2,4	5,7	3,3	1,6
Жетісу	52,3	13,8	1,5	3,1	4,6	10,8	-	-
Карагандинская	50,0	21,3	1,9	4,6	0,9	18,5	0,9	0,9
Костанайская	40,3	16,9	2,6	3,9	10,4	22,1	-	3,9
Кызылординская	37,6	18,8	9,4	10,6	4,7	18,8	-	-
Мангистауская	11,1	11,1	19,8	16,0	4,9	28,4	1,2	1,2
Павлодарская	25,0	19,1	20,6	11,8	2,9	20,6	-	-
Северо-Казахстанская	51,1	10,6	8,5	4,3	6,4	10,6	4,3	-
Туркестанская	53,1	8,3	2,6	9,6	5,3	14,5	2,2	3,5
Ұлытау	52,4	-	-	-	9,5	33,3	4,8	-
Восточно-Казахстанская	38,7	6,5	1,6	4,8	1,6	6,5	-	-
г. Астана	29,6	11,9	10,7	5,0	3,8	34,0	1,3	3,1
г. Алматы	28,6	30,3	17,2	12,2	4,2	4,6	1,7	0,4
г. Шымкент	40,6	4,5	3,0	7,5	4,5	17,3	3,0	18,0

Таким образом анализ самоидентификации казахстанской молодежи показывает, что основными признаками, с которыми молодежь идентифицирует себя, являются национальность, пол и возраст. Казахи более склонны к этнической идентификации, в то время как русские и представители других этносов чувствуют единство в зависимости от места проживания и поколения. Региональные различия показывают, что наибольшее чувство единства с гражданами Казахстана наблюдается в приграничной области Абай, а с местом проживания – в Акмолинской области и г. Алматы.

2. КЛЮЧЕВЫЕ ФАКТОРЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ МИГРАЦИИ

Миграционные настроения (намерения и установки) в молодежной среде

Миграционные настроения среди молодежи Казахстана могут быть охарактеризованы разнообразием намерений и установок, что отражает различные факторы, влияющие на принятие решений о переезде. Закономерно, что миграционные настроения могут меняться в зависимости от региона, что связано с различиями в уровне жизни, экономическом развитии и культурных особенностях. В стремлении улучшить свои жизненные условия и найти новые возможности молодежь стремиться покорить не только другие регионы собственной страны, но и выезжают за рубеж.

Большинство (61,5%) респондентов положительно относятся к тому, что казахстанская молодежь уезжает учиться в другие страны («положительно» + «скорее положительно»). 8,6% относятся отрицательно («скорее отрицательно» + «отрицательно»). Нейтрально относятся к этому 27,9% опрошенных. В сравнении с результатами 2022 года, респонденты стали еще более позитивны в отношении учебной миграции – на 7,8% больше опрошенных в 2024 году отмечали свое положительное отношение (53,7% в 2022 году) (Диаграмма №25).

Диаграмма №25. Распределение ответов на вопрос: «Скажите, пожалуйста, как Вы относитесь к тому, что молодые казахстанцы уезжают учиться/получать образование из Казахстана в другие страны?», %

Наиболее положительное отношение к зарубежному образованию выразили респонденты 19-23 лет (66,9%) и 14-18 лет (65,3%). Опрошенные 29-34 лет чаще остальных отмечали свое отрицательное отношение – 11,0%. Нейтральное отношение больше всего выражали участники опроса 24-28 лет (32,7%) (Таблица №34).

Таблица №34. Распределение ответов на вопрос: «Скажите, пожалуйста, как Вы относитесь к тому, что молодые казахстанцы уезжают учиться/получать образование из Казахстана в другие страны?», по возрастным группам, %

	14-18 лет	19-23 года	24-28 лет	29-34 года
Положительно	45,1	42,3	37,2	35,5
Скорее положительно	20,2	24,6	19,8	22,1
Положительно + скорее положительно	65,3	66,9	57	57,6
Нейтрально	26,9	22,9	32,7	29,0
Скорее отрицательно	2,5	2,8	4,1	3,9
Отрицательно	3,5	4,7	4,8	7,1
Скорее отрицательно + отрицательно	6	7,5	8,9	11
Затрудняюсь ответить	1,9	2,6	1,4	2,4

Среди этнических групп казахи чуть чаще остальных выражали свое положительное отношение (62,2%, русские – 57,4%, другие (62,0%). При этом та же группа опрошенных чаще остальных выражала негативное отношение (8,9%, русские 7,1%, другие – 7,4%). Нейтральное отношение больше всего отмечали русские (34,2%, казахи – 26,7%, другие – 29,8%) (Таблица №35).

Таблица №35. Распределение ответов на вопрос: «Скажите, пожалуйста, как Вы относитесь к тому, что молодые казахстанцы уезжают учиться/получать образование из Казахстана в другие страны?», по этническим группам, %

	Казахи	Русские	Другие
Положительно	40,8	30,6	48,8
Скорее положительно	21,4	26,8	13,2
Положительно + скорее положительно	62,2	57,4	62
Нейтрально	26,7	34,2	29,8
Скорее отрицательно	3,6	1,8	4,1
Отрицательно	5,3	5,3	3,3
Скорее отрицательно + отрицательно	8,9	7,1	7,4
Затрудняюсь ответить	2,3	1,4	0,8

Региональный разрез показал:

- **наиболее часто положительно** оценивали свое отношение к зарубежному образованию респонденты из области Ұлытау (100,0%), Актыбинской (96,7%), Жамбылской (81,3%) и Западно-Казахстанской (80,0%) областей;
- **отрицательное отношение** выразили опрошенные из Мангистауской (20,9%), Алматинской (18,9%), Костанайской (16,9%) областей, области Жетісу (15,4%) и г. Алматы (17,6%);
- **нейтралитет чаще других** отмечали участники опроса из Костанайской (44,2%), Северо-Казахстанской (40,4%) областей, областей Абай (43,4%) и Жетісу (41,5%) (Таблица №36).

Таблица №36. Распределение ответов на вопрос: «Скажите, пожалуйста, как Вы относитесь к тому, что молодые казахстанцы уезжают учиться/получать образование из Казахстана в другие страны?», по регионам, %

	Положительно	Скорее положительно	Нейтрально	Скорее отрицательно	Отрицательно	Затрудняюсь ответить
Абай	28,3	28,3	43,4	-	-	-
Ақмолинская	43,2	23,0	66,2	1,4	-	2,7
Ақтөбинская	76,3	20,4	96,7	-	-	-
Алматынская	19,6	29,7	49,3	4,7	14,2	10,8
Атырауская	37,5	20,8	58,3	-	5,6	-
Западно-Казахстанская	50,8	29,2	80	-	-	-
Жамбылская	75,6	5,7	81,3	3,3	2,4	-

Жетісу	18,5	15,4	33,9	41,5	4,6	10,8	15,4	9,2
Карагандинская	24,1	33,3	57,4	33,3	3,7	5,6	9,3	-
Костанайская	20,8	18,2	39	44,2	10,4	6,5	16,9	-
Кызылординская	38,8	22,4	61,2	28,2	-	5,9	5,9	4,7
Мангистауская	34,6	11,1	45,7	30,9	8,6	12,3	20,9	2,5
Павлодарская	36,8	20,6	57,4	38,2	2,9	1,5	4,4	-
Северо-Казахстанская	29,8	29,8	59,6	40,4	-	-	-	-
Туркестанская	50,4	14,9	65,3	27,6	4,4	2,6	7	-
Ұлытау	66,7	33,3	100	-	-	-	-	-
Восточно-Казахстанская	53,2	16,1	69,3	29,0	-	1,6	1,6	-
г. Астана	30,8	25,8	56,6	37,7	1,9	3,1	5	0,6
г. Алматы	29,4	26,9	56,3	21,8	7,1	10,5	17,6	4,2
г. Шымкент	45,9	18,8	64,7	30,8	0,8	3,0	3,8	0,8

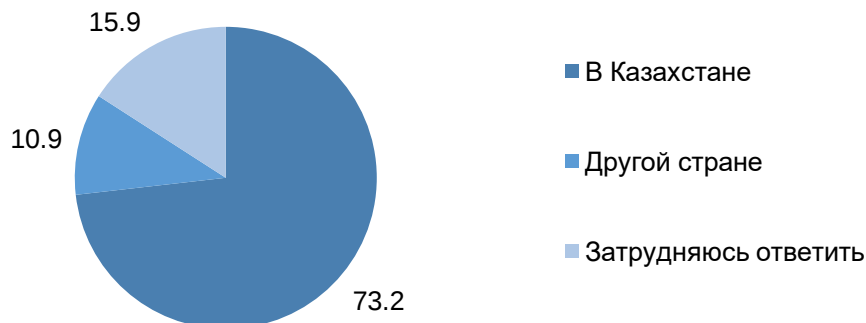
Слыша об успехах своих соотечественников за рубежом, 47,9%, ощущают гордость за них. У 15,2% не возникают каких-либо мыслей (Диаграмма №26).

Диаграмма №26. Распределение ответов на вопрос: «Какие мысли у Вас возникают, когда Вы слышите об успехах наших соотечественников за рубежом?», %

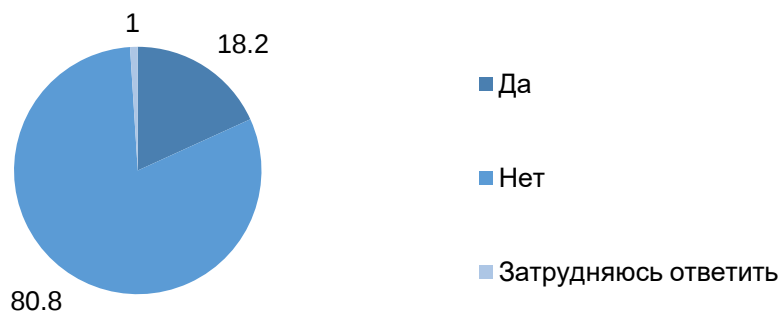

73,2% опрошенных считают, что с их специальностью легче добиться карьерного успеха в Казахстане. 10,9% – что им легче в другой стране. При этом среди других стран чаще всего отмечали Россию (36 респ.), США (32 респ.) и Турцию (19 респ.) (Диаграмма №27).

Диаграмма №27. Распределение ответов на вопрос: «Как Вы считаете, с Вашей специальностью (образованием) где легче добиться карьерного успеха?», %

18,2% респондентов хотели бы переехать из места своего проживания, 80,8% не хотели бы этого (Диаграмма №28).

Диаграмма №28. Распределение ответов на вопрос: «Хотите ли Вы переехать из места Вашего проживания?», %

Среди имеющих желание переехать 20,0% женщин и 16,4% – мужчин. В разрезе по типу населенного пункта среди городских респондентов переехать желают 20,1%, среди сельских – 15,0% (Таблица №37).

Таблица №37. Распределение ответов на вопрос: «Хотите ли Вы переехать из места Вашего проживания?», по полу, %

	Мужской	Женский	Город	Село
Да	16,4	20,0	20,1	15,0
Нет	82,4	79,1	78,7	84,2
Затрудняюсь ответить, нет ответа	1,2	0,9	1,2	0,8

Чаще остальных свое желание покинуть страну выражали самые молодые респонденты от 14 до 28 лет (21,7%). Среди опрошенных 19-23 лет мысли о переезде высказали 20,1%. В более старших группах участники опроса реже выражали стремление переехать за рубеж – 24-28 лет – 16,2%, 29-34 года – 15,4% (Таблица №38).

Таблица №38. Распределение ответов на вопрос: «Хотите ли Вы переехать из места Вашего проживания?», по возрастным группам, %

	14-18 лет	19-23 года	24-28 лет	29-34 года
Да	21,7	20,1	16,2	15,4
Нет	77,0	79,0	82,6	83,8
Затрудняюсь ответить, нет ответа	1,3	0,9	1,2	0,8

В разрезе по этническим группам не желают переезжать из места своего проживания больше всего респондентов казахов – 83,9% (русские – 69,4%, другие 66,1%) (Таблица №39).

Таблица №39. Распределение ответов на вопрос: «Хотите ли Вы переехать из места Вашего проживания?», по этническим группам, %

	Казах	Русский	Другие
Да	15,3	29,9	28,9
Нет	83,9	69,4	66,1
Затрудняюсь ответить, нет ответа	0,8	0,7	5,0

Регионально выражающих стремление переехать можно условно поделить на три группы интенсивности потенциального миграционного оттока: высокая интенсивность (40,0% и более), средняя интенсивность (от 20,0% до 40,0%), низкая интенсивность (до 20,0%). При этом в данном вопросе учитывается стремление как ко внутренней миграции, так и ко внешней.

- **в группу высокой интенсивности** вошли Западно-Казахстанская область (43,1%) и область Жетісу (40,0%);

- **со средней интенсивностью:** Павлодарская (29,4%), Карагандинская (26,9%), Актыбинская (25,8%), Ұлытау (23,8%), Туркестанская (23,7%), Жамбылская (23,6%), Кызылординская (20,0%) области и г. Астана (22,6%);
- **в группу низкой интенсивности** миграционного оттока вошли Северо-Казахстанская (19,1%), Атырауская (18,1%), Костанайская (15,6%), Мангистауская (14,8%), Абай (7,5%), Акмолинская (5,4%), Восточно-Казахстанская (4,8%), Алматинская (2,0%) области и г. Алматы (6,3%) (Таблица №40).

Таблица №40. Распределение ответов на вопрос: «Хотите ли Вы переехать из места Вашего проживания?», по регионам, %

	Да	Нет	Затрудняюсь ответить
Абай	7,5	92,5	-
Акмолинская	5,4	91,9	2,7
Актыбинская	25,8	74,2	-
Алматинская	2,0	95,9	2,0
Атырауская	18,1	80,6	1,4
Западно-Казахстанская	43,1	56,9	-
Жамбылская	23,6	76,4	-
Жетісу	40,0	56,9	3,1
Карагандинская	26,9	72,2	0,9
Костанайская	15,6	84,4	-
Кызылординская	20,0	77,6	2,4
Мангистауская	14,8	84,0	1,2
Павлодарская	29,4	63,2	7,4
Северо-Казахстанская	19,1	80,9	-
Туркестанская	23,7	75,9	0,4
Ұлытау	23,8	71,4	4,8
Восточно-Казахстанская	4,8	93,5	1,6
г. Астана	22,6	77,4	-
г. Алматы	6,3	93,7	-
г. Шымкент	15,8	83,5	0,8

Учитывая материальное положение респондентов, наиболее подвержены желанию покинуть страну респонденты с хорошим уровнем достатка (21,7%). Среди участников опроса, занимающих средние позиции по материальному достатку, выразили стремление переехать 16,6%, среди респондентов с плохим материальным положением – 18,3% (Таблица №41).

Таблица №41. Распределение ответов на вопрос: «Хотите ли Вы переехать из места Вашего проживания?», по уровню материального положения, %

	Хорошее ⁹	Среднее ¹⁰	Плохое ¹¹	Затрудняюсь ответить
Да	21,7	16,6	18,3	41,7
Нет	77,6	82,1	81,2	50,0
Затрудняюсь ответить, нет ответа	0,8	1,3	0,5	8,3

Анализируя миграционные настроения среди молодежи Казахстана, можно выделить следующие тенденции:

⁹ «хорошее» = среднее значение данных по категориям «денег хватает на все, чтобы ни в чем себе не отказывать» и «покупка большинства товаров длительного пользования (холодильник, телевизор и т.д.) не вызывает трудностей»

¹⁰ «среднее» = «денег хватает только на приобретение продуктов питания, но уже не остается на оплату коммунальных услуг»

¹¹ «плохое» = среднее значение данных по категориям «Денег хватает только на приобретение продуктов питания, но уже не остается на оплату коммунальных услуг» и «Денег не хватает даже на приобретение продуктов питания, постоянно приходится жить в долг»

Положительное отношение к учебной миграции в другие страны выражают 61,5% респондентов, что на 7,8 процентных пункта выше по сравнению с 2022 годом. Наибольшее положительное отношение к учебной миграции наблюдается в Актюбинской, Жамбылской и Западно-Казахстанской областях, в то время как наиболее отрицательное отношение проявляют респонденты из Мангистауской, Алматинской и Костанайской областей.

Молодежь в возрасте 14-28 лет проявляет наибольшее стремление к переезду, при этом городские жители немного более склонны к этому, чем сельские. Региональные данные показывают разную интенсивность миграционных настроений. Финансовое положение также влияет на миграционные намерения, причем молодежь с хорошим материальным достатком более склонна к переезду.

Перспективы внешней миграции

В целях более глубокого изучения стремлений молодежи к эмиграции, был задан ряд вопросов касательно переезда за границу. С учетом того, что значительная часть респондентов выражает позитивное отношение к учебной миграции, имеется высокий интерес к получению образования за границей. Этот тренд свидетельствует о стремлении молодежи к улучшению своих карьерных перспектив и получению качественного образования.

8,2% респондентов в ближайшее время собираются переезжать из Казахстана. 30,5% в будущем скорее всего уедут из страны. Пока не имеют мыслей о переезде 35,2% респондентов. Ни в коем случае никуда не переедут 22,8% опрошенных. При этом сравнительный анализ показал, что желание стремительного переезда немногим возросло среди участников опроса 2024 года – если в 2022 году потенциальные эмигранты, планирующие срочный переезд составили 7,4%, то в 2024 году их процент возрос до 8,2%. Вместе с тем, планирующих будущий переезд и имеющих некоторую долю сомнения было больше среди респондентов 2022 года на 4,8% (35,3% в 2022 году, 30,5% в 2024 году).

Доля рассчитывающих принять решение о переезде в зависимости от жизненных обстоятельств практически не изменилась – в 2022 году составила 35,7%, в нынешнем – 35,2%. Стоит отметить незначительный рост отвергающих мысли о эмиграции (на 1,4%) – 21,4% в 2022 году и 22,8% в 2024 году (Диаграмма №29).

Диаграмма №29. Распределение ответов на вопрос: «Думаете ли Вы переехать из Казахстана?», (на данный вопрос ответили только те респонденты, которые хотят переехать из места проживания – 364 респ.), сравнительные данные за 2022 и 2024 годов, %

При рассмотрении миграционных тенденций в корреляционных разрезах, отмечается большее стремление покинуть страну у опрошенных мужчин, чем у женщин. В общей сложности 40,3% мужчин выразили мысли переехать за рубеж,

среди которых 8,4% готовы сделать это в ближайшее время, а 31,9% планируют это в будущем. В свою очередь доля женщин, ответивших что планируют переезд составила 37,4%, при этом 8,1% переедут в ближайшее время, 29,3% скорее всего уедут в будущем.

Таким образом закономерно, что доля полагающихся на жизненные обстоятельства чуть больше среди женщин (35,4%, мужчин – 34,9%). Никуда не переедут 23,7% опрошенных женщин и 21,7% мужчин (Таблица №42).

Таблица №42. Распределение ответов на вопрос: «Думаете ли Вы переехать из Казахстана?», по полу, %

	Мужской	Женский
Да, в самое ближайшее время собираюсь	8,4	8,1
В настоящее время нет, но в будущем, скорее всего, уеду из Казахстана	31,9	29,3
Пока мыслей о переезде не было, однако все будет зависеть от обстоятельств жизни: возможно перееду, а может быть, и нет	34,9	35,4
Нет, ни в коем случае никуда переезжать не собираюсь	21,7	23,7
Затрудняюсь ответить	3,0	3,5

Рассматривая общую долю желающих переехать в ближайшее время, либо в планирующих переезд в будущем заметно, что самая молодая группа респондентов 14-18 лет является наиболее стремящейся покинуть страну – 45,2%, при этом 7,1% переедут в ближайшем будущем, 38,1% еще планируют переезд. Следующими стали респонденты 24-28 лет (42,6%), среди которых готовы к переезду 8,8%, планируют его на будущее – 33,8%.

Опрошенные 19-23 лет составили 34,2% желающих переехать – 7,1% в ближайшее время, 27,1% имеют планы. Среди респондентов 29-34 лет ответили, что переедут 32,6% – 10,2% в скором времени, 22,4% в будущем. Переезд зависит от обстоятельств больше всего у респондентов 29-34 лет (42,9%) и 19-23 лет (41,2%). Немногим выше доля отвергающих какие-либо мысли о переезде наблюдается среди 24-28 летних респондентов (25,0%, 14-18 лет – 23,9%, 19-23 года – 21,2%, 29-34 года – 21,4%) (Таблица №43).

Таблица №43. Распределение ответов на вопрос: «Думаете ли Вы переехать из Казахстана?», по возрастным группам, %

	14-18 лет	19-23 года	24-28 лет	29-34 года
Да, в самое ближайшее время собираюсь	7,1	7,1	8,8	10,2
В настоящее время нет, но в будущем, скорее всего, уеду из Казахстана	38,1	27,1	33,8	22,4
Пока мыслей о переезде не было, однако все будет зависеть от обстоятельств жизни: возможно перееду, а может быть, и нет	28,3	41,2	27,9	42,9
Нет, ни в коем случае никуда переезжать не собираюсь	23,9	21,2	25,0	21,4
Затрудняюсь ответить	2,7	3,5	4,4	3,1

Среди этнических групп наибольшее стремление покинуть страну наблюдается у представителей русской этнической группы (50,6%), при этом 10,6% из них переезжают в скором времени, а 40,0% планируют уехать в будущем. Среди респондентов других этнических групп стремление эмигрировать немного ниже – 42,9%, с учетом 8,6% готовых к ближайшему переезду и 34,3% планирующих его на будущее.

Казахи выразили наименьшую долю желаний уехать из Казахстана – доля планирующих эмиграцию составила 34,0%, среди которых готовы уехать в скором

времени 7,4%, в будущем – 26,6%. Больше остальных полагаются на жизненные обстоятельства при принятии решения о переезде респонденты других этнических групп (37,1%, русские – 35,3%, казахи – 34,8%). 27,0% участников опроса из казахской этнической группы ни в коем случае не покинут Казахстан (другие – 17,1%, русские – 12,9%) (Таблица №44).

Таблица №44. Распределение ответов на вопрос: «Думаете ли Вы переехать из Казахстана?», по этническим группам, %

	Казах	Русский	Другие
Да, в самое ближайшее время собираюсь	7,4	10,6	8,6
В настоящее время нет, но в будущем, скорее всего, уеду из Казахстана	26,6	40,0	34,3
Пока мыслей о переезде не было, однако все будет зависеть от обстоятельств жизни: возможно перееду, а может быть, и нет	34,8	35,3	37,1
Нет, ни в коем случае никуда переезжать не собираюсь	27,0	12,9	17,1
Затрудняюсь ответить	4,1	1,2	2,9

Городские респонденты имеют большее желание эмигрировать, чем сельские. 41,9% опрошенных из города выразили желание уехать (8,4% – в скором времени, 33,5% – в будущем), тогда, как и из сельской местности планируют 31,9% (8,0% – в скором времени, 23,9% – в будущем). 37,5% городских жителей, возможно, переедут, если позволят обстоятельства (30,1% – сельские). Ни в коем случае не переедут 36,3% сельских респондентов (16,7% городских) (Таблица №45).

Таблица №45. Распределение ответов на вопрос: «Думаете ли Вы переехать из Казахстана?», по типу населенного пункта, %

	Город	Село
Да, в самое ближайшее время собираюсь	8,4	8,0
В настоящее время нет, но в будущем, скорее всего, уеду из Казахстана	33,5	23,9
Пока мыслей о переезде не было, однако все будет зависеть от обстоятельств жизни: возможно перееду, а может быть, и нет	37,5	30,1
Нет, ни в коем случае никуда переезжать не собираюсь	16,7	36,3
Затрудняюсь ответить	4,0	1,8

В региональном разрезе следует также рассмотреть категории респондентов по группам интенсивности потенциального миграционного оттока, с учетом того, что крайне высокая интенсивность это 70,0% и более, высокая интенсивность – от 40,0% до 70,0%, средняя интенсивность – от 20,0% до 40,0%, низкая интенсивность – до 20,0%. Крайне высока интенсивность потенциального миграционного оттока: в эту группу вошли Восточно-Казахстанская (100,0%), Костанайская (75,0%), Абай (75,0%), Кызылординская (70,5%) области. Высокая интенсивность потенциального миграционного оттока: Карагандинская (62,0%), Мангистауская (50,0%), Туркестанская (48,1%), Жамбылская (41,4%) области и г. Астана (41,6%).

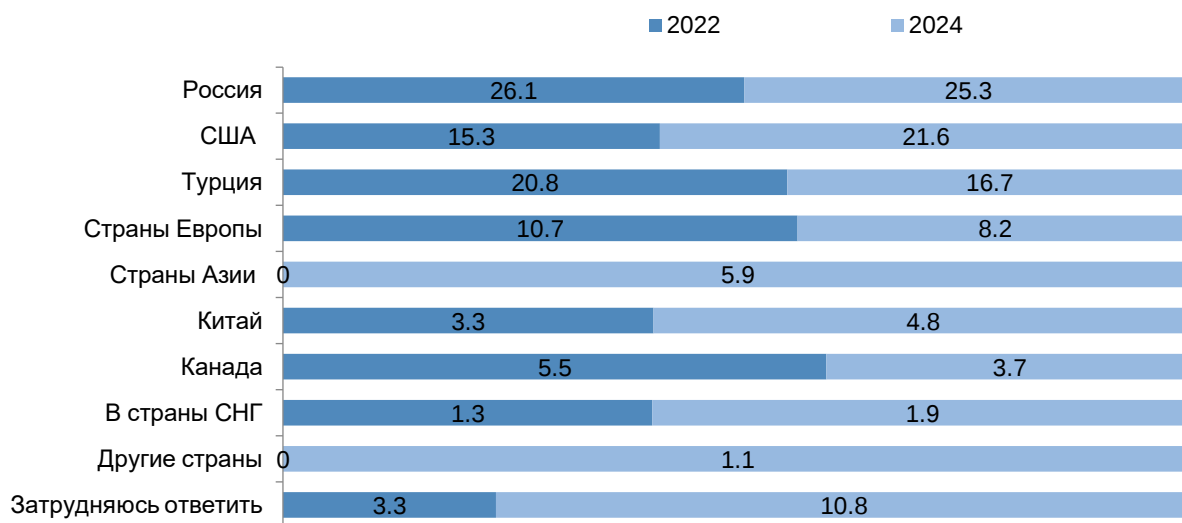
Средняя интенсивность: г. Шымкент (33,4%), Алматинская (33,3%), Северо-Казахстанская (33,3%), Западно-Казахстанская (32,2%), Акмолинская (25,0%), Павлодарская (20,0%) и г. Алматы (26,7%). Низкая интенсивность: Актюбинская область (4,2%). Переезд 62,5% респондентов из Актюбинской, 53,8% из Атырауской, 50,0% из Акмолинской, 50,0% из Павлодарской и 52,4% из г. Шымкент зависит от жизненных обстоятельств. Примечательно, что респонденты из области Ұлытау (100,0%), Алматинской области (66,7%), области Жетісу (46,2%) и г. Алматы (40,0%) ни в коем случае не переедут за рубеж (Таблица №46).

Таблица №46. Распределение ответов на вопрос: «Думаете ли Вы переехать из Казахстана?», по регионам, %

	Да, в самое ближайшее время собираюсь	В настоящее время нет, но в будущем, скорее всего, уеду из Казахстана	1+2	Пока мыслей о переезде не было, однако все будет зависеть от обстоятельств	Нет, ни в коем случае никуда переезжать не собираюсь	Затрудняюсь ответить
Абай	-	75,0	75	25,0	-	-
Акмолинская	25,0	-	25	50,0	25,0	-
Актюбинская	-	4,2	4,2	62,5	33,3	-
Алматинская	-	33,3	33,3	-	66,7	-
Атырауская	-	23,1	23,1	53,8	23,1	-
Западно-Казахстанская	14,3	17,9	32,2	46,4	21,4	-
Жамбылская	-	41,4	41,4	24,1	34,5	-
Жетісу	3,8	11,5	15,3	30,8	46,2	7,7
Карагандинская	10,3	51,7	62	34,5	3,4	-
Костанайская	33,3	41,7	75	16,7	-	8,3
Кызылординская	17,6	52,9	70,5	23,5	-	5,9
Мангистауская	-	50,0	50	8,3	25,0	16,7
Павлодарская	5,0	15,0	20	50,0	30,0	-
Северо-Казахстанская	-	33,3	33,3	22,2	33,3	11,1
Туркестанская	14,8	33,3	48,1	33,3	18,5	-
Ұлытау	-	-	-	-	100,0	-
Восточно-Казахстанская	33,3	66,7	100	-	-	-
г. Астана	8,3	33,3	41,6	38,9	13,9	5,6
г. Алматы	-	26,7	26,7	20,0	40,0	13,3
г. Шымкент	4,8	28,6	33,4	52,4	9,5	4,8

Из респондентов, имеющих планы по переезду, четверть хотят переехать в Россию, 21,6% – в США, 16,7% – в Турцию. По мнению опрошенных респондентов, в сравнении с результатами 2022 года Россия, США и Турция остаются в топ-3 направлениях для эмиграции. В 2022 году в Россию желали переехать 26,1%, эта доля снизилась на 0,8% в 2024 году. Турция стала чуть менее желаемым местом для эмиграции: 20,8% в 2022 году и 16,7% в 2024 году (снижение на 4,1%). Тем временем стало больше желающих переехать в США: 15,3% в 2022 году, 21,6% в 2024 (рост на 6,3%) (Диаграмма №30, Таблица №47).

Диаграмма №30. Распределение ответов на вопрос: «В какую страну Вы думаете или планируете переехать?», (на данный вопрос отвечают только те респонденты, кто хочет переехать из Казахстана), %

Таблица №47. Распределение ответов на вопрос: «В какую страну Вы думаете или планируете переехать?», (на данный вопрос отвечают только те респонденты, кто хочет переехать из Казахстана), страны Европы, Азии, СНГ, др.), в %

	2022	2024
Корея	-	28,3
Великобритания	-	10,9
ОАЭ	-	6,5
Германия	-	13,0
Япония	0,7	4,3
Швейцария	-	2,2
Южная Корея	12,7	4,3
Австралия	0,3	2,2
Белоруссия	-	2,2
Венгрия	-	2,2
Тайланд	-	2,2
Франция	-	2,2
Нет ответа	-	19,5

В гендерном разрезе в Россию планируют больше всего переехать женщины (29,2%, мужчины – 20,8%). В свою очередь мужчины, чаще женщин, выбирали США (24,0%, женщины – 19,4%) и страны Европы (12,0%, женщины – 4,9%) (Таблица №48).

Таблица №48. Распределение ответов на вопрос: «В какую страну Вы думаете или планируете переехать?», по полу, %

	Мужской	Женский
Россия	20,8	29,2
Китай	4,8	4,9
США	24,0	19,4
Канада	4,0	3,5
Турция	16,8	16,7
Страны Европы	12,0	4,9
Страны Азии	5,6	6,3
В страны СНГ, кроме России	1,6	2,1
Другие страны	2,4	-
Затрудняюсь ответить	8,0	13,2

В возрастном разрезе Россия наиболее популярное направление у респондентов 14-18 лет (27,7%) и 24-28 лет (27,1%, 29-34 года – 25,7%, 19-23 года – 20,3%). В США планируют переехать 27,1% респондентов 24-28 лет и 25,0% 19-23 лет (14-18 лет – 20,5%, 16,2% – 29-34 года). Турция привлекательна больше всего для респондентов 14-18 лет (18,1%) и 19-23 лет (20,3%). Страны Европы чаще всего выбирали респонденты 19-23 лет – 12,5% и 29-34 года – 14,9% (Таблица №49).

Таблица №49. Распределение ответов на вопрос: «В какую страну Вы думаете или планируете переехать?», в разрезе по возрастным группам, %

	14-18 лет	19-23 года	24-28 лет	29-34 года
Россия	27,7	20,3	27,1	25,7
Китай	6,0	3,1	4,2	5,4
США	20,5	25,0	27,1	16,2
Канада	2,4	6,3	4,2	2,7
Турция	18,1	20,3	16,7	12,2
Страны Европы	1,2	12,5	4,2	14,9
Страны Азии	4,8	6,3	6,3	6,8
В страны СНГ, кроме России	2,4	-	4,2	1,4
Другие страны	2,4	-	-	1,4
Затрудняюсь ответить	14,5	6,3	6,3	13,5

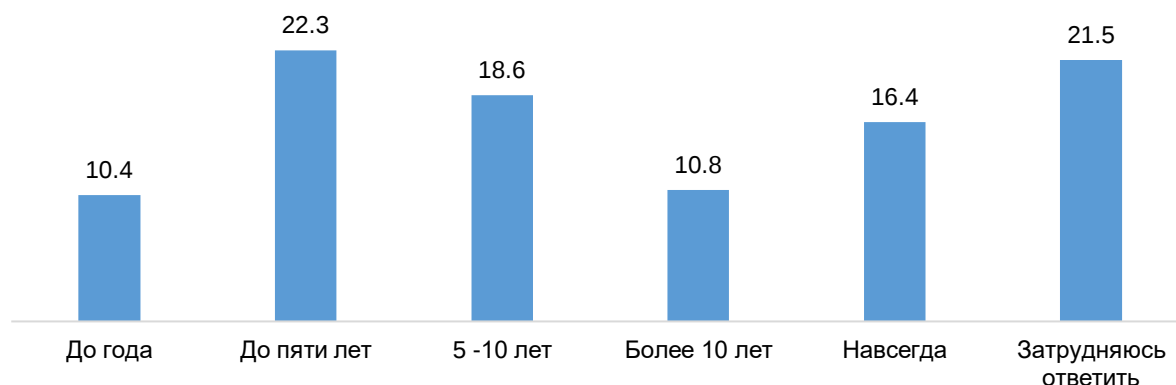
В этническом разрезе Россия наиболее популярное направление у русских респондентов (64,4%, другие – 28,6%, казахи – 7,7%). США чаще всего выбирали казахи – 26,2% (другие – 14,3%, русские – 13,7%). В Турцию планируют переехать другие этнические группы – 25,0% (казахи – 21,4%, русские – 2,7%) (Таблица №50).

Таблица №50. Распределение ответов на вопрос: «В какую страну Вы думаете или планируете переехать?», по этническим группам, %

	Казах	Русский	Другие
Россия	7,7	64,4	28,6
Китай	5,4	4,1	3,6
США	26,2	13,7	14,3
Канада	3,6	2,7	7,1
Турция	21,4	2,7	25,0
Страны Европы	10,7	4,1	3,6
Страны Азии	7,1	1,4	10,7
В страны СНГ, кроме России	1,8	1,4	3,6
Другие страны	1,8	-	-
Затрудняюсь ответить	14,3	5,5	3,6

До года собираются оставаться за рубежом 10,4% респондентов. До пяти лет хотят прожить в другой стране 22,3% респондентов, 5-10 лет – 18,6% опрошенных. 10,8% хотели бы остаться за рубежом более 10 лет, навсегда планируют уехать 16,4% респондентов (Диаграмма №31).

Диаграмма №31. Распределение ответов на вопрос: «Как долго Вы планируете оставаться за рубежом?», (на данный вопрос отвечают только те респонденты, кто хочет переехать из Казахстана), %

Выводы по перспективам внешней миграции молодежи Казахстана свидетельствуют о продолжающемся интересе к эмиграции. В ближайшее время согласно результатам исследования 8,2% респондентов собираются покинуть страну, а 30,5% планируют сделать это в будущем. Сравнительный анализ с 2022 годом показывает, что доля тех, кто планирует немедленный переезд, увеличилась с 7,4% до 8,2%, а тех, кто планирует переезд в будущем, снизилась с 35,3% до 30,5%. Популярными направлениями для эмиграции остаются Россия, США и Турция.

Ключевые pull-push факторы внешней миграции молодежи

Миграция молодежи представляет собой сложный процесс, который определяется множеством факторов, как притягивающих (pull), так и выталкивающих (push). В современном мире молодежь постоянно старается повышать уровень имеющихся возможностей для личностного развития, что зачастую приводит к желанию сменить страну проживания. Pull-факторы включают в себя привлекательные условия для жизни и работы, высокий уровень образования, безопасность. В свою очередь push-факторы связаны с недостатком экономических возможностей, политической нестабильностью, низким качеством образования и ограниченными перспективами на будущее в родной стране. Понимание этих факторов является ключевым для разработки эффективной стратегии по снижению уровня внешней миграции молодежи, «утечки мозгов» и созданию благоприятных условий для их развития в родной стране.

Большинство респондентов считают, что молодежь может поменять место проживания поиском работы и заработка (56,6%). Но 31,7% респондентов отметили отсутствие перспектив для карьерного роста и желание лучших условий жизни. 18,4% считают, что молодежь может поменять место проживания по приглашению на работу с предоставлением жилья и социального пакета (Таблица №51).

Таблица №51. Распределение ответов на вопрос: «Как Вы считаете, по каким причинам молодежь может поменять место проживания?»

	Проценты*
Поиск работы, заработка	56,6
Отсутствие перспектив, возможностей для карьерного роста	31,7
Желание лучших условий жизни	31,7
Приглашение на работу с предоставлением жилья и социального пакета	18,4
Низкое качество образования	13,3
Семейные обстоятельства	12,9

Коррупция, низкий уровень правовой культуры, безнаказанность чиновников	11,0
Желание пожить в другой стране, познакомиться с другой культурой	8,9
Низкий уровень развития инфраструктуры	8,8
Дискриминация (этническая, гендерная и т.д.)	8,6
Низкий уровень развития системы здравоохранения	8,3
Климатические условия	7,4
Политические условия	7,0
Частые нарушения прав человека	4,3
Сложности с незнанием казахского языка	3,9
Недостаточно возможностей для воспитания и развития детей	3,4
Неблагоприятная экологическая обстановка	2,9
Стремление воссоединиться с семьей, родственниками	2,9
Опасение за жизнь, преступность	2,5
Сложности с незнанием русского языка	2,4
Желание вернуться на свою историческую Родину	2,1
Близкое расположение соседней страны	1,9
Все перечисленное	0,2
Затрудняюсь ответить	2,6

*Сумма не равна 100%, т.к. респондент мог выбрать несколько вариантов ответа

При этом 51,1% хотят переехать, чтобы улучшить экономический уровень жизни. 41,8% респондентов ищут более широкие возможности для трудоустройства. Желание иметь более высокое качество образования выразили 31,0% желающих переехать (Таблица №52).

Таблица №52. Распределение ответов на вопрос: «Какова основная причина Вашего желания переехать?», (на данный вопрос отвечают только те респонденты, кто хочет переехать из места проживания – 364 респ.)

	Проценты*
Желание улучшить экономический уровень жизни	51,1
Более широкие возможности для трудоустройства	41,8
Желание иметь более высокое качество образования	31,0
Желание иметь больше культурного разнообразия	21,4
Более широкие возможности, чтобы открыть свой собственный бизнес	19,8
Изменение климатических и экологических условий проживания	14,3
Желание избежать конфликтов в селе/ городе, в котором Вы в настоящее время	4,4
Свое жилье	0,5
Коррупция	0,3
Смена обстановки	0,3
Проблема языка	0,3
Затрудняюсь ответить, нет ответа	2,5

*Сумма не равна 100%, т.к. респондент мог выбрать несколько вариантов ответа

При этом касательно возможных барьеров, чуть более половины планирующих переезд, отметили отсутствие денег как одно из препятствий переезда из Казахстана. Практически четверть ощущают нежелание покидать родных и друзей. Низкий уровень знания языка может остановить от переезда 19,7% респондентов. 16,4% отметили отсутствие учебы или работы, 14,1% – отсутствие родственников и друзей за границей (Диаграмма №32).

Диаграмма №32. Распределение ответов на вопрос: «Что может воспрепятствовать Вашему переезду из Казахстана?», (на данный вопрос отвечают только те респонденты, кто хочет переехать из Казахстана), %

*Сумма не равна 100%, т.к. респондент мог выбрать несколько вариантов ответа

Таким образом, практически треть опрошенных отметили отсутствие перспектив для карьерного роста и желание лучших условий жизни как основные причины миграции. Основные pull-факторы для переезда включают желание улучшить экономический уровень жизни, поиск более широких возможностей для трудоустройства и стремление получить более высокое качество образования. Однако существуют и барьеры для миграции. Более половины респондентов отметили отсутствие денег как основное препятствие для переезда из Казахстана.

3. СПЕЦИФИКА ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ КАЗАХСТАНСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Оценка ситуации с трудовой занятостью среди молодежи

В любом государстве трудовая занятость молодежи является важным аспектом экономического и социального развития. Оценка текущей ситуации с трудовой занятостью среди молодежи позволяет выявить ключевые проблемы и перспективы. Кроме того, трудоустроенность и стабильный заработок является признаком экономической стабильности и социального благополучия, что уменьшает вероятность повышения миграционного оттока казахстанской молодежи.

Среди участников опроса 47,7% работают полный или неполный день. 35,8% респондентов учатся, с учетом 12,2% студентов, имеющих подработку. 14,5% не работают – среди них 3,7% безработные в поиске работы, 2,5% безработные, не ищущие работу, 6,7% в декретном отпуске, 1,6% не работают по состоянию здоровья. Кроме того, 23,6% респондентов заняты только учебой (Диаграмма №33).

Диаграмма №33. Распределение ответов на вопрос: «Укажите Ваше основное положение в сфере занятости?», %

В разрезе по гендеру работают 53,9% мужчин, среди которых работают полный день 44,7%, неполный – 9,2%. Среди женщин работают 41,3% (полный рабочий день – 31,9%, неполный – 9,4% (Таблица №53).

Таблица №53. Распределение ответов на вопрос: «Укажите Ваше основное положение в сфере занятости?», в разрезе по полу, %

	Мужской	Женский
Работаю полный день	44,7	31,9
Работаю неполный день	9,2	9,4
Учусь и одновременно подрабатываю	12,7	11,7
Занят только учебой	23,5	23,8
Безработный, в поиске работы	3,6	3,7
Безработный, не ищу работу	2,0	2,9
Нахожусь в декретном отпуске	0,7	12,8
Не работаю по состоянию здоровья, инвалидность	1,8	1,5
Затрудняюсь ответить	1,9	2,2

В разрезе по типу населенного пункта можно отметить, что в сельской местности молодежь работает полный день немного больше чем в городе (40,9% и 36,8%). При этом учатся и одновременно подрабатывают и заняты только учебой больше в городе, чем на селе (24,2% и 22,7%) (Таблица №54).

Таблица №54. Распределение ответов на вопрос: «Укажите Ваше основное положение в сфере занятости?», в типу населенного пункта, %

	Город	Село
Работаю полный день	36,8	40,9
Работаю неполный день	10,0	8,1
Учусь и одновременно подрабатываю	13,7	9,7
Занят только учебой	24,2	22,7
Безработный, в поиске работы	2,7	5,2
Безработный, не ищу работу	2,1	3,1
Нахожусь в декретном отпуске	6,7	6,8
Не работаю по состоянию здоровья, инвалидность	1,5	1,9
Затрудняюсь ответить	2,2	1,7

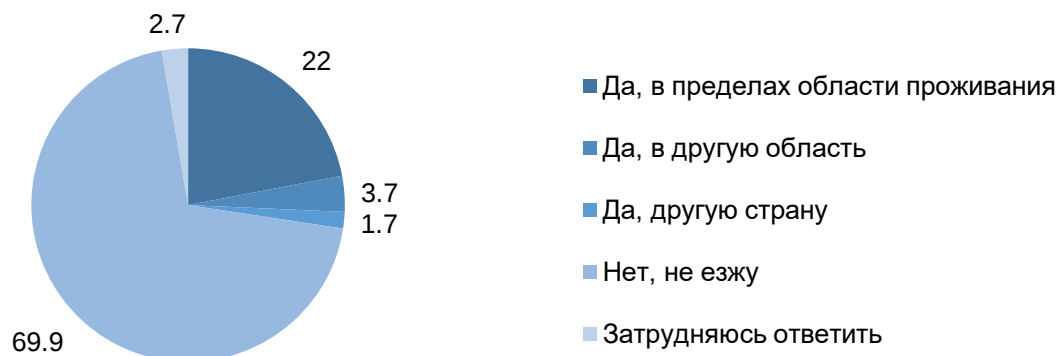
В целом данные указывают на высокую степень активности молодежи в трудовой сфере, с гендерными и возрастными различиями в занятости и учебе. Это отражает текущие социально-экономические реалии и может служить основой для дальнейших исследований и разработки программ, направленных на поддержку молодежи в их профессиональном и личностном развитии.

Оценка масштабов трудовой миграции

Трудовая миграция молодежи с каждым годом возрастает, значительные масштабы являются важным социально-экономическим феноменом. Ежегодно тысячи молодых казахстанцев покидают страну или родной регион в поисках более выгодных рабочих мест и карьерных возможностей ¹². Далее будут рассмотрены текущие масштабы трудовой миграции казахстанской молодежи.

27,4% опрошенной молодежи ездят на заработки в города (села) за пределы своего населенного пункта, среди них 22,0% ездят в пределах области, 3,7% – в другую область, 1,7% – в другую страну (Диаграмма №34).

¹² <https://cabar.asia/en/one-way-ticket-or-the-new-trends-of-emigration-from-kazakhstan>

Диаграмма №34. Распределение ответов на вопрос: «Ездите ли Вы на заработки в города (села) за пределы Вашего населенного пункта?», %

Далее респондентам предлагалось уточнить куда именно они ездят на заработки. Так в пределах стране чаще всего респонденты ездят на заработки в г. Алматы (11,0%), г. Астана (6,4%) и Алматинскую область (5,5%). Кроме того, респонденты ездят за пределы Казахстана – 5,5% в Турцию, 3,7% в США, по 1,8% в Россию, Корею, Узбекистан, по 0,9% в Германию, Катар, Китай и Японию. (Таблица №55).

Таблица №55. Распределение ответов на вопрос: «Ездите ли Вы на заработки в города (села) за пределы Вашего населенного пункта?»**В ДРУГУЮ ОБЛАСТЬ/ СТРАНУ (109 респондентов)**

В Казахстане	Проценты
г. Алматы	11,0
г. Астана	6,4
Алматинская область	5,5
Акмолинская область	3,7
Карагандинская область	3,7
Атырауская область	2,8
Актюбинская область	2,8
Западно-Казахстанская	1,8
г. Шымкент	1,8
Костанайская область	0,9
Павлодарская область	0,9
Ұлытау	0,9
Туркестан	0,9
Мангистауская	0,9
Северо-Казахстанская	0,9
В другой стране	
Турция	5,5
США	3,7
Россия	1,8
Корея	1,8
Узбекистан	1,8
Германия	0,9
Катар	0,9
Китай	0,9
Япония	0,9
Нет ответа	36,7

С возрастом увеличивается доля респондентов, едущих на заработки в пределах своей области проживания, от 14,4% среди 14-18 лет до 25,4% среди 29-34 лет. Процент опрошенных, едущих на заработки в другую область, также увеличивается с возрастом, с 2,7% среди 14-18 лет до 5,0% среди 24-28 лет, после чего немного снижается до 4,2% в группе 29-34 лет.

Наибольший процент людей, не едущих на заработки, наблюдается среди самой молодой возрастной группы (78,1%). Этот процент уменьшается с возрастом, но остается достаточно высоким во всех группах (Таблица №56).

Таблица №56. Распределение ответов на вопрос: «Ездите ли Вы на заработки в города (села) за пределы Вашего населенного пункта?», в разрезе по возрастным группам, %

	14-18 лет	19-23 года	24-28 лет	29-34 года
Да, в пределах области проживания	14,4	23,9	24,1	25,4
Да, в другую область	2,7	3,3	5,0	4,2
Да, другую страну	1,3	1,4	2,6	1,4
Нет, не езжу	78,1	68,8	65,9	66,4
Затрудняюсь ответить	3,5	2,6	2,4	2,5

Наибольший процент казахов (24,0%) выезжает на заработки в пределах своей области, по сравнению с опрошенными русскими (14,4%) и представителями других этнических групп (12,4%). Опрошенные казахи также чаще выезжают на заработки в другие области (4,1%) по сравнению с русскими (3,2%) и другими этническими группами (1,7%).

Представители других этнических групп чаще выезжают на заработки в другие страны (4,1%) по сравнению с казахами (1,7%) и русскими (0,4%). Большинство русских (79,6%) и представителей других этнических групп (80,2%) не выезжают на заработки (казахи – 67,3%) (Таблица №57).

Таблица №57. Распределение ответов на вопрос: «Ездите ли Вы на заработки в города (села) за пределы Вашего населенного пункта?», в разрезе по этническим группам, %

	Казах	Русский	Другие
Да, в пределах области проживания	24,0	14,4	12,4
Да, в другую область	4,1	3,2	1,7
Да, другую страну	1,7	0,4	4,1
Нет, не езжу	67,3	79,6	80,2
Затрудняюсь ответить	2,9	2,5	1,7

Самый высокий процент выездов на заработки в пределах области наблюдается в Алматинской области (45,9%), Туркестанской области (33,3%), г. Шымкенте (39,8%) и Алматы (39,1%). Выезды на заработки в другую область наиболее часто упоминали респонденты из области Ылытау (28,6%). Наибольший процент не выезжающих респондентов на заработки проживают в Актыбинской области (94,6%), Восточно-Казахстанской области (93,5%) и г. Астана (93,1%) (Таблица №58).

Таблица №58. Распределение ответов на вопрос: «Ездите ли Вы на заработки в города (села) за пределы Вашего населенного пункта?», в разрезе по регионам, %

	Да, в пределах области проживания	Да, в другую область	Да, другую страну	Нет, не езжу	Затрудняюсь ответить
Абай	11,3	-	-	88,7	-
Акмолинская	21,6	2,7	1,4	74,3	-
Актыбинская	3,2	1,1	-	94,6	1,1
Алматинская	45,9	2,0	1,4	41,9	8,8
Атырауская	22,2	8,3	5,6	58,3	5,6
Западно-Казахстанская	16,9	3,1	-	80,0	-
Жамбылская	7,3	3,3	0,8	87,8	0,8
Жетісу	12,3	9,2	-	76,9	1,5
Карагандинская	13,0	2,8	-	84,3	-
Костанайская	9,1	1,3	1,3	87,0	1,3
Кызылординская	25,9	2,4	-	62,4	9,4

Мангистауская	7,4	2,5	-	85,2	4,9
Павлодарская	11,8	2,9	4,4	66,2	14,7
Северо-Казахстанская	23,4	-	-	76,6	-
Туркестанская	33,3	9,2	5,3	51,8	0,4
Ұлытау	-	28,6	-	71,4	-
Восточно-Казахстанская	1,6	3,2	-	93,5	1,6
г. Астана	6,9	-	-	93,1	-
г. Алматы	39,1	1,3	2,9	52,9	3,8
г. Шымкент	39,8	7,5	1,5	50,4	0,8

Анализ результатов показывает, что трудовая миграция молодежи приобретает все более заметные масштабы. Каждый год значительное количество молодых людей уезжает из своих родных регионов в поисках лучших возможностей для работы и карьерного роста. Это явление становится важным социально-экономическим фактором, отражающим динамичные изменения на рынке труда и потребности в более выгодных условиях труда.

Ключевые push-pull факторы трудовой миграции

Push-pull факторы влияют на решения молодежи о трудовой миграции, создавая как причины для выезда из страны, так и привлекательные условия для переезда в другие регионы или страны. В данном разделе будут рассмотрены основные push-pull факторы трудовой миграции казахстанской молодежи.

Планирующие переезд респонденты, рассуждая о шансах трудоустройства квалифицированного специалиста в стране переезда оценили их следующим образом. 44,3% опрошенных считают, что специалисты их квалификации и уровня образования имеют вполне высокие шансы («очень высокие» + «высокие»). 35,3% респондентов считают, что такой специалист имеет средние шансы. Имеет низкие шансы получить работу за рубежом специалист квалификации и уровня образования респондентов по мнению 6,4% респондентов («плохие» + «шансов практически нет»). Общий процент тех, кто оценивает свои шансы как «очень высокие» + «высокие», увеличился на 6,2% (38,1% в 2022 году, 44,3% в 2024 году). Доля тех, кто оценивает свои шансы как «средние», также увеличился с 27,4% до 35,3%, на 7,9% (Диаграмма №35).

Диаграмма №35. Распределение ответов на вопрос: «Как Вы оцениваете шансы трудоустройства специалиста Вашей квалификации и уровня образования в стране, в которую Вы планируете уехать?», (на данный вопрос отвечают только те респонденты, кто хочет переехать из Казахстана – 269 респ.), %

Высокие шансы трудоустройства оценивают 46,4% мужчин и 42,4% женщин. Средние шансы отмечают 32,8% мужчин и 37,5% женщин (Таблица №59).

Таблица №59. Распределение ответов на вопрос: «Как Вы оцениваете шансы трудоустройства специалиста Вашей квалификации и уровня образования в стране, в которую Вы планируете уехать?», в разрезе по полу, %

	Мужской	Женский
Очень высокие	12,8	16,7
Высокие	33,6	25,7
Очень высокие + высокие	46,4	42,4
Средние	32,8	37,5
Плохие	-	3,5
Шансов практически нет	4,8	4,2
Плохие + шансов практически нет	4,8	7,7
Еще учусь в школе	7,2	9,0
Затрудняюсь ответить	8,8	3,5

Высокие шансы на трудоустройство наиболее часто оценивают группы 19-23 года (51,6%) и 29-34 года (52,7%). Средние шансы на трудоустройство наиболее высоко оцениваются респондентами 24-28 лет (52,1%). Плохие шансы наиболее высоко оцениваются респондентами 24-28 лет (10,4%) (Таблица №60).

Таблица №60. Распределение ответов на вопрос: «Как Вы оцениваете шансы трудоустройства специалиста Вашей квалификации и уровня образования в стране, в которую Вы планируете уехать?», в разрезе по возрастным группам, %

	14-18 лет	19-23 года	24-28 лет	29-34 года
Очень высокие	7,2	17,2	14,6	21,6
Высокие	30,1	34,4	18,8	31,1
Очень высокие + высокие	37,3	51,6	33,4	52,7
Средние	26,5	31,3	52,1	37,8
Плохие	-	4,7	2,1	1,4
Шансов практически нет	1,2	4,7	10,4	4,1
Плохие + шансов практически нет	1,2	4,7	10,4	4,1
Еще учусь в школе	24,1	1,6	-	1,4
Затрудняюсь ответить	10,8	6,3	2,1	2,7

Наиболее оптимистичны 50,6% респондентов-казахов, которые оценивают шансы как очень высокие или высокие (русские – 38,3%, другие – 21,4%). Большинство респондентов-представителей других этнических групп (46,4%) оценивают шансы как средние (казахи – 31,0%, русские – 41,1%) (Таблица №61).

Таблица №61. Распределение ответов на вопрос: «Как Вы оцениваете шансы трудоустройства специалиста Вашей квалификации и уровня образования в стране, в которую Вы планируете уехать?», в разрезе по этническим группам, %

	Казахи	Русские	Другие
Очень высокие	18,5	8,2	10,7
Высокие	32,1	30,1	10,7
Очень высокие + высокие	50,6	38,3	21,4
Средние	31,0	41,1	46,4
Плохие	1,2	-	10,7
Шансов практически нет	4,2	6,8	-
Плохие + шансов практически нет	5,4	6,8	10,7
Еще учусь в школе	7,7	8,2	10,7
Затрудняюсь ответить	5,4	5,5	10,7

По поводу сезонной низкоквалифицированной работы казахстанцев за рубежом 29,4% думают, что это возможность получить достойную оплату своего труда и получение опыта. 18,3% респондентов считают, что работа за рубежом может помочь расширить горизонты и получить новые социальные навыки. Для 16,5% опрошенных работа за рубежом — это тяжелая и недостаточно оплачиваемая работа, поэтому необходимо внимательно взвешивать все плюсы и минусы. 14,2% считают важность соблюдать безопасность сотрудников, так как имеются определенные риски. Считают, что эта работа уменьшает шансы на развитие карьеры в родной стране — 12,1% респондентов (Диаграмма №36).

Диаграмма №36. Распределение ответов на вопрос: «Что Вы думаете о сезонной низкоквалифицированной работе казахстанцев за рубежом (Великобритания, Южная Корея, Россия и т.д.)?», %

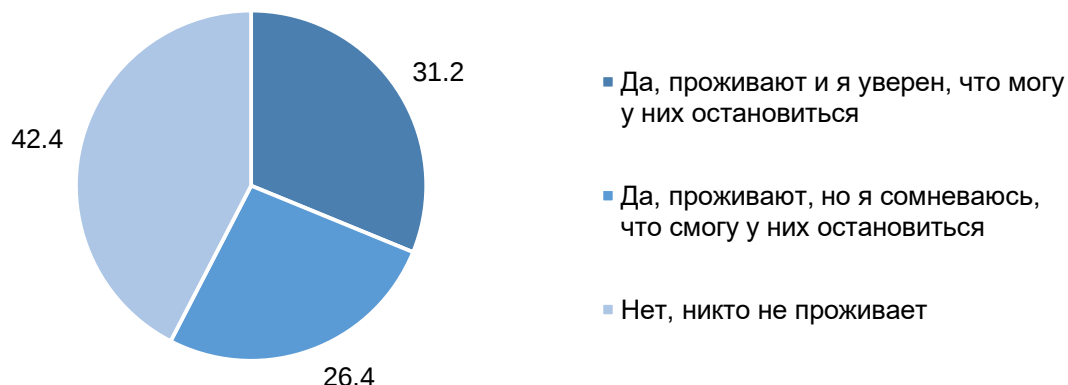
Практически половины планирующих переезд участников опроса думают о самостоятельном трудоустройстве в новой стране, при этом 18,2% хотят начать поиск работы до переезда, 31,2% – после переезда. 21,6% респондентов планируют обратиться за помощью к специалистам. Обратятся за помощью к знакомым, друзьям, родственникам 15,2% опрошенных (Диаграмма №37).

Диаграмма №37. Распределение ответов на вопрос: «Как Вы планируете трудоустроиться в новой стране?», (на данный вопрос отвечают только те респонденты, кто хочет переехать из Казахстана – 269 респ.), %

У 31,2% желающих переехать проживают родственники, друзья и знакомые за рубежом, у которых они смогут остановиться. 26,4% респондентов, у которых есть родные за рубежом, сомневаются, что смогут у них остановиться. У 42,4% респондентов, планирующих переезд, никто за рубежом, не проживает (Диаграмма №38).

Диаграмма №38. Распределение ответов на вопрос: «Проживают ли за рубежом Ваши родственники, друзья и знакомые, у которых при необходимости Вы бы могли остановиться на проживание?», (на данный вопрос отвечают только те респонденты, кто хочет переехать из Казахстана – 269 респ.), %

Наибольший процент уверенных, что могут остановиться у своих родственников, друзей, знакомых за границей среди опрошенных русских (39,7%, казахи – 28,8%, другие – 25,0%). Чаще всего отмечали отсутствие знакомых за границей – респонденты среди других этнических групп (50,0%, казахи – 45,8%, русские – 31,5%). В целом 28,8% опрошенных русских, 25,6% – казахов и 25,0% – других этнических групп ответили, что у них есть родственники, друзья или знакомые за границей, но они сомневаются, что смогут у них остановиться (Таблица №62).

Таблица №62. Распределение ответов на вопрос: «Проживают ли за рубежом Ваши родственники, друзья и знакомые, у которых при необходимости Вы бы могли остановиться на проживание?», в разрезе по этническим группам, %

	Казах	Русский	Другие
Да, проживают и я уверен, что могу у них остановиться	28,6	39,7	25,0
Да, проживают, но я сомневаюсь, что смогу у них остановиться	25,6	28,8	25,0
Нет, никто не проживает	45,8	31,5	50,0
Затрудняюсь ответить	-	-	-

Таким образом, несмотря на растущий оптимизм относительно трудоустройства за границей, существуют разнообразные подходы и мнения о сезонной работе и трудоустройстве. Наличие связей за границей и доступ к помощи также играют важную роль в планировании переезда и адаптации на новом месте.

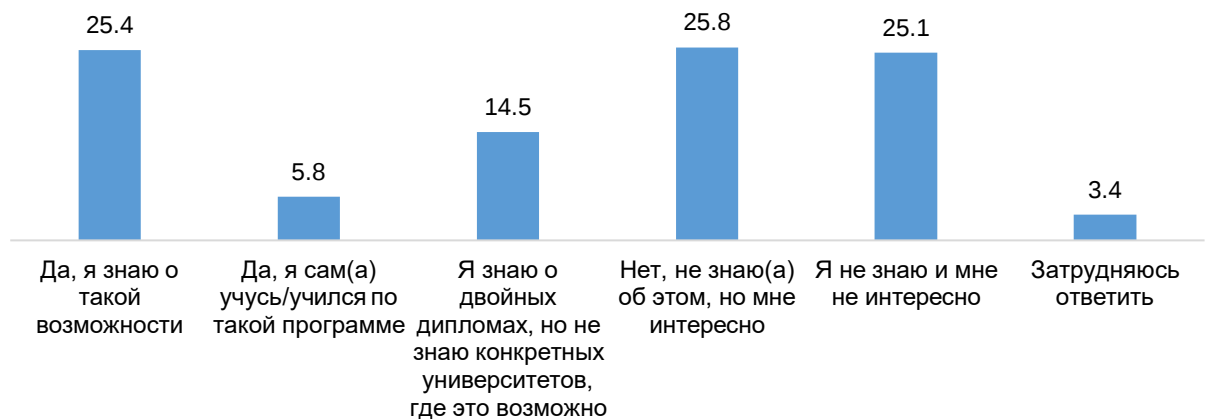
4. ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ОСОБЕННОСТИ УЧЕБНОЙ МИГРАЦИИ

Оценка масштабов учебной миграции

Учебная миграция является одним из основных видов молодежной мобильности. Это обуславливается постоянным перемещением студентов для получения образования, что способствует обмену знаниями, культурному взаимодействию и укреплению международных связей. Оценка масштабов учебной миграции позволяет понять тенденции в образовательной мобильности, выявить основные направления и факторы, влияющие на выбор учебных заведений за рубежом.

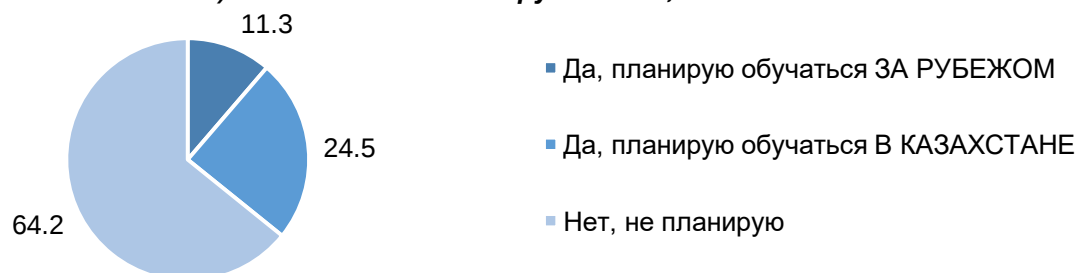
В первую очередь респондентам предлагалось оценить свою осведомленность касательно возможностей обучения по образовательным программам двух партнерских вузов – отечественного и иностранного. Так, 45,7% респондентов знают о возможности в некоторых казахстанских вузах получить двойной диплом, при этом среди них 5,8% сами учатся/учились по такой программе, 14,5% знают о возможности, но не знают в каких конкретных вузах это возможно. 50,9% не знают о такой возможности, среди которых 25,8% заинтересованы узнать об этом, 25,1% – не заинтересованы (Диаграмма №39).

Диаграмма №39. Распределение ответов на вопрос: «Знаете ли Вы о возможности в некоторых вузах Казахстана получить двойной диплом (вариант обучения по образовательным программам двух партнерских вузов — отечественного и иностранного)?», %

Практически четверть респондентов планируют поступить или продолжить обучение в Казахстане, 11,3% планируют учиться за рубежом. 64,2% не планируют поступать или продолжать обучение (Диаграмма №40).

Диаграмма №40. Распределение ответов на вопрос: «Планируете ли Вы поступить или продолжить обучение в колледже/ университете (получить степень магистра/доктора PhD) в Казахстане или за рубежом?», %

Самый высокий процент желающих обучаться за рубежом среди самой молодой группы 14-18 лет (17,9%, 19-23 года – 14,4%, 24-28 лет – 9,3%, 29-34 года – 5,0%). То же касается и обучения в Казахстане – чаще всего желание изъявляли респонденты 14-18 лет (49,7%, 19-23 года – 29,1%, 24-28 лет – 10,3%, 29-34 года – 10,0%) (Таблица №63).

Таблица №63. Распределение ответов на вопрос: «Планируете ли Вы поступить или продолжить обучение в колледже/ университете (получить степень магистра/доктора PhD) в Казахстане или за рубежом?», в разрезе по возрастным группам, %

	14-18 лет	19-23 года	24-28 лет	29-34 года
Да, планирую обучаться ЗА РУБЕЖОМ	17,9	14,4	9,3	5,0
Да, планирую обучаться В КАЗАХСТАНЕ	49,7	29,1	10,3	10,0
Нет, не планирую	32,4	56,5	80,4	84,9

В этническом разрезе на вопрос «Планируете ли Вы поступить или продолжить обучение в колледже/университете (получить степень магистра/доктора PhD) в Казахстане или за рубежом?», ответили «Да, планирую обучаться в Казахстане» – 25,4% русских, 24,5% казахов и 21,5% других этнических групп (Таблица №64).

Таблица №64. Распределение ответов на вопрос: «Планируете ли Вы поступить или продолжить обучение в колледже/ университете (получить степень магистра/доктора PhD) в Казахстане или за рубежом?», в разрезе по этническим группам, %

	Казахи	Русские	Другие
Да, планирую обучаться ЗА РУБЕЖОМ	11,4	7,7	17,4
Да, планирую обучаться В КАЗАХСТАНЕ	24,5	25,4	21,5
Нет, не планирую	64,1	66,9	61,2

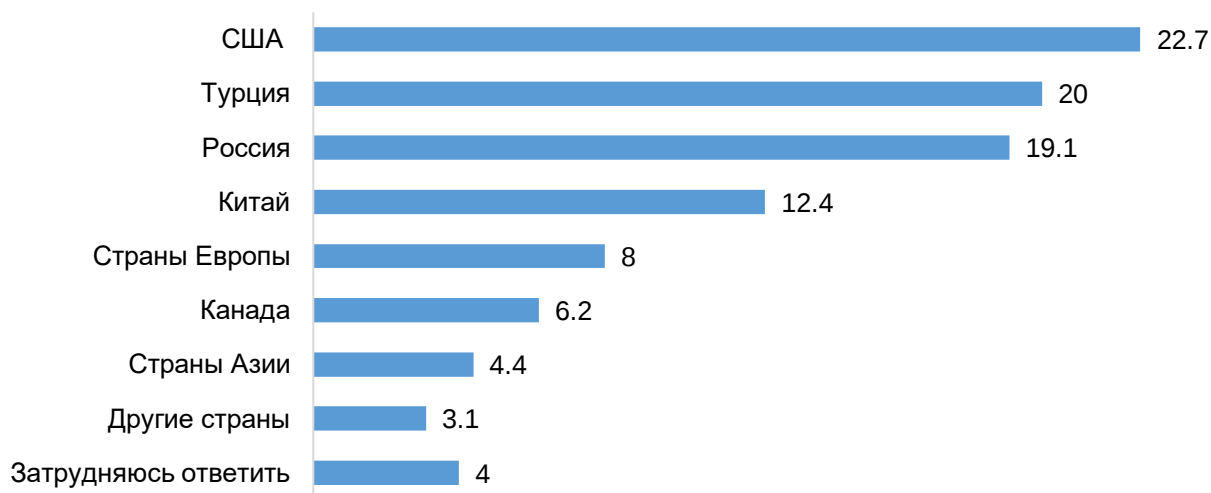
В целом обучение как за рубежом, так и в Казахстане чаще всего планируют городские жители (13,5% и 25,0% соответственно). В сравнении, 7,6% опрошенных сельских жителей планируют учиться в другой стране, когда как в Казахстане хотят обучаться 23,5% сельских респондентов (Таблица №65).

Таблица №65. Распределение ответов на вопрос: «Планируете ли Вы поступить или продолжить обучение в колледже/ университете (получить степень магистра/доктора PhD) в Казахстане или за рубежом?», в разрезе по типу населенного пункта, %

	Город	Село
Да, планирую обучаться ЗА РУБЕЖОМ	13,5	7,6
Да, планирую обучаться В КАЗАХСТАНЕ	25,0	23,5
Нет, не планирую	61,5	68,9

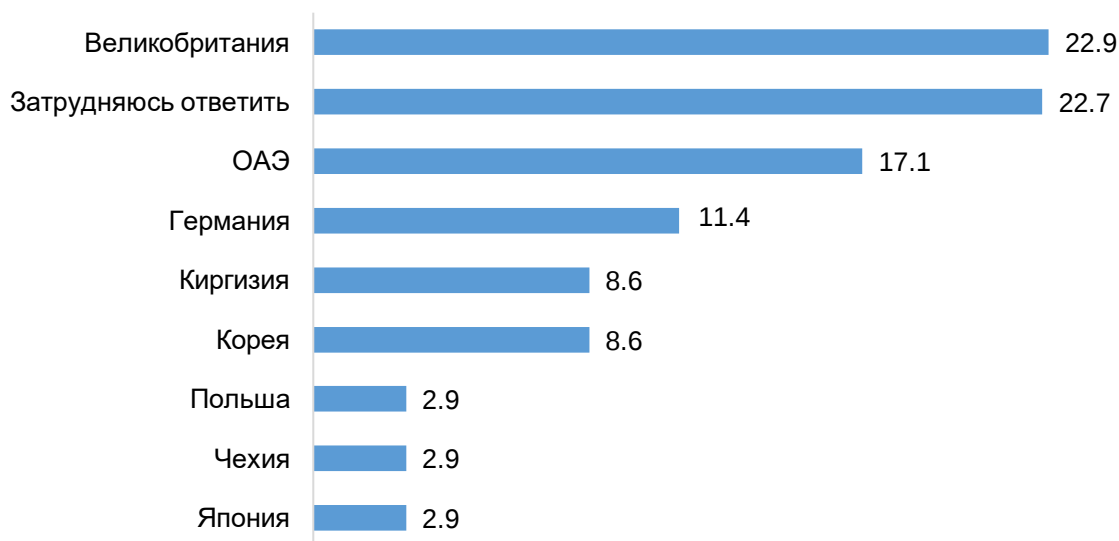
Среди респондентов, планирующих учиться за рубежом, 22,7% отметили, что учатся или планируют учиться в США, 20,0% - в Турции, 19,1% – в России, 12,4% – в Китае (Диаграмма №41).

Диаграмма №41. Распределение ответов на вопрос: «В какой стране Вы обучаетесь или планируете обучаться?» (на данный вопрос отвечают только те респонденты, кто планирует поступить или продолжить обучение в колледже/ университете (получить степень магистра/доктора PhD) за рубежом), %

22,9% респондентов обучаются или планируют обучаться в Великобритании. 17,1% – в ОАЭ, 11,4% опрошенных выбирают Германию (Диаграмма №42).

Диаграмма №42. Распределение ответов на вопрос: «В какой стране Вы обучаетесь или планируете обучаться?», %
СТРАНЫ (Страны Европы, страны Азии, Другие страны)

Согласно результатам исследования, более половины респондентов не осведомлены о возможности получения двойного диплома. Планы на обучение демонстрируют значительную разницу между возрастными группами, где молодые респонденты более склонны к учебной миграции. Популярные направления для учебной миграции включают США, Турцию, Россию и Китай, что может указывать на признание образовательных стандартов и возможностей в этих странах.

Ключевые push-pull факторы учебной миграции

Анализируя ключевые факторы, влияющие на учебную миграцию, можно выделить основные из них, которые определяют выбор молодежи при принятии решения об учебе за границей. Именно эти факторы вместе формируют мотивацию студентов к учебной миграции, определяя их решение о выборе места учебы и последующей жизни.

Основными притягивающими (pull) факторами для обучения в зарубежных вузах являются:

- «Получить качественное образование» – 59,1% в 2024 году, 62,1% в 2022 году;

- «Повидать мир, расширить кругозор» – 26,2% в 2024 году, 29,6% в 2022 году;

- «Рейтинг вузов выше» – 18,2% в 2024 году, 25,4% в 2022 году.

Кроме того, респонденты в числе недостатков казахстанского образования (push факторы) отмечали следующие:

- «В Казахстане недостаточно развита интересующая меня сфера» – 13,3% в 2024 году, 4,1% в 2022 году;

- «В Казахстане мало возможностей для самореализации, карьеры» – 10,7% в 2024 году, 9,5% в 2022 году;

- «В Казахстане нет нужного вуза, профиля подготовки» – 10,2% в 2024 году, 3,0% в 2022 году;

- «В Казахстане трудно найти работу после окончания вуза» – 6,7% в 2024 году, 6,5% в 2022 году (Таблица №66).

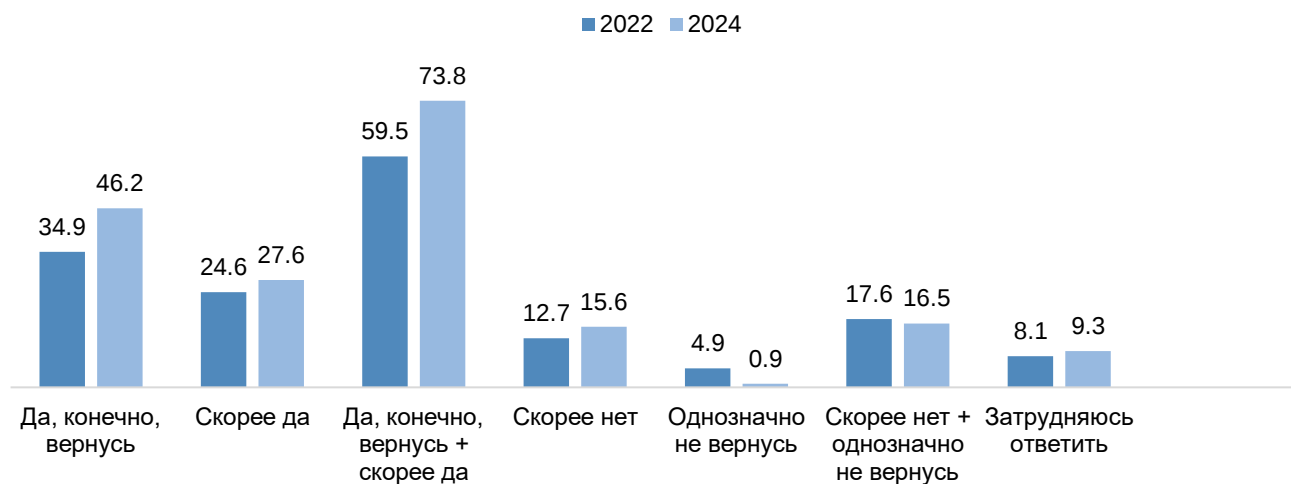
Таблица №66. Распределение ответов на вопрос: «Почему Вы выбрали или выбираете обучение за рубежом?» (на данный вопрос отвечают только те респонденты, кто планирует поступить или продолжить обучение в колледже/ университете (получить степень магистра/доктора PhD) за рубежом)

	2022	2024*
Получить качественное образование	62,1	59,1
Повидать мир, расширить кругозор	29,6	26,2
Рейтинг вузов выше	25,4	18,2
В Казахстане недостаточно развита интересующая меня сфера	4,1	13,3
Возможность изучать языки	23,1	13,3
При поступлении не важен результат ЕНТ, нужно сдать вступительный экзамен	23,7	12,9
В Казахстане мало возможностей для самореализации, карьеры	9,5	10,7
Возможность дальнейшего трудоустройства и проживания	24,3	10,7
В Казахстане нет нужного вуза, профиля подготовки	3,0	10,2
Больше вероятности поступить на бюджетное место	19,5	9,3
Есть возможность заниматься наукой, исследованиями	14,2	8,9
Учит самостоятельности	-	8,9
Хорошее оснащение вузов	18,3	8,4
Высокая стипендия	14,2	8,4
В Казахстане трудно найти работу после окончания вуза	6,5	6,7
Наличие комфортных общежитий	16,0	3,1
Там уже учится друг, родственник, знакомый	7,7	3,1
Более упрощенные процедуры поступления/зачисления в университет, институт	13,6	2,7
Представительные учебные корпуса	5,3	2,2
Вузы заранее проводят информационную работу и отбирают лучших учащихся	-	1,3
Все перечисленное	-	0,4
Затрудняюсь ответить	0,6	1,3

*Сумма не равна 100%, т.к. респондент мог выбрать несколько вариантов ответа

73,8% («да, конечно, вернусь» + «скорее да») планируют вернуться в Казахстан по окончании учебы за рубежом. 16,5% респондентов не вернутся («скорее нет» + «однозначно не вернусь»). При этом доля планирующих вернуться среди респондентов 2022 года ниже на 14,3% (59,5%) (Диаграмма №43).

Диаграмма №43. Распределение ответов на вопрос: «Планируете ли Вы, по окончании учебы, вернуться обратно в свой регион/ страну?» (на данный вопрос отвечают только те респонденты, кто планирует поступить или продолжить обучение в колледже/ университете (получить степень магистра/доктора PhD) за рубежом – 225 респ.)

Об обучении за рубежом 40,4% узнали из социальных сетей. 20,0% узнали об этом через СМИ и интернет, 15,6% – через советы родителей, родственников и друзей. При рассмотрении данных 2022 года СМИ и Интернет был более популярным источником (на 21,2%) – 41,2% выбрали данный источник. Также и советы родителей, друзей, родственников были более популярны среди опрошенных 2022 года (на 5,8%). Через организации образования чаще узнавали об обучении за рубежом респонденты 2022 года (12,0%) – на 4,0% (Таблица №67).

Таблица №67. Распределение ответов на вопрос: «Из каких источников Вы узнали об обучении за рубежом?» (на данный вопрос отвечают только те респонденты, кто планирует поступить или продолжить обучение в колледже/ университете (получить степень магистра/доктора PhD) за рубежом)

	2022	2024
Социальные сети	41,8	40,4
СМИ и Интернет	41,2	20,0
Советы родителей, родственников, друзей	21,4	15,6
Организации образования Казахстана (школа/колледж/университет)	12,0	8,0
К нам приезжали представители этих вузов, проводили презентацию, беседы	5,5	5,8
Советовали учителя/преподаватели/менеджер по профориентации	5,3	4,4
Рекомендации/советы бывших иностранных студентов этих вузов	4,5	3,1
Министерство/государственные органы страны выезда будущих студентов, занимающиеся вопросами организации образования	5,4	1,3
Представители международных образовательных организаций	4,4	0,9
Затрудняюсь ответить	1,8	0,5

Социальные сети являются наиболее популярным источником информации об обучении за рубежом для всех возрастных групп, особенно среди респондентов 24-28 лет (41,0%) и 29-34 лет (46,9%). СМИ и Интернет более важный источник информации для опрошенных в возрасте 19-23 лет (26,2%).

Советы родителей, родственников, друзей значимый источник для самой молодой группы 14-18 лет (21,5%). Организации образования Казахстана, школа, колледж, университет имеют большую значимость в качестве источника информации об обучении за рубежом для опрошенных 24-28 лет (12,8%) по сравнению с другими возрастными группами (Таблица №68).

Таблица №68. Распределение ответов на вопрос: «Из каких источников Вы узнали об обучении за рубежом?», в разрезе по возрастным группам, %

	14-18 лет	19-23 года	24-28 лет	29-34 года
Социальные сети	39,8	37,7	41,0	46,9
СМИ и Интернет	15,1	26,2	20,5	21,9
Советы родителей, родственников, друзей	21,5	11,5	7,7	15,6
Организации образования Казахстана, школа, колледж, университет	6,5	9,8	12,8	3,1
К нам приезжали представители этих вузов, проводили презентацию,	5,4	6,6	5,1	6,3
Министерство, государственные органы страны выезда будущих студ	1,1	1,6	-	3,1
Советовали учителя, преподаватели, менеджеры по профориентации	5,4	4,9	2,6	3,1
Рекомендации, советы бывших иностранных студентов этих вузов	4,3	1,6	5,1	-
Представители международных образовательных организаций	1,1	-	2,6	-
Затрудняюсь ответить	-	-	2,6	-

Социальные сети являются основным источником информации о зарубежном образовании для респондентов-казахов (44,5%), менее популярны среди русских (18,2%) и респондентов из других этнических групп (28,6%). СМИ и Интернет наиболее важны для респондентов из других этнических групп (38,1%, казахи – 18,1%, русские – 18,2%). Советы родителей, родственников, друзей являются важным источником информации для опрошенных русских (40,9%, казахи – 12,1%, другие – 19,0%) (Таблица №69).

Таблица №69. Распределение ответов на вопрос: «Из каких источников Вы узнали об обучении за рубежом?», в разрезе по этническим группам, %

	Казахи	Русские	Другие
Социальные сети	44,5	18,2	28,6
СМИ и Интернет	18,1	18,2	38,1
Советы родителей, родственников, друзей	12,1	40,9	19,0
Организации образования Казахстана, школа, колледж, университет	8,8	4,5	4,8
К нам приезжали представители этих вузов, проводили презентацию,	4,9	9,1	9,5
Министерство, государственные органы страны выезда будущих студ	1,6	-	-
Советовали учителя, преподаватели, менеджеры по профориентации	4,4	9,1	-
Рекомендации, советы бывших иностранных студентов этих вузов	3,8	-	-
Представители международных образовательных организаций	1,1	-	-
Затрудняюсь ответить	0,5	-	-

Таким образом основным pull-фактором является желание получить качественное образование. При этом большинство опрошенной молодежи готовы вернуться на родину после завершения зарубежного обучения. Чаще всего респонденты узнают о возможностях получения зарубежного образования через СМИ и интернет, однако опрошенные также не пренебрегают рекламой в социальных сетях и советами близкого окружения, что подчеркивает эффективность многоканального подхода в распространении информации по обучению зарубежом.

ВЫВОДЫ

Большинство респондентов отмечают повышение уровня жизни. 61,4% респондентов считают, что их жизнь и жизнь их семьи за последний год улучшилась. У 33,4% опрошенных жизнь не изменилась. Лишь 4,7% отметили ухудшение за последний год. При этом, в сравнении с результатами опроса 2022 года, респонденты 2024 года более оптимистичны в оценках состояния своей жизни на сегодняшний день. В разрезе по этническим группам казахи чаще других отмечали улучшение своей жизни за последний год. В региональном разрезе наиболее позитивны в отношении своей жизни опрошенные жители приграничных регионов - области Абай (100%), Кызылординской области (81,1%). Чаще других ухудшение отмечали опрошенные жители Западно-Казахстанской (10,8%) области. 61,1% респондентов из Атырауской области отмечали стабильность состояния своей жизни.

Что касается материального положения, 9,4% респондентов отметили наиболее высокий финансовый уровень. 22,0% имеют возможность купить большинство товаров длительного пользования. 48,9% преимущественно проживают на собственнo заработанные средства. 30,9% живут на доход родителей. Свое материальное положение 56,6% опрошенных оценили как хорошее. В разрезе по регионам в целом все регионы, в том числе приграничные хорошо либо средне оценивают свое материальное положение. При этом, больше всего денег респонденты расходуют на продукты питания, одежду и обувь.

Большинство респондентов не пользуются депозитно-кредитными услугами, что говорит о их низкой популярности и о возможном недоверии молодежи к финансовым организациям. Тем не менее 33,0% отметили, что имеют рассрочку, 26,1% получали потребительский кредит, 23,2% – кредит на бытовую технику.

Наиболее привлекательными сферами для трудоустройства опрошенной молодежи являются бизнес/предпринимательство (58,3%), IT (49,0%), финансы (48,9%). Наименее привлекательные сферы – технический персонал (49,1%) и сельское хозяйство (41,4%). Оценивая зарплатные перспективы, 16,4% отметили, что их вполне удовлетворила бы зарплата размером 500 000 тенге в месяц.

Через год, по мнению 78,3% опрошенных, они и их семьи будут жить лучше, чем сейчас, что показывает общий положительный настрой. Стоит отметить, что респонденты 2022 года были более оптимистичны касательно своего будущего (84,8%), в 2024 показатель понизился на 6,5%. Примечательно, что по результатам опроса оптимистичность в отношении будущего прямо пропорционально материальному благосостоянию респондентов.

Большинство отметило, что местная молодежь живет хорошо (72,5%). Наиболее удовлетворены жизнью молодежи респонденты из области Абай (92,5%), Северо-Казахстанской (89,3%), Костанайской области (83,1%) и г. Шымкент (90,2%). В то же время, негативное отношение чаще всего выражали респонденты из Алматинской и Восточно-Казахстанской областей.

Вместе с тем, в отношении собственного, личного положения, большинство довольны своей жизнью (82,3%). При этом, в топ-5 проблем, которые беспокоят молодых людей касающиеся инфраструктуры: плохие дороги (56,5%), некачественное обслуживание дорог (51,0%), плохое освещение дворов и улиц либо его отсутствие (46,5%), отсутствие инфраструктуры для людей с инвалидностью (45,6%), плохая работа общественного транспорта (42,3%).

Касательно вопросов дискриминации, большинство респондентов не сталкивались с ущемлением по какому-либо признаку. Большинство (78,7%) оценили межэтническое взаимодействие в своем населенном пункте как хорошее (сумма оценок «4» и «5»), при этом 80,5% респондентов не считают, что в их

населенном пункте существует вероятность возникновения конфликтов на межэтнической почве. В разрезе по регионам прогнозируют вероятность межэтнических конфликтов в своем населенном пункте чаще опрошенные из г. Алматы (40,4%), а также из Алматинской (29,7%), Мангистауской (22,2%), Жамбылской (22,0%), Кызылординской (16,5%), областей, и г. Шымкент (18,0%). Реже остальных возникновение конфликтов прогнозируют респонденты из области Абай (100,0%) и Атырауской областях (73,6%). Респонденты считают, что чаще всего травля встречается в социальных сетях, в интернете (52,2%). Более половины опрошенных никогда не сталкивались с буллингом. Чаще всего респонденты сталкивались с ситуациями связанными с оскорблениями (18,2%), унижением (12,5%), физической агрессией (11,5%), оскорбительными замечаниями (11,1%).

Что касается личного уровня толерантности, 27,3% опрошенной молодежи отнесутся с неприязнью и постараются больше не общаться с родственником, другом, коллегой или знакомым если узнают, что он/она принадлежит к сексуальным меньшинствам. 27,6% отметили, что им безразлична сексуальная ориентация. Опрошенные мужчины более категоричны в своем негативном отношении к сексуальным меньшинствам. Наиболее положительно отнесутся респонденты из Мангистауской (16,0%) и Западно-Казахстанской областей (13,8%). Негативно на подобные новости отреагировали бы респонденты области Абай (88,7%), Жамбылской области (52,0%), г. Шымкент (40,6%), которые отнесутся с неприязнью и прекратят общение.

Наиболее популярным трендом среди казахстанской молодежи на данный момент является высокая мобильность. Кроме того, 41,8% респондентов отметили тренд на раннюю трудовую активность, 36,9% – тренд на фриланс, 31,2% – на исламизацию, 27,0% – на изменение семейных установок (малодетность, сологимия).

Также исследование выявило основные аспекты самоидентификации респондентов и их чувство общности с различными группами населения. Респонденты в первую очередь идентифицируют себя с национальностью (50,1%), полом (49,6%), возрастной группой (41,8%). Что касается чувства общности/единства, в первую очередь респонденты испытывают чувство общности с гражданами Казахстана (39,3%). 17,3% опрошенных ощущают единство с людьми своего города/села, 14,7% – с людьми своего поколения.

Относительно отношения к учебной миграции, большинство (61,5%) респондентов положительно относятся к тому, что казахстанская молодежь уезжают учиться в другие страны. В сравнении с результатами 2022 года, респонденты стали еще более позитивны в отношении учебной миграции. Наиболее часто положительно оценивали свое отношение к зарубежному образованию респонденты из области Ылытау (100,0%), Актюбинской (96,7%), Жамбылской (81,3%) и Западно-Казахстанской (80,0%) областей. В свою очередь отрицательное отношение выразили опрошенные из Мангистауской (20,9%), Алматинской (18,9%), Костанайской (16,9%) областей. Слыша об успехах своих соотечественников за рубежом 47,9%, ощущают гордость за них. 73,2% опрошенных считают, что с их специальностью легче добиться карьерного успеха в Казахстане. 10,9% – им легче в другой стране.

В региональном разрезе по интенсивности потенциального миграционного оттока выделяются три группы: высокая интенсивность (40,0% и более), средняя интенсивность (от 20,0% до 40,0%), низкая интенсивность (до 20,0%). В группу высокой интенсивности вошли Западно-Казахстанская область (43,1%) и область Жетісу (40,0%). При этом, учитывая материальное положение респондентов,

наиболее подвержены желанию покинуть страну респонденты с хорошим уровнем достатка (21,7%).

Желание стремительного переезда немногим возросло среди участников опроса 2024 года. Если в 2022 году потенциальные эмигранты, планирующие срочный переезд составили 7,4%, то в 2024 году их процент возрос до 8,2%. Предположительный портрет молодежи, стремящихся покинуть страну : молодые люди в возрасте 14-18 лет, представители русской этнической группы, проживающие в городской местности.

Что касается основных push/pull факторов миграции, большинство респондентов считают, что молодежь привлекают новые возможности по работе и заработку (56,6%). 51,1% хотят переехать, чтобы улучшить экономический уровень жизни. 41,8% ищут более широкие возможности для трудоустройства. Желание иметь более высокое качество образования выразили 31,0% желающих переехать. Вместе с тем, чуть более половины планирующих переезд отметили отсутствие денег как одно из препятствий переезда из Казахстана. Практически четверть ощущают нежелание покидать родных и друзей.

Относительно текущих масштабов трудовой миграции казахстанской молодежи, 27,4% опрошенной молодежи ездят на заработки в города (села) за пределы своего населенного пункта. Чаще всего респонденты ездят на заработки в г. Алматы. Самый высокий процент выездов на заработки в пределах области наблюдается в Алматинской области (45,9%), Туркестанской области (33,3%), гг. Шымкенте (39,8%) и Алматы (39,1%). 44,3% опрошенных считают, что специалист их квалификации и уровня образования имеет вполне высокие шансы трудоустроиться за границей. По поводу сезонной низкоквалифицированной работы казахстанцев за рубежом 29,4% думают, что это возможность получить достойную оплату своего труда и получение опыта. 18,3% респондентов считают, что работа за рубежом может помочь расширить горизонты и получить новые социальные навыки.

Практически половина планирующих переезд участников опроса думают о самостоятельном трудоустройстве в новой стране, при этом 18,2% хотят начать поиск работы до переезда, 31,2% – после переезда. У 31,2% желающих переехать проживают родственники, друзья и знакомые за рубежом, у которых они смогут остановиться.

Также в рамках исследования оценивались тенденции учебной миграции молодежи. 45,7% респондентов знают о возможности в некоторых казахстанских вузах получить двойной диплом, при этом среди них 5,8% сами учатся/учились по такой программе. Практически четверть респондентов планируют поступить или продолжить обучение в Казахстане, 11,3% планируют учиться за рубежом. Среди 225 респондентов планирующих учиться за рубежом, 22,7% отметили, что учатся или планируют учиться в США.

Основными притягивающими (pull) факторами для обучения в зарубежных вузах являются качественное образование, возможность расширить кругозор, высокий рейтинг вузов. 73,8% планируют вернуться в Казахстан по окончании учебы за рубежом. 16,5% респондентов не вернутся. Об обучении за рубежом 40,4% узнали из социальных сетей. 20,0% узнали об этом через СМИ и интернет, 15,6% – через советы родителей, родственников и друзей.

В целом респонденты демонстрируют позитивное восприятие своего текущего положения и ожидаемого будущего, с увеличением оптимизма по сравнению с предыдущими годами. Высокий интерес к учебной миграции и позитивное отношение к обучению за границей свидетельствуют о стремлении молодежи к качественному образованию и профессиональному развитию. Несмотря на общий

позитивный настрой, существуют преграды, такие как финансовые трудности и привязанность к родным.

Мобильность молодежи, желание улучшить экономическое положение и найти лучшие карьерные возможности определяют основные мотивы миграции, при этом, значительное количество респондентов готовы вернуться в Казахстан после учебы или работы за границей.

РЕКОМЕНДАЦИИ

На основе результатов исследования предлагается ряд рекомендаций в целях контроля миграционного оттока и улучшения положения казахстанской молодежи:

1. **Разработка комплексной стратегии по сокращению оттока трудоспособного населения.** Разработать стратегию, включающую меры по повышению привлекательности страны для молодежи, улучшению образовательной и профессиональной среды, а также укреплению социальной инфраструктуры.

2. **Введение системы STEM в большинстве школ.** Введение системы STEM поможет развить навыки критического мышления и творчества у будущего поколения профессионалов. С учетом актуальности искусственного интеллекта и развития робототехники, важно заблаговременно сделать упор на развитие уникальных человеческих навыков и талантов.

3. **Повышение количества грантов по STEM-специальностям.** Необходимо пересмотреть распределение грантов отдав большую часть льготных мест факультетам высокотехнологичных наук. Кроме того, предлагается рассмотреть возможность постепенного перехода на бесплатное обучение по некоторым STEM-специальностям.

4. **Разработка программ по возврату.** Разработать государственные программы, направленные на возвращение молодежи, прошедшей обучение или приобретающей профессиональный опыт за границей. Включить в программу алгоритмы по трудоустройству, материальной поддержке и интеграции вернувшихся профессионалов.

5. **Стимулирование обратной миграции.** В этих целях необходимо проводить информационно-просветительскую работу (в том числе посредством СМИ) по перестройке сознания казахстанцев, искоренению таких отталкивающих молодое поколение аспектов от казахстанской профессиональной среды, как nepoтизм, коррупция и кастовость.

6. **Введение производственной практики с первого курса обучения.** Это поможет существенно изменить подход к профессиональному развитию студентов и ускорить их интеграцию в местный рынок труда. Раннее погружение в профессию поможет сэкономить время на накопление реального опыта и развитие всех необходимых профессиональных навыков.

7. **Создание площадок для проведения воркшопов с выпускниками зарубежных вузов.** На базе местных университетов необходимы площадки, на которых можно было бы проводить теоретические и практические воркшопы с выпускниками зарубежных вузов. На таких воркшопах выпускники могут передать полученные знания студентам местных вузов, создавать комьюнити молодых профессионалов для обмена опытом. Предлагается рассмотреть возможность поощрения их участия денежными или прочими вознаграждениями.

8. **Контроль организаций, предоставляющих возможность студенческой практики.** Необходимо провести проверку на соответствие стандартам и соблюдение этических норм при работе со студентами-практикантами. Зачастую практика является формальностью либо не является полезной для студентов. Необходимо убедиться в полном вовлечении практикантов в работу организаций и получении конкретных, практических навыков по своей профессии.

9. **Систематическое проведение социологических и аналитических исследований по вопросам молодежной миграции.** Важно постоянно отслеживать тренды миграционных настроений молодежи, выявлять возможные

причины увеличения или понижения оттока молодежи. Рассмотреть проведение ежеквартального комплексного исследования миграционных настроений среди молодежи.

10. Создание системы по предоставлению льготного жилья трудящейся молодежи от казахстанских застройщиков. Инициировать отдельные программы по льготному кредитованию недвижимости для молодежи-специалистов разных профессий, с учетом установленных заработных плат и систем поощрений в их организациях, чтобы максимально облегчить процесс ипотечной оплаты каждому из них. Также, в этом отношении необходимо усилить работу СМИ.

11. Получение обратной связи от вернувшихся выпускников и профессионалов. Необходимо обеспечить создание канала для постоянного контакта государства с вернувшимися учебными и трудовыми мигрантами для выявления и эффективного устранения проблем социального обеспечения и трудоустройства молодежи.

РЕЗУЛЬТАТЫ ЭКСПЕРТНОГО ОПРОСА

Современные миграционные процессы серьезно влияют на траекторию государственного развития. В этом контексте изучение миграционных настроений молодых людей является важным индикатором устойчивости и успешности формирования государственной стратегии. Ведь именно социальное самочувствие и поведение молодежи во многом характеризует эффективность процесса национального строительства, отражая изменения и вызовы, с которыми сталкиваются нации.

В последние годы Казахстан стал свидетелем как эмиграции, так и иммиграции молодежи. Одни стремятся к новым возможностям и опыту за границей, другие остаются, сталкиваясь с вызовами и перспективами внутри страны. Миграционные настроения среди казахстанской молодежи могут быть свидетельствовать о будущих перспективах самой страны и нации в целом.

Сегодня многие молодые казахстанцы стремятся получить новые знания за границей, особенно в странах с развитой системой высшего образования. Часто молодые люди мигрируют из-за более высоких заработных плат и карьерных возможностей. Интерес к изучению иностранных культур и языков также стал движущей силой для временных или постоянных переездов за границу. Кроме того, иногда миграционные решения молодежи могут зависеть от семейных обстоятельств, например, если члены семьи уже живут за границей.

Таким образом, на текущем этапе социально-экономического развития интенсивные миграционные передвижения казахстанской молодежи обусловлены не каким-то общим трендом, а набором различных факторов. И в этой связи, экспертные оценки могут позволить выявить основные тенденции и проблемные аспекты в разработке государственной политики в отношении молодежи.

1. Миграционные настроения казахстанской молодежи

Оценивая текущие миграционные настроения в молодежной среде, в большинстве своем казахстанские эксперты говорят о сохраняющемся отрицательном сальдо миграции. При этом, по их мнению, высокий уровень таких настроений наблюдается как в учебной, так и в трудовой миграции.

Учебная миграция молодежи вызвана различными факторами, включая доступность и качество международных образовательных программ, возможности для карьерного роста и опыта. С другой стороны, трудовая миграция может быть обусловлена поиском высокооплачиваемой работы, лучших условий труда или профессиональных возможностей за рубежом.

Эти миграционные тенденции могут оказывать серьезное влияние на социально-экономическую ситуацию в Казахстане, поскольку молодежь является ключевым ресурсом и капиталом для будущего развития страны.

«Я считаю, что миграционные настроения среди молодежи достаточно высоки. Мы изучали их с помощью социологических опросов. В первую очередь, настроены на миграцию, как я думаю, интеллектуальная часть молодежи. Основной причиной этой миграции является обучение, а затем трудовая миграция. Мы также рассматривали этот процесс в региональном аспекте. Например, если сельская молодежь переезжает в города, то городская молодежь и молодежь трех крупных городов – Алматы, Астана и Шымкент – больше склонны к эмиграции» (Жанна Аубакирова, кандидат исторических наук, руководитель Международного

научно-исследовательского центра Digital social research Восточно-Казахстанского технического университета им. Д. Серикбаева).

«...Многие наши молодые люди готовы уехать из страны. В первую очередь, я это наблюдаю в высшем учебном заведении, где работаю с молодежью, потому что большая часть нашей молодежи, окончившей бакалавриат стараются выехать за границу по программам «Work and Travel». Во-вторых, в настоящее время высокий интерес к программам «академической мобильности», позволяющим получить обучение за рубежом. В-третьих, у нашей молодежи очень велико желание после бакалавриата учиться за границей в магистратуре и докторантуре. Учитывая эти факторы, я часто замечая, что год за годом растет количество молодежи, не связывающей свое будущее со своим государством, с Казахстаном» **(Меруерт Тулебаева, кандидат политических наук, доцент ЕНУ им. Л. Н. Гумилева).**

Вместе с тем некоторые эксперты также отмечают, что уровень миграционных настроений чуть снизился в силу сложившейся геополитической фрагментарности и возникших военных конфликтов. У молодых людей появилось чувство страха и неуверенности в будущем.

«Ну, я считаю, что сейчас уже не такие высокие риски, т. е. раньше они стремились уехать поголовно, еще до вот этих геополитических событий. То сейчас они уже как-то задумываются, потому что это на бюджет все влияет. В первую очередь, да, они говорят, вот, мы боимся, что будет завтра, ну, то есть какой-то страх» **(Жания Хайбуллина, академический (ученый) секретарь, Университет Нархоз).**

«Не думаю, что здесь можно высказать только одно негативное мнение. Все же я не могу сказать, что отъезд молодежи из страны ускорился. Но определенная тенденция сохраняется» **(Айгерим Бахтиярова, PhD-студент ЕНУ им. Л. Н. Гумилева).**

Экспертные оценки указывают на то, что вопрос утечки мозгов или негативного сальдо миграции в Казахстане действительно остается актуальным в общественном дискурсе. Это явление отражает тенденцию молодежи и квалифицированных специалистов уезжать за границу на постоянное или временное проживание из-за различных причин, в топ которых входит: образование, карьерные возможности, экономическая нестабильность, поиск лучшего качества жизни.

Для Казахстана отрицательное сальдо миграции молодежи может иметь серьезные последствия, такие как потеря человеческого капитала, замедление экономического роста и развития, а также демографические изменения. Поэтому вопросы стимулирования образовательных и карьерных возможностей в стране, улучшения экономической ситуации и создания благоприятной среды для жизни и работы остаются ключевыми при обсуждении этой проблемы.

1.1. Группы молодежи, которые уезжают

В 2022 году Научно-исследовательский центр «Молодежь» проводил исследование «Особенности учебной и трудовой миграции молодежи в приграничных регионах», измеряющее миграционные настроения в молодежной среде. Тогда эксперты указали на то, что молодежь, которая уезжает, чаще принадлежит к более экономически устойчивым слоям общества, обладает

высоким уровнем образования, и часть из них уже имеет опыт работы. Эти выводы объясняются тем, что миграционные перемещения требуют финансовых затрат, и не все группы молодежи готовы к таким расходам.

Спустя два года, согласно экспертным оценкам, ситуация с выезжающей молодежью претерпела определенные изменения. Нынешний тренд показывает, что за границу уезжают не только молодые люди с устоявшимися социальными и материальными бэкграундами, но и те, кто лишен качественного образования и успешной карьеры, включая безработных. Это явление указывает на более широкий спектр причин миграции, включая экономические, образовательные и личностные факторы, которые теперь влияют на решение молодежи о переезде за границу.

«Потому что не смогли найти себе работу, они уезжают во многие развитые страны, а если посмотреть на это с другой стороны, то уезжает молодежь без образования или со средним образованием, потому что новой работы на рынке нет. Они, к сожалению, часто уезжают за границу для выполнения черной работы. Эти две новые группы можно выделить» (Айгерим Бахтиярова, PhD-студент ЕНУ им. Л. Н. Гумилева).

«Наряду с хорошими специалистами мигрируют и безработные, у всех одна причина отсутствие хорошей заработной платы и собственного жилья. Также люди другой национальности, например, русские хотят возвращения на родину и получить, по их мнению, лучшее образование» (Ризат Рахимжанов, директор КГУ «Центр развития молодежных инициатив» управления информации и общественного развития Павлодарской области).

В то же время, анализируя характер трудовой миграции, эксперты говорят о том, что сегодня она затрагивает не только молодежь, которая сталкивается с проблемами трудоустройства, но и людей, которые уже имеют стабильное положение в своей стране. То есть основным мотивом переезда остается стремление к повышению уровня материального благосостояния и обеспечению более комфортного будущего.

«Многие говорят в целях заработка, но я думаю, что не только из-за этого, есть и другие причины. Но, по сути, палка имеет два конца. Мое личное мнение, нельзя сказать, что уезжают только из-за отсутствия работы. Потому что, среди моих знакомых есть люди, которые уезжают. То есть мигрируют те, у кого есть работа» (Бердибек Ескулов, заместитель руководителя КГУ «Молодежный ресурсный центр» Управления общественного развития Туркестанской области).

«Уезжают, можно сказать, самые такие талантливые, владеющие несколькими языками, с очень сильной базой» (Жания Хайбуллина, академический (ученый) секретарь, Университет Нархоз).

По мнению эксперта, высокие миграционные настроения наблюдаются среди студенческой молодежи.

«Наиболее высокие миграционные настроения, среди студенческой молодежи. Также хотелось бы отметить молодежь, которая закончила школы с высоким уровнем английского. Они или закончили школу с высоким уровнем преподавания английского языка или самостоятельно, за деньги родителей на языковых курсах. Они могут сдать, во-первых, IELTS, во-вторых, какие-то экзамены по предметам на

английском языке, то же эссе написать на английском языке. Они изначально настроены на то, чтобы обучаться за рубежом. И соответственно это либо уровень бакалавриата, то есть сразу после школы, семнадцати-, восемнадцати-, девятнадцатилетние. Или молодежь, которая заканчивает бакалавриат в Казахстане и идет в магистратуру за рубеж, то есть это двадцать один-двадцать три года» (Батжан Акмолдина, контрактный служащий, министерство труда и социальной защиты населения).

Текущие тенденции в миграционных настроениях казахстанской молодежи и появление новых групп, вероятно, обусловлены в том числе, тем, что в 2023 году произошли серьезные структурные изменения, возраст молодежи был повышен до 35 лет. В результате, естественным образом, трансформировались и поведенческие паттерны молодежи, так как в измерительную призму была включена старшая возрастная группа – 29-34 лет. К примеру, по итогам 2022 года в северных регионах страны сохранилось высокое отрицательное сальдо внешней миграции молодежи. При этом показатели «29-34 лет» выше других возрастных групп, в том числе, студенческой и рабочей, традиционно отличающиеся высокой мобильностью. Это свидетельствует о том, что эмиграция из северных регионов не ограничивается образовательными и трудовыми мотивами, поскольку к 29-34 годам молодежь, как правило, имеет образование, работу, социальные связи. Это люди с устоявшимися социальными связями, готовыми к новым перемещениям.

Один из важных аспектов в настоящее время – нестабильная геополитическая обстановка на постсоветском пространстве и растущее санкционное давление на Россию. Эти факторы могут привести к изменениям в миграционных потоках, включая возможное увеличение числа эмигрантов из России и перенаправление миграции из Центральной Азии на Казахстан. В результате молодежь Казахстана может столкнуться с усилением конкуренции на рынке труда и давлением цен на профессиональные услуги. В такой обстановке повышается вероятность увеличения числа молодежных групп с миграционными намерениями.

1.2. Ключевые треки учебной миграции

Изучение ключевых треков миграции позволяет увидеть разнообразные мотивации и последствия. В структуре образовательной миграции из приграничных регионов можно выделить несколько наиболее интенсивных треков. В первую очередь, европейские страны. По мнению экспертов, сегодня сразу несколько стран привлекательны для молодых казахстанцев. В частности, были названы такие страны как Польша, Чехия, Германия, Франция.

«Молодежь больше рассматривает страны Европы. Наверное, вот Польша, Чехия, Германия, такие страны. А США и Канаду редко рассматривают, потому что очень долгий перелет. Я, например, тоже спрашиваю, почему вы в Европе. Они говорят, ну, если с родителями что-то случится, не дай, Бог, или ещё что-то, я смогу прилететь за один день» (Жания Хайбуллина, академический секретарь, Университет Нархоз).

«Молодежь также может стремиться уехать в США, Великобританию или другие европейские страны. Однако в некоторых европейских странах доступность образовательных услуг может быть выше, например, в Польше или Чехии» (Батжан Акмолдина, контрактный служащий, министерство труда и социальной защиты населения).

«Я бы хотела опереться на конкретную информацию, чтобы ответить на этот вопрос. Например, если мы возьмем европейские страны, Польшу в Восточной Европе и Францию и Германию в Западной Европе, эти три страны считаются странами с наибольшей концентрацией наших соотечественников, согласно данным актуальных исследований» (Айгерим Бахтиярова, PhD-кандидат ЕНУ им. Л. Н. Гумилева).

В то же время по мнению другого эксперта, европейское направление – это стратегия-минимум, тогда как максимум – это выезд в Канаду или США.

«Здесь стратегия как бы разделяется на две части. Стратегия-максимум – это, конечно, отправиться за океан, в Канаду и США. И стратегия-минимум заключается в соседних странах, особенно Россия или Восточная Европа, Болгария, Латвия, Эстония, Польша» (Ризат Тасым, руководитель Центра изучения общественных процессов Казахстанского института общественного развития).

Вторым важным треком, который был обозначен и в исследовании 2022 года, остается Россия. Эксперты говорят о высоком миграционном потоке в Россию, в том числе, из-за фактора знания русского языка.

«Соседняя Россия активно работает над привлечением молодежи, поскольку использует Казахстан в качестве донора из-за снижения демографических показателей. Отсутствие языковых и психологических барьеров делает Россию привлекательной страной» (Нурлан Байгабылов, постдокторантура, приглашенный исследователь центра миграции, Yildirim Beyazıt University, г. Анкара, Турция).

«Конечно, больше всего в Россию, так как нет проблем с языком. Молодежь приграничных областей привлекает доступность, а именно расстояние ближе, чем Алматы и условия для иностранных студентов» (Ризат Рахимжанов, директор КГУ «Центр развития молодежных инициатив» управления информации и общественного развития Павлодарской области).

«В селе, где я учился, например, оно было близко к границе, первым выбором, мой личный опыт и опыт моих одноклассников, было рассмотреть ближайшие города, на тот момент Петропавловск, Кокшетау и Астана. И второй вариант – рассмотреть близлежащие города Корган, Тюмень, Омск. Первый фактор, который здесь на многое влияет – остаться в Казахстане, если получишь грант, а если не получишь грант в Казахстане, то, конечно, по цене образования Россия находится на втором месте. И российские университеты являются доминирующими» (Ризат Тасым, руководитель Центра изучения общественных процессов Казахстанского института общественного развития).

Касательно выезда казахстанской молодежи в Россию эксперты высказали мнение о том, что востребованность данного направления обусловлена тем фактором, что Казахстан – это многонациональная страна, и разные этнические группы стремятся получить образование в соседней стране, в том числе, из-за знания русского языка. Вероятно, культурные, и исторические связи между двумя странами способствуют укреплению образовательных связей.

В исследовании 2022 года эксперты также указывали на популярность азиатских стран таких как Япония, Южная Корея, Китай. Однако в 2024 году в

контексте образовательной миграции по данному треку были высказаны противоположные мнения. В частности, согласно мнению одного эксперта несмотря на то, что Япония предлагает довольно льготные условия для обучения, эта страна не привлекательна для молодежи.

«Я думала, что, там (Корея, Япония) молодежи интересно, но нет. Как оказалось, они очень часто отказываются от азиатских грантов, которые полностью покрывают обучение, например, в той же Японии» (Жания Хайбуллина, академический (ученый) секретарь, Университет Нархоз).

Однако другое экспертное мнение говорит о том, что сегодня Китай становится популярным образовательным направлением, что подтверждается и статистическими данными. В 2022 году было отмечено, что отъезд молодежи в Китай представляет собой возвратную образовательную миграцию.

«Направление Китая, Юго-Восточной Азии, особенно Южной Кореи и Японии, привлекает молодежь» (Ризат Тасым, руководитель Центра изучения общественных процессов Казахского института общественного развития).

Таким образом, в ходе интервью большинство экспертов согласились с тем, что Канада и США остаются важными направлениями учебной миграции казахстанской молодежи, но, возможно, менее достижимыми. Можно говорить о том, что в структуре образовательной миграции наблюдаются устойчивые треки выезда: европейские и азиатские страны, Россия, Канада и США. При этом интенсивность миграционных потоков по тем или иным трекам меняются в зависимости от внешнеполитической конфигурации.

Еще один фактор, на который стоит обратить внимание, страны Центральной Азии не были указаны в числе тех, куда бы стремилась выехать казахстанская молодежь. Миграционные тренды обычно отражают разнообразные социально-экономические факторы, включая возможности для карьерного роста, образовательные возможности, стабильность и качество жизни.

Возможно, что в текущем контексте молодежь Казахстана видит больше перспектив в других странах или регионах, чем в Центральной Азии. Вероятно, причина в том, что другие страны или регионы предлагают более широкие возможности для образования, работы или бизнеса, которые казахстанская молодежь считает более привлекательными. Также могут играть роль и культурные или языковые аспекты, которые влияют на выбор места миграции.

1.3. Ключевые треки трудовой миграции

В последние годы трудовая миграция молодежи из Казахстана демонстрирует устойчивые тенденции, отражающие изменения в международной экономической среде и возможности доступа к образованию. Особенно заметным стало усиление миграционных потоков в направлении Европы и Южной Кореи. Одной из ключевых причин этой миграции является расширение возможностей на местных рынках труда. Молодые люди ищут выгодные варианты для трудоустройства, стремясь повысить свой финансовый статус и улучшить качество жизни. Этот процесс также связан с необходимостью удовлетворения базовых и других потребностей, которые часто не могут быть полностью обеспечены внутри страны.

«Рабочая миграция или трудовая миграция проходит в Южной Корее, Европе. Я считаю, это плюс, потому что это трудовая эмиграция связана с неквалифицированной рабочей силой, там нужны рабочие профессии. И за эту работу в Казахстане они так не получают. Плюс – это опыт, расширение кругозора, расширение понятий, в целом понимание» (Аяулым Сагынбаева, директор Центра прикладных исследований Института прикладных этнополитических исследований).

«Работа в странах Европы, Азии, Кореи. Причины этому, во-первых, безработица, во-вторых, очень низкая зарплата здесь. В-третьих, долги, так как большинство тех, кто выехали берут много кредитов и уезжают, чтобы иметь возможность их закрыть» (Меруерт Тулебаева, кандидат политических наук, доцент ЕНУ им. Л. Н. Гумилева).

«Что касается стран предпочтительной эмиграции для молодежи, я думаю, что в первую очередь, европейские страны. Среди азиатских стран популярны Турция и Южная Корея, а среди других регионов – Объединенные Арабские Эмираты и США. Эти страны считаются более привлекательными для молодежи Казахстана» (Жанна Аубакирова, кандидат исторических наук, руководитель Международного научно-исследовательского центра Digital social research Восточно-Казахстанского технического университета им. Д. Серикбаева).

Стремления казахстанцев мигрировать в поисках лучшей заработной платы могут быть обусловлены текущими условиями отечественного рынка труда. Согласно актуальным статистическим данным, 61 % занятых в Казахстане работает по профессиям со средним и низким уровнем навыков, не требующих высшего или профтехобразования (охранники, продавцы, водители, повара, офисные служащие, уборщики, дворники, подсобные рабочие)¹³. К 2030 году этот показатель прогнозно снизится только до 56 %¹⁴.

При этом за последние четыре года в сфере платформенной занятости (доставка, такси) доля работников с высшим образованием выросла с 23 до 33%¹⁵. Это нивелирует меры государственной политики по управлению рисками «молодежного бугра» через увеличение государственного образовательного заказа на программы бакалавриата в вузах (с 56 тыс. в 2021-2022 уч. года до 73 тыс. в 2023-2024 уч. года)¹⁶.

По мнению экспертов, важным элементом миграционных настроений может выступать наличие определенных социальных (родственных) связей. Некий элемент возвратной миграции, когда вернувшиеся на историческую родину и основывавшиеся в Казахстане этнические молодые казахи вновь мигрируют в поиске своих родных, собственной идентичности.

«В приграничном регионе вы имеете в виду, например, Россию, Китай, Узбекистан. Да, здесь в первую очередь, влияют ментальные факторы, потому что

¹³ Понятия «профессия» больше не существует – мнение, <https://inbusiness.kz/ru/news/ponyatiya-professiya-bolshe-ne-sushestvuet-mnenie>

¹⁴ Представители каких профессий будут востребованы в Казахстане до 2030 года, <https://www.zakon.kz/stati/6379920-predstaviteli-kakikh-professiy-budut-vostrebovany-v-kazakhstane-do-2030-goda.html>

¹⁵ 33% казахстанцев с высшим образованием работают таксистами и доставщиками еды, https://www.inform.kz/ru/33-kazakhstancev-s-vyshhim-obrazovaniem-rabotayut-taksistami-i-dostavschikami-edy_a4104822

¹⁶ Как поступить в вуз бесплатно: гранты и специальности на 2024 год, <https://atpress.kz/ru/news/v-kazakhstane/kak-postupit-v-vuz-besplatno-granty-i-spetsialnosti-na-2024-god>

как я вам только что сказала, туда могут поехать молодые люди, которые там родились и обосновались в Казахстане. Они могут искать своих родственников» (Айгерим Бахтиярова, PhD-студент ЕНУ им. Л. Н. Гумилева).

Характеризуя трудовой миграционный отток, эксперты акцентируют внимание, на таких востребованных направлениях как Россия, Великобритания и Южная Корея. Согласно официальным данным, в 2023 году из 194 тысяч казахстанцев порядка 162 тысяч человек выехали работать в Российскую Федерацию, в Польшу – 13 тысяч, в Южную Корею – 6 тысяч, в Великобританию – 5 тысяч¹⁷.

«До военного конфликта в России, у нас была очень высокая эмиграция только в Россию» (Меруерт Тулебаева, кандидат политических наук, доцент ЕНУ им. Л. Н. Гумилева).

Что касается дальнего зарубежья, то в 2019 году заявок, которые казахстанцы подали на визу для сезонных работ на фермах Великобритании было подано всего четыре, а за первую половину 2023 года почти 4 тысячи¹⁸. Количество квот для граждан Центральной Азии продолжает увеличиваться, поэтому, вероятно, молодые казахстанцы будут продолжать выезжать по данному трудовому треку.

«Многие из тех, кто уехал на сезонную работу в настоящее время работают и живут в Англии, Японии и Корее. Наша страна маленькая по численности. Это действительно грустно» (Бердибек Ескулов, заместитель руководителя КГУ «Молодежный ресурсный центр» Управления общественного развития Туркестанской области).

Касательно Южной Кореи то, по мнению эксперта, часто туда едут работать молодые люди со средним образованием. И среди них есть социально нестабильные группы. По словам эксперта, исходя из официальных данных за 2023 год, из 22 тысяч казахстанцев в Южной Корее, у порядка 6 тысяч имеются проблемы с визой. Указанные цифры подтверждаются информацией министерства иностранных дел РК. В частности, согласно их заявлению, в феврале 2023 года в Южной Корее находились 7-8 тысяч нелегально работающих казахстанцев¹⁹.

В контексте анализа преимуществ и недостатков трудовой миграции молодежи, единственная проблема, которая была отмечена несколькими экспертами, это сезонность и не всегда благоприятные условия труда.

«Хочу сказать, что я беседовал с вернувшимися молодыми людьми. Никто не дает много денег легко. Говорят, что график работы, интенсивность труда и режим работы очень тяжелые» (Бердибек Ескулов, заместитель руководителя КГУ «Молодежный ресурсный центр» Управления общественного развития Туркестанской области).

¹⁷ Сколько казахстанцев уехали из страны на заработки. <https://www.zakon.kz/sobytiia/6404408-skolko-kazakhstantsev-uekhali-iz-strany-na-zarabotki.html>

¹⁸ PROTENGЕ: Почти 4 тысячи казахстанцев подали заявки на визы для сезонных работ на фермах Великобритании только за первую половину 2023 года. Для сравнения в 2019 году таких заявок было всего четыре. https://t.me/protenge_kz/2528

¹⁹ Южная Корея будет брать казахстанцев на работу: появились подробности. <https://www.lada.kz/world-news/118756-yuzhnaya-koreya-budet-brat-kazahstancsev-na-rabotu-poyavilis-podrobnosti.html>

Тем не менее из-за того, что молодые люди чаще склонны к риску, они берутся за любую работу – бариста или курьер в Яндекс – чтобы купить билет и выехать за границу. С другой стороны, молодежь имеет возможность получить новый личный и профессиональный опыт.

«Для студенческой молодежи и подростков, это плюсы. Мы сейчас делаем акцент на трудоустройство в летний период и для несовершеннолетних. Они начинают понимать ценность труда и получают опыт, который позволит в дальнейшем уверенно выбирать место работы, а не идти куда возьмут» (Ризат Рахимжанов, директор КГУ «Центр развития молодежных инициатив» управления информации и общественного развития Павлодарской области).

Анализируя основные направления миграционных перемещений казахстанской молодежи, эксперты обращают внимание на ряд значимых аспектов. В первую очередь, молодые люди перед принятием решения о переезде в другую страну **оценивают уровень безопасности** в потенциальном месте жительства. Это включает как общий уровень преступности, так и политическую стабильность, что является критическим фактором для выбора места будущего проживания.

Вторым значимым аспектом является **культурный компонент**. Особенно важно наличие языкового барьера, учитывая, что многие молодые люди из Казахстана не обладают достаточным уровнем владения английским языком. Это ограничивает возможность выбора страны для миграции, предпочтение часто отдается странам, где есть возможность легко адаптироваться благодаря знанию языка или наличию большого казахстанского сообщества.

Третий аспект касается вопросов **социализации и адаптации**. Молодые люди задаются вопросом, насколько комфортно им будет работать, учиться и проживать в новой стране. Это включает в себя доступ к образовательным и профессиональным возможностям, адекватную интеграцию в общество и возможность развития личностных и карьерных перспектив.

Таким образом, миграционные решения молодежи из Казахстана формируются под влиянием комплекса факторов, включая безопасность, культурные аспекты и условия социализации, что определяет выбор страны назначения и успешность адаптации в новом обществе.

2. Причины и факторы миграционного оттока молодежи

Анализ факторов, способствующих миграции, показывает, что отток молодежи из или внутри Казахстана вызван комплексом причин. Как уже было отмечено ранее, одной из них является недостаток высокооплачиваемых трудовых мест и ограниченные возможности карьерного роста на родине, что заставляет молодых людей искать работу за границей, где условия жизни и зарплаты могут быть выше. Также значимым фактором является возможность получения качественного образования за границей с лучшими учебными программами и доступом к специализированным направлениям.

Демографические изменения, такие как рост численности населения и старение, также играют роль, создавая ограничения для личного и профессионального развития молодежи. В контексте демографического развития следует отметить, что Казахстан в краткосрочной перспективе столкнется с последствиями феномена «молодежного бугра». Эти факторы часто взаимодействуют между собой, но решение о миграции зависит от индивидуальных обстоятельств каждого человека.

Исходя из теоретических и эмпирических данных, следует, что push-факторы – это условия или события, которые вынуждают людей покидать свое место проживания и стремиться к выезду в другие регионы или страны. Эти факторы обычно отражают негативные аспекты жизни в исходной местности и включают в себя такие аспекты, как экономические трудности (например, высокая безработица или низкий уровень заработной платы), политическая нестабильность (в том числе конфликты и нарушения прав человека), природные бедствия (например, землетрясения, наводнения), социальные проблемы (например, дискриминация, насилие) или другие аспекты, которые делают жизнь в текущем месте неустойчивой или неудовлетворительной.

2.1. Push-факторы учебной миграции

В исследовании 2022 года в качестве ключевых «выталкивающих» факторов учебной миграции были указаны низкое качество и неэффективность системы высшего и среднего профессионального образования в Казахстане и уровень оплаты за обучение²⁰. Результаты данного экспертного опроса также указывают на то, что push-факторы учебной миграции из Казахстана обусловлены комплексными мотивами:

- неудовлетворительное качество образования на местах,
- ограниченный выбор специализированных программ,
- стремление к обучению на иностранных языках,
- влияние экономической нестабильности.

Указанные факторы в совокупности создают потребность в получении образования за пределами страны, где доступны более подходящие условия для личного и профессионального развития молодых людей. В результате, учебная миграция становится не только стратегическим выбором для индивидуального роста, но и реакцией на текущие образовательные и социально-экономические реалии в Казахстане.

«Фактически молодые люди имеют высокий уровень осведомленности о различных программах и обладают высокими языковыми навыками, которые не

²⁰ Аналитический отчет по итогам социологического исследования «Особенности учебной и трудовой миграции молодежи в приграничных регионах», НИЦ «Молодежь». 2022 г.

ограничиваются казахским и русским языками, но также французским, китайским, особенно французским, китайским, испанским, английским» (Ризат Тасым, руководитель Центра изучения общественных процессов Казахстанского института общественного развития).

«Я здесь закончила докторантуру, а те, которые там учились за рубежом, это совершенно разные условия. Здесь стипендия условно, когда я училась, была 80 тысяч тенге. А у меня двое детей и приходилось еще дополнительно работать, зарабатывать, потому что стипендии мне не хватало. За рубежом стипендии было достаточно и на семью, и спокойно себе заниматься своими исследованиями. Плюс я всегда говорила, что здесь, в Казахстане, намного сложнее защищаться, потому что здесь такие требования высокие, это мы к защите должны опубликовать статью. За рубежом же, наоборот, ты защищаешься, а потом уже по результатам своих исследований публикуешь статью. То есть очень много таких вот нюансов, а это ключевые нюансы. Например, в той же Швеции люди, которые там учились, у них для детей кружки и все бесплатно, потому что полностью социальное государство. В Казахстане же у меня двое детей, я за каждый кружок плачу» (Жания Хайбуллина, академический (ученый) секретарь, Университет Нархоз).

Казахстанское образование постоянно подвергается критике. По мнению экспертов, образовательная система часто игнорирует потребности рынка труда, не проводит достаточного анализа запросов работодателей и не разрабатывает стратегических планов для развития ключевых отраслей.

Экспертные оценки миграционных настроений молодежи свидетельствуют о необходимости гармонизации образовательных программ с потребностями рынка труда. Недостаточная адаптация образовательных программ к современным требованиям приводит к выпуску специалистов, которые часто не могут найти работу в соответствии со своей квалификацией. В результате выпускаются специалисты, которые не востребованы на рынке труда, что приводит к структурной безработице и неудовлетворенности молодежи своими возможностями в сфере занятости.

2.2. Push-факторы трудовой миграции

Текущие тренды молодежной миграции в стране отражают современные запросы на высокое качество жизни и комфортные условия. При этом в казахстанском обществе преобладают традиционные ценности, ориентированные на выживание, скорее, чем на самовыражение, согласно исследованию Рональда Инглхарта. Следовательно, молодежь сегодня чаще всего мигрирует в поисках возможностей для личного и профессионального роста. Именно стремление к лучшей жизни становится ключевым фактором, который влияет на миграционные настроения казахстанской молодежи.

«Низкая оплата труда и отсутствие собственного жилья являются основными выталкивающими факторами трудовой миграции» (Ризат Рахимжанов, директор КГУ «Центр развития молодежных инициатив» управления информации и общественного развития Павлодарской области).

«Молодежь, завершив образование, допустим в Назарбаев университете не могут получить работу, которую бы они хотели или вовсе нет предложений по данной специальности.

... Первая или более молодая когорта до двадцати пяти лет очень интересуется политикой. На них больше влияют экономические, личностные факторы. То есть, когда они уже хотят какие-то новые вершины для себя открыть» (Аяулым Сагынбаева, директор Центра прикладных исследований Института прикладных этнополитических исследований).

В исследовании 2022 года проблема трудоустройства молодежи также была обозначена как «выталкивающий» фактор. Вопрос профессиональной адаптации высококвалифицированных специалистов остается весьма актуальным, что указывает на сохранение сырьевой ориентации экономики, недостаток диверсификации и отсутствие высокотехнологичных отраслей в стране. Это приводит к ситуации, когда молодые люди, получившие современное образование, испытывают трудности с реализацией своих профессиональных амбиций на родине. А отсутствие экономических возможностей серьезно снижает качество жизни молодежи.

«Также есть миграция, когда едут именно молодые специалисты, которые здесь не могут найти себе либо работу, либо достойную зарплату. Вакансии есть, но условия не устраивают их. И тогда они тоже стремятся покинуть Казахстан и устроиться на работу за рубежом» (Батжан Акмолдина, контрактный служащий, министерство труда и социальной защиты населения).

Таким образом, один из главных факторов, влияющих на молодежную миграцию, это **экономическая перспектива**. В странах, где молодежь чувствует, что ее профессиональные возможности ограничены или что оплата труда не соответствует их квалификации и ожиданиям, они могут искать возможности за границей. Это создает дисбаланс в экономике и социальной структуре, так как страны теряют талантливых специалистов и будущих лидеров.

Второй важный аспект – **качество жизни**. Молодые люди стремятся к жизни, где у них есть доступ к высокому уровню образования, здравоохранения, безопасности и культурным возможностям. В странах, где эти аспекты остаются недостаточными или под угрозой из-за экономических или политических проблем, молодежь может считать миграцию единственным реальным путем к улучшению своего качества жизни.

2.3. Последствия для страны

Миграционный отток молодежи может иметь несколько значительных последствий для Казахстана. В первую очередь, страна теряет ценный человеческий капитал. Уход молодых и талантливых людей может привести к снижению численности рабочей силы и нарушению демографического баланса.

«Последствия интеллектуальной миграции могут быть непоправимыми и проявиться не сразу, через десятилетия даже. Для экономики это потеря трудовых сил и ресурсов, как известно в Казахстане есть дефицит трудовых ресурсов, особенно на севере, востоке Казахстана в то время, как на юге профицит. То есть это серьезные последствия и для экономики, и для социальной сферы, и для индустриальной инновационной сферы, для IT сферы, сельского хозяйства, в целом для интеллектуального потенциала Казахстана» (Жанна Аубакирова, кандидат исторических наук, руководитель Международного научно-исследовательского

центра Digital social research Восточно-Казахстанского технического университета им. Д. Серикбаева).

Уже сегодня в ходе внутренней миграции и высоких темпов молодежной урбанизации в стране наблюдается серьезный региональный дисбаланс. К примеру, в последние пять лет положительное сальдо внешней миграции молодежи непрерывно фиксировалось только в городе Шымкенте и Мангистауской области. Причем, в Мангистауской области были отмечены максимальные с 2018 года показатели положительного сальдо по всем возрастным группам²¹. Данная тенденция обусловлена тем, что в Казахстан ради учебы и работы приезжают граждане других стран Центральной Азии.

В разрезе этнических групп больше всего из страны уезжает русской молодежи. В 2020-22 годы ее доля варьировалась коридоре 7-8% от общего числа эмигрантов (или около 1% от общего числа русских в Казахстане). В тройке лидеров и другие европейские этносы – немцы и украинцы²².

«Если учитывать этнический фактор, то молодые люди чаще мигрируют в свою историческую родину, такую как Россия» (Батжан Акмолдина, контрактный служащий, министерство труда и социальной защиты населения).

В 2022 году количественные показатели их эмиграции снизились, однако миграционное сальдо также осталось отрицательным. При этом с 2018 года стабильно положительное сальдо только у казахов и узбеков²³. В результате в стране значительно меняется этническая палитра.

«К нам приезжают граждане Узбекистана. Они массово приезжают к нам учиться в вузах города Шымкент и Туркестанской области и работать. А в наших южных регионах мало кто едет в Узбекистан, если только не на конкретную работу. У нас есть несколько знакомых, которые ездят в Узбекистан. Есть же онлайн-платформа «Дарын», которую используют в сфере образования. Они ездили в Узбекистан и Азербайджан, чтобы установить эту базу и работать там. Сейчас я знаю, что около 20 молодых людей нашей страны едут туда и работают там, чтобы дальше развивать эту базу» (Бердибек Ескулов, заместитель руководителя КГУ «Молодежный ресурсный центр» Управления общественного развития Туркестанской области).

Эксперты предупреждают о возможной потере высококвалифицированных специалистов, что может замедлить экономический рост Казахстана. Дефицит таких специалистов в ключевых отраслях может негативно отразиться на конкурентоспособности экономики страны. Кроме того, высокий уровень учебной и трудовой миграции молодежи может создать значительные угрозы для национальной безопасности.

«Прежде всего, хотелось бы сказать о демографической безопасности. Национальная безопасность – это проблема общества, народа и безопасности страны, проблема защиты государства. Потому что государство защищается людьми. Поэтому это может привести к очень большому демографическому

²¹ Сводные официальные данные БНС АСПИР РК

²² Сводные официальные данные БНС АСПИР РК

²³ Сводные официальные данные БНС АСПИР РК

снижению населения. В-вторых, это миграция очень образованной молодежи. Есть такое понятие, как неукомплектованность кадрами, это очень опасная вещь, и мы уже столкнулись с проблемой нехватки кадров» (**Меруерт Тулебаева, кандидат политических наук, доцент ЕНУ им. Л. Н. Гумилева**).

«Высокий уровень миграции это, в первую очередь, звоночки для нашей национальной безопасности. Потому что старение населения, снижение числа трудоспособного населения - все это приводит к экономической нагрузке для работающего населения. Пока мы не будем развивать средний класс и не будем искоренять работающую бедность у нас это вопрос будет всегда стоять» (**Аяулым Сагынбаева, директор Центра прикладных исследований Института прикладных этнополитических исследований**).

«Миграция молодежи в зарубежные страны отрицательно влияет на рост населения, а также отрицательно с точки зрения экономической и национальной безопасности» (**Нурлан Байгабылов, постдокторантура, приглашенный исследователь центра миграции, Yildirim Beyazit University, г. Анкара, Турция**).

Серьезными выглядят и социальные последствия миграционного оттока молодежи, который может привести к уменьшению культурного и образовательного потенциала страны. Ведь молодежь является ключевым ресурсом для развития любой страны. Потеря талантливых и образованных молодых людей может снизить инновационный потенциал и способность страны к адаптации к изменяющимся условиям. Это подчеркивает необходимость разработки стратегий по удержанию талантливых кадров внутри страны и создания новых диверсификационных условий развития.

«Я бы сказал, что наше демократическое развитие – это первое, а второе – это наша духовная сторона. После того как молодой человек переезжает за границу, он сначала адаптируется к окружающей среде и начинает забывать язык и религию. Наши традиции начинают забываться. Поэтому я считаю, что для нашей нации – это опасно, если каждый гражданин начнет забывать традиции. С этой стороны может быть опасность» (**Бердибек Ескулов, заместитель руководителя КГУ «Молодежный ресурсный центр» Управления общественного развития Туркестанской области**).

По мнению эксперта, в рамках реализации миграционной политики необходимо обратить значительное внимание на образовательный компонент. Образование играет ключевую роль не только в успешной социализации молодежи, но и в формировании устойчивого развития и культурного обмена между различными сообществами.

Эффективные образовательные программы могут способствовать улучшению жизненных навыков, повышению культурного понимания и толерантности. Инвестиции в образование не только оправданы, но и необходимы для достижения долгосрочной успешной стратегии национального развития.

«Наша цель должна состоять не в том, чтобы остановить добровольную миграцию, а в том, чтобы обеспечить условия, которые удержат молодежь, либо получив образование вернулись» (**Ризат Рахимжанов, директор КГУ «Центр развития молодежных инициатив» управления информации и общественного развития Павлодарской области**).

Таким образом, нивелирование рисков связано с созданием таких условий, при которых **молодежь обретает уверенность в перспективах и возможностях** в своей стране. Это требует системного подхода и разработки комплекса мер, способных учитывать и сбалансировать разнообразные факторы, определяющие успех или неудачу такой миграции. Это подразумевает разработку стратегии, способствующих развитию образования, созданию рабочих мест, поддержке молодежных инициатив и культурного наследия. К примеру, для успешной интеграции выпускников на рынок труда важно поддерживать программы стажировок, обучения на рабочем месте и другие формы практического опыта, которые помогут молодежи укрепить свои профессиональные навыки и адаптироваться к требованиям современного рынка труда.

Кроме того, важно укреплять социальную поддержку молодежи, обеспечивать **доступ к здравоохранению и жилью**, а также создавать условия для активного участия молодежи в общественной и политической жизни. Важно разрабатывать программы и инициативы, которые способствуют удержанию молодежи, например, через предоставление доступных жилья. Эффективные механизмы реагирования также включают поддержку инноваций и предпринимательства, улучшение качества образования и здравоохранения, создание благоприятной деловой среды и устойчивой экономики.

Для сдерживания миграционного оттока молодежи, Казахстан должен стать страной привлекательной для молодых талантов не только внутри страны, но и за ее пределами. И в этом контексте государственная политика играет решающую роль в управлении текущими вызовами молодежной миграции. Только такой комплексный подход позволит минимизировать риски молодежной миграции и способствовать устойчивому развитию общества в целом.

3. Актуальные вопросы и проблемы занятости молодежи

Трудоустройство является одним из ключевых факторов, влияющих на социальное самочувствие молодежи, их удовлетворенность социально-экономическими условиями жизни и миграционные настроения. В аналогичном исследовании 2022 года эксперты отмечали, что безработица является «вытесняющим» миграционным фактором среди молодежи.

По итогам первого квартала 2024 года уровень безработицы в Казахстане составил 4,7%. В органах занятости Министерства труда и социальной защиты населения РК зарегистрировано 315,6 тыс. безработных, что составляет более 3% рабочей силы страны о занятыми²⁴.

По данным Бюро национальной статистики, в различных сферах экономики Казахстана занято 9,1 млн человек. Из них 6,9 млн казахстанцев (76,2% от общего числа занятых) работают по найму, а 2,1 млн человек (23,8% от общего числа занятых) являются самостоятельно занятыми²⁵.

Уровень занятости среди населения в возрасте 15 лет и старше составляет 64,8%. Уровень безработицы среди молодежи в возрасте от 15 до 34 лет составляет 3,1%. В региональном разрезе самые высокие показатели наблюдаются в г.Алматы – 4,6% и Астане – 4,0%.

Эксперты отмечают, что региональные диспропорции приводят к тому, что молодежь в крупнейших городах Казахстана, таких как Астана и Алматы, имеет сравнительно лучшие условия для трудоустройства и самореализации. При этом отмечается высокая конкуренция в трудоустройстве, независимо от уровня профессионализма и опыта работы, и неконкурентоспособный уровень заработной платы.

«В городе Алматы, из десяти людей только, один останется дальше работать, плюс еще должна быть доля везения. А в целом, при имеющихся внешних положительных сторонах нашего города, не все могут здесь задержаться, потому что очень дорого снимать квартиру. В сравнении даже с Астаной, у нас на одно место условно маркетолога восемь человек, то в Астане, в принципе, такой конкуренции нет практически. Максимум два человека. В университетах очень большой конкурс происходит на преподавательские позиции и так далее. И каждое лето эта конкуренция происходит на местах. Условно даже на место какого-нибудь простого помощника практически невозможно пробиться, если нет человека, какого-то знакомого в университете, который уже устроился. А в Астане же немного проще ситуация. У меня сестрѐнка уехала в Астану. Во-первых, у нее по зарплате хорошо подняли, на 30%. Потом, стоимость квартиры. Мы покупали одинаковые квартиры, но я во вторичке, она в элитном жилом комплексе. И по стоимости, одинаковая стоимость была. При этом какой у нас большой разрыв» (Жания Хайбуллина, академический секретарь, Университет Нархоз).

«Как житель Астаны, здесь нет проблем найти работу для молодежи, найти работу для разнорабочих в целом, нет проблем. Проблема в том, что заработная плата очень маленькая» (Меруерт Тулебаева, кандидат политических наук, доцент ЕНУ им. Л. Н. Гумилева).

²⁴ Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Основные индикаторы рынка труда в Республике Казахстан (I квартал 2024г.). <https://stat.gov.kz/ru/industries/labor-and-income/stat-empt-unempl/publications/158481/>

²⁵ Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Основные индикаторы рынка труда в Республике Казахстан (I квартал 2024г.). <https://stat.gov.kz/ru/industries/labor-and-income/stat-empt-unempl/publications/158481/>

«Работа есть и ее всем хватит. Просто нынешняя молодежь запрашивает высокую заработную плату не имея опыта. Наша организация проводит различные мероприятия и способы трудоустройства. Многие отказываются из-за зарплаты и полного рабочего дня. А те, кто соглашается идти на собеседование и трудоустраиваются все равно возвращаются в надежде найти работу с высоким уровнем заработной платы и свободным графиком работы» (Ризат Рахимжанов, директор КГУ «Центр развития молодежных инициатив» управления информации и общественного развития Павлодарской области).

Трудности с занятостью больше испытывает молодежь в сельской местности, так как там в основном преобладает сезонная работа.

Есть большие трудности с трудоустройством, особенно в сельской местности, не только для молодежи, а в целом. Потому что в основном на селе это постоянная круглогодичная работа, это или в области здравоохранения, образования или государственная служба. Крестьянские хозяйства – это больше все-таки сезонные виды работ, но это еще тяжелее» (Аяулым Сагынбаева, директор Центра прикладных исследований Института прикладных этнополитических исследований).

Эксперты также указывают на различия в материальной обеспеченности в зависимости от региона/типа населенного пункта проживания.

«Я склоняюсь к мнению, что есть Алматы и есть Астана. И то, что мы здесь живем, прекрасно. Однако стоит чуть выехать подальше, там абсолютно и нищета происходит, и люди голодают. Есть студенты, которые, из маленьких городов, например, Талдыкорган, они вынуждены, и работать, и учиться. Потому что им надо зарабатывать на еду. А те, которые из аулов, например, из Южно-Казахстанской области, их там обеспечивают мясом, из аулов родители. А зачастую, именно ребята, они могут быть очень талантливыми, очень такими горящими, но если они просто из городков маленьких, то там очень сложно...» (Жания Хайбуллина, академический (ученый) секретарь, Университет Нархоз).

Вопрос материальной обеспеченности молодых людей в возрасте от 14 до 35 лет был изучен в рамках социологического исследования, проведенного Научно-исследовательским центром «Молодежь» в 2024 году. Так, учитывая общий доход домохозяйства опрошенных молодых людей, **7,7% отметили, что живут меньше, чем на 100 000 тенге в месяц.** 100 000-250 000 тенге в месяц получали 29,4% респондентов, 250 000-400 000 тенге – 36,2%. 15,2% отметили, что их доход составляет от 400 000 до 550 000 тенге в месяц, от 550 000 до 700 000 тенге получали 6,4% респондентов. Наиболее доходная группа (более 700 000 тенге) составила 4,4%. Среди работающих, большинство участников опроса (9,8%) на момент опроса трудились в области науки, культуры, охраны здоровья, образования, дошкольного воспитания и в сфере услуг (9,4%). 28,8% респондентов не работали.

Наибольшая доля респондентов (49,8%) может потратиться еще и на одежду, но покупать бытовую технику для них затруднительно. Покупать вещи длительного пользования могут позволить себе 27,5% опрошенной молодежи. Только 3,2% респондентов имеет возможность потратиться на квартиру, машину и прочие дорогостоящие покупки.

При возникновении финансовых трудностей или неожиданных расходов четверть респондентов стараются быстро найти решение, найти подработку или аванс. 20,7% опрошенных молодых людей оформляют кредит или рассрочку в банке, обращаются за помощью к знакомым 20,3% респондентов. 16,8% опрошенных впадают в панику и ждут помощи от родителей. Лишь 10,9% имеют финансовый запас на случай неожиданных ситуаций.

В целом для оказания содействия в трудоустройстве молодежи государством предприняты ряд мер. В настоящее время реализуются программы: «Еңбек» – повышение занятости и создания рабочих мест для молодежи; «Молодежная практика» – предоставление возможностей для получения опыта работы выпускниками вузов и колледжей; развитие стажировок и программ обучения на рабочем месте. А также программы поддержки молодежного предпринимательства, предоставление грантов и микрокредитов, создание бизнес-инкубаторов и технопарков для стартапов, поддержка проектов, направленных на улучшение условий жизни и работы в сельских районах, различные онлайн-ресурсы и платформы. Эти меры и программы могут значительно улучшить возможности трудоустройства для молодежи Казахстана, обеспечивая более стабильное и перспективное будущее.

Эксперты считают, что молодежи, желающей трудоустроиться, имеются ряд возможностей, предоставленных государством. При этом эксперты отметили эффективность государственной программы по трудоустройству, такой как «Молодежная практика» – предоставление возможностей для получения опыта работы выпускниками вузов и колледжей и различные онлайн-платформы, которые доступны для каждого желающего найти работу и процесс трудоустройства прозрачен. А также эксперты отметили программу «Серпін», которая заключается в обучении и трудоустройстве молодежи из южных регионов страны) с избытком трудовых ресурсов на востоке, севере и западе Казахстана – в регионах, испытывающих дефицит кадров.

«Молодым специалистам сейчас предоставляются все возможности. Им значительно проще. Даже когда ты молод, и у тебя нет опыта, есть молодежная практика. Раньше Молодежная практика длилась всего 1 год, сейчас она длится 1,5 года. После прохождения практики, после выхода на другую работу у тебя будет засчитан стаж прохождения практики. Молодежь, получившая диплом не более 3-х лет с момента окончания любого учебного заведения, может посещать и трудоустроиться в учреждения, соответствующие профессии. Сегодня в вопросе трудоустройства максимальная прозрачность. В настоящее время на сайте enbek.kz публикуются вакансии. Будь то сельская молодежь или городская молодежь, многие заходят на этот сайт и сами ищут там работу» (Бердибек Ескулов, заместитель руководителя КГУ «Молодежный ресурсный центр» Управления общественного развития Туркестанской области).

Я могу точно сказать, что государство создает все условия по трудоустройству молодежи, так как я отношу себя к категории молодежи. Вы знаете, что наука и образование поддерживаются главой государства, для этого выделяется финансирование. Ведется работа и по направлению трудоустройства. Поэтому это совершенно неправильное мнение, что государство в этом направлении ничего не делает» (Айгерим Бахтиярова, PhD-студент ЕНУ им. Л. Н. Гумилева).

«Сейчас барьеров для трудоустройства нет, так как имеются государственные программы, на постоянной основе, ежеквартально проводятся ярмарки вакансий. Где, в каком учреждении, на каких предприятиях есть вакансии все это, как мы называем центрами карьеры, все это собирается. Наша молодежь может

подать заявку на понравившиеся места, оставить резюме, трудоустроиться на постоянную работу. Если диплома нет вообще, то есть государственные программы, первое место работы, общественные работы, там государство их само обеспечивает работой» (**Бердибек Ескулов, заместитель руководителя КГУ «Молодежный ресурсный центр» Управления общественного развития Туркестанской области**).

Имеется и мнение, что программы трудоустройства требуют доработки и проводимых государством мер недостаточно. В части широкого информационного освещения, эксперты считают, что многие молодые люди не осведомлены о функционировании данных программ.

«Я думаю двояко. С одной стороны, есть много программ, есть молодежная практика, есть «С дипломом – в село!» и многие другие. Но, несмотря на это, до сих пор, некоторым группам молодежи не хватает полноценной информации либо через ее окружение, либо через официальные каналы. Потому что, когда я постоянно сталкиваюсь с такой средой, новые простые программы, известные всем, говорят сами за себя, показывают свою неосведомленность о том, что они существуют, и сразу же. То есть здесь, кажется, происходит декоммунизация. Но если посмотреть на официальные данные, то не видно, что такая декоммунизация произошла» (**Ризат Тасым, руководитель Центра изучения общественных процессов Казахского института общественного развития**).

«Однако, предоставление грантов может быть временным эффектом. Государство должно принимать более активные меры для развития экономики и создания условий для трудоустройства. Необходима интенсификация экономики. Это в целом развитие экономики, это новые рабочие места, это в целом перевод от добывающий промышленности. Акцент в перерабатывающем секторе создаст новые рабочие места. Необходимо обучение молодежи именно рабочим профессиям, предоставление им среднего технического образования. Немаловажное значение имеет качество интернета для того, чтобы молодежь оставалась на селе или в других населенных пунктах проживания. Социальная инфраструктура в этом плане, к сожалению, слабо развита. За тридцать лет наше государство построило огромное количество мечетей, но не построило досуговые учреждения, такие как дворцы молодежи, дома молодежи, спортивные какие-то объекты для того, чтобы молодежь могла проводить там время. Поэтому, я считаю, что государство принимает недостаточно мер для трудоустройства молодежи» (**Жанна Аубакирова, кандидат исторических наук, руководитель Международного научно-исследовательского центра Digital social research Восточно-Казахстанского технического университета им. Д. Серикбаева**).

«Что касается вопросов, почему государственные программы для молодежи не являются эффективными? Во-первых, среди молодежи много необразованности, они не могут получать информацию из социальных сетей. Во-вторых, некоторые государственные программы имеют много недостатков, так как они не практичны, то есть имеются программы, которые теоретически созданы, но они не работают. Например, есть случаи, когда сельская молодежь приезжает в город и хочет развивать бизнес, например, чтобы получить гранты от государства, необходим залог, они должны поставить квартиру. Что если у них нет квартир? Вопрос здесь заключается в том, чтобы государство приняло комплексные социальные меры»

(Меруерт Тулебаева, кандидат политических наук, доцент ЕНУ им. Л. Н. Гумилева).

Внутренняя и внешняя миграция молодежи происходит, когда они видят более благоприятные социально-экономические условия, где могут реализовать свой потенциал и достичь более комфортного и высокого уровня жизни. Однако, при переезде в другой регион, молодежь из сельской местности испытывает трудности с трудоустройством ввиду отсутствия опыта, навыков и незнания русского языка, при этом стремясь получить высокооплачиваемую работу с удобным графиком работы.

«Например, те, кто хочет приехать и устроиться в город из других регионов или села, возможно они будут иметь лучшие теоретические знания, но, когда дело доходит до практики, они испытывают затруднения, так как не имеют определенные навыки (skills). ...В двух больших наших городах нужно искать ответы на такие вопросы, как мы можем усилить навыки молодых людей, чтобы они могли устроиться на новую работу...Все мы перешли на казахский язык. Мы меняемся, переписываемся и общаемся на казахском языке в государственных, квазигосударственных органах, в частных компаниях, но в некоторых учреждениях часто возникает потребность в русском языке, знание русского языка в совершенстве – это не то, что я хочу сказать плохо, но это один из барьеров»
(Айгерим Бахтиярова, PhD-студент ЕНУ им. Л. Н. Гумилева).

«У молодежи слишком высокие требования к работе, несмотря на отсутствие соответствующих навыков и опыта работы. А такие возможности как набираться опыта через общественную работу, через волонтерство, они часто даже не рассматривают, а потом, когда понимают, что потеряли время, они застревают»
(Ризат Тасым, руководитель Центра изучения общественных процессов Казахстанского института общественного развития).

«Соответственно молодой человек в принципе может устроиться на работу относительно быстро. Но другое дело, что возможно труднее искать работу по квалификации, много требований, может быть, по некоторым видам работ и опыту работы»
(Батжан Акмолдина, контрактный служащий, министерство труда и социальной защиты населения).

«Сейчас молодежь активно реализуется в сфере услуг, в частности в курьерских и такси службах. Кроме того, сфера торговли также остается популярной. Однако, существуют проблемы с трудоустройством, особенно в нашем регионе – Восточном Казахстане. По статистике, это регион с высоким уровнем миграции, особенно среди молодежи. Здесь имеет значение также этнический фактор: русскоязычное население долгие годы направлялось в Россию в поисках образования и возможности получения гражданства. Несмотря на то, что ситуация изменилась, Восточный Казахстан по-прежнему испытывает высокие потери из-за миграции по сравнению с другими регионами Казахстана»
(Жанна Аубакирова, кандидат исторических наук, руководитель Международного научно-исследовательского центра Digital social research Восточно-Казахстанского технического университета им. Д. Серикбаева).

В качестве одной из мер для трудоустройства молодых людей, эксперт рекомендует создание отдельного государственного органа – Агентства, курирующего вопросы трудоустройства молодежи.

«Я считаю, что отношения между работодателем и университетом должны быть очень тесными. Также, возможно, нужно создать отдельное агентство, которое бы занималось вопросами, к примеру, такими как контроль над соответствием квалификационных требований работодателя и предоставление соответствующих знаний вузов. Нужно усилить работу по трудоустройству молодежи» (Айгерим Бахтиярова, PhD-студент ЕНУ им. Л. Н. Гумилева).

По мнению экспертов, государство предоставляет различные возможности для трудоустройства молодежи. Однако, эти программы не всегда доходят до адресатов ввиду их неширокого освещения.

3.1. Последствия «молодежного бугра»

В настоящее время численность молодежи (14-34 года) в Казахстане составляет 5 759 781 **человек**. Численность молодежи сегодня в основном обусловлена «молодежным бугром» – высокой рождаемостью, происходившей в период с 1990 по 2008 годы²⁶.

Пики и спады рождаемости привели к тому, что доля лиц в возрасте 30-34 лет, сократилась с 24% в 1989 году до 21% в 2004-2011 годах, но затем начала расти за счет родившихся незадолго до распада СССР и к 2021 году достигла максимальной доли в 30%.

Возрастная группа 25-29 лет, напротив, достигла пика в 2016-2017 годах с долей в 29%. Наиболее младшая возрастная группа (от 15 до 19 лет), имела основной пик в 2002-2005 годах, когда на нее приходилось около 30% всей молодежи. Однако через 15-20 лет (после полного прохождения демографической ямы 1990-х) доли каждой возрастной подгруппы молодежи вернутся к равновесным примерно 25%²⁷.

«Молодежный бугор» как тенденция будет усиливаться, учитывая, что в перспективе пяти-шести лет ряды молодежи начнут пополнять дети, тех, кто рожден в 1980-х годах, являвшейся наиболее многочисленной молодежной демографической группой. Таким образом, рост численности молодежи работоспособного возраста стоит ожидать ближе к середине двадцатых годов, а пиковых значений она достигнет ближе к 2030 году.

Согласно прогнозу АО «ЦРТР», в 2030 году численность молодежи работоспособного возраста увеличится более чем на полмиллиона и достигнет 5,9 млн человек (15-34 года, численность 14-летних исключена)²⁸.

В этот период Казахстану предстоит столкнуться с демографическим давлением, что, вероятно, усилит существующие социально-экономические проблемы среди молодежи. С одной стороны, это может создать демографический бонус в виде большого числа трудоспособного населения, способного внести вклад в экономику. С другой стороны, это может представлять вызовы, «нагрузку» в различных сферах – образовательной, здравоохранении, трудоустройстве и других социальных аспектах.

«Молодежный бугор – это высокая концентрация молодежи в возрастной структуре, причем не просто молодежи, а не обустроенной молодежи. Опять же если

²⁶ Данные из национального доклада «Рабочая сила будущего: молодежь на рынке труда Казахстана» АО «Центр развития трудовых ресурсов» <https://erdo.enbek.kz/>

²⁷ Данные из национального доклада «Рабочая сила будущего: молодежь на рынке труда Казахстана» АО «Центр развития трудовых ресурсов» <https://erdo.enbek.kz/>

²⁸ Данные из национального доклада «Рабочая сила будущего: молодежь на рынке труда Казахстана» АО «Центр развития трудовых ресурсов» <https://erdo.enbek.kz/>

говорить про детей 2014-2015 годов рождения, им еще десять лет. Плюс, минус через восемь, десять лет эта проблема острой станет» (**Аяулым Сагынбаева, директор Центра прикладных исследований Института прикладных этнополитических исследований**).

Многие эксперты не исключают и повышение в этот период протестной активности.

«Конечно, это приведет к безудержной безработице и большим группам недовольной молодежи, которые более подвержены вербовке в повстанческие или террористические группировки. Все это приведет к социальным беспорядкам» (**Ризат Рахимжанов, директор КГУ «Центр развития молодежных инициатив» управления информации и общественного развития Павлодарской области**).

«Главная проблема молодежного бугра - это неустроенная молодежь, это высокие протестные потенциал и риски революции, по примеру арабской весны» (**Аяулым Сагынбаева, директор Центра прикладных исследований Института прикладных этнополитических исследований**).

Некоторые эксперты считают, что «молодежный бугор» не представляет проблемы для Казахстана. Напротив, демографический взрыв может быть полезен для страны, учитывая небольшое население.

«Да, вы правы, население в стране растет. Однако на нашей необъятной земле его мало. У нас Туркестанская область занимает 2-е место в стране после Алматы из-за большого количества молодежи, более 663 тысяч, если быть точным. Этот рост, безусловно, радует. Там, где есть рост, есть конкуренция, есть развитие и много разных талантов. Мы хотим, дальнейший рост» (**Бердибек Ескулов, заместитель руководителя КГУ «Молодежный ресурсный центр» Управления общественного развития Туркестанской области**).

«Это очень выгодная ситуация, особенно с политической точки зрения. Как в Европе, старость жителей не происходит. Наоборот, на развитие экономической активности, на развитие политической активности влияет рост настоящей молодежи» (**Ризат Тасым, руководитель Центра изучения общественных процессов Казахстанского института общественного развития**).

По мнению экспертов, для решения проблемы «молодежного бугра» важно разработать комплексные стратегии, направленные на обеспечение образовательных и трудовых возможностей для молодежи, а также на создание условий для их активного участия в общественной и политической жизни страны.

«Чтобы не допустить угрозы «молодежного бугра», государство должно уже сейчас начать реализацию комплексной экономико-социальной реформы» (**Меруерт Тулебаева, кандидат политических наук, доцент ЕНУ им. Л. Н. Гумилева**).

«Но ответ прост, нужно поднимать экономику. Мы решаем последствия, а не причину. Достойная заработная плата и жилье решат многие проблемы населения» (**Ризат Рахимжанов, директор КГУ «Центр развития молодежных инициатив» управления информации и общественного развития Павлодарской области**).

«Я думаю, что для того, чтобы снизить риски молодежного холма, нужно сегодня увеличить количество рабочих мест работодателей, так как это действительно связано с количеством рождений новых людей, с увеличением

молодежи, с тем, что «молодежный бугор» быстро развивается. В будущем может быть больше рисков. Нужно увеличивать количество грантов в высших учебных заведениях, создавать условия, если человек получает грант, то есть он приобретает определенную степень социальной стабильности. Человек, обретя социальную стабильность, никогда не покидает страну. Я думаю, что после окончания учебного заведения необходимо на определенном уровне организовать государству его дальнейшее трудоустройство» (Айгерим Бахтиярова, PhD-студент ЕНУ им. Л. Н. Гумилева).

3.2. Темпы молодежной урбанизации

Темпы урбанизации в Казахстане характеризуются быстрым увеличением численности городского населения, что обусловлено стремлением молодежи к лучшей образовательной и профессиональной перспективам, к более высокому уровню жизни в городах, измен

ению образа жизни, в частности увеличения городской культуры и потребления.

На сегодняшний день в Казахстане насчитывается 89 городов и 6 526 сел. По состоянию на 1 июля 2024 года численность населения в городах составляет 12,5 миллиона человек, в то время как в селах проживает 7,6 миллиона человек²⁹. При этом больше всего казахстанцев проживает в Алматы (2,2 млн человек).

Согласно демографическому прогнозу МТСН РК, общий уровень урбанизации в Казахстане возрастет с 63% в 2025 году до 69% к 2050 году³⁰.

В этот период численность рабочей силы увеличится на 28% по сравнению с 2023 годом, достигнув 12,1 миллиона человек к 2050 году. Из них примерно 8,6 миллиона человек будут проживать в городах, а 3,5 миллиона человек – в сельской местности.

По мнению экспертов, с одной стороны, процесс урбанизации приводит к строительству новых жилых комплексов, коммерческих объектов и инфраструктуры, что способствует созданию новых рабочих мест и стимулирует экономический рост. С другой стороны, он вызывает перегрузку существующей социальной инфраструктуры городов – системы образования, здравоохранения, транспорта и прочие, а также рост уровня безработицы среди молодежи. При этом, по мнению экспертов, города Алматы, Астана являются главными центрами притяжения молодежи и несут основную нагрузку среди других регионов.

«60% нашего населения, которое проживает в Алматы, потребляет подземные источники воды. И если раньше выкачивали воду с глубины 150 метров, то с 2023 года выкачивают 500 метров. Это такая очень тревожная ситуация, не климатоустойчивая. И подземные воды – это стратегический запас нашей страны. А мы ее потребляем очень неэффективно. Естественно, люди, которые сюда

²⁹ Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Численность населения РК.

[https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fstat.gov.kz%2Fupload%2Fiblock%2Fabd%2Fcshijg5cm8je0um9if2f8rhogd9kwhsg%2F%25D0%25A2-18-05-%25D0%259C%2520\(06_24\)%2520%25D1%2580%25D1%2583%25D1%2581.xlsx&wdOrigin=BROWSSELINK](https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fstat.gov.kz%2Fupload%2Fiblock%2Fabd%2Fcshijg5cm8je0um9if2f8rhogd9kwhsg%2F%25D0%25A2-18-05-%25D0%259C%2520(06_24)%2520%25D1%2580%25D1%2583%25D1%2581.xlsx&wdOrigin=BROWSSELINK)

³⁰ Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Численность населения РК.

[https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fstat.gov.kz%2Fupload%2Fiblock%2Fabd%2Fcshijg5cm8je0um9if2f8rhogd9kwhsg%2F%25D0%25A2-18-05-%25D0%259C%2520\(06_24\)%2520%25D1%2580%25D1%2583%25D1%2581.xlsx&wdOrigin=BROWSSELINK](https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fstat.gov.kz%2Fupload%2Fiblock%2Fabd%2Fcshijg5cm8je0um9if2f8rhogd9kwhsg%2F%25D0%25A2-18-05-%25D0%259C%2520(06_24)%2520%25D1%2580%25D1%2583%25D1%2581.xlsx&wdOrigin=BROWSSELINK)

приезжают, они создают дополнительную нагрузку. ...Большая нагрузка на транспортную инфраструктуру. Каждый день у нас город просто стоит. Каждое утро. Это на въезде, а потом вечером на выезде из города. ...Помимо этого, очень большая нагрузка на воздух, то есть воздух загрязняется не только ТЭЦ, но загрязняется и тем количеством машин, которые сюда приезжают. А машины в основном в неисправном состоянии. В большинстве случаев это эконом-классы. И выхлопы, мусор постоянно и везде» (**Жания Хайбуллина, академический (ученый) секретарь, Университет Нархоз**).

«Темпы молодежной урбанизации оцениваются мной как очень высокие. Мы провели статистический анализ в Астане, с учетом возрастной структуры и передвижения возрастных групп. За последние десять лет произошло почти девяностопроцентное увеличение численности молодежи. Прежде всего, это связано с механической миграцией и высокой рождаемостью. Последствия для социальной инфраструктуры колоссальны: наблюдается нехватка школьных и дошкольных мест, а также медицинского обслуживания. Фактически это лишает человека конституционного права на равный доступ к качественному образованию и здравоохранению, что приводит к возникновению «поясов бедности» в городах. Эти пригородные территории, бывшие дачные поселки, самовольно застраиваемые пригородные зоны, населены сельскими мигрантами, и, к сожалению, становятся неблагополучными районами с высоким уровнем преступности.

Особую опасность представляет радикализация молодежи и её вовлечение в различные нетрадиционные и религиозные движения, что несет серьезные риски, включая политические, для Казахстана. Социальная инфраструктура городов в настоящее время не справляется с наплывом сельских мигрантов и мигрантов из других городов, что особенно заметно в Астане и Алматы. В результате в городах сосредоточено огромное количество молодежи, число которой будет продолжать увеличиваться. Если эта молодежь не будет социально адаптирована, образована, воспитана, трудоустроена, обеспечена жильем и перспективами, это представляет серьезный риск для Казахстана, включая политический аспект» (**Жанна Аубакирова, кандидат исторических наук, руководитель Международного научно-исследовательского центра Digital social research Восточно-Казахстанского технического университета им. Д. Серикбаева**).

Для успешного управления молодежной урбанизацией необходимы комплекс социально-экономических мер – инвестиции в развитие городской инфраструктуры, повышение качества образования и здравоохранения, а также создание рабочих мест и доступного жилья.

«Сейчас это очень большая проблема, у нас сейчас дикая урбанизация, потому что у нас очень высокая миграция населения в город. Из-за этого мигрирующего населения у нас нет инфраструктуры. Например, увеличивается недостаточность мест в детских садах, школах, поликлиниках. Даже очень крупные города не могут решить эту проблему. Поэтому у нас очень большие проблемы с тем, что некорректно ведутся данные, сколько людей приезжают и т.д. ...Эта урбанизация, безусловно, дикая урбанизация. Проблема инфраструктуры очень сильно усложняется. Еще раз хочу сказать, что необходимо использовать комплекс социально-экономических мер» (**Меруерт Тулебаева, кандидат политических наук, доцент ЕНУ им. Л. Н. Гумилева**).

Эксперты полагают, что необходимо развивать инфраструктуру не только в мегаполисах, но и в менее развитых регионах.

«Молодежная урбанизация, инфраструктура в целом, все развитие будет устойчивым и непрерывным в местах с большой концентрацией молодежи» (Бердибек Ескулов, заместитель руководителя КГУ «Молодежный ресурсный центр» Управления общественного развития Туркестанской области).

«Возьмем, к примеру, столицу. Молодые люди сконцентрированы в вузах Астаны. А вот города-спутники в пригороде Астаны не могут привлечь к себе молодежь. Например, Косшы или Кокшетау. Потому что нет достойной инфраструктуры. Поэтому, к примеру, не все вузы должны быть сконцентрированы в Астане. Открытие вуза, к примеру, в Косшы может стать центром притяжения молодежи» (Ризат Тасым, руководитель Центра изучения общественных процессов Казахского института общественного развития).

По мнению эксперта для мониторинга ситуации с урбанизацией, а также при создании и реализации государственных программ необходимо проводить комплексные научные и социологические исследования.

«...У нас крупные социологические исследования не проводятся, государство должно решить эту проблему. Развитие любого государства зависит от научных данных. У нас нет серьезных социологических исследований. Они необходимы для реализации любой программы» (Меруерт Тулебаева, кандидат политических наук, доцент ЕНУ им. Л. Н. Гумилева).

3.3. Прогнозы по улучшению ситуации с молодежной миграцией

Эксперты предполагают, что для улучшения ситуации с молодежной миграцией в Казахстане необходимо предпринять ряд комплексных мер. Во-первых, необходимо осуществлять мониторинг ситуации в сфере молодежной миграции, особенно в регионах. Также эксперт указывает на недостаток целевых социальных исследований в этой сфере.

«Я бы рекомендовала местным исполнительным органам вообще понять, кто у них живет. Потому что вся госполитика в сфере молодежной у нас стоит на одном национальном докладе о молодежи, который готовится раз в год. ...Социологические исследования и аналитические работы – это одна из немногих частей всей молодежной политики, то есть это инструмент для принятия решений, для отслеживания состояния нужно большое внимание уделять именно регионам. Потому что с увеличением численности не обустроенной молодежи, у нас очень повышается конфликтный потенциал в обществе» (Аяулым Сагынбаева, директор Центра прикладных исследований Института прикладных этнополитических исследований).

«Для эффективной работы в сфере молодежной политики государственная программа должна быть научно обоснованной. Местные органы должны обращаться к научным центрам или использовать уже имеющиеся научные разработки. Необходимо проводить оценку рисков – политических, социальных, экономических. Например, в нашем научном центре разработана монография «Оценка уровня демографической безопасности Казахстана», в которой представлена система оценки рисков по двадцати показателям. Государство должно бороться не только с

последствиями, но и изучать социальные запросы молодежи, учитывая их разнообразие в различных регионах. Основой для этой политики должна быть демографическая политика. Местные органы должны иметь ясное представление о количестве молодежи в своем регионе, их занятости и статусе (работающие/не работающие, обучающиеся/не обучающиеся), чтобы разрабатывать комплексную, научно обоснованную и рациональную государственную политику» (**Жанна Аубакирова, кандидат исторических наук, руководитель Международного научно-исследовательского центра Digital social research Восточно-Казахстанского технического университета им. Д. Серикбаева**).

Эксперты рекомендуют государственным органам, занимающимся молодежной политикой в Казахстане, уделять внимание молодым людям, которые не обучаются и не работают (молодежь категории NEET). Их численность в последние годы значительно увеличивается, поэтому важно устранить ошибки в подсчете этой категории молодежи, которые часто допускаются местными органами.

«В целом, я бы порекомендовала государственным органам, занимающимся реализацией молодежной политики, обращать внимание не только на проведение молодежных мероприятий, в которых, к сожалению, чаще всего участвует обучающаяся молодежь из колледжей, университетов и институтов. Следует уделить больше внимания не обучающейся и неработающей молодежи. В настоящее время в Казахстане наблюдается увеличение числа молодых людей из так называемой NEET, однако местные органы часто применяют неправильные методики подсчета этой категории молодежи. Мы провели исследования, результаты которых опубликованы и доступны для ознакомления. В них указаны ошибки, допущенные местными органами при подсчете числа молодежи NEET. Необходимо разрабатывать программы, которые бы поддерживали и обучали эту категорию молодежи через центры занятости или другие программы, предоставляя им рабочие профессии. Важно также активно работать с этой категорией молодежи» (**Жанна Аубакирова, кандидат исторических наук, руководитель Международного научно-исследовательского центра Digital social research Восточно-Казахстанского технического университета им. Д. Серикбаева**).

Также эксперты отмечают необходимость развития инфраструктуры в регионах для создания привлекательных условий для жизни и работы.

«Создавать условия в регионах, чтобы они не уезжали в мегаполисы, оставались в регионах своего проживания. Для этого в регионах необходимо опять-таки создавать рабочие места, расширять производство, создавать объекты разных сфер, такие как сфера услуг, торговли. В социальной сфере продолжать программу «С дипломом – в село!», проанализировать ее, выявить плюсы и минусы, усовершенствовать. Расширять государственную программу «Енбек» по переселению молодежи с юга на север, следить за качественным исполнением этой программы» (**Жанна Аубакирова, кандидат исторических наук, руководитель Международного научно-исследовательского центра Digital social research Восточно-Казахстанского технического университета им. Д. Серикбаева**).

При этом эксперты положительно отмечают проводимую работу государственными органами в образовательной сфере.

«У государства есть все шансы сдержать этот миграционный поток. С 2019 года у нас в государстве происходят политические реформы, в рамках этих политических реформ есть новый национальный совет, совещательный консультативно-совещательный орган, установлены тесные связи с гражданским обществом, что означает, что государство и гражданское общество решают проблемы посредством двустороннего диалога друг с другом. В частности, большое внимание уделяется образованию и науке, в финансовом отношении выделяется много финансов, количество грантов, новые механизмы поддержки ученых, и поэтому сейчас государство решает ряд вопросов по поддержке молодежи» (Айгерим Бахтиярова, PhD-студент ЕНУ им. Л. Н. Гумилева).

По мнению экспертов, для сдерживания миграционного оттока молодежи, а также их конкурентоспособности на рынке труда молодым людям требуется качественное образование и доступная профессиональная подготовка в регионах.

«В первую очередь, университеты, такие как Назарбаев университет, я предлагаю, чтобы такие университеты были в каждом городе, чтобы молодежь не уезжала, в Астану или в Алматы» (Жания Хайбуллина, академический (ученый) секретарь, Университет Нархоз).

«...Основное внимание должно быть уделено образованию, науке, а затем культурным факторам. ...Я думаю, что, если молодой специалист образован, уверен в себе, он сможет найти свое место в новом обществе» (Айгерим Бахтиярова, PhD-студент ЕНУ им. Л. Н. Гумилева).

Эксперты сходятся во мнении, что создание рабочих мест и достойная оплата труда являются ключевым фактором для стимулирования экономического роста и улучшения благосостояния молодежи. Важно развивать различные отрасли экономики, поддерживать малый и средний бизнес, привлекать инвестиции и внедрять инновации. Эти меры помогут создать новые рабочие места, повысить уровень занятости и уменьшить уровень безработицы среди молодежи.

«Наличие хорошей, высокооплачиваемой работы. Я часто обсуждаю это с HR, моими старыми коллегами, они говорят, ну, ребята, на самом деле, молодцы, они не соглашались работать за копейки, как мы в свое время соглашались за 20 тысяч рублей. Да, а эти себе знают цену, они говорят, там, меньше, чем за 300 тысяч не придём, ну, в городе Алматы. Потому что им надо квартиру снимать, на что-то жить, приезжать на работу и так далее. И я очень часто спорю по этому поводу со своим бывшим шефом, я там проработала 7 лет в одной компании, и он, так как я сейчас работаю в университете, он часто там делает запросы, ну, нужны ребята сюда, нужны ребята туда. И я говорю, хорошо, какая зарплата? И он говорит, ну, 200-250 тысяч. Я говорю, я не буду туда отправлять, потому что ребятам надо на что-то жить. И он со мной постоянно спорит, говорит, вот мы же там работали, я говорю, а эти молодцы, они ломают рынок, наконец-то мы можем говорить о более достойной оплате труда. Ну, понятное дело, что долгое время они там без работы, к сожалению, перебиваются с изучаемыми заработками. Но, тем не менее, как-то, что-то, какой-то сдвиг происходит» (Жания Хайбуллина, академический (ученый) секретарь, Университет Нархоз).

«Чтобы решить проблему миграции, еще раз скажу, что экономические меры, рабочие места, правильное распределение бюджета, в какой сфере он

распределяется, все эти вопросы должны быть урегулированы. ...Ничего не меняется, инфляция каждый день! Надо начинать с этой же проблемы. Проблема миграции молодежи зависит от социально-экономического положения. Мне кажется, надо пересмотреть социально-экономические реформы и систематически проводить социально-экономические реформы» (**Меруерт Тулебаева, кандидат политических наук, доцент ЕНУ им. Л. Н. Гумилева**).

Вовлечение молодых людей в процесс принятия государственных решений, а также расширение социальных программ, направленных на поддержку молодых семей и молодых специалистов, чтобы удерживать их в регионах.

«Больше доступных молодежных программ и проектов. В сфере образования доступность есть, главное продолжать идти в ногу со временем и создавать условия. Свободных вакансий множество, но низкая заработная плата» (**Ризат Рахимжанов, директор КГУ «Центр развития молодежных инициатив» управления информации и общественного развития Павлодарской области**).

«Самое главное, не хватает вовлечение ребят в процесс принятия решений, чтобы их брали на работу как равных людей, а не так, что принеси кофе, распечатай это. А именно, как это все происходит, как эти механизмы работают, чтобы они могли научиться и возлечься, это же все возможности классные. Вот этого нет, к сожалению» (**Жания Хайбуллина, академический (ученый) секретарь, Университет Нархоз**).

Вышеуказанные меры, по мнению экспертов, помогут сбалансировать миграционные потоки и снизить отток молодежи из сельских районов в крупные города, способствуя равномерному социально-экономическому развитию страны.

ВЫВОДЫ

Основной движущей силой учебной и трудовой миграции казахстанской молодежи является стремление обрести лучшие экономические перспективы и повысить качество жизни. Этот феномен отражает глобальную тенденцию, где молодые люди ищут возможности для профессионального и личностного роста в более развитых и комфортных социально-экономических окружениях. При этом на текущем этапе развития в Казахстане продолжают сохраняться высокие миграционные настроения в молодежной среде, которые впоследствии выражаются в интенсивных миграционных перемещениях. Хотя, по мнению отдельных экспертов, геополитическая турбулентность и новые зоны военных конфликтов, в том числе, и в странах постсоветского пространства, в определенной степени снизили миграционную активность.

Касательно социального характера миграции то, ранее утверждалось, что чаще всего мигрантами становятся молодежь, имеющая финансовую подушку безопасности, которая может себе позволить переезд. Однако сегодняшняя картина гораздо разнообразнее: все больше молодых людей с различным социальным и образовательным бэкграундом выбирают эмиграцию в поисках лучших перспектив. Среди эмигрантов можно встретить выпускников средних и высших учебных заведений, обладающих как стабильной работой и финансовым достатком, так и теми, кто сталкивается с высокими кредитными обязательствами или безработицей.

То есть причины и мотивации для переезда стали более сложными. Молодые люди, имеющие стабильную работу и финансовое благополучие, могут решиться на переезд в поисках еще более выгодных возможностей для карьерного и личностного роста. В то же время существует группы молодежи, которые вынуждены искать новые перспективы из-за возникших экономических трудностей, как выплата кредита, отсутствие жилья.

Расширение группы молодежных мигрантов с различными социальными и образовательными статусами может отражать общие изменения в мировой экономике, политике и общественных условиях. Это может включать рост мобильности труда, глобализацию профессиональных возможностей и растущее влияние миграционных программ и политик.

Анализ учебной миграции в Казахстане демонстрирует, что молодые люди стремятся к получению доступного и качественного образования, которое способствует повышению их конкурентоспособности. Эксперты выделяют несколько ключевых направлений этой миграции. В числе устойчивых трендов остаются обучение в России, европейских странах, Канаде и США. В то же время наблюдается значительный интерес к образовательным возможностям в азиатских странах, таких как Япония, Китай и Южная Корея. Эти страны привлекают казахстанских студентов благодаря высокому уровню образования и разнообразию программ, способствующих профессиональному и личностному развитию.

Между тем в структуре учебной миграции менее привлекательными остаются республики Центральной Азии. Хотя в исследовании 2022 года высказывалось мнение, что Казахстан привлекает внимание как региональный центр образования. В данном экспертном исследовании были упомянуты студенты из Узбекистана. Отмечается, что страна выделяется невысокой стоимостью образования и его высоким качеством, что делает ее привлекательной для студентов из различных стран. Студенты из Узбекистана, Таджикистана, Индии все чаще выбирают Казахстан в качестве доступного образовательного пространства. Таким образом,

страна демонстрирует потенциал стать значимым региональным образовательным хабом, несмотря на текущие вызовы и ограничения.

В сравнительной призме еще одно направление, которое не так часто упоминалось экспертами, Турция. Хотя в исследовании 2022 года эта страна часто указывалась как важный миграционный вектор, популярное место для молодежи. Основные привлекательные аспекты включают близость культурных, языковых и религиозных ценностей, что делает ее привлекательной для многих молодых людей.

Что касается трудовой миграции, существенных изменений в ее характере не наблюдается. Как и в случае с учебной миграцией, Россия, страны Европы, Азии остаются ключевыми треками миграционного потока молодежи. Однако стоит отметить рост интереса к Великобритании и Южной Корее, обусловленный новыми трудовыми возможностями, доступными для граждан Казахстана. Этот тренд отмечается на фоне увеличивающегося числа людей, стремящихся устроиться на сезонные работы за границей.

Высокие миграционные настроения среди молодых казахстанцев могут иметь серьезные последствия для государства. Большинство экспертов отметили, что миграция молодежи – это один из ключевых вопросов национальной безопасности. Ведь массовая эмиграция молодежи может привести к утрате человеческого капитала, так как уход талантливых и образованных специалистов снижает интеллектуальный потенциал нации.

Кроме того, потеря такого огромного количества молодежи может оказать влияние на демографическую ситуацию в стране, приводя к старению населения и увеличению доли пожилых людей. Это в свою очередь, приводит к снижению численности рабочей силы, особенно в ключевых отраслях экономики, таких как наука, технологии, инженерия и медицина. В результате оказывается негативное влияние на экономический рост страны и ее конкурентоспособность на международной арене.

Важно понимать, что сохранение интенсивного миграционного потока может сказаться на развитии системы образования и науки, потому что страна будет терять способных и перспективных молодых ученых и исследователей.

Трудоустройство существенно влияет на социальное благополучие молодежи, их удовлетворенность жизненными условиями и склонность к миграции. В аналогичном исследовании 2022 года эксперты отмечали, что безработица является основной причиной миграционных потоков среди молодежи. По итогам первого квартала 2024 года уровень безработицы в Казахстане составил 4,7%, зарегистрировано 315,6 тыс. безработных, что составляет более 3% рабочей силы страны. Уровень занятости среди населения старше 15 лет составляет 64,8%, а безработица среди молодежи от 15 до 34 лет — 3,1%.

Урбанизация, как один из факторов внутренней миграции, продолжает быстро нарастать, привлекая молодежь своими лучшими образовательными и карьерными возможностями, высоким уровнем жизни и развитой городской культурой. Урбанизация способствует экономическому росту через строительство новых жилых комплексов и инфраструктуры, создание рабочих мест, однако она также ставит перед городскими властями вызовы в виде необходимости развития социальной инфраструктуры – образования, здравоохранения, транспорта и других секторов. В то же время увеличение урбанизации может приводить к росту уровня безработицы среди молодежи, особенно в таких городах, как Алматы, которые являются главными центрами притяжения молодежи. В городах Алматы и Астане наблюдаются наивысшие уровни безработицы: 4,6% и 4,0% соответственно.

Эксперты отмечают, что региональные различия создают неравные условия для трудоустройства молодежи, особенно в крупных городах Казахстана, таких как

Астана и Алматы. Высокая конкуренция на рынке труда приводит к вызовам для всех категорий специалистов, независимо от уровня квалификации, и уровень заработной платы часто не соответствует ожиданиям.

По мнению экспертов, в стране государство активно поддерживает трудоустройство молодежи через ряд эффективных программных инициатив. К примеру, эксперты отметили следующие: программа «Еңбек», направленная на увеличение числа рабочих мест и поддержку занятости среди молодежи; «Молодежная практика», предлагающая выпускникам вузов и колледжей возможности для приобретения опыта работы. Также развиваются различного вида стажировки и программы/курсы обучения на рабочем месте.

Также со стороны государства осуществляется поддержка молодежного предпринимательства через предоставление грантов, микрокредитов, создание бизнес-инкубаторов и технопарков для стартапов. Эти меры направлены на улучшение условий жизни и работы в сельских районах. Кроме того, доступны различные онлайн-ресурсы и платформы, облегчающие поиск работы и процесс трудоустройства.

Государственные программы трудоустройства для молодежи предоставляют разнообразные возможности. Однако часто они не достигают целевой аудитории из-за ограниченной информационной доступности.

Стоит отметить и демографический тренд – «молодежный бугор» в Казахстане, который создает как потенциальные возможности, так и вызовы для страны. С одной стороны, большое число трудоспособного населения может стать демографическим бонусом, способствующим экономическому развитию страны в будущем. С другой стороны, это также представляет серьезные вызовы для системы образования, здравоохранения, трудоустройства и других социальных секторов, требующих адаптации к изменяющейся демографической структуре.

Молодежь перемещается как внутри страны, так и за ее пределы, в поисках более благоприятных социально-экономических условий, где они могут реализовать свои способности и достичь более комфортного и высокого уровня жизни.

В целом следует отметить, что современная эмиграция представляет собой сложное явление, которое требует комплексного подхода к пониманию его причин и последствий. Разнообразие мотиваций и профилей эмигрантов показывает, что глобализация и возросшие возможности для международной мобильности влияют на жизнь и выборы молодых людей в разных уголках мира.

Для предотвращения серьезных последствий высоких миграционных настроений необходимо разработать и реализовать комплексную стратегию, направленную на создание благоприятных условий для молодежи внутри страны: улучшение образовательных программ, стимулирование инноваций и предпринимательства, а также укрепление социальной защиты и улучшение качества жизни. Только таким образом можно сохранить и привлечь талантливую молодежь, способную способствовать устойчивому развитию Казахстана в долгосрочной перспективе.

РЕКОМЕНДАЦИИ

В контексте выявленных экспертами проблемных зон и в целях совершенствования механизмов реализации государственной молодежной политики предлагается рассмотреть следующие рекомендации:

1. **пересмотреть действующий инструментарий государственной молодежной политики в сфере молодежной занятости, так как он был разработан в условиях «демографической ямы».** Однако сегодня необходимо его полная ревизия с целью переключения под задачу преодоления «молодежного бугра» пересмотр программ, направленных на трудоустройство молодежи в стране.

2. **рассмотреть целесообразность организации трудовой деятельности граждан РК в трудодефицитных странах в качестве инструмента по управлению рисками «молодежного бугра».** Такой подход реализуется многими трудоизбыточными странами и является эффективным механизмом по снижению давления на внутреннем рынке труда. Так, в Узбекистане с 2003 года при Министерстве занятости и трудовых отношений действует специальный уполномоченный государственный орган – Агентство по внешней трудовой миграции. В целом, проведение целенаправленной политики позволило властям Узбекистана упростить для своих граждан легальное трудоустройство за рубежом, в том числе в Казахстане.

3. **нивелировать риски «молодежного бугра» за счет перенаправления трудовых ресурсов в трудодефицитные регионы из регионов-доноров.** Для этого разработать Комплексную программу развития северных регионов, реализация которой будет курироваться на уровне вице-премьера. При этом рост трудовой мобильности предлагается обеспечить не только через экономическое стимулирование граждан, а путем создания точек притяжения, обеспечивающих благоприятные условия для миграции (к примеру, создание пищевого кластера, перевод центральных офисов финансовых институтов агрокредитования – «КазАгроФинанс» и «Аграрная кредитная корпорация» – из Астаны в один из областных центров).

4. **исследовать целесообразность делиберализации правила въезда и пребывания мигрантов, активизировать борьбу с нелегальной трудовой миграцией.** Данные меры должны способствовать повышению эффективности контроля в сфере занятости, защите прав граждан и обеспечению безопасности в целом.

5. **рассмотреть возможность точечного переноса («десантирование») успешных мелких крестьянских хозяйств с юга на север** по опыту дунган, переехавших из Жамбылской в Карагандинскую область (поселки Долинка, Новодолинский, Карагандинский) и турков-месхетинцев, переехавших в СКО (село Знаменское, Кызылжарский район). Это позволит переориентировать госполитику по стимулированию миграционного потока юг-север с материального на экономическое мотивирование.

6. **осуществлять на системной основе изучение миграционных настроений молодых казахстанцев.** Данная мера позволит своевременно и качественно реагировать на быстрые социальные изменения в молодежной среде.

7. **провести многофакторный анализ казахстанского рынка труда на предмет его адаптивности к современным вызовам и угрозам.** Научно обоснованные решения могут способствовать принятию более эффективных решений в реализации государственной молодежной политики.

8. **рассмотреть возможность снижения возрастного ценза для участников программы «Ауыл Аманаты»,** чтобы привлечь более молодых людей к развитию малого и среднего бизнеса в сельской местности. Также в рамках

развития сельских территорий вовлекать успешных бизнесменов и чиновников для благоустройства Малой Родины.

9. освещать в СМИ на системной основе проводимые государственные меры/программы по трудоустройству городской и сельской молодежи.